

კოლხური (მეგრულ-ლაზური) ენა

შემდგენლები:

რუსუდან ამირეჯიბი-მალენი (რედაქტორი), ნანა დანელია, ინგა დუნდუა

ექსპერტები:

რევაზ აბაშია, მაია ლომია, ზელა ქობალავა

კოლხური ენის გრამატიკული ანალიზი კორნელი დანელიას ჩანაწერებისა და
ლექციების მიხედვით

ქართული ენის საერთაშორისო ცენტრი (ICGL) ფინანსური მხარდაჭერისთვის
მადლობას უხდის შვეიცარიის საელჩოს საქართველოში, შვეიცარიის ელჩს, მის
ადმატებულებას ბატონ სტეფან სპეკსა და ელჩის მოადგილეს ბატონ ნიკულინ
იეგერს.

Embassy of Switzerland

The International Center for Georgian Language (ICGL) would like to thank Ambassador
Stefan Speck, Charge de Affairs Niculin Yeger and the Embassy of Switzerland in Tbilisi for
their support for this project.

ყველა უფლება დაცულია.

© რ. ამირეჯიბი-მალენი, ნ. დანელია, ი. დუნდუა, 2006

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2006;

ჭავჭავაძის გამზ., 19, თბილისი 0179; ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30; E-mail:

universal@internet.ge

ISBN 99940-61-43-7

პროფესორი **კორნელი დანელია** (1934 - 1997) ავტორია 170-ზე მეტი ნაშრომისა, რომელთაგან 8 სქელტანიანი მონოგრაფიაა. ფართო გახლდათ მისი კვლევის სფერო: ქართველურ ენათა ისტორიულ-მედარებითი გრამატიკის საკითხები, ძველი ქართული ენა, მეგრული და ლაზური ენების გრამატიკა (წლების განმავლობაში კითხულობდა ლექციების კურსს ამ საგნებში), უძველესი წერილობითი ძეგლების ტექსტის დადგენა და პუბლიკაცია, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორია და სხვა. ძველი ქართული ენის მონაცემებთან ერთად მკვლევარი წარმატებით იყენებდა ძველი ბერძნული, სირიული და სომხური ენების მასალას, რომელსაც იგი სათანადო სისრულით იყო დაუფლებული.

კორნელი დანელია იყო ქართული საენათმეცნიერო სკოლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო და ღირსეული წარმომადგენელი: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი, ძველი ქართული ენის კათედრის გამგე, გელათის აკადემიის აკადემიკოსი.

სარჩევი

შესავალი, რ. ამირეჯიბი-მალენი	7
კ. დანელია, კოლხური ენის გრამატიკული ანალიზი	12
ნ. დანელია, ი. დუნდუა, მეგრულის პრაქტიკული კურსი	176
მეგულ-ქართული ლექსიკონი	340
საკითხავი ტექსტები	359
ზიბლიოგრაფია	390

შესავალი

ჩემი მასწავლებლის, შემდგომში კი უფროსი კოლეგის, გამოჩენილი მეცნიერისა და ღირსეული ქართველის – ბატონი კორნელი დანელიას დიდი სურვილი იყო მეგრულ-ჭანური ენის სახელმძღვანელოს შექმნა და გამოცემა. მუშაობდა კიდეც მასზე, მაგრამ, სამწუხაროდ, ისე წავიდა ამ ქვეყნიდან, რომ სურვილი ვერ აისრულა. ჩვენ, მისმა ქალიშვილმა და მოწაფეებმა, შევძელით ბატონი კორნელის ოცნების ხორცშესხმა და მოვამზადეთ ეს წიგნი შვეიცარიის მთავრობის ფინანსური დახმარებით და საქართველოში შვეიცარიის ელჩის, მისი აღმატებულების ბატონი სტეფან სპეკისა და ელჩის მოადგილის ბატონი ნიკულან იეგერის პირადი მხარდაჭერით, რისთვისაც უდიდეს მადლობას მოვახსენებთ.

ძნელი სათქმელია, ზუსტად როგორი იქნებოდა ბატონი კორნელის სახელმძღვანელო, თუმცა გარკვეული წარმოდგენა შეგვიქმნა მისგან დატოვებულმა „შაჰმა“ მასალამ და კოლხური ენის ლექციების კურსმა, რომელსაც იგი წლების მანძილზე უძღვებოდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ბატონი კორნელის ხელნაწერი დავამუშავეთ ექსპერტებთან ერთად და ასე შევადგინეთ წინამდებარე წიგნის პირველი, აკადემიური ნაწილი, რომელსაც „კოლხური ენა“ ჰქვია, ვინაიდან ბატონი კორნელი სწორედ ამ ტერმინს ანიჭებდა უპირატესობას „მეგრულ-ჭანურთან“ და „ზანურთან“ შედარებით.

წიგნის მეორე ნაწილი მეგრულის პრაქტიკული სახელმძღვანელოა, ტექსტებითა და სავარჯიშოებით. ბევრი მეცნიერი (განსაკუთრებით უცხოელი) მეგრულსა და ჭანურს (ანუ ლაზურს) ცალკე ენებად მიიჩნევს, ხოლო ზოგი ქართველი მეცნიერი კი ყველა ქართველურ ენას – ქართველურ დიალექტებად. ჩვენი აზრით, აქ საქმე გვაქვს საკითხისადმი სხვადასხვაგვარ მიდგომასთან, ენათა კლასიფიკაციის სხვადასხვა თვალსაზრისთან.

ქართველურ ენათა კლასიფიკაციასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობები უნიკალური მოვლენა არ გახლავთ და, თუმცა მსოფლიოში არსებულ დაახლოებით ექვსი ათას ენასთან დაკავშირებით ამ მხრივ უმეტესწილად ყველაფერი გარკვეულია, მაინც რჩება

ასობით ენა თუ მისი ვარიანტი, რომელთა სტატუსი საკამათოა. ეს კი, თავის მხრივ, სადავოს ხდის საერთოდ ენისა და დიალექტის გამიჯვნის კრიტერიუმების უტყუარობას.

კონკრეტული ენების კლასიფიკაციაზე საუბრისას, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევთანხმდეთ იმაზე, თუ რა შინაარსი იღება ტერმინებში „ენა“ და „დიალექტი“. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უნდა გაირკვეს, წმინდა ლინგვისტურია მიდგომა თუ სოციოლინგვისტური.

ენებისა და დიალექტების გამიჯვნის წმინდა ლინგვისტურ კრიტერიუმებს მიეკუთვნება ურთიერთგაგებინების ფაქტორი. თუ ენის სხვადასხვა ვარიანტზე მოლაპარაკეთ ესმით ერთმანეთის (გაგებინებისას მხოლოდ მცირე პრობლემები იქმნება, მაგალითად, ისეთი, როგორიც სალიტერატურო ინგლისური ენის ბრიტანულ და ამერიკულ ვარიანტებს შორის), ეს ვარიანტები ერთი ენის დიალექტებად ითვლება და, პირიქით, თუ ურთიერთგაგებინება არ არსებობს, მათ ცალკე ენებად მიიჩნევენ. მიუხედავად ამისა, ბევრ თანამედროვე ლინგვისტს ურთიერთგაგებინება არ მიაჩნია მყარ და მკაფიო კრიტერიუმად, ვინაიდან გაურკვეველია, რამდენად სრული უნდა იყოს ეს ურთიერთგაგებინება. საკმარისია ზეპირმეტყველების დონეზე გაგებინება თუ აუცილებელია წერილობითი ტექსტის გაგება (როგორც ჩინურის შემთხვევაში. იხ. ქვემოთ). იგივე შეიძლება ითქვას ენის სტრუქტურაზე, კანონზომიერი ბევრათმესატყვისობის არსებობასა და სხვა ლინგვისტურ კრიტერიუმებზე, რომლებზეც აქ არ შევჩერდებით, ვინაიდან ქართველურ ენებთან დაკავშირებით, ისინი, საბედნიეროდ, ჯერ არავის გაუხდია სადავოდ, ხოლო ზოგადად ამ საკითხებზე მსჯელობა სცილდება ჩვენი ინტერესის სფეროს ამ კონკრეტულ შემთხვევაში. ზოგადი ცნობები აქ მოხმობილი გვაქვს მხოლოდ სადავო საკითხებში მკითხველის უკეთ გარკვევის მიზნით. საკმარისი არ არის აგრეთვე ისეთი კრიტერიუმი, როგორიცაა ენის სტანდარტიზაცია. დიალექტი არასტანდარტიზებულია, მაგრამ დედამიწაზე უამრავია დამწერლობის არმქონე, არასტანდარტიზებული ენა.

მაშასადამე, არსებობს ისეთი შემთხვევები, როცა წმინდა ლინგვისტური კრიტერიუმები არ არის საკმარისად მკაცრი და უნივერსალური და წარმოშობს სირთულეს ენათა და დიალექტთა

გამიჯენისას. ამიტომ ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის აუცილებელი ხდება ექსტრალინგვისტური, სოციოკულტურული ფაქტორების გათვალისწინება, რაც მოიცავს პოლიტიკურ საზღვრებს, ისტორიულ-კულტურულ ორიენტაციას და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ენის მატარებელთა თვითშეგნებას, ვინაიდან ხშირად, მიუხედავად მეცნიერებს შორის არსებული სადავო საკითხებისა, თვით ენის მატარებლისათვის ყველაფერი გასაგებია. ის ფლობს ენობრივ სისტემას და, ასხვავებს რა მას სხვა სისტემებისაგან, თავის ვარიანტს უწოდებს ენას.

ენისა და დიალექტის გამიჯენისას წარმოქმნილი წინააღმდეგობა ძირითადად ორი სახისაა. პირველი სახის წინააღმდეგობა გვაქვს ისეთ შემთხვევებში, როცა ენის ვარიანტები ერთმანეთისთვის გაუგებარია, მაგრამ ექსტრალინგვისტური ფაქტორების – პოლიტიკური, ისტორიული და კულტურული მიზეზების გამო მათ ერთი ენის დიალექტებად მიიჩნევენ. ჩინური ენის ასობით დიალექტი რვა ძირითად ტიპად ჯგუფდება და ერთმანეთისთვის გაუგებარია, მაგრამ ყველა იყენებს ერთსა და იმავე დამწერლობას და ამით ამყარებს კომუნიკაციას. ლინგვისტურ განსხვავებათა მიუხედავად, ნებისმიერი დიალექტის მატარებელი მიიჩნევს, რომ ის ლაპარაკობს ჩინურად. როგორც ვხედავთ, უმნიშვნელოვანესი ჩანს მოლაპარაკის ლინგვისტური იდენტობა.

მეორე სახის წინააღმდეგობა ჩნდება მაშინ, როცა ენის ორი ვარიანტი ერთმანეთისთვის გასაგებია, მაგრამ რაიმე მოსაზრებით (პოლიტიკურით ან ისტორიულით) მათ სხვადასხვა ენად მოიხსენიებენ. ამის საუკეთესო მაგალითად მიგვაჩნია სერბულის და ხორვატიულის დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადება იუგოსლავიის დაშლის შემდეგ. 1991 წლამდე არსებობდა ერთი სერბო-ხორვატიული ენა, მაგრამ თითოეული დიალექტის მატარებელთა განსხვავებული და ერთმანეთთან შეურიგებელი იდენტობების გაცდა გახდა მათი ენებად მიჩნევის მიზეზი. ამისთვის თითოეული სალიტერატურო ენისთვის სხვადასხვაგვარი ნორმა შეიმუშავეს და სხვადასხვა ანბანზეც კი გადავიდნენ. ასევე, მაგალითად, შვედურს, დანიურს და ნორვეგიულს, ურთიერთგაგებინების მეტნაკლები ხარისხის მიუხედავად, სხვადასხვა ენებად მიიჩნევენ, ვინაიდან ითვალისწინებენ ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებს – პოლიტიკურ საზღვრებს და

ენის მატარებელთა ლინგვისტურ იდენტობას ანუ თვითშეგნებას, რომელიც ამ შემთხვევაშიც უმნიშვნელოვანესი ჩანს.

სწორედ ამგვარი ექსტრალინგვისტური კრიტერიუმებით ხელმძღვანელობენ ის მეცნიერები, რომელთაც მეგრული და ჭანური (ლაზური) სხვადასხვა ენად მიაჩნიათ, თორემ მხოლოდ ლინგვისტური კრიტერიუმებით ისინი ერთი ენის ორ დიალექტს წარმოადგენენ (ამ მხრივ ჩვენ, ცხადია, სრულად ვიზიარებთ ისეთი დიდი მეცნიერების შეფასებას, როგორებიც არიან ივ. ჯავახიშვილი, აკ. შანიძე, არნ. ჩიქობავა და ბევრი სხვა ქართველი და არა-ქართველი მეცნიერი). სხვა საკითხია ის, რომ ჩვენ ამ ეტაპზე ექსტრალინგვისტური კრიტერიუმების მოხმობითაც კი არ მიგვაჩნია მართებულად ყველა ქართველური ენის დიალექტებად ჩათვლა. თუ ზოგი არალინგვისტური ფაქტორი თავისთავად, შესწავლის გარეშეც ცხადია (მაგალითად, პოლიტიკური საზღვრები), ამას ვერ ვიტყვით სხვა ფაქტორებზე, რომელთაც სპეციალური და ღრმა შესწავლა სჭირდება. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ სოციოლინგვისტურ ფაქტორთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ენის მატარებლის თვითშეგნება. ისეთი ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, როგორიცაა პოლიტიკური საზღვრები თუ ისტორიულ-კულტურული ორიენტაცია, უკანა პლანზე იხევს მაშინ, როცა არსებობს ენის ამა თუ იმ ვარიანტის მატარებელთა ლინგვისტური იდენტობის განცდა. ვინაიდან ეს საკითხი ქართველურ ენებთან მიმართებით სპეციალურად შესწავლილი აქამდე არ არის, რაიმეს კატეგორიულად მტკიცება არასწორი იქნებოდა სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით (წმინდა ლინგვისტური თვალსაზრისით კი მათი სტატუსი გარკვეულია და ჯერჯერობით, საწინააღმდეგოს დამადასტურებელი საკმარისი მყარი არგუმენტების მოხმობამდე, მეგრულს მივიჩნევთ მეგრულ-ჭანური ენის დიალექტად და გამოვყოფთ სამ ქართველურ ენას). გადაჭრით იმის მტკიცება, რომ ქართველური ენები ენები კი არა დიალექტებია, ან იმის თქმა, მეგრული და ჭანური ერთი ენის ორ ვარიანტს წარმოადგენს თუ ორ დამოუკიდებელ ახლომონათესავე ენას, შეუძლებელია. ვიმეორებთ, რომ საუბარია სოციოლინგვისტურ მიდგომაზე და ამ საკითხის სათანადო მეცნიერულ კვლევაზე, თუმცა ყოფით დონეზე ცნობილია, რომ ნებისმიერი, კოტკვათ, მეგრულად მოლაპარაკე მიიჩნევს, რომ ლაპარაკობს მეგ-

რულად და არა ქართულად. ქართულის რომელიმე დიალექტზე მოლაპარაკე კი იტყვის, რომ ლაპარაკობს ქართულად, ან მის რომელიმე ვარიანტზე.

მაშასადამე, იმის გასარკვევად, სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით მეგრული ენაა თუ დიალექტი, შესასწავლია თვით მოსახლეობის ენობრივი იდენტობის საკითხები. თუ არსებობს ამგვარი იდენტობა, როგორია ის: მხოლოდ ლინგვისტური თუ ტერიტორიულ-ლინგვისტური და ა.შ. ცხადია, ამგვარი იდენტობის დადასტურება არავითარ შემთხვევაში არ გამორიცხავს იმავდროულად საერთოქართული ეროვნული იდენტობის არსებობას. საერთოდ აღამიანს შეიძლება ორმაგი ან მეტი ენობრივი იდენტობაც ჰქონდეს იმ შემთხვევაშიც, როცა საქმე გვაქვს არამონათესავე ენებთან, ვთქვათ სხვადასხვა ეროვნების მშობლების ყოლის შემთხვევაში.

ამგვარი საკითხების შესწავლასა და მათზე ყურადღების გამახვილებაში ზოგი გარკვეულ საფრთხეს ხედავს სახელმწიფოებრიობისათვის, რაც ყოვლად უსაფუძვლოა. პირიქით, სახიფათო სწორედ ის შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ ამგვარი იდენტობის აღმოფხვრა ვცადოთ ან მის არსებობაზე თვალი დავხუჭოთ. ჩვენ თუ მას არ დავინახავთ, ან უგულებელვყოფთ, მას კარგად დაინახავს და მასზე ყურადღებას გაამახვილებს სწორედ ის, ვინც სეპარატისტული განწყობის დანერგვითაა დაინტერესებული. გარდა იმისა, რომ ენის დიალექტად გამოცხადება არ შეიძლება პოლიტიკური ხელსაყრელობის მომიზეზებით (იხ. ალ. ონიანი, *ისევ ქართველური ენებისა და დიალექტების შესახებ*, ენათმეცნიერების საკითხები, 2, 2003, გვ. 177-183), ეს სწორედ პოლიტიკურადაც არ ყოფილა ხელსაყრელი და ამგვარმა ცდებმა დიდი ხანია დისკრედიტაცია განიცადა მეცნიერებაში.

საქართველო მულტილინგვისტური ქვეყანაა. მისი განსაკუთრებული სიმდიდრეა მონათესავე ენები და მათ მოფრთხილება, სიყვარულით მოპყრობა და დაცვა სჭირდება. მეგრულ-ჭანური//ლაზური ჩვენი საუნჯეა და გვჯერა, მკითხველიც იზიარებს ამ აზრს.

რუსუდან ამირეჯიბი-მაღენი

კორნელი ღანელია

კოლხური ენის ბრამატიკული ანალიზი

კოლხურის მნიშვნელობა ქართველურ ენათა ისტორიის შესწავლისათვის

კოლხურ (მეგრულ-ჭანურ) ენას დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართველურ ენათა, კერძოდ, ქართულის ისტორიის დასადგენად. კოლხურს დაუცავს ისეთი ფორმები, რომელთა გათვალისწინების გარეშე ბევრი საკითხი ქართული ენის ისტორიიდან გაურკვეველი დარჩებოდა. მაგ., სრულხმოვნობა, რომელიც მეგრულს (და ჭანურს) ახასიათებს, გასაღებს იძლევა, აღდგეს სახელის ფუძის უძველესი სახე ქართულში: 1) „ძმა“-ს უძველესი სახე რომ „ძამან“ არის, ამას, პირველ რიგში, კოლხურის ჩვენება ადასტურებს: ჯუმა(ჭან.)//ჯიმა(მეგრ.), მრ. რ.: **ჯუმალ-ეფ-ი // ჯიმალ-ეფ-ი**. კოლხური რომ არა, ჩვენ არ გვეცოდინებოდა, რომ ძველსა და ახალ ქართულში ნახმარ ძირეულ სიტყვაში „ძმა“ გვაკლია ფუძისეული ა ხმოვანი და დეტერმინანტი სუფიქსის **ნ** ელემენტი (-ან→-ა). შდრ.: გურულ და იმერულ დიალექტებში: ძმანები, დანები, „ძამია“. მეგრული **ჯომალ→ჯუმალ→ჯიმალ→ჯიმა**. (ქართ. ძ: კოლხ. ჯ; ქართ. ა: კოლხ. თ.) 2) წარმომავლობის სუფიქსი -არ (ოპიზარი, მტბევარი, ოლთისარი...) ახსნას იღებს მეგრულ-ჭანური არ-დან (ზუგდიდარეფი, ბანძარეფი... და ა.შ.).

კოლხურის გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა მრავალი ისეთი სიტყვის ისტორიისა და ეტიმოლოგიის გარკვევა, რომელიც ისტორიულად კოლხური ენის წრეში შედიოდა და შემდეგ მოექცა ქართული ენის სინამდვილეში. მაგ., ისტორიულად ცნობილი სახელწოდება სამხრეთ საქართველოს ერთ-ერთი სოფლისა „**არტანუჯი**“, ახსნას პოულობს კოლხურის გათვალისწინებით: **არტანუჯი←არტანიშ** ¹უჯი, „არტანის ყურე“ (¹უჯი = ყუ-

რი/ყურე). **ეტიმოლოგია ა. შანიძისაა.** ასევეა: **ოპიზა**←**ოპიჯა**: **ო** თავსართი კოლხურია და **სა-** მაწარმოებელს უდრის, **პიჯი** = **პი-**რი. ეტიმოლოგია **ნ. მარისაა.** **ოკრიბა** (იმერეთის სოფელი)←**ო-კი-**რიბ-ა, „საკრავე“ (კირიბი = კრავი). **ეტიმოლოგია ი. ყიფშიძისაა.** შდრ.: ახალ ქართულში: **სა-რთ-ულ-ი** / **ო-რთ-ვ-ალ-ი**: **რთ-უნ-ს** – „ხურავს“. **სა-რჩ-ულ-ი** / „საგებელი“; **რეც-** (და-რეც-ვა, სა-რეც-ელ-ი): **რჩ-** (**ო-რჩ-ან-ს** „აგებს“, **ნო-რჩ-ალ-ი** „საგებელი, სარეცელი“).

მცირე აზიაში, სადაც ოდესღაც ხეთური კულტურა ყვაოდა, არის ერთი სოფელი, რომელიც 1926 წლამდე იწოდებოდა „**ტობა-**და“-დ (ახლა ჰქვია „აჯი-გაელ“ – მწარე ტბა). ეს სოფელი ცნობილი გახდა განსაკუთრებით მას შემდეგ, როცა მის მახლობლად იპოვეს კლდეზე წარწერები (იეროგლიფები). **ა. შანიძემ** გაარკვია ამ სახელწოდების ეტიმოლოგია ქართველურ ენათა მონაცემების საფუძველზე: **ტობა**+**დარ**. **ტობა** „ტბა“-ს ნიშნავს მეგრულად (ქართულშიც უნდა გვექნოდა ხმოვანი, შდრ. **ტაბახმელა**), **დარ** არის „მწარე“ სომხურში (ეს სიტყვა სომხურში ქართულიდანაა შესული: **მ-წარ-ე** და **დარ**, **ნ. მარის** მიხედვით). თურქული სახელწოდება – „აჯი-გაელ“ – თარგმანია **ტობადასი**.

აქვე შეიძლება დავასახელოთ ცნობილი „**წყალტუბო**“ – წყალთბილი (**ტუბო** – „თბილი“ ჳანურად).

კოლხურის ჩვენება მარტო ტოპონიმიკური სახელების ასხნაში როდი გვეხმარება. იგი ნათელს ხდის ბევრი საზოგადო სახელის ეტიმოლოგიას ქართულში. **სულხან-საბას ლექსიკონში** არის სიტყვა **მოწილვა** „ხილთ კრეფა“. დღეს ეს სიტყვა ცნობილი არაა ქართულში, მაგრამ მეგრულში **წილუა** დღესაც „კრეფას“ ნიშნავს, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ძირი საერთოქართველურია და იგი ქართულსაც ჰქონია ძველად.

„**მაღალური**“ ქართულში მეგრულიდან ჩანს შემოსული: **მაღალ-ური**. **ღალ-უ** არის კოლხური შესატყვისი ქართული **ღელუ/ღელვ-ისა**, რაც შემორჩენილა მხოლოდ ჩიტიის სახელწოდებაში, თვით კოლხურში ღელვს „**ლული**“ ჰქვია ამჟამად. „**მაღალური**“, ე.ი. მელეღვია. ეტიმოლოგია კოლხურმა გაარკვია (**ასხნა გ. როგავასი**).

კუარცსლბეკი-ის პირველი ნაწილი კუარცსლ ახსნას პოულობს კოლხურ კუნძ = „ფეხი“ სიტყვასთან მიმართებით (ნ. მარის ეტიმოლოგია).

ძველ ქართულში ცნობილი სიტყვაა ზუერი, მეზუერე – „ბაჟი, მებაჟე“. სავარაუდოა, რომ ეტიმოლოგიურად იგი უკავშირდება მეგრულ ზირუა – „კრეფა, დაგროვება“ ფუძეს, აქედან: ბაჟის აკრეფა, შეგროვება.

ძველ ქართულშია ჭუვილი – „ტკივილი“, რომელიც ეტიმოლოგიურად უთუოდ კოლხურ ჭუალა-ს „წვას, ტკივილს“ უკავშირდება.

ძველ ქართულში არის ძირი ვლტ: ივლტის. ეს ეტიმოლოგიურად უკავშირდება კოლხურ რტ ძირს: მი-რტ-ებ-უ = „ივლტის“.

მსგავსი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლება. ამითაც ცხადია, რომ კოლხურის ჩვენებს, ისევე როგორც სვანურისას, დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ენის ისტორიის შესასწავლად, ეს იქნება ფონეტიკის, გრამატიკისა თუ ლექსიკის სფერო.

კოლხურის ადგილი ქართველურ ენათა ჯგუფში

ქართველურ ენათა ჯგუფი, რომელიც იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახში შედის, შედგება სამი წევრისაგან: ქართული, სვანური, კოლხური (ზანური).

ტერმინ კოლხურის შესახებ: „კოლხური“ მეგრულ-ჭანური ენის აღსანიშნავად ბოლო ხანს იხმარა ა. შანიძემ წერილში „ჯგერის წარმოშობის წყაროები ქართველურ ენებში“ (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, ტ. 2, 1960). ამ ტერმინის ღირსება ისაა, რომ სწორად გადმოცემს ისტორიულ ვითარებას. ცნობილია, რომ „კოლხი“, როგორც ეთნიკური ერთეულის აღმნიშვნელი ტერმინი, უძველესი პერიოდიდან თავის თავში აერთიანებს მთელი შავი ზღვისპირა დასავლეთ საქართველოს იმ მცხოვრებთა სახელწოდებას, რომელთაც შემდგომ ეწოდათ „მეგრელები“ და „ლაზები“ / „ჭანები“.

ნ. მარი ადრე კოლხური ენის აღსანიშნავად ხმარობდა თუბალ-კაინურს („თუბალ“ იყო იაფეტიის შვილი, ნიშნავდა მეგრულს,

„კაინური“ – ჭანურს). ნ. მარმა იხმარა აგრეთვე ტერმინი **იბერიული** „მეგრულის“ მნიშვნელობით, ხოლო ზოგჯერ იგი ხმარობდა სხვა ტერმინებსაც: მეგრული, ჭანური, ლაზური (იხ.: ჭანური (ლაზური) ენა, 1910, გვ. X-XIII). მეგრულ-ჭანურის აღსანიშნავად **ზანური** იხმარა ა. ჩიქობავამ 1936 წელს გამოცემულ თავის „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“.

„ზანურიც“ და „კოლხურიც“ ორივე **პირობითი** ტერმინია იმ ოდესღაც არსებული ენის აღსანიშნავად, რომლის დიალექტებსაც ჭანური და მეგრული წარმოადგენს. სწორედ ამიტომაც ეს ტერმინები „პირობითი“. როდესაც ვლაპარაკობთ ქართულ ენასა და მის დიალექტებზე, აქ სხვა მდგომარეობაა. ერთიანი, საერთო ქართული ენის არსებობა ისეთივე რეალური ფაქტია, როგორც ქართული ენის დიალექტების არსებობა: არის **ქართული ენა** და ასევე არსებობს **ქართული ენის დიალექტები** (ფშაური, კახური, გურული...), მაგრამ სულ სხვა მდგომარეობაა კოლხურთან: არსებობს ორი დიალექტი – მეგრული და ჭანური, მაგრამ არა გვაქვს რეალურად თვით **ის ენა**, რომლის დიალექტებსაც ისინი წარმოადგენენ. ამდენად, „კოლხურიც“ და „ზანურიც“ პირობითად აღნიშნავენ იმ ერთიან ენას, რომელიც ისტორიულად არსებობდა და რომლის კილოებსაც მეგრული და ჭანური შეადგენენ.

„კოლხურის“ უპირატესობა „ზანურთან“ შედარებით ისაა, რომ „კოლხური“, როგორც ტერმინი, ისტორიულად ფარავს როგორც ჭანურს, ასევე მეგრულსაც, მაშინ, როდესაც ზანური უპირატესად მხოლოდ მეგრულის შინაარსს ატარებდა.

„ზანარ“ მეგრელებს ახლაც ეწოდება სვანურად. ბერძნული წყაროებით, **სანები** (Σανοί) იგივე **ზანები** უნდა ყოფილიყვნენ. ბერძნული წყაროები სანებს/ზანებს ხშირად აიგივებენ „მაკრონებთან“, ზოგჯერ „ჭანებთან“ (ჰეკატე, სტრაბონი, სტეფანე ბიზანტიელი, იხ. გვ. 10). „მაკრონ“ ჭანური -ონ სუფიქსით ნაწარმოები ეკვივალენტი ჩანს ქართული ტერმინისა „**მეგრული**“ (ქართული გ-ს გადმოცემა ყრუ კ-თი ბერძნულში ბუნებრივია). ასე რომ, სან/ზან/ჭან სხვადასხვა სახელი გამოდის ერთი და იმავე ეთნიკური ოდენობისათვის. ამდენად, ა. ჩიქობავას მიხედვით, „ზან“ ტერმინი ისტორიულად „მეგრულსაც“ უკავშირდება და „ჭანსაც“. ნ. მარს თავის დროზე **ლაზ-**ი დაჰყავდა **ზან** ძირამდე: ლაზი←ლა-

ზ.ნ-ი (იხ. Из поездки в Турецкий Лазистан, 1910). ეთნიკური ღირებულება და პოლიტიკური მნიშვნელობა ამ ტერმინებისა (ლა-ზი, ჭანი, მაკრონი, სანი...) სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში, აგრეთვე, იმის გარკვევა, საიდან, რომელი ხალხისგან მომდინარეობს ეს სახელწოდებები – ისტორიის საქმეა. იმერეთის „**საზანო**“ და სამეგრელოს „**ზანა**“ (სოფელი, მდინარე) იმაზე მეტყველებს, რომ ეს პირობითი ტერმინი (ზანური) ნებისმიერი არაა.

ჭანურის მიმართება მებრულთან

რაც უფრო ღრმად ვწვდებით ენის ისტორიას, მით უფრო აშკარა ხდება სიახლოვე და „ერთიანობა“ მეგრულისა და ჭანურისა. მეგრული და ჭანური ერთმანეთის მიმართ კილოებია და არა დამოუკიდებელი ენები, როგორც ეს ნ. მარს ჰქონდა წარმოდგენილი.

ნ. მარი მეგრულისა და ჭანურის დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადებას ასაბუთებდა შემდეგი ფაქტებით: მეგრული და ჭანური განსხვავებული არიან ერთმანეთისგან შემდეგით:

1) მყოფადის წარმოება ჭანურში სულ სხვა პრინციპზეა აგებული (ხოფურში: ვი**და**მინონ „წავალ“, „წავიდე მინდა“/ არქაბულში: ვი**დარე** „წავალ“), ვიდრე მეგრულში (მიღურქ).

2) ჭანურში უღლების 2 კლასია – ა ხმოვნინი და უ ხმოვნინი (=თემის ნიშნებია): ბჟვარამ „ვცემ წკნელით“ და ბჭარუმ / ბჭარუფ „ვწერ“.

3) საწყისის წარმოება სხვა ტიპისაა ჭანურში (ო-ჭარ-უ) და სხვაა მეგრულში (ჭარუა – ქართულიდანაა).

4) დამოუკიდებლობას ჭანურს ის აძლევს, რომ მას ერთიანი ლინგვისტური ნორმა აქვს და თავისი კილო და კილოკავები აქვს.

ჩვენ დამატებით აღვნიშნავთ კიდევ ძირითად სხვაობებს მეგრულსა და ჭანურს შორის.

ფონეტიკაში:

1) **ლ** ბერის დაკარგვა ახასიათებს მეგრულის ბანძურ-მარტვილურ თქმას. ჭანურში ეს ასე არაა.

2) მეგრულს გააჩნია , ირაციონალური ხმოვანი (ზუგდილურ-სამურზაყანულში), ხოლო ჭანურში , ბგერა არაა.

3) ჭანურშია Φ (თურქულის გავლენით), მაგრამ მეგრულში არაა.

4) ყველაზე მნიშვნელოვანი სხვაობა ფონეტიკაში ისაა, რომ **ტყ, წყ, ჭყ** კომპლექსები ვერ ძლებს ჭანურის ვერც ერთ კილოკავში, მეგრულში კი – არის. (გამონაკლისი იხ. ხოფურში: დიჭყიჯი – ჭინჭარი, ჭონჭყოპი – ჭანჭრობი).

მორფოლოგიაში:

5) სახელობითის ნიშანი ϵ ჭანურშია, მეგრულში – არა. (კოჩეფე „კაცები“, კუჩხეფე „ფეხები“).

6) ჭანურში არაა დანიშნულებითი ბრუნვა, რაც მეგრულს აქვს (კოჩიშოთ „კაცისად“).

7) თანაბრობითი ხარისხის ფორმა მეგრულშია, ჭანურში – არა (თუთამ **მაშხვა** „მთვარის სიმსხო“, თიშ **მადილა** „იმის სიდიდისა“).

8) χ -ს ხმარება ზმნის I-II პირის ფორმებში მხოლოდ მეგრულშია, ჭანურში – არა (ვორექ, ორექ, ვჭარუნქ, ჭარუნქ).

9) უწყვეტლის **დ** ჭანურში **ტ**-დ არის ქცეული, მეგრულში – არა (ვორდი/ვორტი „ვიყავი“, ვჭარუნდი / ბჭაუფტი „ვწერდი“).

სინტაქსში:

1) გარდაუვალ ზმნას სუბიექტი ყოველთვის სახელობით ბრუნვაში აქვს ჭანურში: კოჩი ლურუნ („კაცი კვდება“) – კოჩი დოღურუ „მოკვდა“ – კოჩი დოღურელერენ „მომკვდარა“. მეგრულში ასე არაა: კოჩი ლურუ – კოჩიქ დოღურუ.

2) გარდამავალი ზმნის სუბიექტი ყოველთვის მოთხრობითშია ჭანურში: უსთაქ ოხორი კოდუმს – უსთაქ ოხორი დოკოდუ – უსთაქ ოხორი დოკოდუდორენ „ოსტატმა (ხურომ) სახლი აშენებს – ოსტატმა სახლი ააშენა – ოსტატმა სახლი აუშენებია“. მეგრული კი მოთხრობითში სვამს სუბიექტს II სერიის ზმნებთან, გარდამავალი იქნება თუ გარდაუვალი.

მიუხედავად ნ. მარის მტკიცებისა, ჭანური და მეგრული კილოებია ერთმანეთის მიმართ.

კოლხუროს გავრცელების არე (კმელოდ დო ახლო)

მეგრულს უჭირავს ოდიშის ზეგანი დო თითქმის მთელი კოლხეთის დაბლობი – შავი ზღვიდან სვანეთის მთებამდე დო ცხენისწყალ-რიონიდან მდინარე ლალიძგამდის (აფხაზეთში). მეგრულის გავრცელების არე ძველად მეტი იყო აღმოსავლეთ ნაწილში: აწინდელი მთელი ქვემოიმერეთი ოკრიბისა დო არგვეთის ჩათვლით, ლეჩხუმის ქვემო ნაწილიც მეგრული მეტყველების არე იყო: ქვემოიმერულიც დო ლეჩხუმურიც სავსეა მეგრულიზმებით. ეს კლინდება ტოპონიმიკაში (-ში დაბოლოებები): **ჯიხაში** „ციხის [ადგილი]“, **ჭყვიში** „სამწყემსე ადგილი“, **ტვიში**, **სარგვეში**, **კინტრიში** „საკიტრე ადგილი“ (ბათუმის ოლქი), **ორაგვე** „ხაფანგის ადგილი“, **ოფშკეთი**, **ოკრიბა** „ადგილი საკრავე“, **ჯიმასტარო** (სოფელია იმერეთში), **ხოჯალია** „ხოჯი=ხარი“ (სოფელია გურიაში), **ჩხენიში** „ცხენისი“, **წყალტუბო** „წყალთბილი“.

მეგრულიზმები რაჭაშიც არის: **კურკუმელა** ღამე (უბნელესი ღამე), შდრ. მეგრული **უკუმელა**. **ზისხა** („ფალარათი სისხლიანი“) შდრ. **ზისხირი** „სისხლი“. გავლენა იმერულზე სინტაქსშიც ჩანს: კაცმა მოვიდა, კაცმა მოკვდა.

ინტეგრაციის შედეგად მეგრული იხევს დასავლეთისაკენ. თუ გასული საუკუნის 80-იან წლებში **ალ. ცაგარელი** მიჯნას მეგრულსა დო ქართულს შორის ცხენისწყალზე დებდა, ორმოციოდე წლის შემდეგ პროფ. **ი. ყიფშიძე** აღნიშნავდა, რომ საზღვარმა დასავლეთისკენ გადაიწიაო: სოფელ ხუნწში, ალ. ცაგარელის ცნობით, ჭარბობდა მეგრული, ახლა ჭარბობს ქართული. ზედა ხუნწში მუდამ ქართულად ლაპარაკობენ, ქვედა ხუნწელებზე კი დაცინვით ამბობენ, რომ ესენი სადილობამდე მეგრულად ლაპარაკობენ, ნასადილეკს – ქართულადო. ასეთი მდგომარეობაა სამიქაოსა დო ილორში, ასე რომ, საკუთრივ საზღვარი იმერულსა დო მეგრულს შორის ამჟამად მდინარე ნოღელაზე გადის, რომელიც რიონს ერთვის. აღმოსავლეთში მეგრულის არე იკვეცება, დასავლეთში კი წინ მიიწევს დო ითქვიფება აფხაზურში.

ოხურეისა დო ლალიძგას შორის აფხაზურია გაბატონებული, მაგრამ ის თანდათან ადგილს უთმობს მეგრულს (ი. ყიფშიძე).

ამჟამად მეგრულს სამხრეთით ემეზობლება გურული კილო, სამხრეთ-აღმოსავლეთით – იმერული და ლეჩხუმური, ჩრდილო-აღმოსავლეთით – სვანური, ჩრდილო-დასავლეთით – აფხაზური.

ჭანური გავრცელებულია სოფ. სარფიდან ქემერამდე (რიზეს აქეთ), შავი ზღვის ვიწრო მთაგორიან სანაპირო ზოლში. აღმოსავლეთით ეს ზოლი მთებითაა დახშული. ამ მთებს ჭანური მეტყველება ერთგან სცილდება. ესაა მურღულისაკენ მდ. ჩხალის ხეობაში მოქცეული რვა სოფელი: კოსტანეთი, დაკვარა, მაქრეთი, ბაშქოი, მამანათი, ღუსქოი, პანჭურეთი, მჭათი.

საფიქრებელია, რომ ჭანები სამხრეთითაც მთებშიც ცხოვრობდნენ (ახლა მხოლოდ ჩხალელები არიან ზღვის სანაპიროს დაშორებულნი. თანამედროვე ჭანეთში (სარფი – ქემერი) ლაზური მოსახლეობა კომპაქტურია (მჭიდროა, მკვრივია), სულ ხუთიოდე სოფელია ათინის რაიონში მაჰმადიან სომეხთა, ხემშინთა.

მთელი ჭანეთი თურქეთში შედის. საქართველოში შედის ნახევარი სოფელი ჩრდილოეთის პუნქტისა – სარფისა. ჭანები სხვაგანაც სახლობენ (გადასახლებული არიან): ბათუმში, გონიოს თემის აჭარულ სოფლებში: თხირნალი, მახო, სიმონეთი. თურქეთში მოსახლე ჭანები კარგავენ ლაზურს. ხშირია ოჯახები, სადაც უკვე ბავშვებმა აღარ იციან ლაზური.

აფხაზეთში არის ჭანური მოსახლეობა: გუდაუთის, ოჩამჩირის, სოხუმის გარდა ლაზები მოსახლეობენ გუმისთის რაიონში, ეშერის თემის სოფლებში: შაწკვარაში (4 კომლი), ფაჩანთაში (10 კომლი), ხარუტაში (8 კომლი), ფშალთილულში (32 კომლი), წარა-შუბარაში (45 კომლი) – ეს ცნობები 1929 წლისაა (არჩ. ჩიქობავა).

ლაზეთის მოკლე ისტორია:

მეგრული და ჭანური ამჟამად გათიშულია, ერთმანეთისგან მოწყვეტილია. ძველად, დაახლოებით ჩვ. წ. აღ.-ით II საუკუნეში, „ჭანური“ უშუალოდ მიჰყვებოდა „მეგრულს“, წარმოადგენდა მის გაგრძელებას. შემდეგ, როგორც ჩანს, ერთ-ერთი ქართველი ტომთაგანი აღმოსავლეთიდან ან სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან შიგ შეაგულში შეჭრილა და მეგრელები და ლაზები ერთმანეთს დაუშორებია, ხოლო დაპყრობილი ადგილის მცხოვრებლებს ქართული შე-

უთვისებით. ამის გამო ახლანდელი გურულები და იმერლები გაქართველებულ მეგრელ-ლაზებად უნდა ჩაითვალოს (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1913, გვ. 57). ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ქართულად მოლაპარაკე ტომთა შესვლა ახლანდელი იმერეთისა და გურიის მიწა-წყალზე უნდა მომხდარიყო VI-VIII საუკუნეებში.

პ. ინგოროყვას ცნობით, ლაზეთი მჭიდროდ დაუკავშირდა ბიზანტიას. საქართველოში იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სამი ოლქი: 1. ლაზიკის მიტროპოლია (ფასისი – ფოთი), 2. როდოპოლისისა (დღევანდელი ვარციხე – ქუთაისის ოლქი), 3. ქალაქ პეტრასი (დღევანდელი ციხისძირი – ბათუმის ოლქი).

IX საუკუნეში დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად გამოეყო ბიზანტიას და ქართლის (იბერიის) საკათალიკოსოს დაუკავშირდა.

VIII-XVI საუკუნეებში ქართულ-სომხურ-ბერძნულ-თურქულ(სელჯუქურ) საისტორიო წყაროებში ლაზეთის სახელწოდებაა: **ჭანეთ-ლაზეთი** და **ქალდია** (ხალდია). ამათგან **ჭანეთი** არის ზოგადი სახელწოდება მთელი სამხრეთ კოლხეთისა (ყამთააღმწერელი), **ლაზია** არის სახელწოდება აღმოსავლეთ ნაწილისა (რიზეს მხარე), ხოლო **ქალდია** – ცენტრალური ნაწილისა (ტრაპიზონის მხარე). ქვეყნის დასავლეთი ნაწილი მოიხსენიება **პონტოს** ალაგად (ასეა ეს ბერძნულ, სომხურ წყაროებშიც). შუა საუკუნეებში ქვეყნის საერთო სახელად მოიხსენიება **კოლხეთი**, ხოლო სატომო სახელწოდება **ჭანი** (Τζαῖνοι) გვიანი ხანის ბერძნულ წყაროებში უპირატესად მიემართება ტრაპიზონისა და პონტოს მთიანეთში მოსახლე ლაზებს. ხოლო შუა საუკუნეებში ბერძნები ქვეყნის დასავლეთ ნაწილს **ხალიბებს** და **ტიბარენებს** უწოდებენ.

X საუკუნეში ბიზანტიამ დაიპყრო ტრაპიზონისა და რიზეს მხარე. დავით კურაპალატი 978 წელს დაეხმარა ბიზანტიას ომში (სკლიაროსთან), რის გამოც მან შემოიერთა „ზემონი ქუეყანანი“ (რიზეს მხარე). დავითის სიკვდილის შემდეგაც (1001) ბიზანტიის კეისარმა ბასილ II-მ დაიჭირა ისევ ტაო და „ზემონი ქუეყანანი“. ამას ომი მოჰყვა (1021-1023). გაიმარჯვა ბიზანტიამ და შეიერთა რიზეს მხარე. საზღვარი გაატარეს ხოფასთან, ციხე-სიმაგრე ხუფათი ბიზანტიას დარჩა.

1045 წელს ბაგრატ IV-მ სცადა, დაებრუნებინა ლაზეთი, მაგრამ ამაოდ. გიორგი II-ის დროს (1073-1089) საქართველომ დაიბრუნა მიტაცებული ლაზეთი. დავით აღმაშენებლის დროს (1089-1125) მთელი სამხრეთ საქართველო დაუკავშირდა საქართველოს.

ამ დროს გამოჩნდნენ თურქ-სელჯუკები, რომლებმაც სასტიკად დაამარცხეს ბიზანტია 1071 წელს და კეისარი რომანოზ დიოგენი ტყვედ ჩაიგდეს, შემდეგ თურქები გაიჭრნენ შავი ზღვის სანაპიროსკენ (ტრაპზონი), მაგრამ თურქ-სელჯუკები განდევნეს ტრაპზონიდან და ხალდის თემიდან ადგილობრივმა ძალებმა **თეოდორე გავრას** მეთაურობით. გავრა არის ხალდის (ტრაპზონის) ადგილობრივი სამეფოს დამაარსებელი, რომელშიც შედიოდა ტრაპზონისა და კერასუნის მხარეები (რიზეს მხარე კი საქართველოში შედიოდა). თეოდორე გავრა დამოუკიდებლად მართავდა ხალდიას. ამას ბიზანტია ვერ ურიგდებოდა და მოტყუებით თეოდორეს ვაჟი კონსტანტინეპოლში დატოვეს, რათა სიძე გამხდარიყო ბიზანტიის კეისარის ალექსი კომნენისა. მაგრამ კონსტანტინეპოლში გავრას ვაჟი მძევლად გამოაცხადეს. იგი გაიქცა, დაიჭირეს და გადაასახლეს. ამას მოჰყვა განხეთქილება. თეოდორე გავრას სიკვდილის შემდეგაც მისი მემკვიდრეები არ ემორჩილებიან კეისარს და პოლიტიკურად დაკავშირებულნი არიან დავით აღმაშენებლის საქართველოსთან.

1204 წელს თამარ მეფემ მთელი ლაზეთი შემოიერთა და დააარსა **ტრაპზონის** სამეფო, რომელშიც საკუთრივ ჭანეთის გარდა ბერძნული ტერიტორიაც შედიოდა. სამეფოს სათავეში დაუყენა კომნენტა დინასტიიდან ალექსი და მისი ძმა დავითი.

ალექსი და დავითი საქართველოში აღიზარდნენ და საქართველებული იყვნენ. ამ დროს საქართველოს აქვს პრეტენზია, იყოს მეთაური აღმოსავლეთის ქრისტიანული მსოფლიოსი, დაკნინებული ბიზანტიის ნაცვლად. კომნენტები – ყოფილი ბიზანტიის კეისრები, ფაქტობრივად, ვასალები იყვნენ თამარისა, მისი იარაღი პოლიტიკაში (უსპენსკი).

XIII საუკუნეში ტრაპიზონის სამეფოს ჩამოსცილდა ბერძნული ტერიტორიები (სამისნი, სინოპი, ერაკლიის ოლქები), რომლებიც თურქებმა დაიკავეს.

XIII საუკუნეში საქართველოში **ზვარაზმელები** შემოიჭრნენ. ამ დროს საქართველოს ტრაპიზონის სამეფოდან შემოუერთდა რიზეს მხარე (დავით ნარინის დროს, 1282 წელს). 1297 წლიდან 1463 წლამდე ლაზია (აღმოსავლეთ ჭანეთი) არის ნაწილი მესხეთისა, ხოლო ამის შემდეგ 1547 წლამდე შედის ხან გურიის სამთავროში, ხან მესხეთისა (სამცხე-საათაბაგო).

1543 წელს ოსმალეთმა სულთან **სულეიმან II-ის** მხედართმთავრის მუსტაფაშის სარდლობით დაარბია მესხეთი, ტაო, 1545 წელს დაიპყრო ბასიანი (ლუარსაბ I და იმერეთის მეფე ბაგრატ II დამარცხდნენ) და ოსმალებს გზა გაეხსნათ საქართველოსკენ.

1547 წელს ოსმალეთმა დაიპყრო გურიის სამთავრო, დაიჭირა რიზეს მხარე, აჭარა, ქობულეთი, ბათუმი (გურიის სამთავროს დედაქალაქი). გურულებმა განდევნეს ოსმალთა ჯარი ბათუმიდან და ჭოროხს გადმა გარეკეს. ოსმალებმა ფეხი მოიკიდეს რიზეში, გონიოში ციხის აშენება დაიწყეს, ასე რომ, 1547 წელს ჭანეთი დაპყრობილი იყო: ამოწყვიტეს ბევრი ლაზი, იწყეს გამაჰმადიანება, ბევრი გადმოიხიზნა საქართველოში. გურიაში გადმოუტანიათ ლაზიის სამიტროპოლიტო კათედრა. ქართველი ხალხი შემდეგშიც არ შერიგებია ჭანეთისა და მესხეთის დაკარგვას. 1646 წელს ლაზიის მიტროპოლიტი გერმანე (ჭანი იყო) წარუდგა რუსეთის მეფეს ალექსი მიხეილის ძეს და ხაზს უსვამს იმას, რომ ლაზია; რომ საიდანაც ის არის, არის ქართული მიწა, საქართველოს ძველი მიწა, იბერიის მხარე. **გეორგიევსკის ტრაქტატი**, რომელიც 1783 წელს დადო ერეკლე II-მ, ითვალისწინებდა, რომ რუსებს მიეღოთ ზომები – საქართველოს დაბრუნებოდა მესხეთი, ჭანეთი, სამცხე-საათაბაგო.

გამაჰმადიანება ძირითადად ეკონომიკური რეპრესიებით ხდებოდა. ვინც ქრისტეს აღიარებდა, მას ღიდ გადასახადებს აწერდნენ. 1615 წელს მისიონერ **გრანჟიეს** ცნობით, რიზეში ჭანები თანდათან გადადიან მუსულმანობაზე, რათა თავი დააღწიონ მძიმე გადასახადებს. ამიტომ წინაცვეთენ შვილებს, ქალებს ათხოვებენ იანიჩრებზე. ეს ღიდი უბედურებაა... ჩვენ ძალზე დავეხმარეთ, ვასწავლიდით კატექიზისს, შთავაგონებდით ქრისტიან ქალებს, რომლებიც თურქებს გაჰყოლოდნენ, თუ რაში მდგომარეობდა მათი ქრისტიანული ვალი. ამაზე ა. ჩიქობავა შენიშნავს: თურქებისგან დაწიოკებული

ლაზების გაჭირვებას რას არგებდა იეზუიტ მისიონერის ნიანგის ცრემლები და კატექიზისის სწავლება!

კოლხიზმები გურულსა და იმერულში:

ივ. ჯავახიშვილი იმერული და გურული ტოპონიმის ანალიზის საფუძველზე წერდა: გურიის გეოგრაფიული სახელების დაკვირვება გვიმტკიცებს, რომ იმ ადგილას, სადაც ახლა გურულები ცხოვრობენ, წინათ მეგრულად მოსაუბრე ტომი უნდა სახლებულიყო. ბევრი სოფლისა და მდინარის სახელის მნიშვნელობის ახსნა მხოლოდ მეგრულის საშუალებით შეიძლება: მთა **ჯიხანჯირი** (კ. დანელია: „ციხისძირი“), **ჯუმათი** (ჯუმა = ლაზ. „ძმა“), **ჭყონგვარი** (ჭყონ = „მუხა“), მდ. **ოჩხამური** („სათევზაო“), **ოჭილაური** („საჭილაო“), **ჭყვიში**, **ჭყვიაშაური** (მეგრ. ჭყვიში „მწყემსი“), **ჭანეთი**, მდ. **გუბაზოული**, მდ. **კინტრიში** (კინტრი = „კიტრი“ „კიტრის ადგილი“), **ონჭიკეთი**, **ონჯოხეთი** (მეგრ.-ლაზ. -ო პრეფიქსითაა ნაწარმოები), სოფ. **ოცანა** (ს. ჟღენტი: ოც[ხ]ანა; ოჩხანა? თუ ცანა? კ. დ.) მაშასადამე, ძირითადი და თავდაპირველი მოსახლეობა გურიაში მეგრული უნდა ყოფილიყო (ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I, 1913, გვ. 56).

ი. ყიფშიძემ გაიმეორა იგივე აზრი და დაუმატა რამდენიმე ახალი მაგალითი: **ორაგვე** (გურ.), **ოფშკვითი** (იმერ.), **ოკრიბა** (კირიბი „კრავი“ (იმერ.), სოფ. **ოქონა** (იმერ.), სოფ. **მუხური** (სამეგრ., იმერ.), სოფ. **ჯიმასტარო** (იმერ.), **ხოჯალა** (ხოჯი „ხარი“ (გურ.), **ტობანიერი** (ტობა „ტბა“ და სხვ. (მაიაკოვსკის რაიონული გაზეთი „კომუნისტი“, 1963, 27 აგვ., გვ. 4). ამავე მოსაზრებას ადასტურებს ა. ჩიქობავას მიერ მოცემული ეტიმოლოგია: წყალ-ტუბო, („ტუბო“ – თბილი ჭანურად).

ს. ჟღენტმა ბევრი კოლხიზმი გამოავლინა გურულში: თემი „ქუაბლა“ (ხოხატაურის რაიონი) = ქვა ყრილი (ბლა = „ყრა“ ჭანურად). კოლხური ფენის სიტყვებია:

1) ნათესაობის აღმნიშვნელი: **ბაბა**, **ნანა** (ჭან., მეგრ.), **ნენა** (გურ.), **ჯუმადი** (მეგრ., ჭან.), **ჯუმაღია** (გურ.) „ბიძა“, **ძლაბი** „გოგო“, **კუტა/კუტულა** „ბიჭი“ (ჭან., გურ.).

2) ადამიანის სხეულის ნაწილები: **ჩარბი** (მეგრ., ჭან., გურ.) „ტუჩი“, **ფანწალა/ფაწალა** (ჭან., გურ.) „ტყვირბი“.

3) **ნალია** (ჭან., გურ.), **ნანია** (მეგრ.) „სასიმინდე“, **ჩამური** (ჭან., მეგრ., გურ.) „საცეხველი“,

როფი (გურ.) შდრ. მეგრ. **როფე** „ხის ღრმა ჭურჭელი“.

მეგრ. **ჭიჭე** „პატარა“, გურ.: **მოჭიჭვება** „ეკონომია“, „მოცოტაება“.

მეგრ., ჭან. **გენი** „ხბო“, აქედან გურ.: **მოგენება** (მეგრ. მოგანუა), „ხბო რომ ძუძუს პირს მოავლებს“.

სარფში ვაჟის სახელია **მამულა**, რომლის ქართული შესატყვისია **მამალა**, რაც გურიაში გვარ-სახელშია: **მამალა-ძე**, მაგრამ პარალელურად არის **მამულა-ი-შიილი** (ჭანურია).

ოჭვათო (მეგრ., გურ.) „ადგილი, სადაც სახურავიდან ჩამონადენი წყალი ეცემა“. იხ. ს. ჟღენტი „ზანიზმები გურულ ზმნებში“ (ენიმკის მოამბე, V-VI, 1940).

4) კოლხიზმები ბევრია ზმნებში: **ბარდღალი/პარტყალი** (მეგრ., გურ.) – უაზრო ლაპარაკი, **რას ბლუყუნობ** (მეგრ. ბუ'ინუა – გაუგებარი ლაპარაკი).

რაცხა **მიბანძლ-მობანძლა** (მეგრ. ბაძლუა – უშნოდ, მეჩხერად ღობვა)

ერთი კარქა **მობეზა** (მეგრ. ბეზუა „მაგრად ცემა“).

გუუბანღლავს ობობას ქსელი (მეგრ. გობონღლიი „გაბმული ქსელი“ (ობობასი)).

იბუყნება ცივ ჭადს (მეგრ. ბუ'ონუა „უშნოდ ჭამა“).

ააკალიფა წაქცეული სიმიდი (მეგრ. ეკალიფუა „აკრეფა“).

გავაზიზინე (მეგრ. გოზიზინაფა „ზედმეტად ავსება ჭურჭლისა“).

გადაწიკუნტალდა (ჭან. თიკუნტალი „ყირა“, „გადაკოტრიალდა“).

ითხიპნება (მეგრ. თხიფუა „დასვრა“).

გიკანტურეფს ყორიფერზე თავს (მეგრ. ღუდიშ კანტაი „თავის დაკვრა / კანტური“)

დაკაპანებული ურემი (მეგ. კაპანუა „დატვირთვა“).

კარკაცოფს (მეგრ. კარკაცანს←კასკასი).

მოკეკილი წისქვილი (მეგრ. კაკუა/კეკუა „წისქვილის ქვის მოპირვა“).

კვარკვალა (მეგრ. კვარკვალი „კანკალი“): „სიცივეა კვარკვალა, ქალო, შენ რამ გადაგრია, კოსტუმიანს რომ დიეძეფ, ჩონიანი რამ დალია“.

დაკვირკვალებული თმები (მეგრ. კვარკვალუა, კირკოლერი თომა „დახვეული თმა“).

გალიფულია, გასვრილია ტალახში (მეგრ. ლიფუა: გასანთვლა, ტალახში ამოსვრა).

რა **გაბლორინფეს**, ბიჭო, ამხელს (მეგრ. ღორა, ჭან. ოძლორინუ „ღრიალი, ყვირილი“).

იპურჭყნება საშინლად (მეგრ. პურჭყაფი „უშნოდ ფურთხება“).

პუტუნოფს მთელი დღე (მეგრ. პუტინი „ჩუმი, გაბმული ლაპარაკი“).

დევიჟვერე ნამეტანი (მეგრ. დიეჟვარი, „დავიქანცე“, **გაჟვარუნდა** „მდინარეში ტანსაცმლით შესვლა, გაწუწვა“).

დამჟღნარი ვარდი (მეგრ. ჟღირაფა „ჭკნობა“).

გუუროფა თავი (მეგრ. რეფუა „რაიბე მაგარი საგნის დარტყმა“).

ტკარცალი, ატკარცალდა (მეგრ. ტკარჩალი).

ტყვაპუნოფს წყალი ჭურჭელში (მეგრ. ტყვაპინი „რაიბე საგნის წყალში ჩავარდნის ხმაური“).

ტყვაპერა კვერცხი (მეგრ. ტყვაპია „ლაყე, უმწიფარი“).

პუჟავს ცეცხლი (მეგრ. ფუჟაფი „ნელი წვა“).

გაჩიკინა ფეხი (მეგრ. გძჩიკინუ „გაფშიკა ფეხი“).

გაჩხოტვა ბჟოლის (მეგრ. ცხოტუა „გასხებვა“).

წარწალოფს მთელი დღე (მეგრ. ქარი იწარწალუ... „მოძრაობს“).

გაწკაპვა (მეგრ. წკაპუა „გამწკრივება“).

მოწურწკულოფს (მეგრ. წკვარწკვალი).

დაჭიჭკვა შეშის (მეგრ. ჭკაჭკუა „წვრილად დაჭრა (შეშის)“).

გაჭიჭინდა გულზე (მეგრ. გოჭიჭინდუ).

ჭნენხა „წნენხა“ (მეგრ. ოჭინახუ „საწნენხელი“).

გევიჭაჭყე კაცი (მეგრ. გიეჭყაჭყე „გაევიჭყელიტე“).

დევეჯეგვა საწყალი (მეგრ. ქადაჯეგვაჯეგუ „მძიმედ რამეზე დაცემა“).

მოფლიგინოფს, „ხმაურით მოღის“ (ჭან. ოჯგიალუ „ხმაურით სვლა“. ცხენი **ჯგიალერი** ქომორთუ).

დაჯორგვა (მეგრ. ჯორგუა „სიმძიმის ქვეშ მოქცევა“).

ხუარხალოფს წყალი, „დულს“ (ჭან. ხარხალეი წკაი „მღელღარე წყალი“, მეგრ. ხუარხვალი „დაუდევრობა“).

ხუანცალოფს თებზი (მეგრ. ხუანცალი „განძრევა“).

გახიკინებულა მჭადი (მეგრ. გოხიკინაფა, „ძალიან გამხმარა“).

იხმიჩება „იკბიჩება“ (მეგრ. ხიჩუა „კბეჩა“).

იხვლიპება ხარივით (ჭან. მოხლიპუ „მოხვრეპა“).

დაახლოებით 18 საუკუნის წინ (II-III საუკუნეებში), როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ერთ-ერთი ქართველი ტომის აღმოსავლეთიდან შემოსვლას მეგრელები და ლაზები ერთმანეთისთვის დაუშორებია, ხოლო დაკავებული ადგილების მცხოვრებლებს ქართული შეუთვისებიათ.

ასე რომ, გურულის სახით ჩვენ მივიღეთ რთული ამაღვამა (შენაერთი) ზანურისა და ქართულისა. ასეა ქვემოიძერულშიც.

გათიშვის მომენტში იყო თუ არა კოლხური ენა დიალექტებად (მეგრულად, ჭანურად) დაყოფილი? ამ დროისათვის მეგრული და ჭანური გამოიყოფოდა კოლხურში, ხოლო ახლანდელი გურიის მიწა-წყალზე მეგრული იყო გავრცელებული და არა ჭანური.

კოლხურობის კოლოკავური შედეგები

ჭანური და მეგრული ერთმანეთის მიმართ კილოებია და, თავის მხრივ, ისინი იყოფიან კილოკავებად. აღსანიშნავია, რომ კილოკავური დიფერენციაცია უფრო საგრძნობია ჭანურში, ვიდრე მეგრულში. ჭანურის მცირე ტერიტორიაზე სამი კილოკავია, მეგრულის ვრცელ ტერიტორიაზე – ორი. თანაც, ერთ კილოკავზე მოლაპარაკე მეგრული უფრო თავისუფლად გაუგებს მეორე კილოკავზე მოლაპარაკე მეგრულს (ვთქვათ, ბანძელი სამურზაყანოელს), ვიდრე სარფელი ჭანი ათინელ ჭანს. ნ. მარს აღნიშნული აქვს, რომ სხვადასხვა კილოკავზე მოლაპარაკე ჭანებს ზოგჯერ ერთმანეთისა არ ესმითო.

მეცნიერული დახასიათება და დაყოფა ჭანურის კილოკავებისა მოცემული აქვს ნ. მარს, ხოლო მეგრულისა – ი. ყიფშიძეს (მეგრული ენის გრამატიკა, 1914). მართალია, მათ მეგრული და ჭანური ორ ენად მიაჩნდათ, მაგრამ დაყოფა სწორადაა მოცემული. რასაც ისინი კილოს უწოდებენ, ის ჩვენთვის კილოკავია, ასე რომ, სახელწოდების გადმოწევა (ერთი საფეხურით) საჭირო, რომ სწორი სურათი გადაიშალოს.

ნ. მარს ადრე, 1908 წელს („ძველი ქართული ენის ტაბულები“) მეგრული და ჭანური ერთი ენის კილოებად მიაჩნდა. მაგრამ ეს სწორი შეხედულება შეიცვალა მას შემდეგ, რაც ჭანეთში იმოგზაურა და სპეციალურად შეისწავლა იგი (1910 წელს გამოცემულ ჭანურის (ლახურის) გრამატიკაში იგი ცალკე ენად აცხადებს ჭანურს).

1915 წელს ნ. მარმა დააზუსტა თავისი შეხედულება (ყიფშიძის გრამატიკის რეცენზიაში) მეგრულისა და ჭანურის ისტორიული ურთიერთობის შესახებ და აღნიშნა: ლინგვისტური ნორმების მიხედვით ჭანური და მეგრული ერთი ენაა, ისინი ერთი ენის ორ კილოს წარმოადგენენ, ოღონდ ერთმანეთისგან ისტორიული და კულტურული დაშორების შედეგად განვითარდნენ დამოუკიდებელ ენებადო.

ა. ჩიქობავამ 1936 წელს გამოცემულ „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“ უამრავ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით ზუსტად გაარკვია ჭანურისა და მეგრულის ურთიერთობა: „ფონეტიკუ-

რი სისტემის, მორფოლოგიური და სინტაქსური სტრუქტურის მიხედვით ჭანური და მეგრული ორი კილოა ერთი ენისა (ზანური ენისა), რომლის დიფერენციაციასაც ისინი წარმოადგენენ“.

ჭანურის კილოკავური დიფერენციაცია:

ჭანურში გამოიყოფა 3 კილოკავი: ათინური, ვიწურ-არქაბული და ხოფური. ამ კილოკავებში გამოიყოფა თქმებიც:

ათინურში გამოიყოფა ბულეფურ-ართაშენული თქმა;

ხოფურში გამოიყოფა ჩხალურ-სარფული თქმა;

ვიწური და არქაბულიც თქმებია ვიწურ-არქაბული კილოკავისა.

ნ. მარი ჭანურს საერთოდ ორ კილოდ ჰყოფდა: აღმოსავლურ (ხოფური) და დასავლურ (ათინური, ვიწური, არქაბული) კილოებად.

ამათგან ვიწურ-არქაბულს გარდამავალი საფეხური უჭირავს. იგი ძირითადად იმეორებს ათინური კილოკავის დამახასიათებელ ნიშნებს, მაგრამ ზოგიერთი ნიშნის მიხედვით ხოფურს უდგას გვერდით, აქვს სპეციალურად მისთვის დამახასიათებელი ნიშნებიც, ამიტომ სწორია მისი ცალკე კილოკავად გამოყოფა.

ჭანურის კილოკავთა შორის სადემარკაციო ხაზს წარმოადგენს:

1) ყ ბგერის ვითარება: ყ ხმოვნების წინ და ხმოვნებს შორის დაცული აქვს ხოფურს, ხოლო დანარჩენებს – არა! ვიწურ-არქაბულში ყ გადადის ¹-ში, ათინურში – ^ღ-ში გადადის (ლოყა – ხოფურში, ლოღა – ათინურში) ან სულ იკარგება:

ხოფური	ვიწურ-არქაბული	ათინური	
ყინი	¹ ინი	ინი	„ცივი“
ყუჯი	¹ უჯი	უჯი	„ყური“
ყონა	¹ ონა	ონა	„ყანა“

2) მკვეთრ თანხმობანთა შემდეგ (ტ, წ, ჭ) ყ ბგერა ვერც ერთ ჭანურ კილოკავში ვერ ძლებს (ე.ი. არა გვაქვს კომპლექსები: ტყ, წყ, ჭყ).

ეს ყ ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულში კ-დ იქცევა, ათინურში კი ყ უკვალოდ იკარგება:

ვიწურ-არქაბული	ათინური	ხოფური
ოწკედი	ოწელი	ოწკედი „უყურე“
წკარი	წარი	წკარი „წყალი“
ტკები	ტები	ტკები „ტყავი“
მწკო	წუ	მწკო „წყავი“
მაწკუნენ	მაწუნენ	მაწკუნენ „მტკივა“
ტკუბი	ტუბი	ტკუბი „ტყუბი“
ჭკონი	ჭონი	ჭკონი „მუნა“
ლემჭკვა	ლემჭვა	ლემჭკვა „ნერწყვი“

გარდა ზემოაღნიშნულისა, თითოეული კილოკავისთვის დამახასიათებელია:

ხოფურისთვის:

1) მყოფადის წარმოება **მინონ** „მინდა“, **გინონ** „გინდა“, **უნონ** „უნდა“ მეშველი ზმნით (ვიდამინონ „წავალ“, იდაგინონ „წახვალ“, იდასუნონ „წავა“, ვიდამინონან „წავალთ“, იდაგინონან „წახვალთ“, იდასუნონან „წავლენ“).

2) III სერიის ნააორისტალი თურმეობითი I-ის წარმოება **ერე-თი**, ნააორისტალი თურმეობითი II-ისა – **ერე-ტი** სუფიქსით, ნააორისტალი კავშირებითი III-ისა – **ერე+ტა**-ს საშუალებით:

თურ. I: ბ-ზიმ-ერე „მე ნაზომავარ მას“, ზიმერე „შენ ნაზომასარ“, ზიმერენ „იმან ნაზომა“, ბზიმერეთ, ზიმერეთ, ზიმერენან.

თურ. II: ბზიმერეტი „მე ნაზომავიყავ მას“, ზიმერეტი „შენ ნაზომავიყავ“, ზიმერეტუ „იმან ნაზომიყო“, ბზიმერეტით... ზიმერეტეს

კავშ. III: ბზიმერეტა „მე ნაზომავიყო მას“, ზიმერეტა „შენ ნაზომავიყო“.

3) ფუძისეული უ-ს ი-ში გადასვლა (სუბსტიტუცია), **ო-ს ი-ში** გადასვლა:

ჩქინი „ჩენი“, ჭკიდი „მჭადი“, ნისა „რძალი“, დოზიმუ „გა-ზომა“, დაჩხირი „ცეცხლი“, შდრ.: ვიწურ-არქაბულში, ათინურში: ჩქენი, ჭკუდი, ნუსა, დოზუმუ, დაჩხური. უ : ი.

კილა „გასალები, კლიტე“, კირზა „კოეზი“, ოჭკირუ „ჭრა“, შდრ.: ვიწურ-არქაბულში, ათინურში: კოლა, კორზა, ოჭკორუ (ომ-კორუ – ათინურში), “. ო : ი.

4) რ ბგერის დასუსტება-დაკარგვა. ეს ხდება ხმოვნებს შო-რის და ს თანხმოვნის წინ. პროცესის კერა ხოფურია, თუმცა არ-ქაბულშიცაა გადასული.

რ იკარგება ხმოვნებს შორის: გუ[რი] „გული“, ჯიგე[რი] „ღვიძლი“, ჟუ[რი] „ორი“, გაა[რი] „პური“, ნოსე[რი] „ჭკვიანი“.

რ იკარგება ს-ს წინ და ლ, ხ, ფ სპირანტების წინ; ს-ს წინ: ჩუმეს (ჩუმერს) „იცავს, უცდის“, იწკეს (იწკერს) „უყურებს“, იმ-ხოს (იმხორს) „ჭამს“, დოგაჭის (დოგაჭირს) „დაგჭირდება“.

ლ, ხ, ფ -ს წინ: ოლაღალუ (// ოღარღალუ) „ლაპარაკი“, ღალღალიტა (// ღარღალიტა) – „ჯირკვლის ავადმყოფობა“, დოღანი (// დორღანი „საბანი“, წიღუ (// წირღუ) – „ხორცმეტი (საქონ-ლისა)“, ოხიხინუ (// ოხირხინუ) „ხარხარი“, მახვა (//მარხვა) „ნაღვერდალი“, კეტი (//კერტი) „კანაფი“, კატი (←კარტი) ბერძნ. „ლურსმანი“, სუტა (// სუტრა) „სუფრა“.

5) თემის ნიშანია -უფ/-იფ ნაცვლად ათინურ-ვიწურ-არქაბუ-ლი -უმ/-ომ-ისა: კვათუფს „ჭრის“, გორუფს „ეძებს“, ლოკუფს „ლოკავს“, მთუფს „თოვს“, წიღუფს „კრეფს“, იქიფს „აკეთებს“, გედგიფს „დადგამს“, შდრ.: ვიწურ-არქაბულ-ათინურში – გუბუმს „ხარშავს“, ჭარუმს „წერს“, კვათუმს „კვეთს, ჭრის“, შუმს „სვამს“, 'აზუმს „თლის“...

ხოფურ კილოკავში გამოიყოფა ჩხალური და სარფული თქმა. ამის გამოყოფის საფუძველია მყოფადის წარმოება: კავშირე-ბითის ფორმას + „უნონ“ უცვლელად, ოღონდ კავშირებითის ფორმა იცვლება არა მარტო პირის, არამედ რიცხვის მიხედვითაც: ბზიმაუნონ „გავზომავე“ („ვზომო მინდა“), ზიმაუნონ „გაზომავე“, ზიმასუნონ „გაზომავე“, ბზიმათუნონ „გავზომავეთ“, ზიმათუნონ „გა-ზომავეთ“, ზიმაუნონ „გაზომავენ“.

ლექსიკაში არ აქვთ ზურა (самка), ლაკი (содака). ზურას ნაცვლად ხმარობენ წუნა-ს და ფინა-ს: წუნა/ფინა ჯგოლი

(психа). სიტყვა **კანჯული** (самка) იხმარება მსუბუქი ყოფაქცევის ქალის მნიშვნელობით: კანჯული ოხორჯა. გვხვდება სიტყვა **უპარკალე** (=გაუთხოვარი ქალი).

6) **ჩვენ** ნაცვალსახელია: ადა, ია („ეს“, „ის“), შდრ.: ათინურში – ჰამ, ჰიმ.

ათინურისათვის:

1) მყოფადის წარმოება **-ერე**-თი: ბზუმი-ა-რე „გავზომავ“, ზუმი-ა-რე „გაზომავ“, ზუმი-ა-ს-ე-რე/ზუმი-ა-ს-ე „გაზომავს“, ბზუმათერე/ბზუმათე „გავზომავთ“, ზუმათერე/ზუმათე „გაზომავთ“, ზუმიან-ე/ზუმიან-ენ „გაზომავენ“ (ამ ბოლო ნ-ს მორფოლოგიური ფუნქცია არა აქვს, იგი დანართია).

2) III სერიის მწკრივთა წარმოება: **დორენ, დორტუნ[ნ], დორტას** მეშველი ზმნის გამოყენებით:

ნააორისტალი თურმეობითი I: ბზუმიდორენ, ზუმიდორენ, ზუმიდორენ, ბზუმიდორენ, ზუმიდორენ, ზუმესდორენ – „მე ნაზომავარ მას“ (=მიზომავს).

ნააორისტალი თურმეობითი II: ბზუმიდორტუნ, ზუმიდორტუნ, ზუმიდორტუნ, ბზუმიდორტუნ, ზუმიდორტუნ, ზუმესდორტუნ – „მე ნაზომავიყავ მას“ (=მეზომა).

ნააორისტალი კავშირებითი III: ბზუმიდორტას, ზუმიდორტას, ზუმიდორტას, ბზუმიდორტას, ზუმიდორტას, ზუმესდორტას – „მე ნაზომავიყო მას“ (=მეზომოს).

3) მოთხრობითისა და მიცემითის დასუსტება. ეს ახასიათებს განსაკუთრებით **ართაშენულ თქმას**: აქ მოთხრობითის ადგილს ყველგან სახელობითი იჭერს: ავჯი მთუთი დოილუ; კონქში მიწუჩი ქორმე მაქვალი დოსქუ“ „მეზობელმა (მეზობელი) მითხრა, რომ ქათამმა (ქათამი) კვერცხი დაღო“.

ოხორდა კონი მუში უწუ-ჩი „ქალი (ქალმა) კაცს (კაცი) რომ უთხრა“, კონი უწუმერს **ოხორდა** „კაცი ეუბნება ქალი (ქალს)“, სინ მუ დულდა გიდუნ მახო? „შენ რა საქმე გაქვს, მახო?“ (=მახოს). **ს** დ-დ იქცევა სიტყვის ბოლოს: **ჯა** ფავრი ქონჩად (=ჯას ქონჩანს) „ხეს ფოთლები ასხია“, დიშქა კვათუდ „შემა (შემას) ჩეხს“, კონჩევე წარი შუმტედ, ოშევე (=შუმტეს, ოშევეს) „კაცები (კაცებმა) წყალი დალიეს (სვეს)“.

4) უკანანისმიერთა (გ კ ქ) პალატალიზაცია გააფრიკატე-ბამდე. ასე რომ, **გ, კ, ქ** გადადის **ჯ, ჭ, ჩ**-ში. ეს პროცესი ნ. მარს დადასტურებული აქვს **ბულეფურ თქმაში**, ა. ჩიქობავას კი – **არ-თამუნულშიც**.

გ→ჯ: **ჯ(დ)არი** (გდარი „პური/საჭმელი“), **ბაჯენი** (ბაგენი „სასიძინდე“), **ჯენი** (გენი „ხბო“), **ჯენდლანი** (გენდლანი „ზეგ“), **ღობჯიბარ** (ღობგიბარ „მოვხარმაგ“), **ჯეფთი** (გეფთი „ჩაველი“), **ჯეეკოლამ** (გეეკოლამ „ჩამოვვარდები“), **ბერჯი** (ბერგი „თოხი“), **ჯეეკოჭარე** (გეეკოჭარე „დავიწყებ“)… **ჯოკუცხუ** (გოკუცხუ „გაიღვი-და“) – პირიქით **ჯ→ღ**: **ღოხო** (ჯოხო „სახელი“).

კ→ჭ: **თოჭი** (თოკი), **ჭიბრი** (კიბირი „კბილი“), **ლაჭი** (ლაკი „ლეკვი“), **მჭაფუ** (მკიფუ „ტურა“); **მუსტაჭი** (მუსტაკი „ულვა-ში“), **მორღერი** მუსტაჭი ულუნ – „მოზრდილი ულვაში აქვს“; **ბი-ჭითხი**, **იჭითხი**, **იჭითხუ** – „ვიკითხე, იკითხე, იკითხა“.

ქ→ჩ: **ჩდოი/ჩოი** (ქდოი, თურქ. „სოფელი“), **ბეჩი** (ბელქი, თურქ. „ეგების“), **გიწვა-ჩი** (გიწვა-ქი, თურქ. „ქი“ – რომ), **ჩითაბი** (ქითაბი თურქ. „წიგნი“), **ალეღუმ** (ალეღქუმ) სელამ „მშვიდობა თქვენდა“, **ჩდოქი** (ქდოქი თურქ. „ძირი“), **ღუჩიანე** ვარ ონ „ღუქანი არ არის“.

5) ჩვენებითი ნაცვალსახელების აგებულება: **ჰამ, ჰიმ** („ეს“, „ის“). ასეა ეს ათინურში, ხოლო ხოფურშია – **ამა, ია**, ვიწურ-არქაბულში – **ჰადა, ჰეა**.

ვიწურ-არქაბულისათვის:

1) სუბიექტური პრეფიქსი I პირისა **ბ** ხმოვნების წინ (ნაც-ვლად **ვ**-სი): **ბორე** „ვარ“, **ბიდი** „წაველი“, **ბიგზალი** „ვიმგზავრე“, **ბიმგარი** „ვიტირე“, **ბიმხორ** „ვჭამ“.

2) ჩვენებითი ნაცვალსახელის აგებულება: **ჰადა, ჰეა** („ეს“, „ის“), **შღრ**. ხოფური: **ადა, ია**, ათინური: **ჰამ, ჰიმ**.

3) ლექსიკაში **ორბუ** (<– ორძო), **შღრ**. ხოფური: **თრონი**, ათინური: **კული** „სავარძელი, სკამი“.

ბიპარამითამ (არქაბ.)	} შღრ. ხოფური: ბლაღალაფ , ათინური: ვიხაპარ
ბისინაფამ (ვიწ.)	

4) მყოფადის წარმოება **ერე**-თი (განსხვავებით ხოფურისაგან).

5) III სერიის მწკრივთა წარმოება **დორენ, დორტუ, დორტას** მეშვეობით (განსხვავებით ხოფურისგან).

ვიწურ-არქაბულს ყველაზე კარგად დაუცავს ჭანურის ლექსიკა. იგი „საუკეთესო ჭანურად“ მიაჩნიათ თვით ჭანებს. ჭანური ყველაზე მკვიდრია აქ, ყველაზე შერყეულია ათინურში.

მეგრულის კილოკავური შედგენილობა:

მეგრულში გამოიყოფა ორი კილოკავი: **სენაკური** და **ზუგდიდურ-სამურზაყანული**. მეგრულის გავრცელების ტერიტორიაზე არ არის ისეთი გეოგრაფიული დაბრკოლება, რომ კომუნიკაცია ჭირდეს, ამიტომაც, რომ დაშორებული კუთხის მეგრელები კარგად უგებენ ერთმანეთს:

სენაკური (აღმოსავლური მეგრული): სენაკი (ყოფილი ცხაკაია), აბაშა, მარტვილი (ყოფილი გეგეჭკორი).

ზუგდიდური (დასავლური მეგრული): ზუგდიდი, წალენჯიხა, გალი, ოჩამჩირე (ღალიძგამდე).

გარდამავალი (ცენტრალური): ხობი, ჩხოროწყუ.

მეცნიერულად დასაბუთებული კილოკავური დაყოფა მეგრულისა პირველად მოგვცა ი. ყიფშიძემ (1914 წელს).

სენაკურ კილოკავში გამოყოფენ **მარტვილურ-ბანძურ თქმას**, ხოლო ზუგდიდურ-სამურზაყანულში – **ჯვარულ თქმას**.

ზუგდიდურ-სამურზაყანულისთვის (MZ) დამახასიათებელი მოვლენებია:

1) „ბგერა. ესაა ირაციონალური ხმოვანი („ირაციონალური“ – ლათ. „უგნური“ → „გონებისთვის მიუწვდომელი, განუსაზღვრელი ბუნების“ (ი. ყიფშიძე), ნახევარხმოვანი, მიღებული სრული ხმოვნის (ი, უ, ო) დასუსტების შედეგად (ა. შანიძე, ა. ჩიქობავა, გ. ახვლედიანი).

ი→,; გ,რ,ნი←გირინი „ვირი“, კ,ნტ,რი (←კინტირი) „კიტრი“, თ,რი (←თირი) „თოვლი“...

ო→: ქმორთუ (←ქომორთუ) „მოვიდა“, ქდბთ (←ქოდა¹ათ) „დაავლო“...

უ→: ბაღ, (ბაღუ „ბეღელი“), გორჩხ, „გარეცხა“, ღორგ, „ღარგო“...

ამ ბგერას პირველად ალ. ცაგარელი შეეხო, მიიჩნია ნახე-ვარხმოვნად, რომელიც უ, ი, ო, დ რეფლექსებს იძლევა. ხოლო დღეს, მიჩნეულია მეორეულ (სეკუნდარ) ხმოვნად (ა. შანიძე), რომელიც ხმოვანთა რედუქციით მიიღება, ანდა, ერთად თავმოყრილ თანხმოვანთა გამოთქმის გასაადვილებლად ვითარდება.

ძირითადად ზუგდიდურ-სამურზაყანულში იხმარება, ამიტომ ამბობდა ყიფშიძე, რომ „ზუგდიდურ-სამურზაყანულ მოტივებს ჩვენ ვახსიათებთ, როგორც, მეტყველებას“. სენაკურშიც არის, მაგრამ იშვიათად.

2) ი-ს უ-ში (resp. ო) გადასვლა (სუბსტიტუცია): ჯუქურო MZ // ჯიქურო S „ჯიქურ“, ტაბუკი MZ // ტაბიკი S „ტაბლა“, ი/ო: ნოსა MZ // ნისა S „რძალი“, ნოტე MZ // ნიტე S „ნეტავ“.

3) ო გადადის უ-ში (სუბსტიტუცია): თუმა MZ // (თომა S „თმა“, ¹უნა MZ // ¹ონა S „ყოლა“.

4) ვა კომპლექსი (ამოსავალი) დარჩენილია ზუგდიდურ-სამურზაყანულში, სხვაგან „ო“-ა: ქვარა (ქორა S) „მუცელი“, გვალა (გოლა S) „მთა“, ღვარა „ღრიალი“, ხვარა „მელოტი“, ჭვარჭვალა (ჭურჭული „წურწური“ „ПЛЕСК ВОДЫ“), ხვილარი // ხოლარი „ხვლიკი“.

5) მიცემითი ბრუნვის ნიშანი ს გადადის ც-ში: კოც „კაცს“, ოსურც „ქალს“, მუჟანც „რა ჟამს“.

6) S₁ ნიშანი ვ ზუგდიდურ-სამურზაყანულში თანხმოვნით-დაწყებული ზმნის ფუძესთან ბ არის: ბჭარუნქ, ბრაგადანქ (S: ვჭარუნქ, ვრაგადანქ) „ვიწერ, ვლაპარაკობ“.

7) სათავისო ქცევის I პირის სუბიექტთან (ვიჭარუნქ, ვიჭუანქ) ზუგდიდურ-სამურზაყანულში მეტათეზისი ხდება, ი წინ გადმოდის: იბჭარუნქ „ვიწერ“, იბჭუანქ „ვიტყვივ“.

თვით ზუგდიდურსა და სამურზაყანულს შორის დამოკიდებულება თქმისებური ჩანს.

1) როცა სამურზაყანულში **ა** გვაქვს (S₃ ნიშანი), მაშინ ზუგდიდურში იუ გვაქვს:

სამურზაყანული: გოურქუ „გაექანა“, იჩუ „ილაპარაკა“, ქერუ „ელაპარაკა“, ქოცუ „შეიყარა“, ქლოცუ... დაიყარა (დაცვივდა)...

ზუგდიდური: გოურქიუ, იჩიუ, ქერიუ, ქოციუ, ქელოციუ...

2) სამურზაყანულში ზმნისწინებთან და ზმნის შიგნით უასიმილაციო ფორმებია, ზუგდიდურში კი – ორივე (ასიმილირებული და უასიმილაციო).

სამურზაყანული: ქოუსქულუ ხოჯი „ხარი ება“, გამკოუტახი „მოვუტეხე“, ვალოუტებუ „არ დაუტოვებია“, მოურს „მოდის“.

ზუგდიდური: მუკმულუ/მუკმოულუ „გამოაკეთ“; ემურს/ემოურს „ადის“, გიმურს/გიმოურს „გამოდის“, ქელუტუ/ქელოუტუ „დაუტოვა“... აქ გარდამავალი საფეხურია სენაკურსა და სამურზაყანულს შორის.

3) სამურზაყანულში რედუქცია უფრო ინტენსიურია: თხორნა „თხრიან“, ჭარნა „წერენ“, ხონნა „ხნავენ“... რედუქციის მიზეზია მომდევნო ა (ან) სუფიქსი (მ. ციკოლია).

სამურზაყანულში რედუქცია მოსდის: ჭუბრა, ოჭიშჭუბრა „ზურგწაბლა“. ოხაკლე (← ოხარაკლე) „სანაყი ქვა“. უკლამი „უმცროსი“, წოხლე „წინ“, მაჟრა „მეორე“.

ასევე მოსდის ქართულიდან შესულ სიტყვებს: თავისფალი, ხენწფე, შობლობა, იხლორე, კირლე, სააპარაციო.

ჯვარული თქმის დამახასიათებელ ნიშნად ი. ყიფშიძე შემდეგს მიიჩნევს: გაორმაგებული ზმოვნები დისიმილაციას განიცდიან. ეს „გრძელი“ ზმოვნები მიღებულია ორი ზმოვნის მექანიკური შეერთებით, როცა მათ შორის არსებული თანზმოვანი დაიკარგა: ჯალი/ჯაალი (← ჯავალი* შდრ. ძევალი კ.დ.), ამბე/ამბეე (← ამბეი←ამბაი←ამბავი), ნათესე/ნათესეე (←ნათესეი←ნათესაი←ნათესავი). ზოგ ასეთ სიტყვას ჯვარულში დისიმილაცია მოსდის: ეე→იე: წე/წიე, მაგრამ წიე „ბიჭი“; იი→ეი: წყი/წყიი, მაგრამ წყიე „წყავი“. მაგრამ აქ დისიმილაცია არაა, არამედ უასიმილაციო ფორმებია (ძველი) შერჩენილი, შდრ. ქომიწეი „მითხარი“, ვოთხეი „ვათხოვე“ (ეე→იი→ი: ქომიწმ). უუ→ოუ: ჩხუ/ჩხუუ, მაგრამ ჩხოუ „ძროხა“.

აღ. ცაგარელი ჯვარულის თავისებურებად მიიჩნევა $ღ \rightarrow \zeta$:
ჯო, ჯუჯი, რაგაჯი, უბეჯური (ღო, ღული, რაგადი, უბედური)
„და (კავშირი), თავი, ლაპარაკი, უბედური“. ი. ყიფშიძე აღნიშნავს,
რომ ეს სიტყვები ζ -თი მას არ გაუგონია, თუმცა ჯვარელები ამ-
ბობენ, რომ ძველად იცოდნენ ასე ლაპარაკიო.

სენაკურისათვის (S) დამახასიათებელი მოვლენებია:

1) მარტივი ხმოვნების ქონა, $\text{,}-\text{ს}$ უქონლობა, $\text{ლ}-\text{ს}$ სისუს-
ტე-გაქრობა.

2) ი არ გადადის უ-ში.

3) ო არ გადადის უ-ში.

4) ო არ იძლევა ვა კომპლექსს: ქორა „მუცელი“, გოლა
„მთა“...

5) მიცემითი ბრუნვის ნიშანია $-\text{ს}$ და არა $-\text{ც}$: კოს, ხოს,
¹უღეს „კაცს, ხარს, სახლს“.

6) S_1 ნიშანია ვ- თანხმოვნების წინ და არა ბ-: ვჭარუნქ,
ვრაგადანქ „ვიწერ, ვლაპარაკობ“.

7) სათავისო ქცევის ფორმებში S_1 ნიშანია ვი-: ვიჭარუნქ,
ვიხანტუქ „ვიწერები, ვიხატები“, შღრ. MZ: იბჭარუნქ.

8) ლექსიკაშიცაა სხვაობა: სენაკურში მეტია ქართული სიტ-
ყვები, ვიდრე ზუგდიდურ-სამურზაყანულში, მაგ., S: სიმიდი, პირო-
ბა; ხოლო MZ: ლაზუტი, პიჯალა.

ბანძურ-მარტვილური თქმის გამოყოფის საფუძველია **ღ** ბგე-
რის ვითარება, სადაც **ღ** გადადის $\text{ღ}-\text{ში}$, ან სულ იკარგება. ასევეა
რ ბგერაც.

ლ-ს პალატურ ბუნებას და სილბოს ხაზი გაუსვეს აღ. ცა-
გარელმა, ი. ყიფშიძემ, ა. ჩიქობავამ. პალატალიზაციის გამოა, რომ
 $\text{ღ} \rightarrow \text{ღ}$. ასე რომ, ლ, როგორც ფონემა, წარმოთქმაში არ არსებობს
მარტვილურ-ბანძურ თქმაში. **ღ** ხმოვანთა წინ ან შუაში $\text{ღ}-\text{დ}$ იქ-
ცევა ან სულ იკარგება: დეხი „ავადმყოფი“, დუკა „ლუკა“, მამაზო-
ნი „მონაზონი“, დული „ღლევი“... ან $\text{ღ} > 0$. ე.ი. ლ დასუსტების შე-
დეგად ვოკალიზაციას განიცდის, გადადის მეზობელ ხმოვანთა თვი-
სებრიობაში: დაბაი „დაბალი“, დაღუი „დედალი“, ფურცი „ფურ-
ცილი“, ჩიი „ცოლი“, ბაიში „ბალიში“, ბურჭუი „წალდი“.

სსკპ ენების გავლენის კვალი კოლხურის ლექსიკურ შემადგენლობაში

თითქმის ხუთი ასეული წლის მანძილზე თურქი ასიმილაციონური ყოველმხრივ ცდილობდნენ მოესპოთ ჭანური მეტყველება. ჭანურმა განიცადა თურქული ენის ძალით ასიმილაციის არაჩვეულებრივი ძლიერი გავლენა. ამ გზით ჭანურმა შეითვისა **თურქულის მრავალი სიტყვა** და დაკარგა საკუთარი ჩამომავლობის სიტყვები: მაგალითად, „მელიას“ ნაცვლად ჭანურის ყველა კილოკავში იხმარება თურქული თილქი/თილჩი (ათინური). საყურადღებოა, რომ ი. ყიფშიძეს ჭანეთში მოგზაურობის დღიურში აღნიშნული აქვს სოფლის სახელწოდება **მელიათ** (=მელეთი). სარფში ს. ჟღენტს დაუდასტურებია გამოთქმაში: მელისთეი იწკერ „მელასავით იცქირები“. როცა უკითხავს ს. ჟღენტს, **მელისთეი** რა არისო, უპასუხიათ: „აშო ბზოპონთ, მითიქ შედთანისთეი-ნა იწკეტას“ „ასე ვიტყვით, ვინმე(მ) ეშმაკივითო რომ იცქირებოდეს“.

ასევე თურქულმა **თრანგი**-მ გამოდევნა ჭანური **ლორმოთი** „ღმერთი“. მე სარფელებს რომ შევახსენებდი, „კიო“ მიდასტურებდნენ, ძველად იცოდნენო „ლორმოთიო“.

დამკვიდრდა შემდეგი თურქული სიტყვები: ტუკარა „ღარიბი“, ზენგინი „მდიდარი“, ფალი „სუფთა“, სარი „ყვითელი“, დეშილი „ლურჯი“, კონქში „მეზობელი“, თენბელი „ზარმაცი“, ქესქინი „ბეჯითი“, ქითაბი „წიგნი“, დეფთეი „რეგული“. თურქულია წელიწადის დროების სახელწოდებები: კიში „ზამთარი“, აზი „ზაფხული“, გაუზი „შემოდგომა“.

თურქულიდან არის ნასესხები კავშირი „ქი“: უწუ-ქი „უთხრა რომ“, სხვათა სიტყვის ნაწილაკი დერი/დეი: გარი იფხოსდეი „საჭმელს ჭამსო“.

კავშირი და „ან“: და მომჩი, და ვიდარე „ან მომეცი ან წავალო“.

ბერძნულის გავლენა ჭანურზე ძირითადად ლექსიკაზე მოდის. ჭანურში არაა ადგილობრივი სიტყვა „საქმის“ აღსანიშნავად და იხმარება მხოლოდ ბერძნული „დულა“. ბერძნულიდანაა ლაზურში შესული:

ავლია „ეზო“ (ἀνλή'), დრეპანი „ცელი“ (δρέπανον), ორა „დრო“ (ὥρα), ოფრიდი/ოფიდი (οφρύη) „წარბი“, საბატონი (σάββατον), კარფი ლურსმანი (καρφί), ნოლამე//ნოლამისა (νεόλαμος), новобрачные, პარამითი: პარამითამს (παράμυζι), красноречив, პანდა/პანტა „ყოველთვის“ (πάντα), პაპუწი (ჟღ. <ფაბუწ (თურქ.)) ΠαΠουτζ, წანგი (τῆγγιον)– ქალის ფეხსაცმელი, სკურაფი (ξυράφι), „სამართებელი“, ღნოსი (γνῶσι) ჭკუა; ოზორონუ (χορός) ცეკვა, შილიდანი „მშირიდონი“ (χελιδόνι) მერცხალი; შილია (χίλιας), შირა (χρησά) ქვრივი, ქმრისგან მიტოვებული.

ბერძნულიდან ნასესხებია კავშირი ოტი (οτι) (ათინურში: უწუოტი „უთხრა რომ“).

სომხურის გავლენა უმნიშვნელოა. ყიფშიძეს აქვს დადასტურებული ხაჯი „ჯვარი“, რომელიც მოდის სომხური **ԷՅՁ**-დან.

მეგრულზე ყველაზე ძლიერი გავლენა ქართულმა მოახდინა: ახალი/ახაი, და, დაბალი, მაღალი, კანი, უარესი, ოთხი, ხუთი, ათასი...

გავლენა მორფოლოგიასაც ეტყობა (მიც. ბრუნვის ნიშანი - ს...)

ი. ყიფშიძეს თავის ლექსიკონში აღნუსხული აქვს (მეგრულში) 50 სპარსული, 40 არაბული, 30 თურქული, 15 ბერძნული, 35 რუსული სიტყვა. ყველა ეს უცხო სიტყვა გვხვდება ქართულშიც.

სამურზაყანულში აფხაზური სიტყვებიცაა შესული:

აბასანა крыльцо, აგვარა хлев, აფსთა река, ущелье, აფუნი весна, ბჟაკე борода, დაგ¹/₄а глухой.

სპარსული სიტყვები:

აბაზი (ფული), აღმასი, ალუჩა, ანგარიში, ანდერძი, ანფერ (აფერუმი), აფხანაკი, ბაიში/ბალიში, ბანგი, ბალი, ბიჭი, დალაქი, დამაზი, დარაია, დარდი, დასურო (←დასტურ), დაულა (დამბლა),

ლაზგა, დალუა, დიი/დეძი (დევი), დოღაბი, ღურგალი, ღუმმანი, ზარი (მოთქმა), ზურნა, თარაში (=თარემში), თერზი, იმენდი, ლაშქარი, ლახტი, ლიშანი/ნიშანი/შანა – „საქმროს საჩუქარი“, მუქთახორა, ნამუსი, ორსანტი/ოსტატი, პარპალი, პარტახი, პასუხი, სუსტი/სუსთი, ტამბაჩა, ტანი, ქამარი, ქირა, შანგი (შავი), შანქარი, შარა, ჩანგალი, ხაბრუზაკი (арбуз), სპარს.=ნესვი, ჯამაგირი, ჯანი, ჯიბე.

მ. ხუბუას გამოკვლევით, სპარსულია შემდეგი სიტყვები მეგრულში: ანგი (სპარს. ჰანგ „ჰარმონია“), ანგიშმანგი „შესაფერისი, თანასწორი“, აპურტაკი „საზიდი, აჭიმი“, ხევს. ავარდაგი, არამხუტუ (საკუთარი სახელი) სპ. ერძნ ხუტძ. ბარგი „ტანიშამოსი“, ბეგო „ქალბატონი“, შდრ. ბექა „ერისთავის ცოლი“ (საბა), ბურნა: გილეტურონუ „დათარემობს“, სპ. ბორნა „ახალგაზრდა“, გა „ბორცი“ (სპ. გაპ, ჯაპ „ადგილი“), გუა, გუაგუათ გილაფურინუნა – გროვა-გროვა..., გორდა „მრუდი“, დარჯა (დარჯანია გვარია, მოდის დარეჯან-იდან). დაურა (სპ. დაულა „წრე, მრგვალი“), თახუნი „ტოლი“, „ამხანაგი“, ბუნი/ბუნიობა (სპ. ბუნ „ძირი“, „საფუძველი“). თანგი (შდრ. თარგი) სპარს. თანგ: „ტილო, სადაც სურათის კონტურებს გამოიყვანს მხატვარი წინასწარ“. თარნაკე კოჩი „ფლიდი...“, თემბელი „ზარმაცი“, ჟუშინი: მიჟუშინუ (სპ. ჟუბინ/ზუფინ „შუბი“). ქვირა „კვიცი“, ჩორბაჩი „პატივსაცემი“, ჩულინა „მოლაყბე“ (სპ. ჩულულ, „მაბეზღარი“), ჭამაკა: გილეჭამაკუ „ღარდიმანდობს“.

არაბული სიტყვები:

ადამიანი, ამნახანტო (ქართ. „ნახატი“), ანჯი „სპილოს ძვალი“, ატლასი, აჯამეთი „ხშირი ტყე“, აჯამი „უცხოელი, ბარბაროსი, წარმართი“, ბარათი, ომბოლი (უ-მ-ბოლი „უ“ (=არ), ბუ (არაბ. ბაბა/გაგა)+ლი (სუფიქსი), ე.ი. „უმამო, ობოლი“, დავება (ვიდუუქ спорю), ღუნია (мир), ღუქანი, ექიმი, ზანდუკი, ზანთი (ქართ. „ზავთი“) ყვირილი, ზარალი, თამამი, ილბალი, მადანი (клад), მიზანი „თურქი ჯარისკაცი“, მოხამუზი/მუხამუზი (шпора), მუთაქა, ნოდი (ქართ. „ნადი“), სათი „საათი“, სევდა/სერდა (печаль), სენი, სერი зава (ქართ. „სერი“), თოისერი, უნაბი, ფილალი (бородка петуха), ფარგალი, ქესა (ქისა), ქეიფი/ქეიფი,

ღალატი (არაბ. „შეცდომა“), ღარიბი, ყაბული „თანხმობა“, შუკა (переулоч), ხაზინა, ხაზირი ГОТОВЫЙ, ხათარი, ხალისი, ხალხი, ხანათი („მტრობა“) → მოხანათე „მტერი“, ხარაზი, ხარჯი, ხატი, ხეირი, ხურუჯუნი, ჯანდაბა (აღ), ჯილო/ნჯილო (ქართ. „ჯეელი“) огромный, сильный, ჰავა, ჰალალი, ჰარამი неверный, жадный.

რუსული სიტყვები:

აკომკა, ატაჟა, აფიცერი, ბოჭკა, დერეჟანი (რუს. ← ფრანგ.) дилижанс, იუკა (ეუკა) юбка, კროტი, კაპეიკი, კაპიტანი, ნაჩიკი, სტაქანი, სპიჩქა, ონტკა, ყარაული, სტოლი, შინელი, უჩიტეი (უჩიტელი) და სხვ.

თურქული სიტყვები:

ალავერდი (дог дал) → ალერტი (ეკლესია), ალი (пламя), არაბა, ბაბა, ბაშლაყ, ბორჯი (долг), срок, გოთანაბორჯის, ბოხჩა, ბრინჯი, ბურღი, გემი, დურგალი, დურშუმანი, თენჯირი ЧУГУННЫЙ КОТЕЛ, თოფი, თოქართო ПОДУШКА, თუთუმი, თუმანი, იარალი, იშტა „მადა“, კანმა/კანზა „ბოზი“, კენჯა „ბავშვი“, თოჯინა, ოდა дом, ოთახი, ოყა (3 ფუნტი), ოჯახი, სირმა „ოქრომჭედი“, ყამა, ჩექმა, ჯაყვა.

ბერძნული სიტყვები:

ალონი/აღონი (ήλιος, αλιος) утренняя заря, ანდამაზი (ალმა-სი) ἄνδραμα, ანკესი/არკეცი (αγκιστρον), აფთეჟა (αποζήκα), ბაია (βαιον) ბალახი, ბორია (βορέας), ბორო (μωρος) სულელი, ბორქომი (μοχλος), ბოლოლი (βήρσλος), დაფი (δάφνη) „დაფნა“, დიაკონი (διάκονος), საბატონი (σάββατον), კანონი, კრამიტი (κεραμίδι), კალანდა (καλανδαί) НОВЫЙ ГОД, ლავკანი /»ავკანი (λαγίνα) кувшин, ლექსი/ლერსი (λεξις), მარგალიტი (μαργαρίτης), მელანი (μέλαν), ორგია (ცურვის ილეთი), პაპა (πάππας), საკი (σακκος) мешок, სინდისი (συνείδησις), ტურბანტი (τροπανον), ბურღი, ქულა (χωλος), ბებელი (βεβηλος) осквернить, კაბეტი (καμματα) немного.

სომხური სიტყვები:

გალატოზი ($^{\cdot 3}O^3\div\acute{a}\grave{e}$) „კალატოზი“, განბი ($^{\cdot 3}\grave{E}\acute{O}$) (სპ.-დან), გერი ($^{\cdot 3}IN$) შდრ. მ-გელი, გვირაბი ($i\check{C}\grave{n}^3\grave{a}$), ვარი¹/ვარა¹ ($i^3\check{n}\check{C}i$) курочка, თვათვი „თათ“ (ქართ. თათი), კაკულა „განგურ“ ЛОКОНЫ (შდრ. გაგურჯელა - КУДРИ), კამბეში „გომშე“, ნავარი (შდრ. ონავარი) „ავარ“ ГРАБИТЕЛЬ, ორიჯი „ჭრინჯ“ СКОТ, ჟამი „ჟამ“, როჭიკი „როჭიკ“ („დღიური ჯამაგირი“), წვრილი დანაშაული. უნწი/მუნწი/მუნჭყი, შდრ. „ინწ“ барс.

მაგრამ არის პირიქითაც: სომხურს კოლხურიდან აქვს შეთვისებული სიტყვები: ჭანჯი/ჭანჭი „ჭანჭ“, გორდი (მეგრ. გორდლოუ ჟვაბუს გუ. აქ გორდლოუ არაა თევზის საჭერი წნული, არამედ არის „ბაყაყი“), სომხურშია „გორტ“. რომ ეს ქართულია, იქიდან ჩანს, რომ თუშურშია ყვარტი (შდრ. ძვ. ქართ. მ-ყვარი).

სომხურში სპარსულიდან შესულად მიაჩნიათ „სოს“ (სოხი) ЛУК, „ტამსრ“ (ტიშონი) ЧИСТИТЬ, მაგრამ შეიძლება ქართულიდან მოდიოდეს. ასეა „ქით“ (ნი-ქითი) морда, შდრ. ნი-სკარტი / ნი-კარტი; ოჩხარი „კადრ“ (მკელაბელი) ბანჯინჯელი.

სვანურის გავლენა ლექსიკაში უმნიშვნელოა (პირიქით კი საგრძნობია). მეგრულშია პირსელი (КУМ), რომელიც, ი. ყიფშიძის გარაუდით, უნდა მოდიოდეს სვანური ლი-პრისტე-დან (КРЕСТИТЬ).

სვანურიდან ნასესხებად მიაჩნიათ პრეფიქსები ლე-/ლა-: ლე-ხანდრაო, ლე-ძაძამე...

ცნობილია, რომ უმწერლო ქართველურ ენებს (კოლხური, სვანური) თავისი წვლილი შეაქვს სალიტერატურო ქართულის განვითარებაში, ამდიდრებს ლექსიკას. ი. ყიფშიძეს მეგრელიზმებად მიაჩნია ქართულის შემდეგი სიტყვები:

სერობა (ძვ. ქართ.: ვახშობა), შდრ. მეგრ. სერი „ღამე“; ორჭოფი („ორ“ ქართ.+ მეგრ. ჭოფუა „ჭერა“); დეღამთილი, მამამთილი (მეგრ. დიანთირი, მუანთირი), ძილის-შინა сновидение (შდრ. მეგრ. შინა „გახსენება“) – ეს არაა ასე! ძილის-შინა ბერძნულის კალკია (ΕΝΥΠΝΙΟΝ = ძილსა შინა). შუმი крепкое вино, ხვადი; იჩქითი ВНЕЗАПНЫЙ, რომელიც რუსთველთანაა, ასე რომ, არჩილის მიერ თეიმურაზ I-ის პირით წაყენებულ ბრალდებას „რაცა ენა, ყველა გითქვამს, სომხური და მეგრულიცა“, გარკვეული საფუძველი აქვს.

კოლხიზმები ქართულში იხ. გვ. 11-13.

პოლსურის შესწავლის ისტორია

პირველი ადგილი დროის მიხედვით მეგრული სიტყვებისა და ფრაზების ჩაწერისა ეკუთვნის თურქ მოგზაურს ევლია-ჩელებს, რომელიც იყო საქართველოში XVII საუკუნის 70-80-იან წლებში. იგი თავისი „მოგზაურობის წიგნის“ ერთ გვერდს უთმობს მეგრულს. მოჰყავს რიცხვითი სახელები ძალზე შერყენილი ფორმით, მაგ., II ჩაწერილია, როგორც ართვითი (ნაცვლად ვითაართისა)...

XVII საუკუნეში სამეგრელოში იყო იტალიელი კათოლიკე მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელმაც გამოსცა წიგნი „სამეგრელოს აღწერა“ (ქართული თარგმანი ილ. ჭყონიასი, 1901 წ.). აქ სპეციალურად ენაზე არაა ლაპარაკი, მაგრამ ზნე-ჩვეულებების აღწერისას მოყვანილია მეგრული სიტყვები.

გერმანელმა მეცნიერმა აკად. გვილდენშტედტმა მოგზაურობისას (1768-75) და საქართველოში ყოფნის დროს 1771-72 წწ., შეადგინა პატარა სიტყვათა კრებული კავკასიაში ზმარებულ ენათა შესადარებლად (სიტყვები დალაგებულია საგნობრივ-შინაარსობრივად. სახელები, ზმნები ცოტაა, სულ 290-მდე სიტყვაა, რომლის მიხედვითაც ქართული, მეგრული და სვანური მონათესავე ენებია) და დაურთო თავის აღწერილობას („მოგზაურობა რუსეთსა და კავკასიაში“, გამოსცა აკად. პალასმა ორ ტომად გერმანულ ენაზე, ტ. I, 1787, ტ. II, 1791, პეტერბურგი).

ეს იყო პირველი ნაბიჯი ქართველურ ენათა შედარებითი შესწავლის მასალების შესაგროვებლად. მაგრამ შეცდომებია ბევრი: მუგოკო „რა“, ქობალი „ძროხა“, ჭკომი „პური“.

ასეთივე ენობრივი მასალები შეაგროვა 1807-1808 წწ-ში საქართველოში მოგზაურობის დროს გერმანელმა იულიუს კლაპროთმა და მოძირო შედარებითი ლექსიკონის სახით დაურთო თავისი მოგზაურობის აღწერას „მოგზაურობა კავკასიასა და საქართველოში 1807-8 წლებში“, (ტ. I, 1812 წ., ბერლინი, ტ. II, 1814 წ., II გამოცემა ფრანგულად, პარიზი, 1823 წ.). კლაპროთმა გაიმეორა გვილდენშტედტის შეცდომები.

უცხოელ მკვლევართაგან ყველაზე ფასეულია გეორგ როზენის შრომები (გერმანულ ენაზე): 1) ლაზური ენის შესახებ, გრამატიკული მიმოხილვა, ბერლინი 1844; 2) მეგრულის (9 გვერდი

უჭირავს), სვანურის (12 გვ.) და აფხაზურის (12 გვ.) შესახებ, ოსური გრამატიკის გამოკვლევითურთ, ბერლინი, 1846. როზენმა პირველმა სცადა, მოეცა სისტემატური გრამატიკული მიმოხილვა მეგრულისა და ჭანურისა და თავისი დროისთვის მარჯვედ გააკეთა. მასვე ეკუთვნის პირველი ცდა ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის შესწავლისა (შემდეგ ეს ალ. ცაგარელმა გააკეთა).

ივ. ჯავახიშვილის თქმით, როზენის ორ პატარა წიგნში აშკარად ჩანს ავტორის დაკვირვების ალღო და უნარი. ალ. ცაგარელი კი წერს, რომ მასალების სიმცირის გამო მკითხველს უჭირდა დაეჯერებინა როზენის დებულებანიო.

როზენს ბევრი აქვს ლაფსუსიც, მაგ., მას მოჰყავს სიტყვა „სოჭანან“ (сапожник). ასე უცვლელად გაიმეორა ეს სიტყვა აჭარიანმა. სინამდვილეში უნდა იყოს **სო ჭანან** (კ. დ.: სო ჭანან, ე.ი „სად კერავენ“).

1895 წელს ვენაში რიჰარდ ერკერტმა გამოსცა კავკასიური ძირის ენები. I ნაწილში ლექსიკური მასალაა. 545 სიტყვაა თარგმნილი. 30 ენაა... ხუნძური, ლაკური, ჩაჩნური, აფხაზური, ქართული, ლაზური, მეგრული, სვანური.

წინამკვლევართა შრომებისა და საკუთარი დაკვირვების საფუძველზე ა. აჭარიანმა გამოსცა წიგნი ფრანგულ ენაზე პარიზში ჟურნალ „პარიზის საენათმეცნიერო საზოგადოების მოამბეში“, 1897-98 წწ. ამ წიგნს ჰქვია: „ეტიუდი ლაზური ენის შესახებ“. ამ წიგნს ბევრი ნაკლი აქვს, ყველა წინაპართა შეცდომა გამეორებულია აქ, მაგრამ ღირსება ისაა, რომ ვრცელაა, ტექსტი და ლექსიკონი ახლავს (ნაწილი ამ ტექსტისა ნ. მარმა შეასწორა და გამოსცა თავის „ლაზურის გრამატიკაში“ 1910 წელს). ნ. მარი აღნიშნავს, რომ აჭარიანი ცუდად, ძალზე ცუდად ერკვევა ფონეტიკაში და მისი ჩაწერილი სიტყვები არასწორია ხშირად, არ იცის იაფეტური ენების გრამატიკა, ამიტომაც, რომ საწყისად მოყვანილია **კჭიმ**, რაც სინამდვილეში მოდის **გჭიმ**-იდან, სადაც **გ** O₂-ის ნიშანია.

მიუხედავად ყოველივე ამ ნაკლისა, აჭარიანის წიგნმა დიდი დახმარება გაუწია ნ. მარს წინასწარ შეემუშავებინა ჭანურის გრამატიკული სქემა. მისი ლექსიკონის შესწორებისა და შემოწმების შედეგად წარმოიშვა მარის ლექსიკონი – გრამატიკაზე დართული.

ქართული ენათმეცნიერების ჩამოყალიბება დაკავშირებულია ალ. ცაგარლის სახელთან. მან 1872 წელს პეტერბურგში დაბეჭდა საინტერესო გამოკვლევა: Сравнительный обзор морфологии иберийской группы Кавказских языков. იგი 1876-78 წლებში მასალებს აგროვებდა მეგრულ-სვანურ-ჭანურის შესახებ. 1880 წელს ალ. ცაგარელმა დაბეჭდა „Мингрельские этюды“ ორ წიგნად, I – ტექსტები, II – ფონეტიკა: Опыт фонетики Мингрельского языка.

მეგრულის შესწავლაში ალ. ცაგარლის შრომებმა ეპოქა შექმნეს (ი. ყიფშიძე). მან პირველმა მოიმარჯვა ტექსტების ჩასაწერად ქართული ანბანი, შემოიღო სპეციალური ნიშნები¹ და „მოცემულია ყველა ბგერის დაწვრილებითი აღწერა, დადგენილია ძირითადად ბგერათა შესატყვისობანი ქართველურ ენებში (ის დიდი ღირსებაა!), ოღონდ გააჩნია ნაკლი: შესატყვისობებს ავტორი ეძებს არა მარტო დიფერენცირებულ მასალებში, არამედ საერთოშიც, ანგარიშს არ უწევს სემანტიკურ გადახრას, ამიტომაც, რომ ცაგარლის მიხედვით, მეგრ. ჯ გადადის ქართ. ჯ, ძ, რ, ღ, ც, ხ-ში. მაგ. ხე – ჯა. მაგრამ ასე არაა: ჯა – ძელ (ანგარიში არაა გაწეული სემანტიკურ გადახრაზე).

ეს წიგნი კარგი საჩუქარი იყო ქართველთმცოდნეობისათვის. ამას უნდა მოჰყოლოდა მეგრულის მორფოლოგია, სვანურისა და ლაზურის ენათმეცნიერული დახასიათება. მაგრამ ალ. ცაგარელს გული გაუტეხა რუსიფიკატორულმა პოლიტიკამ. სასწავლო ოქის მზრუნველ იანოვსკის „წყალობით“ ბრძოლა გაჩაღდა ქართულის წინააღმდეგ. ამ დროს მეგრულისთვის რუსული ანბანი (ქართულის ნაცვლად) იქნა შემოღებული. ამან გული გაუცრუა ალ. ცაგარელს და მას 15 წელი არაფერი დაუწერია. სამეგრელოს სალი ინტელიგენცია და ხალხი ზემოხსენებულ ცდას შეეწინააღმდეგნენ და ჩაფუშეს იგი.

1895 წელს პეტრე ჭარაიამ ჟურნალ „მოამბის“ 1895-96 წლის X, XII, I, II ნომრებში გამოაქვეყნა ცაგარლის ფონეტიკის შემავსებელი და შემსწორებელი საყურადღებო შრომა „მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან“.

ა. ცაგარლის შემდეგ მეორე ხანა ქართულ ენათმცოდნეობაში იწყება ნ. მარიდან. კოლხურის მეცნიერული შესწავლა, პირველ

ყოვლისა, უკავშირდება ნ. მარისა და ი. ყიფშიძის სახელებს. სამართლიანი იყო ერთი მეცნიერის თქმა, რომ ა. ცაგარელი და ი. ყიფშიძე მეგრულის „კირილე და მეთოდე“ არიანო (შ. ბერიძე).

ნ. მარმა 1910 წელს გამოსცა აღწერითი ხასიათის „გრამატიკა ჭანური (ლაზური) ენისა ქრესტომათითა და ლექსიკონით“. ეს შრომა ნ. მარის პოზიტიურ საენათმეცნიერო შრომათაგან ერთ-ერთი საუკეთესოთაგანია.

ი. ყიფშიძემ 1911 წელს გამოსცა „Дополнительные сведения о чанском языке“, სადაც დაწვრილებით შეჩერდა ჩხალურ თქმაზე (მარის მიერ აღუნიშნავ ფაქტებზე), დააზუსტა მარის რამდენიმე დებულება.

1914 წელს ი. ყიფშიძემ გამოსცა „გრამატიკა მეგრული (იბერიული) ენისა ქრესტომათითა და ლექსიკონით“, რუსულ ენაზე, პეტერბურგში. ამ შრომას მაღალი შეფასება მისცა ნ. მარმა და სანიმუშოდ ჩათვალა იგი. ეს არის საუნჯე ქართველურ ენათა შესწავლის საქმეში. ასევე აღსანიშნავია კლუგე, Beiträge für mingrelischen grammatik, 1916, ბერლინი, შტუდგარტი.

1939 წელს ა. ჩიქობავამ გამოაქვეყნა ყიფშიძის მიერ 1917 წელს ჩაწერილი ტექსტები (ტექსტების ნახევარზე მეტი დაკარგულია).

კოლხურის შესწავლაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის ა. ჩიქობავას. 1929 წელს გამოსცა „ჭანური ტექსტები“ (ხოფური კოლოკავი). 1936 წელს – „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ“ (ვიწურ-არქაბული, ათინური). აქ ჭანურის გრამატიკული ანალიზი მოცემულია მეგრულსა და ქართულთან მიმართებით. 1938 წელს გამოსცა „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“ და სხვა სპეციალური შრომები.

კოლხურზე არსებულ მასალათაგან აღსანიშნავია:

ს. ჟღენტის „ჭანური ტექსტები: არქაბული კილოკავი“, 1938; მისივე, „ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა“, 1953 წ.

გ. ხუბუას „მეგრული ტექსტები“, 1937 წ.

კოლხურზე სპეციალური შრომები აქვთ გამოქვეყნებული: ა. შანიძეს, ვ. თოფურიას, გ. როგავას, ი. ასათიანს (დისერტაცია: „წინდებული ზანურში“, 1952), ნ. ნათაძეს, მ. ხუბუას, ქ. ლომთაიძეს და სხვებს.

აღსანიშნავია, რომ 1937 წელს გ. დიუმეზილმა პარიზში გამოაქვეყნა ჭანური (არქაბული) ტექსტები „ჭანური ზღაპრები“, 131 გვერდი, რომელსაც ახლავს სიტყვასიტყვითი და ლიტერატურული ფრანგული თარგმანი კომენტარებით. გ. კარტოზიამ 1972 წელს გამოსცა ლაზური ტექსტები (ხოფური და ვიწურ-არქაბული კილოკავისა). ასევე, საყურადღებოა: ლაზური ტექსტები (ხოფური) ირ. ასათიანისა, 1974; მეგრული პოეზია ტ. გუდავასი, 1975.

ფ ო ნ ე ტ ი კ ა

კოლხურის ბგერითი უმღვანელობა. ბგერითი სისტემის ზოგადი დახასიათება

კოლხურში არის ყველა ის ბგერა, რაც ქართულში მოიპოვება. ქართულის მსგავსად კოლხურს ახასიათებს **ხმოვანთა სიღარიბე და თანხმოვანთა სიმდიდრე** (ა. ჩიქობავა), მაგრამ არის სხვაობა.

ლაზურში გვაქვს ნახევარხმოვანი **ო**, რომელიც სხვადასხვა ბგერის რეფლექსია: **ო←ი**. დულდა „საქმე“, დავამ „ნელა“, დაზი „ზაფხული“, ძალი „ერბო“, გდუსთუ „დაუსხლტა“...

ო←ყ: ლომა (= ლოყა „ტკბილი“), მიდონუნ „მყავს“, მედვაფერი (=მეყვაფერი „მაწონი“).

ო←ჯ: დოხო „სახელი“, უჯოხოუ „დაუძახა“.

ო←ლ (მეგრულში): დურჯი (ლურჯი), დული (ლული), დემი (ლემი).

ო←რ: რენ – დენ „არის“ (მიდენ – მირენ „ვინ არის“), დოხოთოდევე „ექიმები“, ბინჯიძარე „დავიძინებ“.

ქართულისგან განსხვავებით, კოლხურში გვაქვს ირაციონალური ხმოვანი **ო** (მეგრულშია მხოლოდ). ეს ზუგდიდურ-სამურზაყანულშია: იგი ჩნდება **ი**, **უ**, **ო**-ს რედუქციის (დასუსტების) შედეგად:

ი←,: გ,რ,ნი, ქ,რი, ც,რა, ჭყ,ნტ,...

უ←.: ჳ,ნ, (=ჳინუ), ტ,ბ, ნ,კ, (ნუკუ „ნიკაპი“), იღ, ქი-
მერთ,.

ო←.: ქ,მორთ, (=ქომორთუ), ქ,დ,ვოგი (=ქოდვოგი), კ,ლა
(=კილა/კოლა (გასაღები), კ,რზა (=კორზა/კირზა).

თანხმოვანთა კომპლექსის გასაყრელად ჩნდება „პარაზიტუ-
ლი“ ,: საქ,მე, ზ,რელი. , ჩნდება სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში:
იღეს, „წავიდნენ“, ტყას, „ტყეში“, ჩილქ, „ცოლმა“, გიშეღეს,
„გაიარეს“.

ჳანურში არის თურქულიდან შეთვისებული ბგერა ფ: იგი
იხმარება თურქულიდან და ბერძნულიდან ნასესხებ სიტყვებში. ფ
არის კბილბაგისმიერი ყრუ ფშვინვიერი: ძირალი „ფირალი“, მუ-
საძირი „სტუმარი“, ტუძელი „თოფი“, ძუკარა „ღარიბი“, ეძენდი
„ბატონი“, ოძირიდი „წარიბი“, კარძი „ღურსმანი“.

ფ ჳანური წარმოშობის სიტყვებში არ იხმარება, ამდენად,
იგი არაა ფონემა. ზოგჯერ ვ-ს ნაცვლად ფ იხმის. მაგრამ ეს პო-
ზიციითაა შეპირობებული: მოძთი (შდრ. ქართ. ძვიქრობ). ეს ათი-
წურშია!

ჳანური ისე განიცდის უცხო (თურქული) ენის გავლენას,
რომ ბგერა ისესხა (ა. ჩიქობავა). ჳანები შენიშნავენ ზოლმე თურ-
ქულად მოლაპარაკე აჳარლებს: ფუკარა, ეფენდის ამბობენ ძუკარა,
ეძენდის ნაცვლად.

აგრეთვე აღსანიშნავია ლ-ს სირბილე (მეგრულში) და რ-ს
სისუსტე (ჳანურში).

აღსანიშნავია ¹ ფარინგალური (ყელისმიერი) ბგერა, რომე-
ლიც ახასიათებს ჳანურის ვიწურ-არქაულსა და ათინურ კილოკა-
ვებს და მეგრულს. ეს ¹ მოღის ყ-სგან მისი დასუსტების გზით:
¹უჯი, ¹ვითი, ¹უდე...

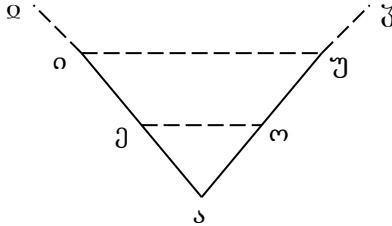
ჳანურის არც ერთ კილოკავში არ ძღებს ტყ, წყ, ჳყ კომ-
პლექსები. აქ ყჳკ//0: წკარი/წარი „წყალი“, ტკები/ტები „ტყავი“,
გოჳკუ/გოჳჳუ „ღაიწყო“, მხოლოდ ზოფურშია რამდენიმე შემ-
თხვევა: ტყუბი „ტყუბი“, ჳყინტი, ჳოჳყოფი „ჳანჳრობი“, ჳინჳყვა-
ლა „შიგნეულობა“, მუნჳყი „მაჩვი“. ზომ არაა აქ ქართულის გავ-
ლენა? მეგრულში ყველგან დაცულია ყ ამ კომპლექსებში.

ჰოკალიზმი

კოლხურს ქართულის მსგავსად აქვს ჩვეულებრივი მარტივი ხმოვნები: ა, ე, ი, ო, უ. მაგრამ ქართულთან შედარებით კოლხურს მეტი აქვს: ა) იოტიანი (ი) ხმოვნები: ია, იე, იო, იუ. ბ) მაგარშემართვიანი ხმოვნები: ი, ბ, ჩ, ძ, ძ და გ) ფშვინვიერშემართვიანი ხმოვნები: ჰა, ჰე, ჰი, ჰო, ჰუ.

მეგრულის ზუგდიდურ-სამურზაყანულ კილოში არის ნეიტრალური , ხმოვანიც.

მარტივი ხმოვნები: მეგრულ-ჭანური ა სამუალო ტიპის ხმოვანია, მაშინ, როცა ქართული ა უფრო წინ წამოწეული ხმოვანია.

- ა ე ი (ი) – წინა რიგისა და ზედა აწეულობის
- ა ო უ (უ) – უკანა რიგისა და ზედა აწეულობის
- ა – დაბალი აწეულობის
- ე, ო – საშუალო აწეულობის
- ი უ (ი უ) – მაღალი აწეულობის
- ი ყველაზე წინა რიგისაა, უ – უკანასი.

ყველაზე ვიწროებია ი-უ, ყველაზე ფართოა – ა.

მეგრ. ა ტიპოლოგიურად = რუს. а-ს, როგორც ამას სწორად შენიშნავდა ა. ცაგარელი.

მეგრულ-ჭანურში ე დასტურდება ღია და დახურული, ანუ იოტიანი. ღია ე ისმის ასეთ ფრაზებში: სი მი ე? „შენ ვინ ხარ?“, მუფერი კოჩი ე? „როგორი კაცია?“. მაგრამ სარფულში არის ი-იანი (დახურული) ე: მუკო წანერი იე? „რამდენი წლისაა?“. ღია ე წარმოითქმის მეგრულშიც: ე ბოშიქ მუმას უწუუ „ამ ბიჭმა მამას უთხრა“.

ი, როგორც მაღალი წარმოების ვიწრო ხმოვანი დაახლოებით = ქართ. ი-ს.

მეგრულ-ჭანური **ო** უფრო ღრმა უკანაენისმიერია, ვიდრე ქართული **ო**.

მეგრულ-ჭანური **უ** არტიკულაციურად განსხვავდება ქართული უ-საგან.

მეგრულ-ჭანური **უ** იმდენად ღრმად უკანაენისმიერია, რომ ენის უკანა ნაწილის არტიკულაცია ვერ აღწევს მაგარი სასის ბოლომდე.

, ხმოვანი იხ. გვ. 46.

იოტანის ხმოვნები: ასეთი ხმოვნები მეორეული წარმოშობისა არიან და მიიღებიან აღმავალი დიფთონგიზაციისადმი ტენდენციით (როცა ვიწრო ღიაობის ხმოვანი ფართო ღიაობის ხმოვანთან შეზობლობაში აღმოჩნდება).

ჭანურში (განსაკუთრებით) და მეგრულში ი-იანი ხმოვნები (ია, იე, იო, იუ) გვხვდება როგორც ნასესხებ სიტყვებში, ისე ჭანურის საკუთარ სიტყვებში: დულა „საქმე“, შილა „ათასი“ (ბერძნ.), დავაშ „ნელა“, დალი „ერბო“, კაზალი „ნავთი“, დეთიმი „ობოლი“, ქიოქი „ფესვი“.

საკუთარი სიტყვები: გატკვაცუ (<გეატკვაცუ „დაახტა“), პატი „ცუდი“, მკაფუ „ტურა“, დალი „სარკე“, კეტი „პატარა ჯოხი“, დეფუთხუ „აფრინდა“, იოფშა „სავსე“, გეუსთუ „დაუსხლტა“, იულუნ „ადის“, ჭურჭა „ჭინჭარა“.

აღსანიშნავია, რომ **აღმავალი დიფთონგიზაციის პროცესში ხმოვნების გარდა მონაწილეობენ სონორი თანხმოვნები რ ჭანურში და ლ მეგრულში.**

რ→ე: რენ – ეენ „არის“, ჩქიმი ეენ „ჩემი არის“, კორი ეენ „კაცი არის“, კიფუ – კირუ „შეკრა“, დონთოფეფე „ექიმები“, ბინჯიძარე „დავიძინებ“.

ლ→ი: ამას ხელს უწყობს ის, რომ ლ რბილი ხმოვანია და ი-ში გადასვლამდე ლ პალატალდება ლ→ლი→ი:

ძალამი – ძალდამი – ძადამი „ძალიან“, ძალაზონი – ძალდაზონი – ძადაზონი „ძონაზონი“, დლაღეფი – დლაღეფი – დლაღეფი „დღეები“, ლული – ლიული – იული „ლეღვი“, ასევე: დაკვი „ლეკვი“, დავანი „ქვევრი, ლავკინი“.

მაგარშემართვიანი ხმოვნები: ასეთი ხმოვნები მეორეულია მეგრულ-ჭანურში და ჩვეულებრივ შედეგია ფარინგალურ მკვეთრ 1 -სთან $^1 < \gamma < \kappa/\gamma$ მომღვენო ხმოვნების შეკუებისა. შდრ.: ყურდგელი.

მაგარშემართვიანი ხმოვნები განსაკუთრებით ახასიათებს ჭანურის ათინურ კილოკავს: 1 არ, რაზეც ა. ჩიქობავა წერს: თავკიდური 1 აბზაცის აღმნიშვნელია და ფონემის მნიშვნელობა არა აქვს.

ს. ჟღენტს მსგავს მაგალითებად მიაჩნია: 1 ამმა „მაგრამ“, 1 ანდლა „დღეს“, 1 იდუშუნუ „იფიქრა“, სა 1 ატი „სათი“, 1 ეფუთხეს „აფრინდენ“, 1 ოვრო „რვა“, 1 იდეს „წავიდენ“, 1 იგზალუ „წავიდა, გაემგზავრა“ (ეს უფრო ათანურშია). გვაქვს მეგრულშიც: მიდარა 1 უ „გარეკა“. რაყრეკვა, 1 ვილუა /კვლა/ < 1 ვილ-უნ-ს < კ[ი]ლ-ავ-ს.

მაგარშემართვიანია ხმოვანი, როცა იგი ფარინგალურ 1 -ს შეეგუება: 1 უდე „სახლი“, 1 უჯი „ყური“, 1 ა „ყელი“, ქი 1 ანა „ქვეყანა“, 1 ურზენი „ყურძენი“, მა 1 არე „მაყარი“, 1 ონა „ყანა“. აქ $^1 < \gamma$.

ფშვინვიერშემართვიანი ხმოვნები: ეს ახასიათებს ჭანურის ვიწურ-არქაბულსა და ათინურ კოლოკაგებს: ჰა, ჰე, ჰი, ჰო, ჰუ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა ახასიათებს ჩვენებით ნაცვალსახელებს, ზმნიზედებსა და ზოგიერთ ნასესხებ სიტყვას. ხშირია ჰა და ჰე, იშვიათია ჰი, ასევე ჰო, ჰუ:

ფშვინვიერი შემართვა ჩვენებით ნაცვალსახელებში: ჰადა „ეს“, ჰეა „ის“, ჰამ „ეს“, ჰემ „ის“, ჰამუში „ამის“, ჰემუში „იმის“, ჰანთეფე „ესენი“, ჰენთეფე „ისინი“...

ზმნიზედებში: ჰექ „იქ“, ჰაქ „აქ“, ჰაშო „ასე“, ჰემო „ისე“, ჰექოლე „იქეთ“, ჰაქოლე „აქეთ“, ჰაწი „ახლა“, ჰუს „ახლა“, ჰაკო „ამდენი“.

ზოგჯერ ფშვინვიერშემართვიანი ო მიღებულია ქო-საგან: ჰოპჰკომი (<ქოპჰკომი) „შევჭამე“, ძიგარა ჰოშუ (<ქოშუ) „თამბაქო მოსწია“, ჰაგუწულუ „გამოართვა“, ჰოდოღვითუ „გაჩერდა“, ჰოძიუ „ნახა“...

ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა სპორადულია ხოფურში, სულ მოშლილია მეგრულში. მეგრულში ფშვინვიერი შემართვა

ხმოვნებისა მხოლოდ შორისდებულებთან დასტურდება ქართულის მსგავსად: **ჰა** ჯიმაღურელი... **ჰაი** ჯიმაია, **ჰაიტ** ნუგაშქურინენანია.

ხმოვნების ფშვინვიერი შემართვა მეორეული არაა, ის ძველი ვითარების ნაშთი უნდა იყოს.

დიფთონგები და დიფთონგიზაცია

კოლხურში განსაკუთრებით მდიდრადაა წარმოდგენილი აღმა-ვალი დიფთონგები, დამავალი დიფთონგები მკრთალაია.

დიფთონგიზაციის პროცესი განსაკუთრებით ძლიერია ჭანურში. ალ. ცაგარელი აღნიშნავდა, რომ მეგრული დიფთონგებით მდიდარი არ არისო და ამის მიზეზად ასახელებდა მეგრულის მიდრეკილებას სრულხმოვნობისაკენ. ცაგარელის დაკვირვება სწორია.

აღსანიშნავია, რომ დიფთონგის პირველ ნაწილს ჭანურში თითქმის ყველგან *o* შეადგენს (და, *oe*, *oo*, *ou*), ხოლო ქართულ კილოებში შენახულ დიფთონგებში *o* დიფთონგების II ნაწილია (დამავალია). დამავალი იყო დიფთონგები ძველ ქართულში. ახალში კი, სალიტერატურო ქართულში, დიფთონგები არაა და არცაა მოსალოდნელი, რადგან ყოველი ხმოვანი სალიტერატურო ქართულში მკაფიოდ წარმოითქმის.

აღმავალი დიფთონგიზაციის პროცესში ჭანურში I კომპონენტად მონაწილეობენ *i*, *e* ხმოვნები (*a*, *o* და *u*-სთან შეერთებით), აგრეთვე ნარნარა *r* (ჭან.), *l* (მეგრ.), ასევე ¹ და *ʒ* (ათინურში).

ია>ა: მან-ა „მო“ (მდრ. მოკონია მეგრ.), კაი სერსი მიღუნ-ა „კარგი ხმა მაქვსო“ (მეგრ.: მიღუნია), ია/ა მხოლოდ ა-ს იძლევა ფუძისეული ი-ს შემდეგ. აწი-ა „აწიო“, ოხომიშქვი-ა „გამიშვიო“, აქონაში-ა „აქაო“. სხვა სიტყვებში: ნალა „ნალია“, ნოსდარი „ჭკვიანი“, ონჯლორდარი „მორცხვი“, ამა მუენ? „ეს რა არის?“. ნასესხებ სიტყვებში: დაჭუდი „ებრაელი“, დულა „საქმე“, შილა „ათასი“, დავაშ „ნელა“, მაზი „ზაფხული“, მაღი „ერბო“, ლობა თურჩა ენ, ჩქინ ხაჯი ბუწუმელთ „ლობიო თურქულია, ჩვენ ხაჯს ვეძახითო“.

ეა>ია>და: გაატკვაცუ (<გეატკვაცუ „დაახტა“), გაათხაზუ (<გეათხაზუ „დაედენა“), გააჯინუ (<გეაჯინუ „დააწვა“), გააკიბინუ „უკიბინა“, ქოგდაკნუ „ხელი სტაცა“.

მეგრულში ეა>ია, მაგრამ ია არ იძლევა და-ს, ე.ი. დიფთონგიზაციას ვერ იძლევა: ქი¹ანა (<ქე¹ანა), წიარი (<წეარი–წეარი), ტიანი (<ტეანი–ტეანი), იაფშ, (<ეაფშუ „აეფსო“).

ეო>მო: გოტკუ „დაიწყო“ (<გეოტკუ), ქოგონჯირუ „ჩაწვინა“, გოწკელუ „დახელა“, დოფშუ „აავსო“ (<ეოფშუ), გოლოუ „დაახტა“ (<გეოლო), ხე დოლი (< ხე ეოლი მეგრ. „ხელი აილე“).

ეუ>მუ: სო ეულურ (<ეულურ) „სად ადისარ“ და სო გეულურ (<გეულურ) „სად ჩამოდისარ“; გეუსტუ და გდანთხუ „დაუსხლტა და დაეცა“.

ჭანურში აღმავალ დიფთონგიზაციაში მონაწილეობს რ→ო (ა, ე, ი ხმოვნებთან): ბინჯიდარე „დავიძინებ“, დოხოთოფეექ „ექიმებმა“, სი მი ეე „შენ ვინ ხარ“, შედეფე (<შერეფე „ნივთები“).

მეგრულში აღმავალი დიფთონგების შექმნაში მონაწილეობს ლ→ო: დადაქი, მადას, დავვანი, დადირი, ბუდეკი, დუკა, დური.

ჭანურის ათინურ კილოკავში აღმავალი დიფთონგის დ მიღებულია ყ-ს ხმოვანთან შეგუების გზით: ლოდა „ტკბილი“, მედაფერი „მაწონი“, ოდაზუ „გათლა“, მეგოაუმ „მივეყები“, მიდონუნ „მყავს“, სერი დიფუ „დალამდა“.

ზოგჯერ აღმავალი დიფთონგიზაციისათვის ხელი შეუწყვიდა ჯ-ს პალატალიზაციას, დ-დ ქცევას:

ემუმ დოხო (<ჯოხო) „იმის სახელი“, ბადის უდოხო (<უჯოხო) „დაუძახა“. არის შემთხვევები, როცა აღმავალი დიფთონგის I კომპონენტად მონაწილეობს ო და იქცევა ვ-დ: დვაჩოდუ (<დოაჩოდუ) „გაუთავდა“, დვაჭკინდუ (<დოაჭკინდუ) „დაიღალა“, დვაჭუ (<დოაჭუ) „დაეწვა, ეტკინა“, დვოშქიდუ (<დოოშქიდუ) „დაახრჩო“.

აღმავალი დიფთონგის წარმოქმნას ზოგჯერ ხელს უწყობს უ>ი. წა „შობლი“, ჯა „ბუა“, ქა „ქვა“, ტა „ტომარა“, თქა მინრეთ „თქვენ ვინ ხართ“: სკამი „ლამაზი“, ჭარა „წერა“, უხინე ოხორჯა „ორსული ქალი“.

დამავალი დიფთონგები:

აი: კაწლი ვეს „სანადლო დადეს“.

ეი: ედსელეს „ადგენ“, შედტანი „ემმაკი“.

აი: დომადლუ „შემომაკვლა“, კამახა (მეგ. „კალმახი“).

ოი: დოდლეს „მოკლეს“, გოდქთუ „დაბრუნდნენ“.

ათინურ კილოკავში ს-ს დასუსტება იძლევა დ-ს და იქმნება დამავალი დიფთონგი. ოშვედ (<ოშვეს), შუმტედ (<შუმტეს) „სვამდნენ“, შდრ. ქართ. (ქიზიყური) მიდდევს, ბოდტანი, წყლი პირად (=პირას).

ხმოვანთა პოზიციური სიგრძე: კოლხურს ისტორიულად, ბუნებრივად გრძელი ხმოვნები არა აქვს. სამაგიეროდ, მეგრულში ხშირია პოზიციურად გრძელი ხმოვანი, რაც გამოწვეულია ორი ერთად შეხვედრილი ხმოვნის გაერთიანებით. „მუ ამბე?“ ან ამბბ. აქ „გრძელი“ ე ასეა მიღებული: **ამბავი>ამბაი>ამბეი>ამბეე>ამბბ**. ამ გზითაა მიღებული: ნათესეე „ნათესავი“, საფულეე „საფლავი“, კარეე „კარავი“, იანგეე (იანგეე<იაგად<იაგავი//იგავი). აქ საურთიერთო ასიმილაცია უნდა გვექონდეს: **აი>ეი** (რეგრ. ასიმ.), შემდეგ **ეი>ეე** (პროგრ. ასიმ.). ასეა მეგრ.: **მაისი>მეისი>მეესი>მბსი; ნაირი>ნეირი>ნეერი>ნერი**.

ეი რეგრესული ასიმილაციით იძლევა იი-ს: შეიძლება>შიიძლებე>შიილებე, დემი>დეი>დეი „დევი“.

ზოგჯერ პოზიციურად გრძელი ხმოვანი მიიღება ორ ერთნაირ ხმოვანს შორის ვ-ინის დაკარგვით (როცა ორი ხმოვანი უშუალო მეზობლობაში მოექცევა): პატიი (<პატივი), გვილაა (<გვილავა), პაპაა (<პაპავა), ბჭარუნდეე (<ბჭარუნდევე) „ვწერდე“...

არის მეგრულში პოზიციური გრძელი ხმოვნები: რაგადაანს/რაგადანს „ლაპარაკობს“. ხშირია სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში: ი¹უუ „იქნა“, უწუუ „უთხრა“, თქმ „თქვა“, კითხმ „კითხა“, დოჭმ „შეკერა“, რაგადმ „ილაპარაკა“, გბთმ „გაათავა“. ჯვარულშია: ვუწვი „ვუთხარი“, ვოთხეი „ვათხოვე“ (>ვუწმ, ვოთხმ ასიმილ.), ვუწვი (<ვუწვევი, ვოთხევი, ახსნა გ. როგავასია). ასე რომ, აქაც პოზიციური სიგრძე გვექონია ხმოვნისა.

კონსონანტიზმი

კოლხურის თანხმოვანთა სისტემა იმეორებს ქართულის თანხმოვანთა სისტემას მცირედენი განსხვავებით. კოლხურსაც ახასიათებს სამეულბერივი სისტემა თანხმოვნებისა:

ბ ფ პ, ღ თ ტ, ძ ც წ, ჯ ჩ ჭ, გ ქ კ. მეექვსე სამეული ქართულში დეფექტურია (ჭ ყ), რაც კოლხურს არ გააჩნია, რადგან ხახის მოქმედება კოლხურში შესუსტებულია, **ფარინგალური არტიკულაცია მოშლილია**. ყ მხოლოდ ზოგ კილოკავშია დაცული, სხვაგან ის სხვა რეფლექსებს იძლევა.

ყ და მისი რეფლექსები: ყ უცვლელად არის დაცული ხოფურში: ყა „ცივი“, ყინი „ყინული“, ყვალი „ყველი“, ყონა „ყანა“, მუყუ „მაყვალი“, ყუჯი „ყური“, ყვილუმს „კლავს“, მინდიყონუ „წაიყვანა“...

მსგავს მაგალითებში ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში ყ¹ ან იკარგება: ¹ინი „ცივი“, ¹უჯი „ყური“ / ინი, უჯი.

მეგრულში ყ→¹, რასაც ხელი შეუწყვია მაგარშემართვიანი ხმოვნების წარმოქმნისათვის: ¹უჯი, ¹ულე, ქი¹ანა...

იშვიათად ყ-ც დასტურდება მეგრულში ხმოვნისა და ვ-ს წინ: ყარაული, ყაზახი, ყვარანი (=ყორანი), იკოშაყარჷ „შეყარა“, ყორყელი „ხორხი“, ყაყალი „ჩოჩქოლი“, ყოყორე „გოგრა“, იყვიყვინანს „ნაზად, ფაქიზად გამოიყურება“. ბოლო მაგალითი გვიჩვენებს, რომ, თუ ფუძეში ორი ყ არის, მაშინაც ყ არ იცვლება ¹-დ.

ყ მეგრულში დაცულია ჰარმონიულ კომპლექსებში (ტყ, წყ, ჭყ):

ტყ: ტყა „ტყე“, ტყები „ტყავი“, ტყობუა „დამალვა“, ტყურა „ტყუილი“...

წყ: წყარი „წყალი“, წყურგიე „წყარო“, წყურიში „წყალგრილი“, წყიი „წყავი“, წყუნაფა „წყინება“.

ჭყ: ჭყორი „მწყერი“, ჭყვალუა „წყვეტა“, ჭყუალა „წყევლა“, ღოჭყაფა „დაწყება“, ჭყეშუა „დამწყსვა“ (მწყემსვა, ხედნა).

მეგრულისგან განსხვავებით, ჰარმონიულ კომპლექსებში (ტყ, წყ, ჭყ) ყ ვერ ძლებს ჭანურის ვერც ერთ კილოკავში, ყ→კ (ვი-

წურ-არქ., ხოფ.) ან $y > 0$ (ე.ი. კ-ც იკარგება ათინურში), მაგ. იხ. გვ. 27-28: $y > ' > o > 0$

ხოფურში რამდენიმე მაგალითია შერჩენილი ასეთი კომპლექსებისა: ტყუბი „ტყუბი“, ჭყინტი, ჭოჭყოფი „ჭანჭრობი“, მუნჭყვი „მაჩვი“, ჭინჭყვალა „შიგნეული“.

$y > '.$ ¹ ბგერა ამომწურავად დაახასიათა ალ. ცაგარელმა. მანვე შემოიღო ტექსტებში გრაფიკული ნიშანი ¹. ცაგარელი წერდა: ¹ ბგერა ისეთივე წარმოშობისაა, როგორც ყ, ოღონდ პირველი ამ უკანასკნელზე ნახევრად უფრო სუსტია რაოდენობრივად და თვისობრივად. სახელდობრ, ამ ბგერის (¹) წარმოთქმისას არაა საჭირო ერთმანეთთან ძლიერად მიჭერა იმ ორგანოებისა, რომლებიც მონაწილეობას იღებენ ამ ბგერის წარმოთქმაში: ენა ზევით იწევს და ოდნავ ეხება რბილი სასის ბოლოს. ჰაერნაკადი გადალახავს რა ამ დაბრკოლებას, გადმოცემს ¹-ს, რომელიც სიმაღლით და ხაგრძლივობით ნაკლებ ინტენსიურია, ვიდრე ყ. ამდენად, ¹ მეგრულში ყველა შემთხვევაში წარმოებულია ყ-სგან და მეორეულია. ცაგარელის მიხედვით, ¹ არის ზორხისმიერი ყრუ ნაპრალოვანი. ექსპერიმენტული გამოკვლევებით დადასტურდა, რომ ¹ ნაპრალოვანი (სპირანტი) არაა (ს. ჟღენტი).

მეგრულში ¹ დასტურდება ვ-ს (i) წინ: ¹ვანა, ¹ვილუა, ¹ვინთაფი. ხმოვანთან და ვ სონორის წინ ¹-ს შენარჩუნებული აქვს ¹-სგან მომდინარე მკვეთრობის თვისება, ეს იქიდან ჩანს, რომ I პირის ნიშანი ვ ან მ კონტაქტური ასიმილაციით ჰ-დ იქცევა: დოპილი (< დოპ¹ილი < დოვყვილი), მა ჰუნს (<პ¹უნს<მყუნს).

ჭანურში (ვიწურ-არქ., ათინ.) ზოგჯერ ყ იცვლება კ-დ:

ხოფური	ვიწურ-არქაბული	ათინური	
ყვარი	კვარი	კვარი	„ყორანი“
ყვალი	კვალი	კვალი	„ყველი“
ყვა	კვა	კა/ვა	„შუბლი“
ყვარერი	კვარერი	კვარერი	„დედალი“

აგრეთვე ხოფური კიკილიკი (<„ყიყილიყ“).

რ ფონემა კოლხურში: ნ. მარმა და ი. ყიფშიძემ ყურადღება მიაქციეს რ-ს გაუჩინარებას მეგრულ-ჭანურში, ხოლო ჩიქობავამ განსაკუთრებით აღნიშნა მისი დაკარგვის ფაქტი ხმოვნებსა და ს-ს წინ. ხოლო ჟღერტმა სპეციალური წერილი უძღვნა „რ ფონემა მეგრულ-ჭანურში“, საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, XI2, 1941.

1) **რ იკარგება მასობრივად ხმოვნებს შორის:** გუი „გული“, ჯიგეი „ღვიძლი“, ბეე „ბავშვი“, ოხიი „სახლი“, ნოსეი „ჭკვიანი“, ისთეეს „თამაშობს“, იბიეს „იმღერეს“, გაიი „საჭმელი“.

მეგრულში შედარებით მტკიცეა რ: გური „გული“, ჟირი „ორი“, რე „არის“, წყარი „წყალი“...

მაგრამ დასტურდება მაგალითები რ-ს გაუჩინარებისა: (გარდა ბანძურ-მარტვილურისა); სხვაგან კი: მაჟია (<მაჟირა) „მეორე“, ჯგუა (<ჯგურა) „მსგავსი“.

2) **რ უჩინარდება ს-ს წინ:** იბგას (<იბგარს) „ტირის“, იბის (<იბირს) „მღერის“, ნოკის (<ნოკირს) „აბია“, ჩუმეს (<ჩუმერს) „იცავს, იცდის“, უწუმეს (<უწუმერს) „ეუბნება“.

3) **რ უჩინარდება სხვა სპირანტ თანხმოვანთა წინ (ღ, ხ, ფ):** ოღაღალუ/ოღარღალუ „ლაპარაკი“, ბულული/ბურღული „ღერღილი“, ღაღალიტა (=ღარღალიტა) ჯირკვლის ავადმყოფობა, წიღლუ (<წირღლუ) ხორცმეტი, ოღირინუ „ღრენა“, დოღანი (<დორღანი) „საბანი“, დოღლუ (<დორღლუ) „მართალი“, ოხიხინუ (<ოხირხინუ) „ხარხარი“.

შღრ. მეგრ: ჭახალი (<ჭარხალი), ვეხი (=ვერხვი).

ჭან.: კეფი (<კერფი „კანაფი“), კაფი (<კარფი „ლურსმანი“), სუფა (<სუფრა).

4) რ მტკიცეა და არ იკარგება გკქ, ღტთ, ძწც, ჯჭჩ, ბპფ, მ-სთან: ბურგილი „მუხლი“, ბერგი „თოხი“, თურქი „თურქი“, ფარკა „კაბა“, კარდალა „ქვაბი“, ხორცი, სარფი, ქარბა „მუცელი“.

5) პირიქითაც ხდება: რ ჩნდება ხმოვლთა წინ: მარქვალი „აკვერცხი“, ქართო „ქერტლი“, მორგაპტუ „იგებდა“. მეგრ.: მარწვენი „მაწონი“, ჭირქა „ჭიქა“, ურცხო „უცხო“, არკვანი „აკვანი“.

მეგრულში (არა ჭანურში!) რ ვითარდება ხშირად სპირანტების წინ: ქორსა „ქოსა“, ფირსა „ფისი“, ლაყურში „ლაყური“, ჭირხინი „ჭიხვინი“, შხურშხინი „შუშხინი“.

იშვიათად არის ჭანურშიც: სერსი „ხმა“ (<სესი), ირხი (<იხი „ქარი“).

ჭანურში რ ჩნდება კითხვითი ი-ს წინ, როცა სიტყვა ი/ე-ზე ბოლოვდება: იძირი? „გაძეხი?“, იძირი-რ-ი? „იცინე?“, „იცინი?“, იღი-რ-ი? „წახვედი?“, მა ღომკითხირი? „მე მკითხე?“.

რ-ს ბუნება პალატოგრაფული მეთოდით შეისწავლა ს. ჟღენ-ტმა და მისი გაუჩინარება ასე ახსნა: რ-ს გაუჩინარება ჭანურში ხმოვნებს შორის ან ხმოვანსა და სპირანტს შორის შედეგია ე.წ. ასიმილაციური ტენდენციისა. რ-ს ღუნე არტიკულაცია ჭანურში შეერწყმება წინა მომღვერო ხმოვნის ან კიდევ წინა ხმოვნისა და მომღვერო სპირანტის არტიკულაციას. ამიტომაც იგი წარმოთქმაში დაჩრდილული. ნამდვილად კი ენობრივ ფსიქოლოგიაში იგი არსებობს პოტენციურად. ეს რომ ასეა, იქიდან ჩანს, რომ, თუ მთქმელს გავამეორებინებთ, იგი მას გააცნობიერებს და უთუოდ წარმოთქვამს.

ლ ფონემა მებრულში: ალ. ცაგარელმა და ი. ყიფშიძემ ხაზი გაუსვეს **ლ**-ს სირბილეს მებრულში და მის პალატალურ ბუნებას. ამ ბგერაზე ო. ქაჯაიას სპეციალური სტატისტიკა: „ლ ფონემისათვის მებრულის მარტვილურ-ბანძურ თქმაში“ (პედ. ინსტ. შრომები, III, 1956).

ლ-ს სილბო ყველაზე ძლიერია სენაკურში, მისი პალატალიზაცია განსაკუთრებით ძლიერია მარტვილურ-ბანძურ თქმაში, ისე ძლიერი, რომ თვისობრივად ახალ ბგერაში, **ღ**-ში გადადის. **მარტვილურ-ბანძურ** თქმაში **ლ**, როგორც ფონემა, დღეს წარმოთქმაში არ არსებობს.

ა) **ლ>ღ** ხმოვნების წინ: დაგვანი „ლაგვინი“, დაღირი „ნედლი“, დაკვი „ლეკვი“, დოგინი „ლოგინი“, დურჯი „ლურჯი“, ეგბი/ეგბა „ლობი“, ეფში/ეში „ნემსი“.

ბ) **ლ>ღ** ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის: ახადგაზდა „ახალგაზრდა“, ქომოდსქუა „ვაჟიშვილი“, კამაზი „კალმაზი“, შადვარი „შალვარი“. მაგრამ: ჩულქი, ხალხი (არამებრ.).

გ) **ლ>ღ** თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის: პატოკი „ცხვირსახოცი“, ბაშაყუ „ბაშლაყი“, ქიმდახვადუ „დახვდა“, მაგრამ: ღლამი, ქლიბი, ჭლექი (არამებრ.).

დ) ხმოვნებს შორის **ლ>ღ** ან **ლ>0**.

ლ>ე: ქადაქი „ქალაქი“, ადონი „ალიონი“, სვაფუ „დაახვე-
ლა“, მოდა „წამოდი“, გოდა „მთა“, ოდაგე „კიბე“, ლოდანს „აკე-
თებს“, კოდო „მძალე“, ხოდო „კიდევ“, თოდუა „თლა“, ჩინოდუა
„დაფშენა“, სვაე/სვაფე „მარტო“.

ლ>ო: ე.ი. ვოკალიზაცია, ხმოვნებში შერწყმა. თუ კომპლექსის
სის ერთ-ერთი წევრი ი არის:

ალი>აი: ძაით „თვალი“, წამაი „წამალი“, ქობაი „პური“,
მარგაი „მეგრელი“, კაკაი „კაკალი, მარცვალი“...

ოლი>ოი: თოი „თოვლი“, ორკოი „დოქი“, ორზოი „საგზა-
ლი“, ქომოი „მამაკაცი“, მარჭიხოი „მერცხალი“...

ული>უი: უკუი „მერე, კვლავ“, მუმუი „მამალი“, ბირგუი
„მუხლი“, დადუი „დედალი“, ფუირი „მალული“, გოტებუი „გაშვე-
ბული“.

ელი>ეი: სქეი „სქელი“, თეი „ცოცხალი“, მენძეი „მთელი“,
ორთუმეი „მასპინძელი“, ღურეი „სასთუმალი“, სოფეი „სოფელი“.

აქ კომპლექსის მეორე წევრი იყო ი, ახლა ვნახოთ პირველ
წევრად ი:

ილა>ია: ჩიამური „ცრემლი“, კარდია „კიდობანი“, სვიარი
„ხვლიკი“, რკია „კვილი“, კია „კლიტე“, გიართუ „უვლის, უტრი-
ალებს“.

ილო>იო: სიოგინი „სულგუნი“, სადიობა „სადილობა“, იორი
„ილორი“, ჩიო „ცოლად“, ცქვაფიო „შექებულად“.

ილე>იე: კიე „მკლავი“, ვიქიე „იქით“, კიერი „დაკეტილი“,
გინიეს „გადავიდნენ“.

ილი>იი: დინაფიი „დაკარგული“, რგიი „დარგული“, კიი
„ნაკლი“, ჩიი „ცოლი“, ქვიშიი „ქვისლი“.

მხოლოდ **ილუ>დუ:** მინიფუ „შევიდა“, დახვამიფუ „დაახვედ-
რა“, დოპიფუნს „მოძკლავს“.

დასკვნა: **ლ** ბგერა **დ**-დ იქცევა **ა**, **ო** და **უ** ხმოვნებთან მე-
ზობლობაში, ხოლო **ე**-სთან ან იკარგება, ან **დ**-ს იძლევა, ხოლო **ი**
ხმოვანთან ყოველთვის დაკარგულია ლ.

ჭანურში სპორადულად არის ხმოვნებს შორის **ლ**-ს ვოკალი-
ზაცია (**ლ>ო**): ყაეფე (<ყალეფე) „ტოტი, რტო“, ჯაეფე (<ჯალე-
ფე) „ხეები“.

პირითადი ფონეტიკური მოვლენები

პალატალიზაცია:

შუაენის (=ენის ზურგის შუა ნაწილის) მაგარი სასის მიმართ მოქმედების შედეგად მიღებულ ბგერას ეძახიან პალატალურს (ლათ. პალატუმ „სასა“, ფრანგ. პალატალ „სასისა“). ხმოვანთაგან პალატალურია ე და ი (გერმ. ü über). ქართულში პალატალური თანხმოვნები არ გვაქვს, თუ არ ჩავთვლით ნახევარხმოვან ე-ს, რომელიც მიჯნაზეა ხმოვანსა და თანხმოვანს შუა.

პალატალურის გარდა ენაში შეიძლება იყოს **პალატალიზებული ბგერები** ანუ რბილი ბგერები (პალატალურ ბგერათა მეზობლობაში), მაგ. დ'ეT'ი. აქ დ' და T' რბილია (პალატალიზებულია), რადგან ისინი პალატალურ (ე, ი) ბგერების მეზობლობაში იძენენ კოარტიკულაციის ბაზაზე მეორეულ (პალატალურ) არტიკულაციას; ე და ი-ს სილბო გადაედო მათ.

ქართულში პალატალიზდება ბაგისმიერი, წინაენისმიერი, უკანაენისმიერი თანხმოვნები. ამ შემთხვევაში თანხმოვანს ემატება შუაენის მოქმედება, როგორც მეორეული არტიკულაცია – **იოტი-სებური** არტიკულაცია. ხმოვნებიც პალატალიზდება, ამის ნიმუშია გერმანული უმლაუტი Hand-Hände, ა-ს პირველად არტიკულაციას მიემატა ი-სებრივი არტიკულაცია.

ქართულისგან განსხვავებით, კოლხურში გვაქვს **პალატალური რ, ლ და ჟ თანხმოვნები**. პალატალიზაცია ისე ძლიერია კოლხურში, რომ ბგერები საგრძნობლად იცვლიან ელფერს და თვისობრივად ახალ ბგერაში გადადიან. რ და ლ იძლევა ე-ს ამავე პალატალიზაციის საფუძველზე. ათინურში გ ქ კ (უკანაენისმიერი) ხშულები ენაუნისმიერ შიშინა აფრიკატებად ქცეულან (ჯ ჩ ჳ) – იხ. გვ. 31.

საფიქრებელია, კოლხურის კილოკავებში უ/ი-ს მონაცვლეობა (ჭკუდი/ჭკიდი) პალატალიზაციის საფუძველზე იყოს მომხდარი. ამას სპეციალური შესწავლა სჭირდება.

რ და ლ-ს დოტიზაციაზე იხ. გვ. 55-57.

„ლ“, მეგრულის მსგავსად, ჭანურშიც პალატალურია, თუ მას გამოთქმაში მოსდევს ე: მონჭვაქ კლდუხუმს „კრუხი კრუხუნებს“, ნაღა „სასიმიანდე“, დულა „საქმე“, შილა „ათასი“...

წინამავალი თანხმონის იოტიზაციაზე მიუთითებს ო მავალი-
თებში: პატი კოჩი „ცული კაცი“, ჭურჭა „ჭინჭრაქა“, დქიანი
(აქ დ და ქ-ც პალატალურია), ასევე: თმთმნი „თუთუნი“.

ჟ რომ პალატალურია, ცხადია, რადგან იგი მოდის ო-საგან:
ჟური (<დური „ორი“, შდრ. სვან. დორი). ჭანურში ნ. მარსა და ს.
ჟდენტს დადასტურებული აქვთ დურ კაპიკი „ორი კაპიკი“. წანა
დური ქოლოდგითუ – ორ წელს დარჩა.

ჟერინე (<დერინე თურქ. „ნაცვლად“): ჰე ბიჭი ქოლოსქიდუ
ნოლაძისაშ ჟერინე „ის ბიჭი დარჩა დედოფლის ნაცვლად“. ჩიქობა-
ვას აქვს შენიშვნა: მეჟომჩუ/მეომჩუ „დამწყევლა“, აქ ო>ჟ.

ლობჯა (ათინური) (<ლობჟა<ლობა).

ო>ჟ-ზე ყურადღება გაამახვილა გ. ახვლედიანმა: ვჟარები
(<ვიარები), ჟარე (<იარე), შდრ. იაკობია→დაკობია→ჟაკობია→ჯა-
კობია.

პალატალიზდება გ კ ქ, სანამ ის აფრიკატად გადაიქცეოდეს
(ქ ჭ ჩ). პალატალიზებულია: გდ, კდ, ქდ.

გდ: ქოგდონჯირუ „ჩაწვინა“, გდოწკელუ „დახელა“, ქოგდოჭ-
კუ „დაიწყო“, გდარი „საჭმელი“, გდუსტუ „დაუსხლტდა“, გდან-
თხუ „დაეცა“, გდატკვაცუ „დაეცა“, გდელინი „რძალი“.

ქდ: ხეზმექდაი „მსახური“, ქდორი „ბრმა“, ქდუმე „ჯანჯუხა“,
ქდურქი „ქურქი“, პრასქა „პრასა“, ჰექდაე „ზლაპარი“, შური
ქდემინხო-და „სული ამომხდაო“, დუქდანი „დუქანი“, ქდოქი „ფეს-
ვი“.

კდ: კდეტი „ჯოხნი“, კდაფუ „ტურა“.

იოტიზაცია ათინურში ისე ძლიერია, რომ **გ კ ქ ახალ ბე-**
რას იძლევა (ჯ ჭ ჩ). იხ. გვ. 31.

ლაბიო-ველარიზაცია:

ველარულობა ნიშნავს ენის ზურგის უკანა ნაწილის მოქმე-
დებას რბილი სასის ფარდის მიმართ. (ლათ. ველუმ „ფარდა“).
აკუსტიკურად ველარული ბგერები მაგარია, ველარული ნიშნავს
„რბილსასისმიერს“.

ქართულში ველარულია **ო და უ** და თანხმოვნები: **გ კ ქ ლ ხ**.

არის **ველარიზებული** ბგერები: ბუ, დო, ზურგი. აქ ბ, დ, ზ
ველარიზებულია იმის გამო, რომ თითოეულმა მათგანმა კონარტი-
კულაციის საფუძველზე შეიძინა მომდევნო ხმოვნების ველარულო-

ბა (უკანა ენის აწევა რბილი სასისაკენ), როგორც მეორეული არტიკულაცია.

ქართველურ ენებში დღესაც არის ლაბიალური კომპლექსები: **თანხმ. + ვ** = ძვალი, თვალი, ტვინი, ძარღვი.

იყო თუ არა ისტორიულად ქართველურ ენებში **ლაბიალიზებული კომპლექსი?** იუშმანოვის აზრით, ქართველურ ენებში ისტორიულად უნდა ყოფილიყო ლაბიალიზებული ბგერები (გო, ქო, კო, ძო...), ასეთი ბგერები შემდეგ დაშლილა ორ ფონემად და ამ გზით ჩამოყალიბებულა ამჟამად არსებული კომპლექსები: თანხმ + ვ: გო > გვ, ცო > ცვ... გ. როგავას აზრით: ეს ასე არაა, რაც იქიდან ჩანს, რომ ა) ლაბიალიზებული ბგერები ახასიათებს აფხაზურ-ადილურ ენებს, სადაც შეიმჩნევა ლაბიალიზებული ფონემის მოშლა ორი გზით: I. დელაბიალიზაცია, ბაგისმიერი ელემენტის გაუჩინარება. II. ლაბიალიზებული ბგერის შერწყმა ერთ ბგერად. აფხაზური *ცო-ბა > ძ-ბა „ექვსი“. ლაბიალიზებული თანხმოვნების ორ შემადგენელ ფონემად დაშლა და ორივე ელემენტის შემონახვის შემთხვევები არ დასტურდება ამ ენებში.

ბ) დღევანდელ ვითარებაში ქართველურ ენებში ყველა თანხმოვანი შეიძლება შედიოდეს ლაბიალურ კომპლექსში: დვ, თვ, ტვ, ძვ, ცვ, წვ, ჯვ, ჩვ, ჭვ, ხვ... გამოდის, რომ უნდა გვქონოდა ყველა ხშულისა და სპირანტის სათანადო ლაბიალიზებული ვარიანტი, რაც არაა სარწმუნო.

ს. ჟღენტის აზრით, ქართველურ ენებს უნდა ჰქონოდათ ლაბიალიზებული თანხმოვნები: „ძველ ქართულში უმარცვლო ი, როცა იგი სპირანტებთან და ხშულებთან გვაქვს დადასტურებული, უნდა მიუთითებდეს წინამავალი თანხმოვნის ლაბიალობაზე“ (იხ. მისი „ლაბიალიზებულ თანხმოვანთა საკითხისათვის ქართველურ ენებში“, ენიმკის მოამბე, X, 1941, გვ. 185). მაგალითად მოყვანილია: ზაკუვა, კუმევა, ყუავილი, გუელი... მაგრამ ი (უმარცვლო) არ შეიძლება ყოფილიყო: 1) რ, ლ, ნ-სთან: რვალი, რვა, ბერი, სურვილი, სწავლა, სივლტოლა, ყინვა, მძ/4ნვარე, ვნება, 2) ხმოვნებს შორის: მკევალი, ტკივილი, ახოვანი, მრავალი, თავი, ყოვლი, 3) თავკიდურად ან პრეფიქსად: ველი, ვინ, ვჭამ, 4) მასდარის სუფიქსი: კითხვა, ზრახვა, მარხვა, 5) ნარედუქციალ ფუძეში: დევ/იდვა, შევ/შვილი.

გ. როგავას აზრით, ისტორიულად არ გვექონია ლაბიალიზებული თანხმოვნები: თანხმ. + უ. იყო ორი ბგერისგან შედგენილი კომპლექსი, რაც ბგერობრივ უფრო ახლოს იდგა ლაბიალიზებულ თანხმოვნებთან, ვინემ თანხმ. + ვ.

ძველ ქართულში რომ ი-ს წინამავალი თანხმოვანი არ შეიძლება ყოფილიყო ლაბიალიზებული, იქიდან ჩანს, რომ ი-ს წინ შეიძლება ყოფილიყო ყველა წინა და უკანაენისმიერი ხშული და სპირანტი: მინდურის, თუალი, მტუერი, ძუალი, ცუარი, წუელი, ჯუარი, ჩუენ, სამშჭუალი, ზუარაკი, სუელი, ეჟუანი, შუენის, გუამი, ქუაბი, კუალი, ლუაწლი, ხუავი, ყუარება.

ისმის კითხვა: თანხ. + ი იყო თუ არა დამოუკიდებელი ბგერის კომპლექსი, თუ აქ ერთი ბგერა გვაქვს, ლაბიალიზებული ფონემა, არსებითად განსხვავებული არალაბიალიზებულისგან? მაგ. ძალი. ძ დამოუკიდებელი ფონემა: ძეკს, ძოვს. ი-ც დამოუკიდებელი ბგერაა, რაც სხვა პოზიციაში უ ასოთი აღინიშნებოდა: უნდა, კუდი, ულაბნო.

ი (წყვილბაგისმიერი სპირანტი) უნდა გვექონოდა დამოუკიდებელ ფონემად ძველ ქართულში.

ძველ სალიტერატურო ქართულში ვ ასოთი აღინიშნებოდა ორი ფონემა: 1) წყვილბაგისმიერი ვ (=ი) სიტყვებში: ვალ, ველ, თავ. აქ ვ > ი სხვა პოზიციაში: ვალ, ზუალ, წარვედ, წარხუედ.

ვესავი//ხუესავი (<ვხუესავთ), შეხუაბთ (<შეხვაბთ<შეხვაბთ), თავ-ი/თვ-ისი>თ¹/₄სი (//თისი).

2) კბილბაგისმიერობისკენ გადახრილი ბგერა ვ, რომელიც შედის ზმნურ სუფიქსებში: კლაფს, დაუტევა, სახელებში: ქვა, საზღვარი, ქართველი, ხვალე, ყველი, ზრახვა, რისხვა. ასევე ძველი ქართულის ვ მეორეული ფონემა უნდა ყოფილიყო და უნდა მომდინარეობდეს ლ-სონორისაგან. გარკვეულ პოზიციაში ძველ ქართულში ლ>ვ: ტ-ევ (დაუტევა)<*ტ-ელ(ნ. მარი), ჭან-მეგრ. დომიტ-ალ, წყ-ევ (<წყელ, ჭან-მეგრ. ჭყელ). ე.ი. ძველ ქართულში ორი ლაბიალური კომპლექსია: თანხმ.+ი და თანხმ.+ვ. ამათგან I უფრო ძველია, II – გვიანდელი.

კოლხურში ლაბიალური კომპლექსები სუსტადაა წარმოდგენილი, მაგრამ მაინც არის:

ჯ: ჯემში „ძველი“, ჯემბე (საკუთარი სახელი).

ჭკ: ჭქერი „ჭკვიანი“, ჭჭტი/ჭვიტი „დახუჭვა“, ჭჩათანს „წვეთავს“.

კ: სკამი „ლამაზი“, აკანი „აკვანი“.

ხ: ხნაი „ხვაი“.

გ: გერი „გველი“.

ლაბიოველარიზაციით ჯ-ს უჩნდება გ: ჯ>ჯგ: უჯგუ „ჯობია“, ჯვიჯვითა „ჯინჯველა“.

ჩ>ჩქ: ჩქიმი „ჩემი“, ჩქირქუ „ჩვილი ბავშვი“, უჩქუ „იცის“.

ჭ>ჭკ: ჭკალუნს „ჭვდავს“, ჭკომუნს „ჭამს“, ჭკირუნს „ჭრის“.

ასიმილაცია:

ი. ყიფშიძემ სპეციალურად შეისწავლა მეგრულში ასიმილაციის წესი ქართულთან შეპირისპირებით და წერდა: „ძველ ქართულში, რომელიც მწერლობითა და მამასადაძამე, რამდენადმე ხელოვნური ენაა, მოჩანს ასიმილატორული ტენდენციების წინააღმდეგი მიდრეკილება, რომ დაცული იქნას მწყობრი და ბროლივით წმინდა მორფოლოგიური და ეტიმოლოგიური სტრუქტურა ენისა; მეგრულში კი, რომელიც სალიტერატურო ენა არ არის, პირიქით, უპირატესობა ეძლევა ფონეტიკურ დასაბამს, რომელიც არ არის შემოზღუდული არავითარი პირობითი მწიგნობრული საგრამატიკო კანონით. მაგრამ ძველ ქართულ ენაშიც (ახალ ქართულზე რომ აღარა ვთქვათ რა) ამოჩქევს ხოლმე აქა-იქ ეს მძლავრი ასიმილატორული ნაკადული.“

ასიმილაცია მეტ-ნაკლებად კოლხურის ყველა კილოკავს ახასიათებს. საერთოდ ფონეტიკური პროცესებიდან ყველაზე ძლიერია ასიმილაციის პროცესები და კერძოდ, პრევერბისეულ ხმოვანთა ასიმილაცია ხოფურში, შედარებით სუსტია ვიწურ-არქაბულში და კიდევ უფრო სუსტია ათინურში. ხოფურის გაგრძელებას ამ მხრივ მეგრული წარმოადგენს. აქ პრევერბისეული ხმოვანი თითქმის ყოველთვის ემსგავსება ზმნის ფუძისეულ ხმოვანს (გამონაკლისია სამურზაყანული: ვუწვი „ვუთხარი“).

პრევერბისეული ხმოვნის ფუძისეულთან შეხვედრისას **ასიმილაცია რეგრესულია** (როგორც ქართველურ ენებშია ეს).

ასიმილაცია სრულიცაა და ნაწილობრივიც: პირველ შემთხვევაში ორი ხმოვიდან ერთი გვრჩება, მაგ. ო+ი > იი > ი. ეს ი არაა გრძელი, ამიტომ იქნებ გვეფიქრა, რომ ერთი ხმოვანი (ო) დაიკარგა. მაგრამ ეს რომ ასე არაა, იქიდან ჩანს, რომ გვაქვს ნაწილობრივი ასიმილაცია, მეორეცაა და ხმოვნის დაკარგვა ჭანურში მომდევნო ხმოვანს ახასიათებს.

ხმოვანთა სრული ასიმილაცია:

ა+უ>უ: გოწულუ (<გოწაულუ) „გამოართვა“, გამუჯოხუ „გამოუძახა“, მენდაულუ „წაუღო“, ქოგამულუ „გამოუღო“.

ა+ო>ო: მენდორქუ (<მენდორჩქუ) „გააგზავნა“, ქომეშოხუნენენან (<ქომეშოხუნენენან) „ჩაუსვამთ“.

ა+ი>ი: მენდილუ (<მენდაილუ) „წაიღო“, ქეშიონა (<ქეშიაიონუ) „ამოიყვანა“, ელიკათუ (<ელაიკათუ „წაიყოლია“).

ე+ი>ი: გეიქთუ (<გეიქთუ) „წაიქცა“, ქოგიდგუ (<ქოგეიდგუ) „დაიდგა“.

ო+ი>ი: დინჯირუ (<დონინჯირუ) „დაწვა“, დიდიცუ „გაციინა“, ქოდიქრუ (<ქოდოიქარუ) „დაიჭირა ხელში“, დიდლუ „გაძღა“...

ო+უ>უ: დუწუ (<დოუწუ) „უთხრა“, დოჯოხუ „დაუძახა“, მულუნ (<მოულუნ) „მოღის“, ქურქინ (<ქოურქინ) „იცის“, ოხუშქუ „აუშვა“. მეგრ. მურუ (<მოურუ) „მომცა“. სამურზაყანულში უასიმილაციო ფორმებია: გამკოუტახი „მოუტეხა“, მოურს „მოღის“, ვადოუტებუ „არ დაუტოვებია“, ქოუსქულუ ხოჯი „ება ხარი“ (მ. ციკოლია).

ო+ო>ო: ქოდოდგინი (<ქოდოდგინი) „გააჩერე“, ქოდოგურუ „ასწავლა“, დოლოწკედლუ „ჩახელა“ (<დოლოწკედლუ), გოწოვიდეს (<გოწოლოვიდეს) „ჩამოვიდეს“, დომლეთინუ „იხსნა“, დოლონჭუ „ჩაუშვა, ჩაყო“...

ო+ე>ე: ქეისელუ (<ქოეისელუ) „ადგა“, ქეშახთუ (<ქოეშახთუ) „ამოვიდა“, ქეშკიერუ „ამოიღო“.

ო+ა>ა: ქამაფთი (<ქოამაფთი) „ამოვედი“, ვა მალერდინუ (ვა მოალერდინუ) „ვერ მომატყუა“, ქოგანწკუ თოლი „ახილა თვალი“ (<ქოგოანწკუ).

ხმოვანთა ნაწილობრივი ასიმილაცია:

ო+ი>უი: გუიქთუ (<გოიქთუ) „დაბრუნდა“, ქამუიწკუ (<ქომოიწკო) „გაიხადა“, მუიზღუ „მოსწია“, გუიტუ „დადიოდა“, მუინჭერენ (<მონიჭერენ) „მოწეულა, მომწიფებულა“.

ა-ს წინ პრევერბისეულმა ო-მ შეიძლება ასიმილაცია განიცადოს და ვ-დ იქცეს (გ. ახვლედიანით, ო→ვ სუბსტიტუციაა):

ო+ა>ვა: დვაჭუ (<დოაჭუ) „დაეწვა“, ქოდოლვაქიტეს (<ქოდოლოაქიტეს) „გადაეხვიენენ“, ოკვაკიდეს (<ოკოაკიდეს) „წაეკიდნენ, წაიხზუნენ“, დვადოდუ (<დოდოდუ) „დაემართა“, დვაფისუ (<დოაფისუ) „დასვარა“...

ე+ო>მო: ქოგოოჭკეს (<ქოგეოჭკეს) „დაიწყეს“, გობუნ „კიდი“, გოლუ „დაახტა“, გაჯინუ „დააწვა“, გოთუნ (<გეოთუნ) „ახურავს“, ქოგობუნუ „დასვა“...

ე+უ>მუ: ქოუხოთუ (<ქოუუხოთუ) „ამოუვიდა“, დულუნ (<ეუ-ლუნ) „ამოდის“, ქოუჭოფუ (<ქოუუჭოფუ) „უყიდა“, „აულო“.

ე+ა>მა: ქოგაკანუ (<ქოგეაკანუ) „ხელში ეცა“, გათხოზუ (<გეთხოზუ) „გაეკიდა“, დეზღუ (ეეზღუ „ზიდა“=სწევს), ქოგაკერეტუ „დაჩვეოდა“.

ხმოვანთა დისტანციური ასიმილაცია: წინა მარცვლის ო მომდევნო მარცვლის უ-ს ემსგავსება: ქაგუწულუ (<ქოგოწულუ) „გამოართვა“, დულუნქინუ (<დოლუნქინუ<დოლოუნქინუ) „ტანსაცმელი“, გულულუ (<გოლულუ<გოლაულუ) „გაუარა“.

წინა მარცვლის ე მომდევნო მარცვლის ი-ს იმსგავსებს:

მინდილი (<მენდილი<მენდაილი) „წაიღე“, მინდიყონეს (<მენდიყონეს<მენდაიყონეს) „წაიყვანეს“, იწიწკედუ (<ეწიწკედუ<ეწაიწკედუ) „აიხედა“.

უასიმილაციობა:

1) იშვიათად ჭანურში პრევერბისეული ხმოვანი უცვლელადაა წარმოდგენილი ფუძისეული ხმოვნის წინ: ვა(რ) დაიჯერუ „არ დაიჯერა“, ქოგეიონეს „ჩამოიყვანეს“, ქუდი ქოგეითუ „ქუდი დაიხურა“, ქეუჭოფი „გამოართვი“, მოიკიდუ „მოიკიდა“, ქომოიწკეს „გაიხადეს“.

2) ხმოვანთა შორის S₁ ვ-ს დაკარგვის შემდეგ ასიმილაცია არ ხდება: გოულუთ (<გოუულუთ) „დავდივართ“, ქეუჭოფი (<ქე-უუჭოფი) „უყიდე“, მეოჭკირი „დაკვალი“, დოლოუტკორი „ჩავუგდე“.

ჩიქობავა: „პრევერბისეულ ხმოვანთა ასიმილაცია იმდენად ცვლის ზმნის გარეგნობას, რომ ერთი შეხედვით ზმნის ამოცნობა ჭირს: ქიგეგუ (ქოგაიგუ) „შეეგუა“.

მეგრულშიც არის ხმოვანთა ასიმილაცია: ამბმ (ამბეე-ამბეი-ამბაი-ამბავი). ასეა: ნათესმ „ნათესავი“, საფულმ „საფლავი“, კარმ „კარავი“.

კითხვითი ნაწილაკი იცვლება ასიმილაციით. მო ორე (<მუ ორე) „რა არის“.

უარყოფითი ნაწილაკი: ვე გიოხე, ვე ნგარა (<ვა გიოხე, ვა ინგარა) „არ ამჩნევია/აჩნია“, „არ იტირო“. ველა (<ვა ილა) „არ წახვიდე“, მიდეელი (<მიდაილი) „წაიდე“, გეებხარი (გაიბხარი) „გავიხარე“.

მეგრ. მეესი (<მეისი<მაისი), სენი (<სეენი<სეინი<საინი).

თანხმოვანთა ასიმილაცია: საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ასიმილაცია მეგრულ-ჭანურში ცალკე სიტყვების საზღვრებს შორის ხდება (I სიტყვის ბოლო და მომდევნოს დასაწყისი). **ორი სიტყვის შესაყარზე ასიმილაცია განსაკუთრებით** ახასიათებს ჭანურს, კერძოდ, ვიწურ-არქაბულსა და ათინურს: მა ვიტ კოჩ დოპილუმ „მე ათ კაცს მოვკლავ“ (ტ მივიღეთ კ-ს გავლენით). „ჰეგ რენ-ი“? „იქ არის?“ (ქგ) „ბაბაგ დო ნანაქ“ „მამამ და დედამ“, „ნეკნაზ გამახთეზ დო“ „კარში გამოვიდნენ“, „მოდ მეზჩი“ „რატომ მივეცი“.

2) ე ამჟღერებს წინა სიტყვის ბოლო ყრუფშვინვიერს: ნა მოხთეზ დერიშეკელე დოქთეს „რომ მოვიდნენ, იმ ადგილისაკენ გააბრუნეს“, „თიზ დობლამან“ „თავზე შეაყრიან“.

სხვათა სიტყვის ნაწილაკის („ია“-„და“) ე ამჟღერებს წინათანხმოვანს:

ქომოხთაზ-და „მოვიდესო“, უწვეზ-და „უთხრესო“, ქომირაზ-და „ნახოსო“, არ ნჯაზ-და „ერთ ხესო“, ჰაგ-და „აქო“, ჰად-და (<ჰათ-და).

3) პირის ნიშნის ან მიცემითი ბრუნვის -ს მჟღერდება ზ-დ, თუ მას მოსდევს „დო“, „ნა“:

ჰეშო ვეზ დო „ისე გააკეთეს“, სესი ოგენზ დო „ხმა გაიგონეს“, ჯებიზ ნა ულუტეს „ჯიბეში რომ ჰქონდათ“, თოლიზ ნა „თვალში რომ“, ოფუტეზნა „სოფელს რომ“.

თანხმოვანთა რეგრესული ასიმილაციის ნიმუშს იძლევა S_1 ნიშანი ვ/ბ:

ვ>ბ მჟღერ თანხმოვანთა წინ ასიმილაციით: ბგორუფ „ვე-ძებ“, ებზდიფ „ავიღებ“, ბზოპონ „ვამბობ“, მეგრ. ღებგვიანე „და-ვაგვიანე“, დიბგარი „დავიტირე“, მა ბლოლი „მე ვქენი“.

ვ>ფ ყრუ ფშეინვიერთა წინ: მოფთი „მოველი“, ფშევი „დავ-ლიე“, ვთქვი „ვთქვი“, ფრუმერ „ველოდები“, გეფთა „ჩავიდე“, მეგრ. ფქიმინი „ვქენი“, პატიი ქოფცი „პატივი ვეცი“.

ვ>პ მკვეთრების წინ: პჭოფი „დავიჭირე“, მა პწილი „მე ვკრიფე“, დოლოპტკოჩი „ჩავაგდე“, პკითხი „ვკითხე“, „ოკო იპი-დე“ მეგრ. „უნდა ვიყილო“.

მეგრულში O_1 ნიშანი მ-ც იმავე ვარიანტებს იძლევა, რო-გორც ვ (S_1): ბგარუნს „მტირის“, ბლანძუნს „მლანძლავს“, ფთხორუნს „მასაფლავებს“, ფთხუნს „მთხოს“, მოპკითხუ „მომ-კითხა“, მეპკვათუ „მომჭრა“, მოპილუ „მომყიდა“...

ხმოვანთა ასიმილაცია ძლიერია განსაკუთრებით ხოფურში.

კყოროპტი „გყვარობდი“, ეკჭოფი „წაგიყვან“, კყვილამინან „მოგკლავ“, ქრუმელან „გელოდებიან“, ოსთერაპტუ „ათამაშებდა“, ყოროპტუ „ყვარობდა“, იჩალიშეპტუ „მუშაობდა“, კაროცსუპტუ „ითვლიდა“, იქიპტეს „აკეთებდნენ“. არის ასეთიც: ოპტომობილი „ავტომობილი“, პიჭკობა „პირჩაღმა წოლა“.

რეგრესული ასიმილაცია ხდება მითხ. ბრუნვაში: დუთ-ქ ($<$ დუდ-ქ) „თავმა“, ხორ-ქ (ხოჯქ) „ხარმა“.

ასიმილაციის საფუძველზე ნ ენაცვლება რ-ს წინაენისმიერ ხშულთა წინ: „დღეს“, ვინდლა ($<$ ვითდლა) „ათი დღე“.

ნ. მარს აქ ნ განვითარებული ეგონა უ/ი ხმოვნების შემდეგ დ-ს წინ, მაგრამ ი. ყიფშიძემ სწორად ახსნა, რომ ნ ენაცვლება რ-ს, რომელიც გამოწვეულია დ-ს მიერ რეგრესული ასიმილაციის ძალითო.

დისტანციური რეგრესული ასიმილაცია: საპატონი „შაბათი“, პუტუჯი ($<$ ბუტკუჯი) „ფუტკარი“, ტეკიკე ($<$ დეკიკე) „წუთი“, უწიემენან ($<$ უწუმელან) „უბნებიან“.

მეგრ. წაწიბელი ($<$ საწიბელი), ხაცეცი ($<$ ხათეცი) „პატარძა-ლი“, სუსთი ($<$ სუსტი).

პროგრესული ასიმილაცია: ჟაშხა (<ბჟაშ დღა) „კვირა (მზის დღე)“, თუთაშხა „ორშაბათი (მთვარის დღე)“, ცაშხა/ ჩაჩხა „ხუთშაბათი (ცის დღე)“.

ბაგისმიერი თანხმოვანთა გავლენა ხმოვნებზე: ბაგისმიერი ბ, მ მოქმედებენ ხმოვნებზე ასიმილაციის წესით. მეგრ.: ლუძუ, შდრ. ქართ.: ლომი, ჭან.: ლუმი. მომდევნო მ-ს გავლენით ო>უ (დავიწროვდა).

თუმა (<თომა), ასიმილირებული „თუმა“ (თმა) დასტურდება ზუგდიდურ-სამურზაყანულში.

სენაკური: თხოძუ>თხუძუ „თხმელა“ (ზუგდ.-სამურზაყ.), ქოთომი>ქოთუმე (ჭან.) „ქათამი“.

ხომაფა>ხუმაფა „ხმობა“, ბოზომოთა>ბოზუმოთა „შვილიშვილი“, გომაჩაძუ (<გამაჩაძუ) „გაყიდვა“, მეძობარ (<მეძებარი), მოკობიწკი ტუქელი (<მოკაბიწკი) „მოვიხსენი თოფი“, ტუბუ (<ტობუ) „თბილი“.

დისიმილაცია:

კოლხურში დისიმილაცია საკმაოდ გავრცელებული პროცესია. დისიმილაციას განსაკუთრებული ადგილი აქვს მეგრულის ყველა კილოკავში და ჭანურის მხოლოდ ხოფურ კილოკავში: ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში სადაურობის აღმნიშვნელი სუფიქსები დისიმილაციას არ განიცდიან: ორჭადი და არქაბული „არჭელი და არქაბელი“, ღურერი „მკვდარი“, მორდერი „მოზრდილი“, დინცხირარი „სისხლიანი“, მცორარი „გავცრი“, ოხრასურე „მული“.

ი. ყიფშიძემ დაადგინა, რომ მეგრულში სიტყვის ფუძეში ორი რ ვერ ძლებს და პროგრესული დისიმილაციის საფუძველზე მომდევნო რ იქცევა ლ-დ: ირდიფელი (<ირიფერი) „ყველაფერი“, ონჯლორე ლე (<ონჯლორე რე(ნ)) „სირცხვილი არის“, ჯგირი ლე (შდრ. ჯგირი საქმე რე) „კარგი საქმე არის“, კვათირი ლე „დაჭრილია“. ასევე მოსდის სადაურობის სუფიქსს: ურ>ულ (თუ ფუძეში რ არის): ხორგული (<ხორგური „ხორგული“), ქორთული „ქართული“, აჭარული „ჭარული“... მაგრამ ორი რ-ს დისიმილა-

ციას ადგილი არა აქვს, თუ მათ შორის სონორი ლ მოექცა: მარტილური, მარგალური...

იშვიათადაა ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში დისიმილაცია: ლურელი „მკვდარი“, მგანელი „ნამტირალევი“, მონდრიკელი „მოლუნული“, ოხრასულე „მული“.

ხოფურში კი იშვიათია უდისიმილაციო ფორმები: ლურელი „მკვდარი“, მელირელი „მიღირილი“, მორდელი „მოზრდილი“, ჩხვარელი „დაცეხვილი“, მეჭკიელი „მოჭრილი“ (~~მეჭკირელი~~ ~~მეჭკირერი~~). აქედან ჩანს, რომ დისიმილაცია წინ უსწრებს რ-ს დაკარგვას ხმოვნებს შორის, მის ვოკალიზაციას. ასეთია: შქუინელი „შეშინებული“, უგაელი „უჭმელი“, უფაელი „უფულო“, მგანელი „ნამტირალევი“...

ხოფურში საყურადღებოა შემდეგი: თუ ფუძეში რ არის, თურმეობითი I-ის მაწარმოებელ ერე-ს წინ მთელი მარცვალი -ელ ჩაერთვის: ქოდინჯირელერენ „დაწოლილა“, ქანოჭკირელერენ „დაუკლავს“, იმგარელერენ „უტირია“, ინჯირელერენ „უძინია“, ჰჭარელერე „დაძიწერია“. რაა ეს -ელ? ჩიქობავა: -ერ მიმღეობის მაწარმოებელია, მაგრამ რაღაა -ელ? -ერ-ის ვარიანტი? რით აიხსნება მათი ერთად ხმარება? კითხვა ღიად რჩება, რადგან ფაქტობრივი მასალა (ტექსტები) ჯერ ამის საშუალებას არ იძლევა.

ს. ჟღენტი: -ელ არ იქნება -ერ-ის ვარიანტი. ასე რომ იყოს, მაშინ -ელ უნდა გვქონოდა ისეთ ზმნებთანაც, რომელთაც ფუძეში რ არა აქვთ. მაგრამ ეს ასე არაა. თუ ზმნას ფუძეში რ არა აქვს, ეს -ელ არ ჩნდება: იგზალერენ „წასულა“, ქამახთერენ „შესულა“, კითხვენ „უკითხავს“, იღვენ „წასულა“... ირკვევა, რომ -ელ ფონეტიკური ჩანართია. რადგან ხოფურს ახასიათებს პროგრესული დისიმილაცია, ამდენად -ერ სუფიქსი უნდა ქცეულიყო ელ-ად: ბჭარელ-ე „დაძიწერია“, ბძირ-ელ-ე „დაძინახავს“. მაგრამ ხოფურმა სხვა გზა აირჩია: მორფოლოგიური ელემენტისეული რ-ს დისიმილაცია არ მოახდინა, როცა ფუძეშიც რ ჰქონდა და ელ მარცვალი ჩაურთო, რითაც ფუძეში ორი რ გაანეიტრალა და დისიმილაციაც აიცდინა (შდრ. ქართლური). ხოფურს ამ შემთხვევაში არ შეეძლო მარტო ლ ჩაერთო, რადგან მას სრულხმოვნობა ახასიათებს და მარცვალი ისეთი ხმოვნით ჩადო, როგორც ერ სუფიქსშია.

ცვირისძიერ ბგერათა დისიმილაცია: ულუნან (<ულუნან) „რომ აქვთ“, მეგრ. ონბალე (<ომბალო), ანბე (<ამბე) „ამბავი“. არის სხვა სახის დისიმილაცია: ნეკლა (<ნეკნა), ლიშანი (<ნიშანი), ეკნა (<ნეკნა, აქ დისიმილაციური დაკარგვა).

ხშულთა კომპლექსების დისიმილაციის დროს I ხშული რეგრესული დისიმილაციით იქცევა სპირანტად (მღრ. ХТО<КТО, ДОКТОР>ДОХТ(у)ОР, ТРАХТОР.. – ეს წესი კიტერმანმა აღნიშნა რუსულში). ასეთი დისიმილაცია ახასიათებს ჭანურს, განსაკუთრებით ათინურს:

ქც>ხც: ქცაფერი>//ხცაფერი „დამპალი“, ცქუმუტური//ცხუმუტური „ზღმარტლი“.

ქჩ>ხჩ: ქჩე//ხჩე, ხჩე>ჩე (დისიმილაციური დაკარგვა) „ეთერი“, ქჩინი/ხჩინი „მოხუცი ქალი“, ვახთი (<ვაქთი<თურქ. vakti) „დრო“.

ჩქ>შქ: ნანა შქიმი „დედა ჩემი“, შქუნი/ჩქუნი „ჩვენი“, მიშქე „ვიცი“, ხაშქუმან „თესენ“.

ჭკ>შკ: ოშკომალე ოშკომეს „საჭმელი ჭამეს“, ლემშკვა „ნერწყვი“ (<ლემჭკვა)//ლემჭკვა (ამ უკანასკნელში ჭკ>ჭ, ე.ი. მოხდა დისიმილაციური დაკარგვა).

ჩანს, რომ ათინური ორ გზას მიმართავს, რომ ხშულთა კომპლექსის წარმოთქმა გაადვილოს: I. პირველი კომპონენტის გასპირანტება (ჭკ>შკ) ან II. პროგრესული დისიმილაციური დაკარგვა (ჭკ>ჭ). ამიტომაც, რომ გვაქვს:

ჭკ>ჭ: ჭონი (<ჭკონი) „მუხა“, მჭეში (მჭკეში) „მწყემსი“, გომიჭონდუ „დამავიწყდა“.

წკ>წ: წარი „წყალი“, მაწინდი „ბეჭედი“, ოწედი „შეხედე“, გონწუ „გაალო“.

ტკ>ტ: ტები „ტყავი“, ოტონი „გადაავდე“, მტური კატუ „ტყიური კატა“ (<მტკური „ტყიური“).

ჭანურს ახასიათებს სპეციფიკური ფონეტიკური მოვლენა: რეგრესული და პროგრესული დისიმილაციური **გამკვეთრება ანუ აბრუპტივიზაცია:**

1) რეგრესული დისიმილაციური გამკვეთრება: იკბალი (<იგბალი ართაშენული) „ილბალი“, იკზალუ „წავიდა“, პაზარიშა იდუ „ბაზარში წავიდა“ (მღრ. დაბნევა>დაბნევა), პრინჯი (ბრინჯი),

საპრი (მოთმინება), კაზეთა (გაზეთი), კაზადლი (<გაზადლ „ნავ-თი“), კალაში (გალაში „ჩრდ. ქარი“), კუნდი (გუნდი „განავალი“), მეგრ. ტურინი (<ღურინი), პილავი (<ფილავი „ფლავი“), მაპუზა-ლი „ბოლოქანქალა“, პატი (<ბიათ თურქ. „ცუდი“), ქოწირუ (<ქოძირუ), წიქვა (<ძიქვა, ჭან. „ნიფხავი“), ტოქსერი (<დოქსერი, „გუშინწინ“), დოკაჩუ (<დოქაჩუ „დაიჭირა“), ჭერგეზი (<ჩერქე-ზი), ჭუვალი (<ჩუვალი „ტომარა“), ჭაკუჭი (<ჩაკუჭი), მეგრ. ჭი-ჭილაკი (<ჩიჩილაკი), კარწიმალი (ჭან.) < ქარციმალი „ნისლი“. მეგრ.: ცქიცქონი/წკიწკონი, გვიგვილი/კვიკვილი „ხის ხვიხვილი“, დგურდგინი/ტკურტკინი „ბევრის გაფრენა“, დგვარდგავი/ტკვარ-ტკვარი, ჭან. პაპუწი (<ფაბუჩ თურქ. ქალის ფეხსაცმელი), კუკუმა (<გმღმ თურქ. „სურა“), პაპახი (<ფაფახი) „ფაფახი, ქული“, კა-ტა (<კათთა „ყოველი“ „კატა ნდლას“). ვით-ის (ათი) თ მკვეთ-რდება 10-დან 20-მდე ნაწარმოებ რიცხვით სახელებში: ვიტვარ „თერთმეტი“, ვიტოჟურ „თორმეტი“...

ნ. მართ, რიცხვით სახელში ტ (ვიტვარ) მიღებულია თ+დ შერწყმის გზით თ+დ>ტ.

ვით-დო-არ > ვიტვარ. ს. ჟღენტით კი: ვით დო არ > ვით თო არ > ვიტთო არ > ვიტლარ (ე.ი. ჯერ ასიმილაცია, შემდეგ დისიმილაციური გამკვეთრება).

2) პროგრესული დისიმილაციური გამკვეთრება:

სქ>სკ: სკანი „შენი“, სკირი (<სქირი „შვილი“), მეგრ. სქი/სკირი (გაბესკირია, პაპასკირი, წულეისკირი), ჭან. მსკიბუ „წისქვილი“.

შქ>შკ: შქა/შკა (ჭან.) „წელი“, ლეშკი/ლეშქი „ბაგე“, აშკუ-რინუ (ჭან.) „შეშინდა“, შკუ<ჩქუ: შკუ სუმ ჯუმა ბორთითუ „ჩვენ სამი ძმა ვიყავით“.

სთ>სტ: ვისტოლი „ვისროლე“, ვისტერტით „ვთამაშობდით“, ნოსტონეი „გემრიელი“, კონისტერი „კაცივით“.

ხთ>ხტ: ქომოხტუა „მოვიდა“, ვახტის „დროზე“.

სხვა სახის, მაგ.: ბექჭი (<ბექჩი, თურქ. „მცველი“), რაბოჭი (<рабочий), რაბოჭი ჩქიმი „ჩემი მუშა“, მცეკა-მცეკა „ცოტ-ცო-ტა“ (<მცეკა), არარანწი (<არარანცი<არარანძი) (ლიმონის ჯი-შია), ოხორწა (<ოხორძა, „ქალი დიასახლისი“), ათინურშია ხოწი (<ხორცი), არაპი/არაბი, შარაპი/შარაბი „ღვინო“, საათი/საატი,

რახათი/რახატი: რახატ-რახატი სქიდეს „ნელ-ნელა ცხოვრობდნენ“, მემედი/მემეტი, ახმედ/ახმეტ, ლაჭო (<ლაჟო) (ჩიტია, რომლითაც მიმინოს იჭერენ), ზავოტი (<ზავოდი) “ЗАВОД”, მეგრ. ღერღეტი (<ღერღელი „ბატი“), ალერტი (<ალავერდი).

რა არის აბრუპტივიზაციის საფუძველი? ე. ზივერსს წიგნში „ფონეტიკის საფუძვლები“ („Grundzüge der Phonetik“) ასეთი საყურადღებო აზრი აქვს გამოთქმული:

ხშულთა კომპლექსებში (ვთქვათ, ქართ: სქ>სკ, შქ>შკ, სთ>სტ...) წინამავალ სპირანტს სჭირდება ჰაერისა და წარმოთქმის ენერჯიის იმდენად დიდი რაოდენობა, რომ მომდევნო ხშული მხოლოდ ჰაერის ნახევარი რაოდენობით და სიძლიერით წარმოითქმის“. ე.ი. ათინურსა და ვიწურ-არქაბულში წინამავალი სპირანტები ართმევენ რა მომდევნო ხშულებს ჰაერნაკადს დიდი რაოდენობით, ამიტომ ეს ხშულები (მომდევნო) უსუნთქველ ანუ მკვეთრ ბგერებად იქცევიან.

აღსანიშნავია, რომ არის სპონტანური ხასიათის გამკვეთრების შემთხვევა: უწყვეტლის მაწარმოებელია -ტ ჭანურში, ხოლო ქართულსა და მეგრულში დ (დ>ტ). ჭარუმტუ „წერდა“, ზუმუმტუ „ზომავდა“...

დისიმილაციური ღეზაფრიკატიზაცია იხ. ღეზაფრიკატიზაციასთან.

აფრიკატიზაცია:

ჟ>ჯ: ჯურ (ათინ. „ორი“), ჯურნეჩ „ორმოცი“, მანჯურა „მეორე“ (ათინურშია).

ჯინ (<ჟინ) ქორბა ონ „ზევით მუცელია“, მ-ჯოლი „მჟოლი“ ესეც ათინურშია.

მეგრ. ჯინოსქუა (<ჟინო სქუა) „აზნაური“, მ-ჯა (<მჟა/ბჟა) „რძე“ – ათინ.

მჯორა (<მჟორა) „მზე“, მჯვაბუ (<მჟვაბუ) „გომბეშო“, კიჯინა დოლოქაჩეს „ყიჟინა დააყარეს“.

ზ>ძ: ძაბუნი (<ზაბუნი) „ავადმყოფი“, მეგ. ძახალი (<მზახალი), მეგრ. ვეძირი (<ვეზირი), მეგრ. ბაძარი (<ბაზარი), მეგრ. (ზენწარი) > ძენწარი, (მზოლა>) ძულა (ჭან.) „ზღვა“.

ღჯ: მეგრულის ჯვარულ თქმაში, ცაგარელის ცნობით, დასტურდება: ჯო „ღა“ (კავშირი), ჯუჯი „თავი“, რაგაჯი „ლაპარაკი“, უბეჯური „უბელური“, ნაცვლად: ღო, ღული, რაგადი, უბელური ფორმებისა.

ციფშიძის ტექსტებში: რაგაჯანცს, უბეჯური, ენა ვა ჯევეჯერ, ჯო „ეს არ დაიჯერა და“...

ციფშიძეს მოჰყავს: ჯუჯელია, ჯუჯელია! ჩქიმ მამული ხარგელია, შხვაში მამული ფურცელია „...ჩემი მამული საესეა (დატვირთულია), სხვისი მამული – ფოთოლივითაა“. „ღულელია, ღულელია“ (თავთავი!)... ციფშიძეს აქ **ჯ** თავდაპირველი ეგონა, მაგრამ პირიქითაა: **ღჯ**. ეს რომ ასეა, ჩანს:

მეგრ. გულღუგუჯუ (შდრ. გულღვა), მეგრ. დახეჯახე, ხინჯი (<ხიდი), ქართ. ღერღედი, ჭან. ღორღოჯი, მეგრ. ღორღონჯი.

ალ. ცაგარელით, ჯი (მეგრული მიძღვების მაწარმოებელი) მოდის დი-სგან (ქებადი, ქმნადი, დაბადებადი), მეგრ. ნარენჯი „ნამყოფი“, მარენჯი „მარებელი“, მახენჯი „ქურდი“, ლურენჯი „მძინარე“.

შჩ: ჩხამი (ხოფ. „შხამი“), მჩხუ „მჩხვილი“ (შდრ. შხუ მეგრ.), ჩქვა (<შხვა(მ.) <სხვა).

ჭან.: ბჟაჩხა „მჩხის დღე, კვირა“, ჯუმაჩხა „ოთხშაბათი“, იკინაჩხა „სამშაბათი“, თუთაჩხა „მთვარის დღე, ორშაბათი“. მეგრულში შ-ს აფრიკატიზაცია არ ხდება: ჟაშხა, თუთაშხა...

შკ>ჭკ: უწუ ჭკულე „რომ უთხრა იმის შემდეგ“ (<უწუშკულე), არ საატიჭკულე „ერთი საათის შემდეგ“. ასეა ეს ხოფურში! იშვიათია ვიწურ-არქაბულში. ხოფურში იშვიათად არის: საათიშკულე „სათის შემდეგ“.

ვ. თოფურამ გარკვია, რომ მეგრ. წკალა / წკელა / წკუმა-ს წ და ჭანური ჭკულე-ს („შემდეგ“) ჭ მიიღებოდა ნათ. ბრუნვის შ-საგან მომდევნო მკვეთრ კ-სთან შეხვედრის გამო. მსგავსია ქვემოიბერულში. ტყიწყენ (<ტყისყენ), ამეიყვანოწყენ (<ამეიყვანოსყენ).

საინტერესოა ამ მხრივ ათინური ოხორიჭკაურა „ქალი“, რომელიც მიღებულია: ოხორიშკაურა-სგან („ოხორი“+კაურა ბერძნ. „სახლის ქალბატონი“), სარფულში ს. ჟღენტი ადასტურებს: ღიჭკაფი (<ღიშკაფი, თურქ. „ჭიშკარი“).

ს>ც: არქაბულშია: ცქანი „შენი“, ცქანდე (<სქანდე „შენ-გან“), ცხული (მ-სხალი), ოცხონი (სხვენი), დი-ცხ-ირი (სი-სხ-ლი), თერციშე (თერსიშე თურქ. ters „მარცხენა“).

ზუგდიდურ-სამურზაყანულში მიც. ბრ. – ს და S₃ ს > ც:

კოც „კაცს“, მინდორც „მინდორს“, ქორწანცია „თუ გვამ-სო“, რაგადანც „ლაპარაკობს“...

მეგრ. ანკეცი „ანკესი“, საკვეცი „საკვესი“, ცურუ „სურო“.

ათინურს ახასიათებს უკანაენისმიერთა აფრიკატიზაცია:
გ-კ-ქ → ჯ-ჭ-ჩ. იხ. გვ. 31.

დეზაფრიკატიზაცია:

გ. როგავამ სპეციალურად შეისწავლა ეს საკითხი („დისიმილაციური დეზაფრიკატიზაციის ერთი სახეობა ზანურში“, თსუ შრ., XXXB-XXXIB, 1947). აღნიშნავენ, რომ რიგ შემთხვევაში ქართ. რ-ს შესატყვისება მეგრ. ჯ: პირი/პიჯი, მხარი/ხუჯი, ხა-რი/ხოჯი, ყური/¹უჯი, ფური/ფუჯი, ქმარი/ქომოჯი... (ა. ცაგარელი).

ასეთი შესატყვისობა დასტურდება მხოლოდ აფიქსებში: ხ-არ/ხ-ან (ხნავს). ხ-ოჯ/ხ-ონ: ასეთ შემთხვევაში ივარაუდება ერთი და იმავე მასალის ფონეტიკური ვარიანტები. მაგრამ არის შემთხვევა, როცა ქართ. რ-ს შესატყვისად მეგრულში ჯ-ს პარალელურად დ-ცაა: ცხვირი=ჩხვინდი/ჩხვინჯი, მწერი=ჭანდი/ჭანჯი. ასეთ შემთხვევაში ჯ>დ მიღებულია დისიმილაციური დეზაფრიკატიზაციით (ი. ყიფშიძე).

ზანურში პირუკუ პროცესიცაა დ>ჯ (ე.ი. დ-ს აფრიკატიზაცია: ხინჯი<ხიდი, ღორლოჯი<ღორლოდი). **აფრიკატიზაცია საერთო მოვლენაა კოლხურსა და სხვა ენებში, მაგრამ ჯ-ს დეზაფრიკატიზაცია მხოლოდ კოლხურში, განსაკუთრებით მეგრულში.** ჯ-ს დეზაფრიკატიზაცია, გ. როგავას დაკვირვებით, სპონტანური ხასიათის არ უნდა იყოს, იგი დისიმილაციის ერთი სახე არისო. „ირკვევა, რომ მეგრულში ჯ მჟღერი შიშინა აფრიკატი გადადის დ ბგერაში მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, როცა სიტყვის ძირი შეიცავს რომელსაჲე ყრუ აფრიკატს ჩ, ჭ, ც, წ-ს ანდა ყრუ წინაენისმიერ სპირანტს ს, შ-ს“.

მეგრ. ჩხვინდი/ჩხინდი (<ჩხვ-ინჯ-ი შდრ. ცხვ-ირი).

მეგრ. ჭანდი (<ჭანჯი „მწერი“. მეგრ. ჭანჯი/ჭანდი, ჭანურში კი ერთი სახეა „ჭაჯი“).

მეგრ. ჭკული (<ჭკუჯი = ქართ. ჭურ, ვ. თოფურია).

ეს მოვლენა დასტურდება ნათლად მიმღობებში.

მეგრ. მაჩამინდა (<მაჩამინჯა „მკებნარა“).

ურჩქ-ენდი (<ურჩქენჯი „უცოდინარი“).

ჭყორ-ინდ-ა (<ჭყორ-ინჯ-ა „მწყრალი“).

ც-უნდ-ი (<ც-უნჯ-ი „ცვარი“) იხმარება: სუნდი/სუნჯი.

წვ-ანდ-ი (<წვ-ანჯ-ი „წვერი“).

ორცხონ-დ-ი (<ორცხონ-ჯი „სავარცხელი“).

ცხენ-ენდ-ი (<ცხენ-ენჯ-ი „ცხენოსანი“).

მოშვ-ანდა (<მო-შვ-აჯა „მოსვენება“. მეგრულში არის აგრეთვე: მოსვანჯა).

ისინდი (<ის-ინჯ-ი „ის-არ-ი“. ამოსავალი ზანურისა: *ისო-ჯი „ისარი“).

სინდა/სინჯა „სიძე“.

წაქვინდი/წაქვინჯი (სოფელია ზუგდიდის რაიონში).

წენდისხა/წენჯისხა (<წალენჯისხა. ყიფშიძით: წალენჯისხა<ჭალენჯისხა „ჭანის ციხე“, ჩიქობავათი: „წალენ“ ქვემო, ე.ი. „ქვემო ციხე“).

თუ წინამავალი აფრიკატი ან სპირანტი მჟღერია, ღეზაფრიკატიზაცია არ გვექნება: ჯინჯი „ძირი“. ქართული „ძერას“ მეგრული შესატყვისი უნდა იყოს შემონახული გურულში: ჯაჯა „ძერა“ (გვარი: ჯაჯანიძე...). მეგრ. ჯგუნჯგი „სარი“, მეგრ. ზოჯუა „ბრძანება“, „ჯაჭვი“ და არა *დაჭვი¹, ჯარწუფა „მწიფე“, ჯაშქვინდუ „მასწრობელა ხე“, ჯიში „ძველი თოვლი მთაში“.

ეს პროცესი თავისებური ჩანს: 1) დისიმილაციურ ღეზაფრიკატიზაციას ადგილი აქვს მხოლოდ მაშინ, როცა დისიმილაციური ყრუ ბგერაა, დისიმილირებული კი მჟღერია. ჩვეულებრივ კი დისიმილაცია ხდება, როცა სიტყვაში ორი ერთნაირი ბგერა გვაქვს. 2) არსებითი მნიშვნელობა აქვს ადგილს: დისიმილაციური წინამა-

¹ „დაჭვი“ დასტურდება სამურზაყანულში – შენიშვნა რ. აბაშიასი.

ვალი ბგერაა, დისიმილირებული – მომდევნო. დისიმილირდება მარტო ჯ და ამავე რიგის ჩ, ჭ ბგერები – არა!

ამ წესით ზოგჯერ უძველესი ფუძის აღდგენა შეიძლება ზა-ნურში: მეგრ. წინდა „ჭუჭყყი“ შესატყვისია ქართ. წვირე-სი. ამდენად, პირველი სახე მეგრულში უნდა იყოს წვი(ნ)ჯა (წვ-ინჯ-ა //ქართ. წვ-ირ-ე, სადაც ირ/იჯ აფიქსებია).

დეზაფრიკატიზაციის სხვა მაგალითები:

ძზ: ქოზირი „ვენახე“, ქოზირუ „იპოვა“, ოხორზა/ოხორძა „ქალი“, ბუზი/ბუძი „ძუძუ“, ორზო/ორძო „სკამი“, ჴურზენი/ყურძენი.

მეგრ. ნუზუ/ნუძუ „ნაძვი“, ნეძი/ნეზი „ნიგოზი“ (ათინ.), ბორზალი (<ბოძალი „ისარი“), მირზუ (შეაძლია), ღვეზილი/ღვეზელი (<ღვეძელი), ღერძი/ღერზი „ღერძი“.

ათინურშიც ჩქ, ჭკ კომპლექსები დისიმილაციით დეზაფრიკატიზაციას განიცდიან.

ჩქ>შქ: შქიმი „ჩემი“, მიშქუ „ვიცი“, ხაშქუმან „თესავენ“...

ჭკ>შკ: ოშკომალე „საჭმელი“, ლემშკვა „ნერწყვი“. იხ. გვ.70.

სუბსტიტუცია:

ანუ ბგერათჩანაცვლება არაა კანონზომიერი ფონეტიკური განვითარების შედეგი, იგია ბგერის ერთბაში, „შემთხვევითი“, სპორადული ცვლილება ენაში. ერთგვარი კანონზომიერება, რომელსაც ადგილი აქვს ასეთ ბგერათშეცვლაში, ისაა, რომ ერთმანეთის შეცვლა შეუძლიათ მხოლოდ ისეთ ბგერებს, რომლებიც წააგვანან ერთმანეთს უმთავრესად აკუსტიკურად. ამდენად, ეს მოვლენა უმთავრესად აკუსტიკურია (გ. ახვლედიანი).

სუბსტიტუციის მრავალ მაგალითს იძლევა კოლხური. მას ადგილი აქვს როგორც არტიკულაციურად მონათესავე სიტყვებში, ისე არტიკულაციურად განსხვავებულ ბგერებში.

ა) **არტიკულაციურად მონათესავე ბგერათა სუბსტიტუცია:**

მ/ნ: ნანა ნიშის უწვეს, ათინ. „დეღამისს უთხრეს“, ოხოფე ნიშიშე იგზალეს „წავიდნენ თავიანთ სახლებში“, ანკათა (<ამკათა, „ასეთი“), ანბე „ამბავი“, მეგრულში ნ-ს ჩაენაცვლება -მ: თუთუმი (<თუთენი).

მ/ბ: მჟა>ბჟა „რძე“, ომგარინუ>ობგარინუ „ტირილი“, ჯამაყაყი „ხის ბაყაყი“.

მეგრ.: ნაბეტანი (<ნამეტანი), ბზითი (<მზითვი).

მ/ვ: უქვი დლა (<უქმე), „უქმე დლე“, მეგრ. ღლაძი (<ღლა-ვი), ნალმელი (<ნალველი).

ბ/ვ: ჯაბრი (<ჯავრი), მეგრ. კელებერი (<კელავერი „ძროხის ბეჭისქვემა სამწვადე ხორცი“) მეგრ. ტკვილი (<ტკბილი).

ს/შ: შქასერი/სქასერი „შუალამე“.

ბ) **არტიკულაციურად განსხვავებულ ბგერათა სუბსტიტუცია:**

ტ/კ: „ნეკნას ნოტანკუ“ (<ნოკანკუ „დაუკაკუნა“), მეგრ. ღვინტაფი/ღვინკაფი „ჭყვირილი“, ჭან. ბეტმეზი/ბეკმეზი „ტკბილი ღვინო“, ჭან. ოტპუსტი „შვებულეზა“.

ნ/ბ: მეგრ. ანჯარი (<აბჯარი).

ჭ/ღ: მეგრ. ჭურჭული//ღურჭული „ჭიკჭიკი“.

ღ/ყ: ყუა/ღუა (ათინ.), კუა (ვიწურ-არქაბ.) „შუბლი“, ნისა-ღა/ნისაყა „ძმის ცოლები ერთმანეთის მიმართ“.

ღ/კ: დაშილი (ящик), ტაბილი (<ტაბიკი), კაბილი „კაბიკი“, ეშელი (თურქ. esek შდრ. რუს. ешак), ფამბული (<ფამბუკ „ბამბა“).

რ/გ: მეგრ. დორზამა/ჭან. ოგზაფუ; მეგრ. არღება (<აგღება), ორზოლი „საგზალი“, აგრეთვე O₂ ნიშანი გ>რ: რხანტუნს, რკით-ხუ...

ნ/რ: გინძე/ვირძე.

მეტათეზისი:

მეტათეზისი განსაკუთრებით ახასიათებს მეგრულს: ობრი (<ობობი), ორქო (<ოქრო), ფირქი (<ფიქრი), მართახი (<მათრახი), პრიველი (<პირველი), რუიალი, რშიალი (<ჟრიალი, შრიალი), რჭელი (<ჭრელი), ებრო (<ერბო), რვილი/რგვი (<გრვილი), მარ-ღობა (<მადღობა), არზი (<აზრი), ვარჭუა (<ვაჭრუა), რხიალი (<ხრიალი).

ჩანს, გადასმა ძირითადად რ ბგერას მოსდის, როგორც ნარნა-რას. გადასმა ხდება სხვა ბგერისაც:

ლ: ბოლქომი (<ბოქლომი).

ნ: წინგი (<წიგნი).

ვ (S₁ ნიშანი): იბღე ოკო (<ვიღე ოკო) „წავიღე უნდა“, იფ-ჩხუბათ (<ვიჩხუბოთ), იბძიცანქ (<ვიძიცანქ) „ვიციანი“.

აქედან ცხადია, რომ მეტათეზისი მოსდის ნარნარა ბგერებს.

ჭანურში უფრო იშვიათია მეტათეზისი:

კირბი (<კიბირი) „რბილი“, ქურსი (<ქუსლი), ლაუზტი „სი-მინდი“ (<ლაზუტი), ჭიქმარი „ჭიშკარი“ (<ჭიშკარი), ქრა (<რქა), სურფა (<სუფრა), ჩხვიკი (<ჩხიკვი), ფურქი „ყვავილი“ (<ფუქი-რი).

მეგრული ხშირად სრულხმოვნობის დასაცავად ადგილს გადაუნაცვლებს ხმოვანსა და თანხმოვანს ერთად.

ქირსიანი (<ქრისტიანი), ბედინერი (<ბედნიერი), ბერწული „ბროწეული“ (<ბრეწული).

რედუქცია:

რედუქცია კოლხურს ნაკლებ ახასიათებს. იგი თავიდანვე სუსტი უნდა ყოფილიყო კოლხურში, რისი შედეგიცაა სრულხმოვნობა. სრულხმოვნობა, რომელიც ფუძის უკუმშველობას გამოხატავს, ძველი ვითარების მაჩვენებელია, ვიდრე ქართულის შეკუმშული ფუძეები.

შდრ. ქართ. ძმა (ჯიმა), თაფლი (თოფური), (შე)კრება (კორობუა) და სხვა.

რედუქცია სუსტია დასავლურ კილოებში (ქართულისა), ვიდრე აღმოსავლურში (ა. შანიძე). ამ შემთხვევაში კოლხურის გავლენას არ გამოირიცხავენ. მიუხედავად ამისა, რედუქცია მაინც გვაქვს კოლხურში.

მეგრულში, როცა რთულ ზმნისწინს წინ დაერთვის ქო/>ქი//ქ, დადასტურებითი ნაწილაკი, მაშინ ზმნისწინის ხმოვნის ამოღება ხდება რთულ ზმნისწინებთან: მითა, მითი, მითო, მილა, მილე, გინა, გიმა, მიმო, მინა, მიგო, მიკა, გილე, გინო. ამ ზმნისწინთა ი ხმოვანი რედუქციით გადადის „-ში, ან Ø-ში (ე.ი. იკარგება) ყველა სერიაში. ქი-მთანხორანს (<ქი-მთანხორანს „მეთხრის“), ქიგლეტუ (<ქიგილეტუ) „მიატოვა“, ქიმაშქუ (<ქიმიამქუ)

„გამოათარა“, ქიმიკიხორუ (<ქიმიკიხორუ) „(გვერდით) დასახ-
ლდა“...

სამურზაყანულში ეს პროცესი უფრო ძლიერია. სამურზაყანე-
ლი მეგრული ამბობს: თხორნა „თხრიან“, ჭარნა „წერენ“, ხონნა
„ხნავენ“ (მ. ციკოლია), რელექციის მიზეზია მომდევნო ა (<ან)
სუფიქსი. სამურზაყანულში რელექცირდება: ჭუბრა (<ჭუბურა „წაბ-
ლა საქონელს ეძახიან“), ოხაკლე (<ოხარკალე „სანაყი ქვა“), უკ-
ლაში (<უკულაში), ოჭმარე (<ოჭუმარე) „დილა“, უკანლე (<უკა-
ხალე) „უკან“, წონლე (<წონოლე) „წინ“, ხუმლა (<ხომულა)
„ხმელი“, მასმა (<მასუმა) „მესამე“, მაჟრა „მეორე“...

სამურზაყანულში ქართულიდან ნასესხები სიტყვებიც რელე-
ცირდება: თავისფალი/თავისუფალი, ხენწ/ცვე (ხელმწიფე), შობ-
ლება (შეებულება), კარდლა (კარდალა), ამბლატორია (ამბულა-
ტორია), წიწლა (წიწილა), სააპრაციო „საოპერაციო“. ასეა საკუ-
თარ სახელებში: გერასმე, იზლორე (<ისილორე), კირლე, სპირდო-
ნი.

ჭანურში რელექცია უფრო ხშირია, ვიდრე მეგრულში.
თხ<თუხ: ჭან. დოთხუ (<მეგ. დოთუხუ) „დაართო“, ათინურშია
ჭუბრი (<ჭუბური) „წაბლი“, წიფრი (<წიფური) „წიფელი“, ჭიბ-
რი/კიბრი „კბილი“, ლუქნა (<ლუქუნა, ხოფ. „თაფლის სანთელი“),
ონხრასულე (<ონხორასულე) „ცოლის და“.

ჭანურში ჩვეულებრივ „თოფური“-ა „თაფლი“, მაგრამ გვაქვს
„თოფრი“-ც: ჰეშო „ისე“, ლოცა/ლოყა „ტკბილი“, ნე დალი ტუ
„არც ერბო იყო“, ნე თოფრი „არც თაფლი“ (ჩიქ. II, 86,8).

ა. ჩიქობავას შედარებით ლექსიკონში დასახელებული მაგა-
ლითები:

ქართ. რეც.: კოლხ. რჩ: რეცვა/სარეცელი, შდრ. რჩ-აფა.
რჩ<რაჩ. ქართ. რეცხ-ვა: მეგრ. რჩხ-უალა: რჩხუნს(მ.), ჩხიფს(ჭ.).
რჩხ<რაჩხ „რეცხავს“.

ქართ. ციქვ/მოციქ-ული: კოლხ. ჩქვ / მიდაჩქუ.

ქართ. ა-ზიდ-ა: მეგრ.-ჭან. ე-ზდ-უ (შდრ. მეგრ. ე-ზინდ-უ).

ჩანს, ჭანურში უფრო ხშირია რელექცია, ვიდრე მეგრულში.

ბგერათა დაკარგვა:

რ და **ლ**-ს დაკარგვაზე იხ. გვ. 55-58.

კოლხურში, ქართულის მსგავსად, იკარგება **ვ** ბგერა: მეგრ. საჩიარი (საჩივარი), მეგრ. გირგინი (<გვირგვინი), ჭან. რაგი (<რაგვი) „ხაფანგი, კაკანათი“, ჭან. ჩხინდი (<ჩხვინდი) „ცხვირი“, ჭან. ლაკი (<ლაკვი) „ლეკვი“, ჭან. მუნჩქი/მუნჩხი/მუნჭყი (<მუნჩქი) „მაჩვი“.

ჭან. მ-ჭიმა, მეგრ. ჭვიმა (ქართ. წვიმა).

ჭან. აში/ანში „ექვსი“, შდრ. მეგრ. აშში. მეგრ. ტანჯა (<ტანჯვა).

მეგრ. იანარი (<იანვარი), მეგრ. ცოლა (<ცოდვა), ჯარი (<ჯავრი), ჭან. ტეტელი (<ტიტველი).

ს ბგერის დართვა ხდება მიც. ბრუნვაში და ფუძის ბოლო თანხმოვანი (ტ, დ, თ, ჯ, ნჯ, ჩ) იკარგება. ეს აღნიშნული აქვს ი. ყოფშიძეს:

დუს (<დუდს) „თავს“, ჭკის (<ჭკიდს) „მჭადს“, ღორონს (<ღორონთს) „ღმერთს“, ხოს (<ხოჯს) „ხარს“, ქომონს (<ქომონჯს) „ქმარს“, კოს (<კოჩს) „კაცს“, მეს (<მეტს), ზოთონს (<ზოთონჯს) „ზამთარს“, ღეს (<ღეჯს) „ღორს“, ტორონს „მტრედს“. ს იკარგება (S₃ და მიც. ბრ.) ართაშენულში: კოჩი წარი შუდ „კაცი წყალი სვამს“ (=წარის შუმს), მჭიღ „წვიმს“, ჯა (=ჯას) ფავრი ქონჩად „ხეს ფოთოლი ასხია“.

გ იკარგვის ჭანურში: იზალუ (<იგზალუ) „წავიდა“, დოიტენქ (<დოგიტენქ) „დაგიტოვებ“.

ღ იკარგვის: ნოსი (<ღნოსი) „ჭკუა“, უნოსე „უჭკუო“, ომან (<ღომან) „გუშინ“.

ბ იკარგვის: სარალო (<საბრალო), ზაკალი (<ბზაკალი), ჟაშხა (<ბჟაშხა) „კვირა“.

იკარგვის **დ, მ, თ**: იახ (<დიახ), დია (<დიდა) „დედა“, მუა (<მუმა) „მამა“, **მ**: რვეალი, თავრობა, ხიარული, თავარი, ტყუანი, დიდარი;

თინა>ინა „ის“, არ დღას (ართ დღას) „ერთ დღეს“;

სტ>ს: სუმარი (<სტუმარი), დასურო (<დასტურო), სუდენტი;

შტ>შ: შერი (<შტერი);

ხ: თეიშა (<თეიშახ) „მანამდე, იქამდე“;

სწ>წ: წორი (<სწორი).

მარცვალცი კი იკარგება: სინთე (<სინათლე), ჭა ხანს (<ჭიჭეხანს) „ცოტა ხანს“, ჭე მოლართი (<ჭიჭე მოლართი) „ცოტა წამოდი“.

ბგერის დაკარგვა სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში. ეს პირველ რიგში ეხება ნ-ს: რე, ხე, (რენ, ხენ „არის, ზის“), რენა (<რენან) „არიან“, ხენა (<ხენან) „სხედან“, მაგრამ, თუ ნ-ს ხმოვანი დაერთო, იგი არ დაიკარგება: რენო? „არის?“; რენანო? „არიან?“; ხენო? „ზის?“...

მეგრულ წარმოთქმაში ნ ეკარგება საკუთარ სახელებს: დარჯა (<დარეჯან), იულო (<იულონ), ლევა (<ლევან), ანტო (<ანტონ), სამსო (<სამსონ).

გვარების ია დაბოლოება მიღებულია ნ-ს დაკარგვით (იან>ია): დაღია (<დაღიანი), ლიპარტია (<ლიპარტიანი), რატია (<რატიანი). ასევე ვა<ვან: ფალავა, გალდავა (<ფალავან...) (ს. ჯვანაშია).

ჭანურს ნაკლებად ახასიათებს ნ-ს დაკარგვა, მაგრამ მაინც ხდება. ხოფურში ნ ნაკლებად იკარგება, ხოლო ვიწ-არქაბულში და ათინურში მეტად.

ხოფური	ვიწურ-არქაბული	ათინური	
მან	მა	მა	„მე“
სინ	სი	სი	„შენ“
ჩქინ	ჩქუნ//ჩქუ	შქუ	„ჩვენ“
თქვან	თქვან//თქვა	თქვა	„თქვენ“

ასევე, ხოფურში დამორებითი ბრუნვის დაბოლოება არ კარგავს ნ-ს (-შენ), არც მოქმ. ბრ. – თენ: ფენჯერეშენ „ფანჯრიდან“, ხინჯიშენ „ხიდიდან“, ბაჯაშენ „ბუნხრიდან“. ბიგათენ ღოზაპეს „ჯონით სცემეს“. მაგრამ ვიწურ-არქაბულში ნ იკვეცება (ხოფურშიც: ნოლაშე „ნოლიდან“, ოლაშე „ოთახიდან“, დაჩხუთე „ცეცხლით“, ჩხომითე „თევზით“).

ასეა ნააორისტალ თურმეობითთან ვიწურ-არქაბულში: ტეს-ლორე (ტესლორენ „ყოფილან“), თქედორენ „უთქვამთ“, იგზალუ-ლორენ „წასულან“, დუჯოხულორე „დაუძახია“.

მეგრულში კი ნ სხვაგან იკარგება: პირობითი I, II-ის მაწარ-
მოებელი -კონ-ის ნ (>კო): ვორდიკო „გყოფილიყავი“, ჟინ (>ჟი)
„ზევით“.

ლ-ს დაკარგვა სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოს ხშირია მეგ-
რულ-ჭანურში, მაგრამ საკმარისია დაერთოს ახალი ხმოვნით დაწ-
ყებული მარცვალი, რომ ლ აღდგეს: ჯა/ჯალეფ-ი/ე „ხე/ხეები“,
და/დალ-ეფ-ი/ე „და/დები“, თხა / თხალეფე/ი „თხა/თხები“.

ასეთია სიტყვები: ჯიმა „ძმა“, ქრა/ქა „რქა“, სიჯა/სინჯა
„სიძე“, შქა „შუა“, ტყა „ტყე“, დიდა „დედა“, მუმა „მამა“, ღვა
„ლოყა“, სქუა „შვილი“, ძგა „ძგიდე“, თუ „გოჭი“, ჩხოუ „ძროხა“,
¹ა „ყელი/რტო“.

ბგერათა განვითარება:

ჭანურისგან განსხვავებით, მეგრულს მიდრეკილება აქვს
სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში დაერთოს ე.წ. „პარაზიტული“
ხმოვანი: ი, , ან ო/უ. „უწუ ქომონც, ჩილქ“ (უთხრა ქმარს
ცოლმა), „ღოვლუპეს დიოდე ჩხურუქუ დო უკული სინჩხექი“
(დაგვლუბა ჯერ სიცივემ და მერე სიცხემ), „გაკეთეს“ (გაკე-
თეს), „მთელ სოფელსი ნოჩქე“ (მთელ სოფელს სცოდნია).

ო/უ „პარაზიტული“ ათინურს ახასიათებს: მოისეღესო „ად-
გენენ“, მენდახთესუ „წავიდნენ“, მუ გალოდესუ „რა დაგემართათ“,
ულუნო „აქვს“.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ კოლხურში ქართულთან
საერთო ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვები, რომლებშიც ჯ,
ჩ, ჭ, შ(ს), (ძ) უცვლელადაა წარმოდგენილი, ამ ბგერებთან ივი-
თარებენ უკანაენისმიერ ხშულებს: გ, ქ, კ-ს.

შ>შქ: შქეთი (<შვიდი), შქა „შუა“, დი-შქა (შე-შა<სე-შა),
უშქური „ვაშლი“, შქირენს „შია“, აშქურიუ „შეეშინდა“, ქანაშქუ
„ჩაუწვა“.

ჩ>ჩქ: ჩქინ/ჩქი, ჩქუნ/ჩქუ „ჩვენ“, ჩქიჩქუ (<*ჩიჩლ<ჩჩ¹/₄ლ),
უ-ჩქუ („უ-ჩანს“: მისთვის ჩანს, შესაცნობია), მუნჩქე „მაჩვი“.

ჯ>ჯგ: (რ)-ჯგ-ინა „ჯ-ობ-ნა“. ჯგი-ჯგიტია (ჯი-ნ-ჭვ-ელ-ა).

ჭჭკა: ჭკიდი, მჭკუდი/მჭკიდი (ჭან.) „მჭადი“, ჭკომუა „ჭამა“, ჭკირუა/დოჭკირუ („დაჭრა“), ჭკადუა, „ჭკედვა“, ჭკიჭკიტია, დიმჭკუ (ჭან.) „ჯინ-ჭკ-ელ-ა“.

გ ქ კ-ს განვითარებას იმით ხსნიან, რომ ჯ, ჩ, ჭ, შ ბგერე-ბი კოლხურში ველარიზებული უნდა ყოფილიყო. ამ თანხმოდანთა ველარული წარმოება საფუძველი გახდა იმის, რომ მათ შემდეგ განვითარებულიყო უკანაენისმიერი ხშულები (გ, ქ, კ). ერთ ნასეს-ნებ სიტყვაშიცაა ასეთი შემთხვევა: კოლოშქი/კააოშქი „კალოში“.

სსქ: სქ-ირ-ი, სქ-უა (შდრ. შვ-ილ-ი), მ-ზე-სქ-უ (ჭ.), ზე-სქ-ვი „მა-შ-ვი“ სქან-ი „შენ-ი“, მ-სქ-ერ-ი/სქვერი „შვ-ელ-ი“. ქოსქუ (შდრ. „შვა“), ომსქუ „შენის“.

ძძგ: გომორძგუა „გამარჯობა“, მარძგვანი „მარჯვენა“...

როცა ქართ. შ, ჯ-ს შესატყვისად კოლხურში სქ, ძგ-ს ხე-დავენ, ეს მიაჩნიათ მეორეულ მოვლენად (ა. ჩიქობავა, ს. ჟღენტ-ტი...), ისევე, როგორც მეორეულია „შენ“ ნაცვალსახელი ქარ-თულშიო.

მაგრამ თ. გამყრელიძემ მონოგრაფიაში „სიბილანტა შესატ-ყვისობანი და ქართველურ ენათა სტრუქტურის ზოგი საკითხი“ (1959) გაარკვია, რომ კოლხური **შქ** და **სქ**, ერთი მხრივ, ჯგ და ძგ (მეორე მხრივ) კომპლექსები ივარაუდება ერთი და იმავე ფონე-მის (ქართ. შ და ჯ) რეფლექსებად, სხვაობა მათ შორის მეორეუ-ლია და ფონეტიკური გარემოცვითაა შეპირობებული.

ა) ქართ. შ, ჯ: კოლხ. შქ, ჯგ: კოლხური შქ, ჯგ კომპლექ-სთა ჩამოყალიბება თავდაპირველად შ, ჯ-საგან სპონტანური ბუნე-ბისაა და არაა გამოწვეული კომბინატორული ფონეტიკური მიზე-ზებით.

ბ) ქართ. შ, ჯ: კოლხ. სქ, ძგ: სქ, ძგ კომპლექსი კოლხურ-ში შეეფარდება ქართულის ისეთ შიშინა სპირანტსა და ხშულს (შ – ჯ-ს), რომელთაც ბაგისმიერი ვ ან ო ფონემა მოსდევს. ასეთ შემთხვევაში ქართული შ, ჯ-ს შესატყვისი კოლხური შქ, ჯგ მომ-დევნო ვ(ო) გავლენით სისინა ვარიანტში უნდა გადასულიყო (გადა-ვიდა კიდევ), ე.ი. სქ, ძგ-ში.

კოლხურში დასტურდება ბგერათა განვითარება:

ნ (მ) ბგერის განვითარებას კოლხურში სპეციალური წერი-ლი უძღვნა ს. ჟღენტმა. „ნ(//მ) ბგერათა განვითარების საფუძველი

მეგრულ-ჭანურში ხშულმსკდომთა წინ“ (საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. X, № 7, 1949).

ა) სიტყვის თავში: ლაკაცია „აკაცია“, ნჯარი „ჯარი“, ნტერი/ტერი „მტერი“, ბრუო „რვა“, ნდემი „დევი“, ნჩურუა „ცურვა“, რზენი (<ზენი) „ვაკე“.

ბ) სიტყვის შუაში: ცხოდცხალი „ცოცხალი“, ვაზგა/ვაზა „ურმის რკინის რგოლი“, მინწა (<მიწა) „ნაკელი“, ღიმღარი „მღიღარი“, ომბოლო „ომბალო“, მანთხა „მეთხე“, მანგარი „მაგარი“, მურამბა „მურაბა“, ყამბარი „ყავარი“, ხვარხვი „ხახვი“, შხაშხი „შაშხი“, კუნთხე „კუთხე“, სტამფილო „სტაფილო“...

ი ჩნდება ნასესხებ სიტყვაში: სიფიშქა (СПИЧКА), კინიაზი, ნანგერე „წინა წლის ნათესის ფესვიდან ამოსული ბოსტნეული, რომელიც არ იჭმევა“, შღრ. საბა: ნაგერალი „დაუთესლად მოსული“.

გ) ბოლოში სიტყვისა ვითარდება უ>რ: ოსურქერ „ცოლმა“...

ხ ვითარდება: ხწორი „სწორი“, სახწორი „სასწორი“.

ფ ვითარდება: ფსხივი „სხივი“, ფშხირი „სშირი“.

გაირკვა, რომ ნ ბგერა ვითარდება ხშულლებთან: ბ, პ, ფ; დ, ტ, თ; ძ, წ, ც; ჯ, ჭ, ჩ; გ, კ, ქ-სთან, სადაც განვითარებული ნ ასიმილაციით მ-ში გადადის.

მბ(<ნბ): ტამბაჩა „დამბაჩა“, ომბოლი „ობოლი“, ტომბა „ღრმა“, ღიმბორი „ანწლი“, ფიმფილი/ფინბილი „წვერი“, ომბლორინუ „ბღავილი“, კომბო „კვანხი“ (ჭან.), შღრ. ქართ. ციმბირი, კასამბალი.

მპ(<ნპ): კუმპული „ისარი“//კოპული. ამპოური (ქართ. აპეური), უმპა (ქართ. უპე, „ჭიპი“). კამპარი/კაპარი „ჯინჯელი“, ღუმპუა/ღუპუა. შღრ. დიალექტებში: სამპყრობლე, ჩაყლაპვა.

მფ(<ნფ): ოფამფე „ოფოფი“, ფამფაი/ფამფარი „მამლის ბოლო“// ფანფაი. ფუმფული/ფუფული „მუწუკი“, შღრ. დიალექტებში უმფროსი, რამფერი.

სხვა შემთხვევაში ნ არის განვითარებული ხშულთა წინ:

ნღ: ცინღა „ციღა“, ნღიხა/ღიხა „მიწა“, ნღლა „ღღე“ (შღრ. ონღლე „შუაღღე“), იმენღი „იმეღი“, მინღალი „მეღალი“, ეზინღუ „აიღო“, ღინღარი „მღიღარი“, შღრ. ქართ. წმინღა, ხმიანღი (კახური), ჭანღარი.

ნო/მო: ანთასი „ათასი“, თანთარი (მეგრ. „თათარი“), კუნთხუ „კუთხე“, უნთო „უთო“, ყვინთელი „ყვითელი“, ჩინთი „ჩითი“, ნთხორუა „თხრა“, ნთხირი „თხილი“, ნთხა/მთხა „თხა“, მთვი-რი/თირი „თოვლი“.

ნტ/მტ: ონტკა „არაყი“, ღონტირა „დატევა“, კენტი „კე-ტი/ვოხი“, ხანტუა „ხატვა“, ჭან. ანტამა „ატამი“, კინტი-რი/კ.ნტ.რი „კიტრი“, ჭან. მტი (მ-ტი) „ტილი“, მტკური „ტყიუ-რი“, შღრ. ტრედი>მტრედი.

ნმ/მმ: ნენძი/ნეძი, მეგრ. მანცხვარი „მაცხოვარი“, ჭან. ღან-ძი/ღაძი „ეკალი“, ბონძორი „ბეწვი ცხოველის“. შღრ. ნძრევა, გურ. გამეღვინძა, ქართ. მძვირი, კახ. მცალი.

ნც/მც: ჭან. ნცხენი „ცხენი“, ნცომი „ცომი“, ოცნხოვი „სა-ვარცხელი“, ონცხანე/აცხანი „სხენი, ჭერი“, ნცილა, მილინცია (ჭან.), მურუნცხი „ვარსკვლავი“ (ჭან.), დინცხირი „სისხლი“, ნწაი/წარი „ძუა“, ჭან. ნწანერი, მეგრ. ნწოლა „ჭვარტლი“, ნწკვარამი, მენწყერი, მწკუფი „წყვლიაღი“, შღრ. მწვალება (გურ.), სიმ-წყნარე (იმერ.).

ნჯ/მჯ: ნჯუმა „ძმა“ (ჭან.), ქვინჯე „ქველა, ფსკერი“, ნჯუმუ „მარილი“ (ჭან.), გონჯამა, ლანჯი/დანჯი „კოპიტი“, ტორონჯი „მტრედი“, სინჯა „სიძე“, ოხვენჯი „დასაჯლომი“, მჯვეში „მვე-ლი“.

ნჩ: სინჩხე „სიცხე“, დანჩხირი/დანჩხირი „ცეცხლი“, ნჩურუმ „ვცურავ“, კალანჩხი „კალათა“, ჭან. ნჩხომი „თევზი“, ნჩხვარი (მეგრ. ჩხვერი) „ლომის მცენარე“.

ნჭ/მჭ: ყანჭი „ყიჭი“, ჭანჭყუა „ჭეჭყვა“, მონჭვა „კრუხი“, ჭან. მჭიმა „წვიმა“, მჭითა „წითელი“, მჭიფე „წვირილი“.

ნგ: მანგარი „მაგარი“, მანგიორი „მაგიერი“, ანგურა „აგური“, იანგეე (ზუგდიდურ-სამურზხ. — „იგავი“). მეგრ. ღონგი „მღოვი“, შღრ. ანგრე, მონანგროვე (ქართ.).

ნქ: შანქარი (მეგრ.), ნქალუა/ქელუა „ქელვა“, გიენქიუ „ხე-ტილობს“.

ნკ: კანკვი „კაკვი“, ნკილა „კლიტე“ (ჭან.), ნუნკუ/ნუკუ „ნი-კაპი“.

რატომ ვითარდება ნ(მ) ხშულთა წინ მხოლოდ? რატომ ვი-თარდება ნ და არა სხვა თანხმოვანი? ეს თვით ხშულთა ბუნები-

თაა გამოწვეული „ხშულ თანხმობანთა წარმოთქმისას ხშვის გადალახვის გასაადვილებლად ჰაერის ნაწილი ცხვირის ღრუში იგზავნება, რის გამოც ხშულთა წინ ნ(მ) ვითარდება“ (ბოგოროდეცკი, პანკოჩელი-კალცია, ს. ჟლენტი).

ნ(მ) გაჩენა კოლხურში ხშულთა წინ მშენიერი ილუსტრაციაა გარდამავალი ბგერის მდგრად ბგერად გარდაქცევისა: ხშულმსკდომ ბგერებს იმპლოზიის მომენტში (განხშვა) ცხვირისმიერი ელფერი ერთვის, რათა ექსპლოზიის (ხშვის) გადალახვა გაადვილდეს. მაგრამ შემდეგ ცხვირისმიერი ელფერი დამოუკიდებელ დამდგარ ბგერად გვეკვლინება (ს. ჟლენტი).

„ჯოლორ“ ტიპის სრულხმოვანი ფორმები მეგრულ-ჭანურში მომდინარეობს ორცნებიანი სტრუქტურის **ძაღლი** – ტიპის საერთო ქართველური ფორმისაგან. საერთოქართველური სრულმარცვლიანობა შეპირობებულია [*ლო] და [*რო] ელემენტთა მარცვლიანობით თანხმობის მომდევნო პოზიციაში. სწორედ ამ მარცვლიანმა [ლო, რო] ელემენტებმა მოგვცა ზანურში ბოლოკიდური ორ, ურ, ირ: ჯოლორ „ძაღლი“, მონტყორ „მატყლი“, თოფურ „თაფლი“, მუნტურ „მატყლი“, ჭუბურ „წაბლი“, დაჩხირ „ცეცხლი“, ლადირ „ნეღლი“, ისირ „ისლი“ (ეს მეორეული ელემენტები ვიწრო (ი, უ) ან საშუალო ღიაობის (ო) ხმოვნებია. ყველაზე ფართო ა და ე ხმოვანი არასდროს ვითარდება.

მეორეული ხმოვანი იმეორებს თავიკიდური მარცვლის ხმოვანს (არა საერთოქართველურს, არამედ ზანურს: ჯოლორ, ჭუბურ, ზისხირ). ეს იმას ნიშნავს, რომ ბოლოკიდური [*ლო, *რო] ელემენტების მარცვლიანობის ხარჯზე მეორეული ხმოვნების განვითარება ზანურში საკმაოდ გვიანდელი მოვლენაა. ეს შემდეგაა განხორციელებული, როცა უკვე მომხდარი იყო ხმოვანთა „ზანური გადაწევა“ (ა*>ო, ე*>ა), ხოლო ლ>რ მეორეული ხმოვნების გაჩენას უსწრებდა წინ.

სრულხმოვნობა

კოლხურის სრულხმოვნობა, რომელიც ფუძის უკუმშველობას გამოხატავს, ძველი ვითარების მაჩვენებელია, ხოლო ქართულის შეკუმშული ფუძეები მეორეულია (ა. ჩიქობავა): თმა (თომა), სის-

ხლი (ზისხირი/დიცხირი), ქმნა (ქიმინუა), სი-ყმ-ილი „შიმშილი“ (მეგრ. ¹უძენი)...

ძმა (<ძამან), ჭან.: ჯუმა „ძმა“, მეგრ.: ჯიმა. ხმელი, მეგრ-ჭან.: ხომულა „ხმელი“; კრება (კორობუა), ფრინავს (მეგრ. ფური-ნუნს), ქმარი (მეგრ.-ჭან.: ქომონჯი), თაფლი (მეგრ.-ჭან.: თოფუ-რი), თვე (თთუე, მეგრ.-ჭან.: თუთა), თხმელა (მეგრ.-ჭან.: თხომუ), თბილი (ტფილი, მეგრ.: ტიბუ, ჭან.: ტუბუ), ჩვილი (ჩჩ¹/₄ლი), ჭან. ჩუჩქუ/ჩიჩქუ, მეგრ.: ჩიჩქუ...

კოლხური ნასესხებ სიტყვებში ასე იქცევა – თანხმოვნებს შუა ჩასვამს ხმოვანს:

ჭერელი (ჭან.) რე „ჭრელია“, ძიმარი (მეგრ.)<ძმარი (შდრ. ჭან. ჯუმორი),

ჭყილიტუა (მეგრ.) ჭყლეტა, პილანი (ПЛАН), ფილაგი (ჭან. ფლაგი).

კოლხური ხმოვანთა გადასმას მიმართავს, რომ თანხმოვანთა კომპლექსი გათიშოს:

ქირსიანი (მეგრ.) „ქრისტიანი“, ბერწული (მეგრ.), ბედინერი, პილატოკი (ПЛАТОК).

აღსანიშნავია, რომ კოლხურში დეცესიური კომპლექსები ხმოვნით არ ითიშება (ტყ, წყ, ჭყ, ფხ, თხ, ცხ, ღღ, ბღ, ძღ, ჯღ, ტპ, წპ, ჭპ, ფქ, თქ, ცქ, ჩქ, ბგ, დგ, ძგ, ჯგ).

დეცესიური კომპლექსების კომპონენტები თუ ადგილს შეიცვლიან, ე.ი. აქცესიური გახდებიან: მეგრ.-ში ბგ დეცესიურია და არ ითიშება: იბგარს. გბ აქცესიურია და მეგრ.-ჭანური ვერ იტანს: შდრ. ქართ. „გობა“ და ჭან. „დოგიბუ“.

ტ. გულდავამ წერილში „ზანური (მეგრულ-ჭანური) სრულ-ხმოვნობის ახსნის ცდა“ (აკადემიის მოამბე, XI, №7, 1950) მიუთითა, რომ მეგრულ-ჭანური გაურბის აქცესიურ კომპლექსებს. ენა წინდაწინ ხელს უშლის ახალი კომპლექსების წარმოქმნას. ზანური სიტყვის ფუძეში არ ახდენს ხმოვნის რედუქციას (ისტორიულად არსებული ხმოვნისა), თუ ამ რედუქციას შედეგად მოჰყვება თანხმოვანთა აქცესიური კომპლექსების შექმნა. ამდენად, ზანური სრულხმოვნება სუპერაციის (=დაძლევის) თავისებური სახეა აქცესიური კომპლექსებისა.

ამდენად, მეგრულ-ჭანურში რომ გვაქვს: თომა, ჯოლორი, ჯუმა/ჯიმა და სხვა ურედუქციო ფორმები, ეს იმიტომ, რომ რედუქცია რომ მომხდარიყო, მივიღებდით აქცესიურ კომპლექსებს: თმ, ღრ, ჯმ... და სხვა, რასაც მეგრულ-ჭანური საერთოდ გაურბის.

ეს ახსნა ანგარიშგასაწევია, მაგრამ საკითხავია: თუ სრულხმოვნობას აქცესიურ კომპლექსთა სუპერაციის სახედ მივიჩნევთ, მაშინ დეცესიურ კომპლექსებთან ხმოვნის შენარჩუნებას ფონეტიკურად ვერ ავხსნით. თუ ვიტყვით, რომ რედუქციას ხელს უშლიდა აქცესიურ კომპლექსთა წარმოქმნის საწინააღმდეგო ტენდენცია, მაშინ დეცესიურ კომპლექსებს შუა მოქცეული ხმოვნის რედუქციას რაღა უშლიდა ხელს? დეცესიურ კომპლექსებს ხომ არ გაურბის მეგრულ-ჭანური? არა: სრულხმოვნობა ზანურში შენარჩუნებულია როგორც აქცესიურ, ასევე დეცესიურ კომპლექსთა შუაში: ჭუბუღი, თოფუღი, თხოფუღი... ბრ, ფრ, მრ კომპლექსების შექმნას, რა თქმა უნდა, არ გაურბის ზანური. მაშასადამე, ურედუქციობის, ე.ი. სრულხმოვნობის მიზეზი **მახვილი** ჩანს. მახვილი ისტორიულად მეგრულ-ჭანურში სუსტი უნდა ყოფილიყო. მარცვალი, რომელზეც სუსტი მახვილი იყო, სუსტდებოდა და იკარგებოდა.

შდრ. სმა და შუმა. ძვ. ქართ. სმ̄>სმა. მაგრამ მეგრულში მახვილი უ-ზე იყო ალბათ: შრმა. ქართულში მახვილი ფიქსირებული არ იყო, ორმარცვლიან სიტყვას ხან თავში მოუდიოდა (მჩ¹/ჰმს<მი¹ჰმს), ხან ბოლოში (ძმ̄>ძამ̄ნ), მახვილით ორი ხმოვანიც იკარგებოდა: ჩიფელი (<ჩიფექალ „ფექ“, სვან. ფქვილი).

ფუძეკუთმავლობა ინტენსიური მახვილის უქონლობას მიეწერება (ა. ჩიქობავა, მახვილის საკითხისათვის ძველ ქართულში: საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. III, №2, 1942).

სავარაუდოა, რომ სუსტი მახვილი კოლხურში უპირატესად ორ და მეტმარცვლიან სიტყვებში II და III მარცვალზე მოდიოდა ბოლოდან. ჯრმა(ლ) „ძმა“, თრმა(ლ) „თმა“, ქმრლი „ქმარი, მამაკაცი“.

მასვილი (აქცენტუაცია) კოლხურში

მიღებულია აზრი, რომ მეგრულ-ჭანური სრულხმოვნობა მოქმედი სუსტი მასვილის შედეგია, რელუცირებული ფუძეები მეორეულია ძლიერი დინამიკური მასვილის შედეგად (ა. ჩიქობავა).

ა. ჩიქობავას აღნიშნული აქვს, რომ ჰ. შუხარდტმა მოხდენილად შენიშნაო მასვილთან დაკავშირებით: „ახალი ქართული მოგვაგონებს ზღვას ლელვის შემდეგო. მასვილის მწვერვალები მოშლილია, სიტყვის ფონეტიკურ ზედაპირზე მასვილიანი და უმასვილო მარცვლების სხვაობა ოდნავი შესამჩნევია“.

მეგრულ-ჭანურის მასვილი მოძრავია, სუსტი დინამიკურ-მუსიკალური, უფრო სუსტი, ვიდრე ქართულსა და სვანურში.

მასვილის ადგილი მეგრულ-ჭანურში ქართულისებურია: ორმარცვლიან სიტყვებში ბოლოდან II მარცვალზეა, მეტმარცვლიანებში ბოლოდან III მარცვალზე. ჯრმა/ჯრმა „ძმა“, კბჩი „კაცი“, კჭუ „კატა“, ბხორი „სახლი“, ქბთუძე (ქბთამი), მამცრდალე „მატყუარა“, მწკინდი „ბეჭედი“, ქბმოლი „ქმარი“.

ა. ჩიქობავას ათინურსა და არქაბულ ტექსტებში დადასტურებული აქვს ტონური მასვილი, რომლის ადგილი მტკიცეა, ბოლოდან II მარცვალზეა ყოველთვის! სათანადო ხმოვანი გაგრძელებულად გამოითქმის, ისე, როგორც ეს გვაქვს მთიულურსა („მანდ ყოფილა ბუჩუკურბი“) და ხევსურულში („მე არაფერი მეყურბის“): ჰეჟ ღოხბდი, ღოხბდი მუშბნი? („იქ დაჯექი, დაჯექი რატომ?“), კონქშბფე ვა მოხთეს („მეზობლები არ მოვიდნენ“).

ტონური მასვილის ნაშთიც არაა მეგრულში დადასტურებული. მეგრულ-ჭანურში თანდებულისანი სახელები მასვილს ბოლოდან II მარცვალზე ატარებენ. ღულ»აშბნი „საქმისთვის“, ჩქიმისთბი „ჩემსავით“, მელისთბი იწკერს „მელისავით იყურება“.

ხუთმარცვლიან სიტყვებში ორი მასვილია ბოლოდან V-ზე და III-ზე: ქბლოლბტკოჩუ „ჩააგლო“, ორქაღშეფე „ამხანაგები“, ჭკჩკტიტჩეფი „ჭიანჭველები“.

კითხვითი ინტონაცია თავისებურია, კითხვითი წინადადების ბოლო სიტყვის ბოლო მარცვალზე ხდება ტონის (ხმის) აწევა: მუ იქჩფ? „რას აკეთებ?“, მუ გალოდ? „რა მოგივიდა?“

ჭანურში კითხვით ნაწილაკებზე, ი-ზე მოდის მახვილი: სი სოთი ულუ-ნი? „შენ სადმე მიღისარ?“, არ გიჩქინნი? „არ იცი?“, მირე-ნი? „ვინ ხარ?“.

მეგრულში კითხვითი ნაწილაკია ო, მაგრამ კითხვითი მახვილი მასზე კი არ მოდის, არამედ მის წინამავალ მარცვალზე: დო-ჭარნი-ო? „დაწერე?“, სი თინა რძქო? „შენ ის ხარ?“, სი ჭკუა ვქვიღინო? „შენ ჭკუა არ გაქვს?“.

მეგრ.-ჭანურში მახვილი სუსტია, მაგრამ არის შემთხვევები რელუქციისა. ამ მხრივ მახვილი უფრო ძლიერი ჩანს ჭანურში, ვიდრე მეგრულში.

შდრ. ათინ. ჭუბრი „წაბლი“, ჭიბრი (<კიბირი) „ებილი“, წიფრი (<წიფური) „წიფელი“, ლუქნა (<ლუქუნა ხოფ. „თაფლის სანთელი“), თოფრი (<თოფური) „თაფლი“.

მეგრ.-ჭანურში რელუქციაა მაშინ, როცა ქართულში არაა: სა-რეც-ელ-ი, მეგრ.-ჭან. რჩ-აფ-ა (<*რაჩ-აფ-ა). ქართ. რეცხ-ვა, მეგრ. რჩხუალა (<რაჩხ-უალა), ქართ. მო-ციქ-ული, მეგრ. მინდა-ჩქ-უ.

მეგრული კილოკავებიდან მახვილი ყველაზე ინტენსიურია სამურზაყანულში: თხორნა „თხრიან“, ჭარნა „წერენ“, ხონნა „ხნა-ვენ“... უკლაში (<უკულაში) „უმცროსი“, ოჭმარე „დილა“, წოხლე „წინ“, მაჟრა „მეორე“, მასმა „მესამე“.

ასეა ეს ნახესნებ სიტყვებშიც: თავისფალი, ხენწფე, შობლო-ბა, სააბრაციო, იზლორე, კირლე, წიწლა, ამბლატორია (მ. ციკო-ლია).

მარცვლის აგებულება

ზოგადად მოკლედ შევჩერდებით მარცვლის აგებულებაზე.

მარცვალი არის წარმოთქმის უმცირესი „ბუნებრივი“ ერთეული („ბუნებრივია“ იმიტომ, რომ „სა-ხლი“ ან „სახ-ლი“ — ასე დაშლის ყველა ამ სიტყვას, ენის უცოდინარიც კი, რადგან ასეთი დაყოფა ბუნებრივია, მაგრამ ბგერებად დაყოფა ბევრს გაუჭირდება: ს-ა-ხ-ლ-ი). რა ქმნის მარცვალს? ამაზე თეორიებია.

ჯახების თეორიით (შტრომი), მარცვალი არის ბგერა ან ბგერათა ჯგუფი, რომელიც წარმოითქმის ჰაერნაკადის ერთი

მთლიანი ჯახებით. ეს არაა სწორი. თითოეული ჰაერჯახება შეესატყვისება არა მარცვალს, არამედ ბგერას (ცალკეულს).

სონორობის თეორიით (ზივერსი, იესპერსენი), მარცვალს ქმნის მოცემულ სიტყვაში ბგერათკომპლექსის ყველაზე სონორული ბგერა, რომლის, როგორც ცენტრის ანუ მწვერვალის, გარშემო ჯგუფდება ამ კომპლექსის დანარჩენი ყველა ბგერა („სკამს“ – აქ ერთი მარცვალია, რომლის ცენტრია ა, ისაა მარცვლის მატარებელი. მ სონორია, მაგრამ ა-სთან შედარებით ნაკლები. „ნა/ღმს“ – აქ მ ქმნის II მარცვალს, რადგან ის მეტად სონორია, ვიდრე ღ და ს). ამ თეორიით, მარცვალი არის წარმოთქმის მონაკვეთი, რომლის ცენტრს წარმოადგენს ნაკლებ სონორთა შუა მოქცეული მათზე მეტი სონორობის მქონე ბგერა.

ეს თეორია უფრო მისაღებია, რადგან ცხადი ხდება, რატომაა, რომ ზოგ ენაში ორი ხმოვანი ერთ მარცვალს ქმნის (მაჟ), ან რატომაა, რომ მხოლოდ თანხმოვანთკომპლექსი შეადგენს მარცვალს (ВЛК „მგელი“ ჩეხურად).

ფიზიოლოგიური და ფუნქციური თეორიით (აბელე) მარცვალს ახასიათებს ხმის აწევა მარცვლის ცენტრის მიმართულებით და შესუსტება მომდევნო მარცვალზე გადასვლის წინ. ამდენად, კუნთებრივი დაჭიმულობა იზრდება ყოველთვის მარცვლის ცენტრის მიმართულებით, რომელსაც უწოდებენ მარცვლის მწვერვალს. კუნთობრივი დაჭიმულობის შესუსტება მიმართულია მომდევნო ახალი მარცვლის დაწყების საზღვრამდე, რის შემდეგ კვლავ იზრდება კუნთებრივი დაჭიმულობა. ისეთი მარცვლის წარმოთქმისათვის, რომელიც ნაკლებ სონორ ბგერას შეიცავს, საჭიროა უფრო მეტი კუნთებრივი ენერჯის დახარჯვა, ვიდრე ისეთი კომპლექსის წარმოთქმისას, რომლის მარცვლის ცენტრს წარმოადგენს უფრო მეტად სონორი ბგერა.

ლ. შჩერბას თეორიით, ყოველი ენობრივი ნაკადი ბუნებრივად იყოფა არა ცალკეულ ბგერებად, არამედ მარცვლებად. მეტყველების ნაკადის იმ მონაკვეთს, რომელიც იწყება ბგერის გაძლიერებით და მთავრდება მისი შესუსტებით, ეწოდება მარცვალი. ამდენად, მარცვალი არტიკულაციურად წარმოადგენს დაჭიმულობის რკალს, რომელიც ამავე დროს შეიცავს ხმიერობის გაძლიერებასა და შესუსტებას.

ბგერათშეერთების რიგი მთავარია მარცვლის პრობლემაში, რადგან ჩვეულებრივ მარცვალი არ არსებობს ბგერათშეერთების გარეშე. ბგერათა თანამიმდევრებში ასხვავებენ „პირველი რიგის“ ბგერათშეერთებას, როცა საქმე გვაქვს ორი ბგერის შეერთებასთან და „მეორე რიგის“ ბგერათშეერთებას, როცა სამი ან მეტი ბგერის შეერთება ხდება. რუსულში, პროფ. ზინდერის გამოანგარიშებით, 2656 ბგერათშეერთების კომბინაციაა მოსალოდნელი, აქედან შეუძლებელია 274. ქართულში, ს. ჟღენტის გაანგარიშებით, 1225 „პირველი რიგის“ ბგერათშეერთების კომბინაციაა მოსალოდნელი, აქედან შეუძლებელია 347 კომბინაცია. მაგ.: ქართველურ ენათათვის ერთ-ერთი უჩვეულო კომპლექსიაა პლ (თავკიდურ მარცვალში პლ მხოლოდ ნასესხებ სიტყვებშია: პლენუმი, პლანტაცია...). პლ რომ უჩვეულოა, ჩანს „ლპობა“-დან. ძირი პალ (დამპალ), აქედან >*პალობა>*პლობა>ლპობა. პლ დიალექტებში იშვიათადაა: „პეპლავს, წკეპლი...“.

ასევე უჩვეულოა მეგრულ-ჭანურში ქმ კომპლექსი: მეგრ. საქვარი (<საქმნარი), უქვი (<უქმი) „უქმე“, უფქვენქ „ვლღესასწაულობ“.

მეგრული ვერ იტანს კომპლექსს: ლ+ჩქამიერი, ჩქამიერი+ლ, ამიტომ ლ-ს რ-დ ცვლის: მარდი (<*მალდი<მადლი), რლია (<ლლია<ლლია<ილლია), ნირსი (<*ნილსი<ნისლი), ნარკული (<ნაკული)...

თავკიდური მარცვლის აგებულება: ქართულში სიტყვის თავში მარცვალს ქმნის ორი, სამი, ოთხი და მეტი თანხმოვანი ხმოვანთან ერთად, მაგრამ მათში სონანტი ბგერაც გამოერევა, რაც აადვილებს აღქმა-გაგონებას, რადგან ისინი მარცვლის ბგეროვნობას ზრდიან.

ფრცქვნა, წრთვნა, ბრდღვნა, მღვდლის, მსხვრევა... ე.ი. ქართულში თავკიდურ მარცვალთა აგება წარმოებს მზარდი ბგეროვნობის პრინციპის მიხედვით და მარცვლის მწვერვალი სათანადო ხმოვან ფონემასზეა.

კოლხურს კი, ქართულისგან განსხვავებით, მარცვლის აგებისას ახასიათებს სრულხმოვნობა: ჯუმა/ჯიმა „ძმა“, კორობუა „კრეფა“, თომა „თმა“, ხომაფა „ხმობა“, შუმა „სმა“...

მეგრულ-ჭანურში შესაძლოა თავკიდური მარცვალის იწყებოდეს 1) ჰარმონიული კომპლექსით: დღა „დღე“, ღირძღუ „გაძღა“, ჯგირი „კარგი“, ჯღარუ „ჟღალი“, ჯღვალიკი „ჩლიქი“, ცხემური „ცხემლა“, ჩხოში „თევზი“, ჩხვიჩხვი „ფეხვი“, ჭყალა „წყევლა“, ჭყინტი „ჭყინტი“...

2) სპირანტი+ხშული: შქა „შუა“, სქირაფა „ხმოზა“, შქვითი „შვიდი“, შქირიტუნს „შრეტს“.

3) მეგრულ-ჭანური გაურბის თანხმოვანთა შეყრას თავში, ამიტომ ნასესხებ სიტყვებშიც ხმოვნებს სვამს: მეგრ. ქ.ლიბი (<ქლიბი), კირღე (<კლღე), ჭან. ფილავე (<ფლავე).

ქართულში რომ თავკიდურ მარცვალში თანხმოვანთა ჯგუფია, ეს ხშირად რელექციითაა მიღებული. ა. შანიძემ („ქართული კილოები მთაში“) 1915 წელს აღნიშნა, რომ თანხმოვანთა შეჯგუფება სიტყვის დასაწყისში ხდება ხმოვანთა ამალღების გამო. მთის დიალექტებში ხმოვანი თავის ადგილზეა და ამდენად, თანხმოვანი (კ გ ქ) არ დაკარგულაო: ხევს.: გირწყლი, მთიულური: კირწყლი (ძვ. ქართ. გრწყლი/კრწყლი, ახ. ქართ. >რწყლი). თუმ.-ფშაგური: კურკო, ხევს.: გირკო (ძვ. ქართ. კრკო, ახ. ქართ. რკო); ხევს. ჩვიჩვილი (ძვ. ქართ. ჩჩ¹/₄ლი).

დასკვნა: ქართულს ახასიათებს თავკიდურ მარცვალში ხმოვნის ამოღების ძლიერი ტენდენცია, ხოლო მეგრ.-ჭანურს (სვანურსაც) პირიქით, ახასიათებს თავკიდურ მარცვალთა სრულხმოვნობა.

ჰალამ თავკიდური მარცვლის საკითხთან დაკავშირებით შემოიტანა ცნებები სტრუქტურა (დახურული დაწყება მარცვლისა) და აპერტურა. მისი აზრით, სტრუქტურული დაწყება მარცვლისა (თანხმოვნით, თანხმოვანთა ჯგუფით, მაგარი შემართვით) ახასიათებს გერმანულს: ‘aber (‘აბერ), ‘arbeiten.

ქართველური ენებისათვის ისტორიულად უპირატესად დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო სიტყვის სტრუქტურული დაწყება: მაგ.: ენა, მაგრამ ენა (ჭან.), ნინა (მეგრ.).

ასე რომ, ენა (<ჰენა), ადგილ (<ჰადგილ), აბანო (<ჰაბანო), ა. ჩიქობავა: იდაყვი (<ნიდაყვი), იწრო (<ვიწრო), ათი, მაგრამ ვითი (მეგრ.-ჭან.).

მეგრულ-ჭანურში ქართ. სა=ო: ო-ქოთომე „საქათმე“, ო-ღეჯე „საღორე“.

ნ. მარი ფიქრობდა, რომ ქართ. სა-ს შესატყვისად მეგრულ-ჭანურში უნდა ყოფილიყო *შო, რომელიც შემდეგ შო>¹ო>ო. ჩიქობავათი, მეგრ.-ჭან. -ო<ჰო. ასეა თუ ისე, უეჭველია, რომ მეგრ.-ჭან. ო-ს წინ უძლოდა რომელიღაცა თანხმოვანი.

ს. ჟენტს თავიღური მარცვლის სტრუქტურული დაწყების ტენდენციის გამოვლენად მიაჩნია ის ფაქტი, რომ თავიღური ხმოვანი იქცევა თანხმოვნად, თუ მას სხვა ხმოვანი ან სონანტი მოსდევს.

ივანია>ღვანია>ჟვანია, იაკობია>*დაკობია>*ჟაკობია>ჯაკობია, იორდანი>ღორდანი>ჟორდანი, იობავა>*ობავა>*ჟობავა>ჯობავა, იარე>მარე>ჟარე (საბა).

ბოლოკიდური მარცვლის აგებულება. ქართულში შესაძლოა სიტყვების ბოლოკიდური მარცვალი ბოლოვდებოდეს რომელიმე ხმოვანზე (ა, ე, ი, ო, უ) ან თანხმოვანზე (1, 2, 3, 4, 5), ერთმარცვლიანი სიტყვები ქართულში შესაძლოა ოთხ-ხუთ თანხმოვანზეც ბოლოვდებოდეს: ნაკლს, ძაღლს, მორგვს, ძარღვს, მატყლს, ვერცხლს, ცეცხლს...

სიტყვის ბოლოში თანხმოვანთა დაჯგუფება განსაკუთრებით ახასიათებს სვანურს: ზისხ „სისხლი“, ჭიმხ „ფეხი“, ისგმ „ვაშლი“, მ,რშკ „ჭიანჭველა“ (ამას უძღაუტს მიაწერენ და რელექციას).

მეგრულ-ჭანურს განსხვავებული ადგილი უჭირავს ამ შემთხვევაში. კოლხური, ქართულისა და სვანურისგან განსხვავებით, გაურბის ბოლოკიდურ მარცვალში თანხმოვანთა დაჯგუფებას. ამიტომ უძრავლეს შემთხვევაში კოლხურში სიტყვები რომელიმე ხმოვანზე ბოლოვდება.

ა: ბაბა „მამა“, მაფა „მეფე“, თომა „თმა“, თუთა „მთვარე“, ლეტა „ტალახი“, ნუსა/ნისა „ქალი, რძალი“, ჯიმა/ჯუმა „ძმა“.

ე: ბერე „ბავშვი“, კურხე „ფეხი“, ქოთუმე „ქათამი“, ყოყორე „კვანი“, სინჩხე „სიციხე“, მაყარე „მყარი“.

ი: არგუნი „ცული“, თოლი „თვალი“, კითი „თითი“, ხოჯი „ხარი“...

ო: ბოზო „ქალიშვილი“, ორძო „სკამი“, ფენწო „ლოკოკინა“, ოთხო „ოთხი“, ოვრო „რვა“, მწკო „წყავი“...

უ: კატუ „კატა“, მსქიბუ „ქვა (წისქვილის)“, მჟვაბუ/ჯვაბუ „გომბეშო“, ნუკუ/ნკ „ნიკაპი“..

მეგრულ-ჭანურში ბოლოკიდური მარცვალი ერთი ან ორი თანხმოვნით შეიძლება ბოლოვდებოდეს მხოლოდ მაშინ, თუ ფუძისეული და აფიქსისეული თანხმოვნები ერთად შეიყრებიან: კოჩქ „კაცმა“, ხოჩქ „ხარმა“, კკვათუნქ „კჭრი“, ვხანტუნქ „ვხატავ“, ინგარს „ტირის“...

ბოლოკიდურ მარცვალში რომ თანხმოვნები არ შეჯგუფდეს, ამის გამოა, რომ მეგრულში მიც. ბრუნვის -ს ნიშნის წინ იკარგება ფუძისეული ხშულები: დ, ტ, თ, ჯ, ჩ: დუ-ს (<დუდ-ს) „თავს“, ბე-ს (<ბედ-ს) „ბელს“, მარ-ს (<მარდ-ს) „მადლს“, ხო-ს (<ხოჯ-ს) „ხარს“, ქომონ-ს (<ქომონჯ-ს) „ქმარს“, კოჩი>კო-ს (<კოჩ-ს) „კაცს“, მე-ს (<მეტ-ს) „მეტს“, ღორონს (<ღორონთ-ს) „ღმერთს“.

არათავკიდურ მარცვალთა აგებულება: ქართულში არაადეკვატური მარცვლები ძირითადად იმავე თანხმოვნებით იწყება, როგორითაც თავკიდური მარცვლები. ამიტომ არათავკიდურ მარცვლებსაც აღმავალი ბგეროვნობა ახასიათებს (გა-ბზარ-ვა, აღ-გზნე-ბა, გა-მო-კრთო-მა, და-ნჯღრე-ვა...)

მეგრულ-ჭანურში არათავკიდურ მარცვალში თანხმოვანთა ხვედრითი წონა მეტია, მარცვალი შეიძლება იწყებოდეს ერთი, ორი, სამი და ზოგჯერ მეტი თანხმოვნითაც. ხშირია ასეთ შემთხვევაში ჰარმონიული კომპლექსები და სონანტები. ბურ-დღი-ნი „ბურდღუნი“, ბერ-ჯღე-ლი „ღნავილი (ტირილი)“, ო-დგი-ში „სადგისი“, ერ-ცქე-მი „ჯიხვი“, ვარ-ჩხი-ლი „ვერცხლი“, გო-მო-რძე-უა „გამარჯვება“, ო-რტყა-ფუ „სარტყელი“, ფუ-ცხო-ლი „ფუსფუსი“, დი-ნცხი-რი „სისხლი“, ო-ცხო-ჯი „სავარცხელი“, ხე-ნწკე-ლი „სალათა“, ე-ლა-მცქვე-რი „განებივრებული“, ო-შკვი-დუ „კუდაბზიკა“.

ბგერათა შესატყვისობა კოლხურსა და ქართულში

დღემდე, რაც კი ენაში მტკიცე ენათმეცნიერულ მონაპოვრად ითვლება, მოპოვებულია ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის მომარჯვებით. ეს მეთოდი მეტად მარჯვეა მონათესავე ენათა უძველესი სტრუქტურის დასადგენად. მონათესავე ენები გარკვეულ კანონზომიერებას გვიჩვენებენ ფონეტიკაში, გარკვეული შესატყვისობა აქვთ ბგერათა სისტემაში. ასეა ზანურსა (კოლხურსა) და ქართულს შორის. ბგერათა შესატყვისობის საკითხში მეგრული და ჭანური სავსებით ემთხვევიან ერთმანეთს ქართულთან მიმართებით. ესაა მთავარი არგუმენტი იმისა, რომ ისინი ცალკე ენებად არ მიიჩნევა.

პირველად ბგერათა შესატყვისობანი მეგრულსა (ამით კი ჭანურსაც!) და ქართულს შორის დაადგინა ალ. ცაგარელმა. შემდეგ ნ. მარმა დააზუსტა. ამ საკითხზე საგანგებო შრომები აქვს ა. ჩიქობავას, ა. შანიძეს, ვ. თოფურიას და სხვ.

ა. ჩიქობავა „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონის“ (1938) შესავალში ვრცლად ჩერდება მონათესავე ენათა შედარების პრინციპზე. აღნიშნულია, რომ:

1) შესადარებელი მოვლენები ან უნდა წარმოგვიდგენდნენ განვითარების ერთსა და იმავე საფეხურს, ან უნდა იქნენ დაყვანილი ერთ საფეხურამდის (ეს ისე საჭიროა, როგორც გაერთმინებელიანება წილადების შეკრება-გამრავლებისას), ე.ი. უნდა ვიცოდეთ შესადარებელ მოვლენათა ისტორია (მაგ. ქართ. „ხე“-ს მნიშვნელობით მეგრულ-ჭანურში არის ჯა. მაგრამ მათი შედარება არ შეიძლება, ჯა-ს შესატყვისია ძვ. ქართ. ძელ, „ხე ~ ძელი“).

2) შედარება არ შეიძლება, თუ სხვადასხვა ძირია, არ შეიძლება შევადაროთ: მიწა/ღინა, სანლი//¹უდე, თავი//ღუდი.

3) შედარება არ შეიძლება, თუ სავსებით ერთნაირი ფუძეებია, მაგ.: ქართულ-მეგრულ-ჭანური: ცხენი, კვერცხი, ხუთი, თხა.

4) შედარება შეიძლება, თუ ერთი და იმავე მასალის კანონზომიერი დიფერენციაცია მოცემულია. აქ რამდენიმე შემთხვევაა:

ა) მთელი ფუძე-ძირიც და აფიქსებიც კანონზომიერ შესატყვისობას გვაძლევენ: დედ-ალ/დად-ულ, კაც-ის/კოჩ-იშ.

ბ) ძირი იძლევა შესატყვისობას, აფიქსები – არა: ხარი/ხო-ჯი, ძმას/ჯუმას, მაგრამ: კაც-მა/კოჩ-ქ, არი-ს/ორე-ნ (აქ ფუნქციური შესატყვისობაა. აფიქსთა სხვაობა გამოწვეულია მათი სხვადასხვა წარმოშობით. მოთხრობითი ბრ.-ის -მა მოდის მან ნაცვალსახელიდან, ხოლო მეგრ.-ჭან. ქ უკავშირდება გ-ს: ე-გ-ე, ი-გ-ი (შდრ.: აქ<ჰაქ, ი-ქ<ჰი-ქ).

გ) ძირი არ იძლევა შესატყვისობას, აფიქსები – კი. მიწ-ის/დინა-ში, სახლებ-ის/უღეფ-იშ...

5) შესაძლოა კანონზომიერი შესატყვისობის გზით მიღებულმა მასალამ შესადარებელ ენებში იცვალოს აღნაგობა უკვე ამ ენათა განვითარების პროცესში (ძმა/ჯუმა-ჯიმა, ორივეგან ცვლილებაა: ძმა<ძამან), ჯუმა/ჯიმა (<ჯომალ).

6) შესაძლოა კანონზომიერი შესატყვისობის გზით მიღებულმა მასალამ შესადარებელ ენებში იცვალოს არა აღნაგობა, არამედ მნიშვნელობა, მაგ. ქართ. ძილ-ს შეესატყვისება მეგრ. ჯირ: „ღინჯირ-უ“ დაწვა, ე.ი. ქართულში ძილს აღნიშნავს, მეგრულში – წოლას.

მეგრ.-ჭან. ჯა-ს „ხეს“ შესატყვისია ძელ, რომელიც ზოგადად არ უდრის ხეს.

ხუცეს-ს შეესატყვისება მეგრ. უჩაშ „უფროსი“ (მნიშვნელობამ ქართულში განიცადა ცვლილება).

ღამე-ს შეესატყვისება ჭან. ღომა (მეგრ.: ღუმა) „ღომა“-გუშინ, „ღუმა“-წუხელ (მნიშვნელობა იცვლება მეგრ.-ჭანურში).

დღეს ზანურსა და ქართულს შორის დადგენილია ბგერათა შემდეგი შესატყვისობა:

ქართული:	ძ	წ	ც	ზ	ს	ე	ა	(ი)	ჯ	ჭ	ჩ	შ	(რ)	(ლ)
ზანური:	ჯ	ჭ	ჩ	შ	შ	ა	ო	(ე)	ჯგ	ჭგ	ჩქ/ჩკ	შქ/სქ	(ჯ)	(რ)

ძ : ჯ : ძალ-ლ-ი/ჯოდ-ორ-ი; ძე-ელ-ი/ჯე-ეშ-ი (ჭან. მჯეშში), ძმარი/ჯუშორი (ჭან.), ძმა/ჯუმა/ჯიმა, ძე-ალ//ჯი-ჯუ (=ღი-ჯუ) შდრ. გურ. ჯიჯგვი „ძვალმსხვილი“, ძერა/ჯაჯა (გურიაში, გვარი: ჯაჯანიძე), ძახ-ება/ო-ჯოხ-უ.

წ : ჭ : წითელი/ჭითა/მჭითა; წყრთა/ჭყირთა/ჭყითა; წაბლი/ჭუბური, აწ-ლ-ი/ინჭ-ირ-ი (ჭან.), ინჭირია (მეგრ.), მიწვდომა/მენ-

ჭაფა, წვიმა/ჭვიმა/მჭიმა; წამალი/ჭამი, მწერი/ჭანჯი, მწყერი/ჭყორი, წყველა/ჭყალა.

ც : ჩ : კაცი/კონი; ცრემლი/ჩილაპური, მიცემა/მეჩამა, ხ-უ-ც-ეს-ი/უ-ჩ-აში, ცხვირი/ჩხვიინდი, ცხრა/ჩხორო, ცხელი/ჩხე, ცოლი/ჩილი.

ზ : ჟ : ზე-და/ჟი (მეგრ.-ჭან.); მზე/მჟ-ორ-ა(ჭან.)/ბჟა(მეგრ.)/სვან. მიჟ.

ს : შ : ასი/ოში; სვანი/შონი; სუმა/შუმა; სე-ელ/შუელ/შე-ილ//შოლ: დოშოლაფან (ჭან.) „დაასველებენ“, ექვსი/ამშვი/ანში, სული/შური, სადგისი/ოდგიში.

ე : ა : ერთი/ართი, ექვსი/ამშვი/ანში; ძელ-ი/ჯა(ლ), მე/მა, მწერი/ჭანჯი. სიძე/სინჯა, მზე/ბჟა, მარჯვე-დ/მორძგვა-თ.

ა : ო : ასი/ოში, ძალი/ჯოდორი, ტბა (ტაბა)/ტობა/ტობა-ვარჩხლი „ტბავერცხლა“. კაცი / კონი, ქათამი / ქოთომი, ხარი / ხოჯი, ვაცი / ოჩი.

(ი) : (ე) : სახ. ბრ. ნიშანი ქართ. ი (კაცი, ქალი, ბავშვი) ჭან. ბერეფე „ბავშვები“, კოჩეფე „კატები“, ქათამი/ქოთუმე, ფეხი/კუჩხე.

ქართულში არსებულ შიშინა შ-ს და აფრიკატებს ჯ ჭ ჩ-ს მეგრულ-ჭანურში შეესატყვისება ორწევრიანი თანხმოვანთკომპლექსი: შიშინა სპირანტი (შ) და აფრიკატი (ჯ ჭ ჩ) + უკანაენისმიერი ხშული (გ კ ქ):

ჯ : ჯგ : ჯ-ობ-ნ-ა/რ-ჯგ-ინ-ა, ჯი-ნჭვე-ელ-ა/ჯგი-ჯგი-ტი-ა.

ჭ : ჭკ : ჭედ-გ-ა/ჭკად-უ-ა, ჭამს/ჭკომუნს, ჭარ/ჭერ „ჭრის“/ჭკირუა, ლოჭკორუ.

ჩ : ჩქ : ჩემი/ჩქიმი; ჩჩ¹/ლი (*ჩინილ)//ჩქიჩქუ/ჩუჩქუ (ჭან.), ჩანს/რჩქუ, მარვი/მუნჩქე.

შ : შქ : შვიდი/შქვითი; შ-ი-ა/შქ-ირ-ენ-ს; ვაშლი/უშქური, შუა/შქა, გა-შე-ებ-ა/მე-შქუ-მალა; მო-ა-შთ-ო/და-შქვიდ-უ; ლა-ში/ლეშქი (ჭან.), ლეჩქე (მეგრ.), შინება/შქურინი, შე-შა/დი-შქა.

ზანურის (კოლხურის) უკანაენისმიერები ამ კომპლექსებში შემდგომ არის განვითარებული. ფიქრობენ, რომ ჯ, ჭ, ჩ, შ ბგერები კოლხურში ველარიზებული იყო და არა პალატალური. ისინი დღესაც მაგარი თანხმოვნებია მეგრულ-ჭანურში. ამ თანხმოვანთა

ველარული წარმოება გახდა საფუძველი იმისა, რომ მათ შემდგომ განვითარებულიყო უკანაენისმიერი ხშულები (ს. ჟღენტი).

სხვა სახის თანხმოვანთშესატყვისობიდან არასისტემებრ აღსანიშნავია შემდეგი:

(რ) : (ჯ): ი-ს წინ: ხარი/ხოჯი, ფური/ფუჯი, ყური/ ¹უჯი, მხარი/ხუჯი/ფხუჯი, ძირი/ჯინჯი.

(ლ) : (რ): ი/უ ვიწრო ხმოვნების შემდეგ (სონანტების წინ): გული/გური, სული/შური, ფქვილი/ქვირი/მქი, ვაშლი/უშქური, თაფლი/თოფური... (ა და ე ხმოვნის შემდეგ ლ>ლ: მამალი, ბალი, თუალი, მსხალი, ყველი, საჭმელი, ყელი, გამონაკლისია: გველი, მგელი).

(გ) : (რ): საგზალი/ორზოლი, დაგზება/დორზამა, დაგზელს/დორზანს.

ამ უკანასკნელ შესატყვისობას გ. როგავამ სპეციალური წერილი უძღვნა: „ქართველურ ენათა ბგერათშესატყვისობიდან, მეგრ. რ.: ქართ. გ (საქ. მეცნ. აკ. მოამბე X, Ab 8, 1949) და დაამტკიცა, რომ მეგრულ-ჭანურში გ-ს ნაცვლად რ-ს ხმარება აქცესიური კომპლექსის დაძლევის კანონის საფუძველზეა დამყარებული. მერდინაფუ (<მეგდინაფუ) „დაგკარგია“, რთხულენს (<გთხულენს) „გთხოვს“, რჩანს (<გჩანს) „გაჭმევს“, რჯვიდუნს (<გჯვიდუნს) „გკოცნის“... ჩანს, რომ გ>რ, რადგან გ რომ დარჩენილიყო, აქცესიური კომპლექსები ჩნდებოდა: გდ, გთ, გჩ, გჯ... ასეთ კომპლექსს კი ზანური გაურბის.

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, მეგრულ-ჭანურს „შიშინა“ გაბგერება ახასიათებს, ქართულს – „სისინა“. ამ შესატყვისობაში ბგერათა ქართული წყება სისინაა, მეგრულ-ჭანურისა – შიშინა. ეს აკუსტიკური შთაბეჭდილების მიხედვით. არტიკულაციის მიხედვით კი ამ ორ წყებას შორის შემდეგი სხვაობაა: ძ, წ, ც, ზ, ს წარმოებისას ენის წვერი მონაწილეობს, ხოლო ჯ, ჭ, ჩ, ჟ, შ წარმოებისას – წინა ენის ზურგი, ე.ი. დიფერენციაცია ამ თანხმოვნებში გამოუწვევია არტიკულაციის ცვლას, წინა ენის ზურგის ამოქმედებას ენის წვერის ნაცვლად. წარმოების უკან გადაწევა – ენის მონაწილეობის მიხედვით რომ ვიმსჯელოთ – ესაა ის საფუძველი, რომელმაც განსაზღვრა მეგრულ-ჭანურის „შიშინი“ ქართულის „სისინის“ ნაცვლად (ა. ჩიქობავა).

რა გამოიწვია ეს ცვლილება? უცნობია. სპონტანურია. რატომ ქართულში არ მოხდა თანხმოვანთა წარმოების გადაწევა? პრინციპულად ქართულსაც შეეძლო „სისინი“ შეეცვალა „შიშინით“, მაგრამ ეს არ მომხდარა.

ამ მხრივ საინტერესოა შენ/სი ნაცვალსახელების მიმართება. „შენ“ აღმოაჩნდა „სისინა“ წრის ენას, „სი“ კი – „შიშინა“ წრისას. როგორ? „შენ“ ქართულში ზანურიდან შევიდა, ხოლო „სი“ ზანურში ქართულიდან? არა. ა. ჩიქობავა ფიქრობს, რომ **შენ** ქართულსავე ნიადაგზეა მიღებული სე-ნ/(სი-ნ)-ისაგან. სი-ნ/სე-ნ-ში ნ/ნა დეტერმინანტია, ამდენად, **სი** II პირის ნაცვალსახელი გამოდის ქართულსა, მეგრულ-ჭანურსა და სვანურისათვის, ე.ი. ქართველური ენებისათვის. ქართულში ეს **ს** შემდეგ შეცვლილა **შ**-თი (შენა, შენი...), ასევე შენი/სქანი. აქ **შ** მიღებულია **ს**-საგან, **ს** დაუცავს მეგრულ-ჭანურს და **ქ** განვითარება.

თ. გამყრელიძე კი სულ სხვა ახსნას იძლევა შრომაში „სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა სტრუქტურის ზოგი საკითხი“, 1959.

რატომ აქვს **შ** და **ჯ**-ს ზანურსა და სვანურში ორგვარი შესატყვისი? რატომ გვაქვს, ერთი მხრივ, **შ** – შქ/შგ, **ჯ** – ჯგ, ხოლო, მეორე მხრივ, **შ** – სქ/სგ, **ჯ** – ძგ (შველი – მსქვერი; მარჯვენა – მარბგვანი).

თუ არსებული ახსნიდან ამოვალთ, რომ **შ** – სქ/სგ შეფარდებაში პირველადია სქ/სგ (<*ს), მაშინ უნდა დაეუშვათ, რომ ქართულში, რომელიც სისინა წრის ენაა, ეს სისინა (ს) სპირანტი შესატყვისი შიშინაში გადავიდა, მაშინ, როცა ზანურსა და სვანურში, რომლებიც შიშინა წრის ენებია, ამავე ფონემას არ მოუცია შიშინა რეფლექსი. თუ ამას დაეუშვებდით, უნდა გვევარაუდა, რომ არსებობდა ს-სგან (იმ ს-სგან, რომელიც ზანურსა და სვანურში **შ**-ს იძლევა) განსხვავებული (ფონოლოგიურად) მეორე სისინა სპირანტი, რომელსაც ქართულში უნდა მოეცა **შ** და ზანურში **სქ, სგ, სგ**. ე.ი. **შ(<*ს)>სქ/სგ**. მაგრამ ასეთი გადასვლისათვის ფონეტიკური პირობები არ არსებობს: ა) ამგვარი **შ** ქართულში (თითქოს ს-სგან მომდინარე) გვხვდება ისეთსავე ფონეტიკურ გარემოცვაში, როგორშიც ის **ს** სპირანტი, რომელსაც ზანურსა და სვანურში **შ** ფონემა შეეფარდება. ბ) რატომ განივითარა ამგვარმა პოსტულირე-

ბულმა (*ს) სპირანტმა უკანაენისმიერი ზშული (კ, გ)? სქ/სგ კომპლექსი ზანურ-სვანურში ისეთ ფონეტიკურ გარემოცვაში გვხვდება, რომელიც ქართულ ს ფონემის შესატყვისად არსებულ შიშინა (შ) სპირანტისთვის დასტურდება რიგ ფორმებში.

გ) განსაკუთრებით დამახასიათებელია ის გარემოება, რომ ზანურსა და სვანურში არ არსებობს პირველადი სქ/სგ კომპლექსი, რომლის შესატყვისად ქართულში ს სპირანტი იყოს წარმოდგენილი. სქ/სგ დასტურდება მხოლოდ მაშინ, თუ მის შესატყვისად ქართულში შ სპირანტი გვაქვს. ეს გარემოება გადამწყვეტია. ცხადი ხდება, რომ შქ/შგ და სქ/სგ კომპლექსები ორივე ერთ სიბრტყეზე დგას და ორივე თავდაპირველი შიშინა (შ) სპირანტის კანონზომიერი რეფლექსია.

შ-ს დისტრიბუციული ანალიზი გვარწმუნებს, რომ შქ/შგ კომპლექსის ჩამოყალიბება თავდაპირველი შიშინა (*შ) ფონემისაგან სპონტანური ბუნებისაა. მაგრამ სხვაგვარადაა სქ/სგ კომპლექსებთან საქმე: სქ/სგ შეეფარდება ქართულში ისეთ შიშინა (შ) სპირანტს, რომელსაც ბაგისმიერი ვ ან ი ფონემა მოსდევს. იგივე ითქმის ჯ ფონემაზე, რომელიც იძლევა ძგ/სგ კომპლექსებს:

ქართ. შვ/წ – ზან. სქვ – სვან. სგწ

შუ-ენის, ჭან. მეგომსქუ, მ-სქვა, სვან. ხ-ე-სგწ-წ „შვენის“

შვ-ელი, ჭან. მ-სქვ-ერი, მეგრ. სქვეერი.

შა-შ-ვი (<სა-შ-ვი, ძვ. ქართ. შაშუ) ჭან. მ-ზე-სქ-უ, მეგრ.

ზესქვი.

შვ-ილ-ი, მეგრ.-ჭან. სქ-ირ-ი (<სქვირი).

ქართ. ჯუ – ზან. ძგვ – სვან. სგუ

მარ-ჯუ-ენ-ე, მეგრ. მარ-ძგვ-ანი, სვან. ლე-რსგწ-ენ

ჯვ „გარეთ გასვლა“, მეგრ. ძგვ, შდრ. სვან. ლა-სგ-არ „საპირფარეშო“.

ხმოვანთა შესატყვისობა ზანურის კილოკავებში:

ზანურის კილოკავებში შეინიშნება რიგ შემთხვევაში უ-სა და ი-ს, აგრეთვე ო-სა და ი-ს შესატყვისობა. ასეთი უ-ს ი ზუგდიდურ-სამურზაყანულში , -ში გადადის.

ვიწურ-არქაბული, ათინური უ = ხოფური, სენაკური ი = ზუგდიდურ-სამურზაყანული , -ს.

ვიწურ-არქაბულ-ათინური	ხოფური, სენაკური	ზუგდიდურ-სამურზაყანული	
დაჩხური	დაჩხირი	დაჩხ,რი	„ცეცხლი“
ჭკუდი	ჭკიდი	ჭკ,დი	„მჭადი“
დოზუმი	დოზიმი	დოზ,მი	„გაზომა“
ჟური	ხოფ.(ჟურ), სენაკ.ჟირი	ჟ,რი	„ორი“

ვიწურ-არქაბული, ათინური ო = ხოფური, სენაკური ი = ზუგდიდურ-სამურზაყანული , :

ვიწურ-არქაბული, ათინური	ხოფური, სენაკური	ზუგდიდურ-სამურზაყანული
კორზა „კოვზი, ციცხვი“	კირზა	კ,რზა
ოჭკორუ/ოშკორუ(ათინ.) „ჭრა“	ოჭკირუ	ოჭკ,რუ
ქმოლი „ქმარი“	ქმოლი (ხოფ.)	ქ,მოლი

უ/ო : ი შესატყვისობაში პირველადია უ/ო. ი შემდეგაა მიღებული, ხოლო ეს ი>, ე.ი. უ/ო>ი>, გ. როგავა კი სხვა ახსნას იძლევა. მისი აზრით, ბერათა ასეთი შესატყვისობა შედეგია ზანურის ხოფურ, სენაკურ, ზუგდიდურ-სამურზაყანულ კილოკავებში გარკვეულ პოზიციებში უკანაენისმიერი უ ხმოვნის ირაციონალური , ხმოვანში გადასვლისა. ხოფურსა და სენაკურში , -ს შენაცვლება ძირითადი ხმოვანი ი, ე.ი. უ/ო>, >ი. უ/ო-ს შეცვლა ირაციონალური , ხმოვნით ზანურის გარკვეულ კილოკავებში ზოგადი ხასიათის ფონეტიკური პროცესია. იგი გამოწვეულია უ/ო-ს წარმოებისთვის საჭირო ბერებისა და ენის აქტიურობის მოღუნებით. რა პროცესებში გადადის უ/ო , -ში? – თუ ასეთ უ/ო-ს წინ უძღვის რომელიმე არალაბიალური თანხმოვანი (გ, ქ, კ, ლ, ხ, ზ, ს...) და უკავია ინტერკონსონანტური პოზიცია: გურუნი>გ,რნი „ვირი“, ჭკუდი>ჭკ,დი „მჭადი“ ...

ზუგდიდურ-სამურზაყანულში უ>, იძლევა აფიქსებთანაც და ღია პოზიციაშიც: რგუნს>რგ,ნს „რგავს“, გორჩხუ>გორჩხ, „გა-რეცხა“, ბალუ>ბალ, „ბელელი“.

სხვა შემთხვევაში უ/ო ხმოვანი უცვლელი რჩება ზანურის კილოებში:

1) სიტყვის დასაწყისში: უჩა „შავი“, უკუმელა „უკუნი“, ულუ „აქვს“, უნჩაში „უფროსი“, უკული „კვლავ (მერე)“...

2) ხმოვნის წინ: ჯუა „ძუ“, ქუა „ქვა“, ონჯუა „საღამო“, რუო „რვა“, სქუა „შვილი“...

3) წყვილბაგისმიერ ხშულების შემდეგ (ბ, ფ, პ, გ): ბული „ბალი“, ბურჭული „წალი“, ფუჯი „ფური“, ფურცელი „ფოთო-ლი“, ფურინუა „ფრენა“, პუნა „კუზიანი“, პუტონი „პუტვა“, გუ „ჭგავს“, მუნჩქვი „მაჩვი“.

4) უ ხმოვანი არ გადადის ,-ში არც ზუგდიდურ-სამურზაყანულში, როცა მას წინ უძღვის რომელიმე ლაბიალიზებული კომპლექსი: თანხმ.+ვ: გვ, ქვ, კვ, ღვ, ზვ, ჯვ, ჩვ, ჭვ, ძვ, ცვ, წვ, შვ, შვ, ღვ, თვ, ტვ.

ძვ. ქართულში ასეთი კომპლექსების ლაბიალური მომენტი ი-თი აღინიშნებოდა.

ზანურში ზოგჯერ ეს ლაბიალიზებული ელემენტი ვ იკარგება, ხოლო უ უცვლელი რჩება (სუფიქსისეული):

ჭუნს < ჭვუნს, უჭუ < უჭვუ (შედ. ღოჭვი. ძვ. ქართ. წუავს).

რხუნს (<რხვუნს), ურხუ<ურხვუ (შედ. ძვ. ქართ. 1/2ურელი).

სქუნს (<სქვუნს) „კრავს, ნასკავს“...

შუნს (<შვუნს) „სვამს“...

მორფოლოგია

არსებითი სახელის ბრუნვები და ბრუნვა

კოლხურში ყველა ის ბრუნვა გვაქვს, რაც ქართულშია, წოდებითის გამოკლებით. წოდებითი ბრუნვა კოლხურში არაა, მის ფუნქციას სახელობითი ბრუნვა ასრულებს (ასეთ შემთხვევაში სახელს ხშირად შორისდებული ბგერა **ო**, **ვო** უძღვის წინ: ვო, პეტრე, კოჩი//ო, კოჩი... „კაცო“). სამაგიეროდ, მეგრულსა და ჭანურში ქართულთან შედარებით მეტია: დაშორებითი (კოჩიშე/კოჩიშენ) ჭან.) და მიმართულებითი (კოჩიშა). მხოლოდ მეგრულშია დანიშნულებითი (კოჩიშოთ), გარდაქცევითი (კოჩო „კაცად“, ბალანათ „ბაღდად“, მაყარეთ „მაყარად“). ასე რომ, ჭანურში 7 ბრუნვაა, მეგრულში – 9 ბრუნვა. ბრუნვა ერთია მეგრულსა და ჭანურში.

ბრუნვის ნიშნები:

	მეგრული	ჭანური
1. სახელობითი	ი	ე/ი
2. მოთხრობითი	ქ	ქ
3. მიცემითი	ს	ს
4. ნათესაობითი	შ(ი)	შ(ი)
5. მიმართულებითი	შა	შა
6. დაშორებითი	შე	შენ(ნ)
7. მოქმედებითი	თ(ი)	თენ(ნ)
8. დანიშნულებითი	იშ-ოთ	—
9. გარდაქცევითი	ო/თ	—

ფუძეთანხმოვანიან სახელთა ბრუნვა: კოჩი-ი „კაცი“, ღუდი-ი „თავი“, ფუჯი-ი „ფური“, გური-ი „გული“.

	მეგრული	ჭანური
სახ.	კორ-ი, დუდ-ი, ფუჯ-ი, გურ-ი	კორ-ი, დუდ-ი, ფუჯ-ი, გურ-ი
მოთხრ.	კორ-ქ, დუდ-ქ, ფუჯ-ი-ქ, გურ-ქ	კორ-ი-ქ, დუდ-ი-ქ, ფუჯ-ი-ქ, გურ-ი-ქ
მიც.	კო-ს, დუ-ს, ფუჯ-ი-ს, გურ-ს	კორ-ი-ს, დუდ-ი-ს, ფუჯ-ი-ს, გურ-ი-ს
ნათ.	კორ-ი-შ(ი), დუდ-ი-შ(ი), ფუჯ-ი-შ(ი), გურ-ი-შ(ი)	კორ-ი-შ(ი), დუდ-ი-შ(ი), ფუჯ-ი-შ(ი)...
მიმართ.	კორ-ი-შ-ა, დუდ-ი-შ-ა, ფუჯ-ი-შ-ა, გურ-ი-შ-ა	კორ-ი-შ-ა, დუდ-ი-შ-ა, ფუჯ-ი-შ-ა...
ღაშორ.	კორ-ი-შე, დუდ-ი-შე, ფუჯ-ი-შე, გურ-ი-შე	კორ-ი-შე(ნ), დუდ-ი-შე(ნ), ფუჯ-ი-შე(ნ)...
მოქმ.	კორ-ი-თ(ი), დუდ-ი-თ(ი), ფუჯ-ი-თ(ი)...	კორ-ი-თე(ნ), დუდ-ი-თე(ნ), ფუჯ-ი-თე(ნ)...
ღანიშნ.	კორ-ი-შ-ოთ, დუდ-ი-შ-ოთ...	—
გარდაქც.	კორ-ო, დუდ-ო, ფუჯ-ო, გურ-ო	—

მრავლობითი რიცხვი

	მეგრული	ჭანური
სახ.	კორ-ეფ-ი, ფუჯ-ეფ-ი...	კორ-ეფ-ე, ფუჯ-ეფ-ე...
მოთხრ.	კორ-ენ-ქ, ფუჯ-ენ-ქ.../კორ-ეფ-ქ, ფუჯ-ეფ-ქ...	კორ-ეფ-ე-ქ, ფუჯ-ეფ-ე-ქ...
მიც.	კორ-ენ-ს, ფუჯ-ენ-ს.../კორ-ეფ-ს, ფუჯ-ეფ-ს...	კორ-ეფ-ე-ს, ფუჯ-ეფ-ე-ს...
ნათ.	კორ-ეფ-იშ(ი), ფუჯ-ეფ-იშ-ი...	კორ-ეფ-ე-შ(ი), ფუჯ-ეფ-ე-შ(ი)...
მიმართ.	კორ-ეფ-ი-შ-ა, ფუჯ-ეფ-ი-შ-ა...	კორ-ეფ-ე-შ-ა, ფუჯ-ეფ-ე-შ-ა...
ღაშორ.	კორ-ეფ-ი-შე, ფუჯ-ეფ-ი-შე...	კორ-ეფ-ე-შე(ნ), ფუჯ-ეფ-ე-შე(ნ)...
მოქმ.	კორ-ეფ-ი-თ(ი), ფუჯ-ეფ-ი-თ(ი)...	კორ-ეფ-ე-თე(ნ), ფუჯ-ეფ-ე-თე(ნ)...
ღანიშნ.	კორ-ეფ-ი-შ-ოთ, ფუჯ-ეფ-ი-შ-ოთ...	—
გარდაქც.	კორ-ეფ-ო, ფუჯ-ეფ-ო	—

ფუძეთანხმოვანიანთა დამახასიათებელი ისაა, რომ:

1) ჭანურში სახ. ბრუნვის ი ნიშანი გადაჰყვება ყველა ბრუნვაში, თითქოს ი ბოლოკიდურიანი სახელი იყოს. მეგრულში კი ასეთი რამ იშვიათია (!) მოთხრობითსა და მიცემითში. (შესასწავლია, მეგრულში ი გადაჰყვება თუ აქაც კომპლექსის შექმნის საშიშროებაა: ძღაბ-ღ-ს (გოგოს) (ძღაბ-ს არაა), თოფ-ღ-ს (არაა თოფ-ს)..

2) მრავლობით რიცხვში (-ეფ) სუფიქსი უცვლელადაა წარმოდგენილი, მაშინ, როცა ხმოვანფუძიანებთან ე-ს კარგავს ჭანურში (კატუ-ფ-ე „კატები“, ორძო-ფ-ე „სკამები“, ბუცხა-ფ-ე „ფრჩხილები“. ე. ი. ა, ო, უ, ე-ზე დაბოლოებულ სახელებში), მეგრულში -ეფ სრულადაა ამ შემთხვევაში შენახული (ბირცხეფი „ფრჩხილები“, კოტოეფი „ქოთნები“, კატუეფი „კატები“).

3) მეგრულში მრავლობითი რიცხვის -ეფ ნიშანი მოთხრობითსა და მიცემითში იქცევა -ენ-ად (სენაკურში უფრო) ან -ემ-ად (ემ/ეფ – უფრო ზუგდიდურ-სამურზაყანულში).

4) მეგრულში მიც. ბრუნვის -ს ნიშნის წინ ფუძის ბოლო თანხმოვნები იკარგება. ესენია დ, ტ, თ, ჯ, ჩ. (ე.ი. კომპლექსის აუტანლობა უფრო მიც.-ის -ს-სთან თუ -ს სპირანტობის გამოა?).

მე-ს (<მეტ-ს), დუ-ს (<დუდ-ს) „თავს“, მარ-ს (<მარდ-ს) „მადლს“, ღორონ-ს (<ღორონთ-ს) „ღმერთს“, ხოჯს>ხო-ს „ხარს“, კონს>კოს „კაცს“.

ასევე, პოზიციური ცვლით ფუძის ბოლოკიდური -ლ მიც. ბრუნვაში რ-დ იქცევა: ბული – ბურს „ბალს“, თოლი – თორს „თვალს“, ბურჭული – ბურჭურს „წაღლს“, კუდელი – კუდერს „კუდს“, დუდელი – დუდერს „თავთავს“...

5) მრავლობითი რიცხვის სახელობითში ჭანურმა ყველგან შეინახა სახელობითი ბრუნვის ზანური ნიშანი ე, მაშინ, როცა მხოლობითში მისი ადგილი დაიჭირა ქართულმა ი-მ. მეგრულმა კი ზანური ნიშანი ე მხოლობითშიც დაკარგა და მრავლობითშიც. ეს ე ი-ს მსგავსად სახელობითიდან ყველა ბრუნვას გადაჰყვება.

6) მეგრულის ზუგდიდურ-სამურზაყანულ კილოკავში მიცემითის ს შეცვლილია ც-თი: კოც „კაცს“, დუც „თავს“, ხოც (<ხოჯს) „ხარს“, ჩხომც „თავზს“...

ფუძემდებნიან სახელთა ბრუნება: მეგრულ-ჭანურში ხმოვანზე დაბოლოებული სახელები სხვანაირად იბრუნვის.

ა: თომა „თმა“, ბიგა „ჯოხი“, დიშქა „შეშა“, ჯუმა/ჯიმა „ძმა“, ნუსა/ნისა „რძალი“, ატამა „ატამი“, ბირცხა „ფრჩხილი“...

ე: ბერე „ბავშვი“, კურხე „ფეხი“, ქოთუძე „ქათამი“, ონტულე „ბოსტანი“, გინძე „გრძელი“, მეგრ.: მაყარე „მაყარი“, ჭიჭე „პატარა“, ღეჯე „ღორი“...

ო: ორძო „სკამი“, ფენწო „ლოკოკინა“, ჩხორო „ცხრა“, ოვრო „რვა“, ბოზო „ქალიშვილი“, კოტო „ქოთანი“...

უ: კატუ „კატა“, ჩიჩქუ „ჩივილი“, ჟვაბუ /მჯვაბუ „გომბეშო“, ღუმუ „ღომი“, ნუკუ „ნიკაპი“, ოჭარუ „წერა (ჭან.)“, ოკვათუ „ჭრა (ჭან.)“...

	მეგრული	ჭანური
სახ.	„თმა“, „კატა“, „ქოთანი“, „სახლი“	„თმა“, „კატა“, „სკამი“, „ბავშვი“
მოთხრ.	თომა, კატუ, კოტო, ¹ უდე	თომა, კატუ, ორძო, ბერე
მიც.	თომა-ქ, კატუ-ქ, კოტო-ქ, ¹ უდე-ქ	თომა-ქ, კატუ-ქ, ორძო-ქ, ბერე-ქ
ნათ.	თომა-ს(ი), კატუს(ი), კოტო-ს(ი), ¹ უდე-ს(ი)	თომა-ს, კატუ-ს, ორძო-ს, ბერე-ს
მიმართ.	თომა-შ(ი), კატუ-შ(ი), კოტო-შ(ი), ¹ უდე-შ(ი)	თომა-შ(ი), კატუ-შ(ი), ორძო-შ(ი), ბერე-შ(ი)
ღამორ.	თომა-შა, კატუ-შა, კოტო-შა, ¹ უდე-შა	თომა-შა, კატუ-შა, ორძო-შა, ბერე-შა
მოქმ.	თომა-შე, კატუ-შე, კოტო-შე, ¹ უდე-შე	თომა-შე(ნ), კატუ-შე(ნ), ორძო-შე(ნ)...
ღანიშნ.	თომა-თ(ი), კატუ-თ(ი), კოტო-თ(ი), ¹ უდე-თ(ი)	თომა-თე(ნ), კატუ-თე(ნ), ორძო-თე(ნ)...
გარდაქც.	თომა-შ-ო(თ), კატუ-შ-ო(თ)...	—
	თომა-თ, კატუ-თ, კოტო-თ, ¹ უდე-თ	—

1) მრავლობით რიცხვში **ა, უ, ო**-ზე ფუძეგათავებული სახელები ჭანურში მრავლობითი რიცხვის **ფე**-ის **ე**-ს კარგავენ: თომა-ფე, თომა-ფე-ქ, კატუ-ფე, კატუ-ფე-ქ; ორძო-ფე, ორძო-ფე-ქ.

მეგრულში ასე არაა: კატუ-ეფ-ი, კოტო-ეფ-ი, ჴედე-ეფ-ი, თომ-ეფ-ი (<თომა-ეფ-ი).

ე-ზე დაბოლოებული სახელები (ბერეფე, კუჩხეფე) ა. ჩიქობავათი: ბერ-ეფ-ე, კუჩხ-ეფ-ე, ე.ი. ფუძის ბოლო ე არის მოკვეცილი. მაგრამ: მამცუდალე-ფ-ე „მატყუარები“, ონჩამურე-ფ-ე „საცეხველ-ებ-ი“, აქ მრავლობითი რიცხვის ე-ა მოკვეცილი.

2) სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ჭანურში მხოლოდით რიცხვში ჩვეულებრივ ი არის, როგორც ეს ქართულსა და მეგრულშია, მაგრამ შენახულია ქართული ი-ს ზანური შესატყვისი ე: ბერ-ე „ბავშვი“, კუჩხ-ე „ფეხი“, ქოთუმ-ე „ქათამი“...

ამ სახელებში ე სახელობითი ბრუნვის ნიშანია და არა ფუძის დაბოლოება. ჭანურში ე-ზე ფუძეგათავებული სახელები ისე არ მოიპოვება, როგორც ი-ზე გათავებული სახელები ქართულში (ნაწარმოებ სახელებში ე მაწარმოებელია: მამცუდალე, ონჩამურე, ნოპიწყალე „ცეცხლის წინწყლები“). ნასესხებში კი ე ფუძისეულია: დეკიკე, მეფვე, მეზარე „საფლავი“. ჭანურში პირველადი სახელებიც ბოლოვდება, ალბათ, ე-ზე, მაგრამ იგი აირია სახელობითი ბრუნვის ე-ში, როგორც ქართული ი (ფუძისა) აირია სახელობითი ბრუნვის ი-ში (ძველი ქართ.: გრიგოლი, ახალი ქართ. გრიგოლ) და, ამდენად, ე-ზე დაბოლოებული ფუძეები გადაშენდა. სახელობითი ბრუნვის ი/ე ნიშანი ისე გადაჰყვება ყველა ბრუნვაში, როგორც სხვა ფუძისეული ა, ო, უ ხმოვნები.

ი. ყიფშიძის აზრით, (ნ. მარს იმეორებს, ეტყობა, მარს ქართ. ი<უ, რათა სემიოტიკისათვის დაეკავშირებინა) მეგრულში სახელობითი ბრუნვის ნიშანი უნდა ყოფილიყო უ; უ>ი. მაგრამ დღეს ჭირს მისი გარჩევა ფუძისეული უ-სგანო. მხოლოდ ბედნიერ შემთხვევას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ ფიცილის ფორმულაში დარჩენილა სახელობითი ბრუნვის ნიშანი უ: ღორონთუ-მე (ღმერთმანი, ღმერთი-მე), შურუ-მე, სქანი მორდუ-მე (ღორონთი „ღმერთი“, შური „სული“, მორდუ „გაზრდა“).

ჩვენი აზრით, პირიქითაა: ღორონთი-მე>ღორონთუმე (მ-მ ლაბიალობა შესძინა ი-ს და უ-დ აქცია ასიმილაციის ძალით).

3) მთხრობითი ბრუნვის ნიშანია -ქ მეგრულ-ჭანურში. ი. ყიფშიძე ამ ბრუნვას ეძახდა „ნაცვალსახელოვან მიცემითს“, ე.ი. ჩანს, მას ქ ნაცვალსახელიდან მომდინარედ მიაჩნდა, მაგრამ კერ-

ძოდ საიდან, ეს არა ჩანს. „ნაცვალსახელობით“ ბრუნვას ეძახდა მას ნ. მარიც.

ა. ჩიქობავას აზრით, ქ უკავშირდება გ-ს: ე-გ-ე, ი-გ-ი (მდრ. აქ<ჰა-ქ, იქ<ჰი-ქ). იგი მან-ის (მოთხ. ბრ.) ბადალია. თვით ქართულში მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი ისტორიულად -ნ არის: მან-ნ, ვი-ნ/მუ-ქ, მი-ქ. ქართულში ნ არის ქართული თუ შემონატანია?

4) მიცემითი ბრუნვის ნიშანია ს, როგორც ეს ქართულშია. მოსალოდნელი იყო -შ, მაგრამ არსად შენახულა მიცემითში -შ. მეგრულის ზუგდიდურ-სამურზაყანულში ეს ს>ც: კოც „კაცს“, ხოც „ხარს“...

იმვითად არის -ას: ძვირ-ას „ძვირად“, ნწარ-ას „მწარედ“, შხირ-ას „ხშირად“, ეფ-ას „იაფად“, თელ-ას „ცოცხლად“. ყიფშიძის აზრით, -ას არის არქაული ბრუნვის ნიშანი ქართული მიცემითისა. ყიფშიძე, ალბათ, გულისხმობდა ქართულის შემდეგი სახის მაგალითებს: ალაგას, ადგილას.

5) ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია ქართული ის-ის შესატყვისი იშ, რომელიც ხმოვანფუძიანებთან კარგავს ი-ს და რჩება -შ. თომა-შ(ი), კატუ-შ(ი), უღე-შ(ი), კოტო-შ(ი), თომა-შ(ი)<თომა-იშ(ი).

თანხმოვანფუძიან სახელებთან -იშ რჩება: კოჩ-იშ(ი), ხოჯ-იშ(ი)...

ოლონდ ის კია, რომ ამ იშ-ის ი ნათესაობითის ნიშნის ელემენტია, თუ სახელობითი ბრუნვის ი, რომელიც ყველა ბრუნვაში გადაჰყვება, ამის გარჩევა ძნელია: კოჩ-ი, კოჩ-ი-ქ, კოჩ-ი-შ(ი) (<*კოჩ-ი-იშ(ი)).

მრავლობით რიცხვში -იშ დაცულია: კოჩ-ეფ-იშ(ი). ეს ასეა მეგრულში, ხოლო ჭანურში შ არის დარჩენილი, ფუძის ბოლო ხმოვნის გავლენით იშ-ის ი იკარგება: კატუ-ფ-ე-შ(ი) „კატებით“, კოჩ-ეფ-ე-შ(ი) „კაცებით“...

შეიძლება ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი დაიკარგოს კომპოზიტებში: ზღვა-პიჯი (<ზღვაშ(ი) პიჯი) „ზღვისპირი“, ჭუბურ-ხინჯი „წაბლისხიდი“...

6) მიმართულებითი, დაშორებითი და დანიშნულებითი ბრუნვები ნათესაობითი ბრუნვის დიფერენციაციითაა მიღებული: ნათ. კოჩ-ი-შ(ი) ჟვაბუ-შ(ი) „კაცისა“, „გომბეშოსი“

დაშორ.	კოჩ-ი-შ-ე(ნ)	ჟვებუ-შ-ე(ნ)	„კაცვიდან/ისგან“	„გომბეშოდან/ისგან“
მიმართ.	კოჩ-ი-შ-ა	ჟვებუ-შ-ა	„კაცვისკენ“	„გომბეშოსკენ“
დანიშნ.	კოჩ-ი-შ-ო(თ)	ჟვებუ-შ-ო(თ)	„კაცვისთვის“	„გომბეშოსთვის“

ნ. მარისა და ი. ყიფშიძის აზრით, მიმართულებითი ბრუნვა (კოჩი-შა) არის წმინდა მიცემითი ბრუნვა ქართული გახმოვანებით (ა გახმოვანებით): კოჩიშა < *კოჩიჰშ (შდრ.: ნწარაჰს, ძვირაჰს). ეს სწორი არაა.

მათივე აზრით, დაშორებითი ბრუნვა (კოჩ-ი-შე) არის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა თუბალ-კაინური გახმოვანებით (ე/ი ხმოვნით). არაა სწორი ესეც.

დანიშნულებითი მიჩნეულია მარისა და ყიფშიძის მიერ მეორე მიცემით ბრუნვად თუბალ-კაინური გახმოვანებით (ქართ. ა > მეგრ.-ჭან. ო) კოჩ-ი-შ-ო(თ) < *კოჩ-ი-ოშ(თ). არც ესაა სწორი. ნამდვილად სამივე ეს ბრუნვა ნათესაობითი ბრუნვის დიფერენციითაა მიღებული, რასაც ადასტურებს შემდეგი:

1) სამივე ბრუნვაში საერთო შ დაბოლოებიანი (ნათ. ბრ.) ფუძე; 2) ნაცვალსახელთა წარმოება:

	მეგრული		ჭანური
ნათ.	კოჩ-ი-შ	ჩქიმ	ჩქიმ/შქიმ
მიმართ.	კოჩ-ი-შ-ა	ჩქიმ-და	ჩქიმ-და/შქიმდა
დაშორ.(დაწყ.)	კოჩ-ი-შ-ე	ჩქიმ-დე	ჩქიმდე(ნ)/შქიმდე(ნ)
დანიშნ.	კოჩ-ი-შ-ოთ	ჩქიმ-ოთ	— — —

ასეა II პირის ნაცვალსახელი: სქ/კან — სქ/კანდა, სქ/კანდე, სქ/კანოთ...

ვ. თოფურიამ წერილში „ზოგიერთი ბრუნვის გენეზისისათვის მეგრულ-ჭანურში“, წამოაყენა მოსაზრება, რომ მიმართულებითი და დაშორებითი ბრუნვის დაბოლოება ა და ე მოდის ნაცვალსახელებში დაცულ -და და დე/დე(ნ) ნაწილაკისაგან:

კოჩიშა < *კოჩიშდა, კოჩიშე < *კოჩიშდე(ნ)

დ-ს დაკარგვა საზოგადო სახელებში ფონეტიკურ ნიადაგზეა წარმოშობილი, მეგრულ-ჭანური გაურბის აქცესიურ შდ კომ-

პლექსს (მდრ. შტერი>შერი, შტრაფი>შრაფი, დასტურ>დასურო, ვერსი(<ვერსტი...)).

ვ. თოფურია არ ეხება, თუ რა წარმოშობისაა თვით და/დე/დენ.

2) დანიშნულებითი უდრის ნათ. ბრ. + გარდაქცევითი ბრუნვის ნიშანი **-ოთ**.

კოჩ-ი-შ-ოთ (გარდაქც.: კოჩ-ოთ) და ფარავს ქართულის „კაც-ის-ად“-ს. ხევსურულშია ასე: ქმრისად (<ქომონჯიშოთ), გურულში: იმიზა<იმისდა. **-ად** ქართულის მეგრულ-ჭანური შესატყვისია **-*ოდ>ოთ** (დ დაყრუვდა).

7) მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანია (ი)თ(ი) მეგრულში, (ი)თე/(ი)თე(ნ) ჭანურში. ა. ჩიქობავათი ჭანურის (ი)თე(ნ)-ის ე ქართულის **ი-ზე** მიგვითითებს თითქოს (ქალაქ-ით-ი „ქალაქად“), მაგრამ მათი იგივეობის მტკიცება ძნელია. **ნ** ბოლოკიდურის ფუნქციაც არაა ნათელი, იგი **ნი** ნაწილაკის ნარჩენი არ უნდა იყოს.

კერძობითი მოვლენები ბრუნებაში:

1) ათინურის ართაშენულ თქმაში მოშლილია მოთხრობითი: ავჯი „მონადირე“ (=ავჯიქ) მთუთი დოილუ „მონადირე(მ) დათვი მოკლა“; კონქში (=კონქშიქ) მიწუ-ქი „მეზობელმა მითხრა, რომ“...

ასევე იკარგება მიც. ბრუნვის **-ს**: კოჩი (=კოჩის) უწუმერს ოხორმა „კაცს ეუბნება ცოლი“; შეერი (=შეერის) მუ დულდა გილუნ „ქალაქში რა საქმე გაქვს“. მოთხრობითის მოშლა ჭანურის გრამატიკული სისტემის რღვევის დაწყებას ნიშნავს.

2) არქაბულში (ათინურშიც) მიმართულებითი ბრუნვისთვის ცალკე ფორმა არაა, სამაგიეროდ, **დაშორებითი ორ ფუნქციას ასრულებს**, ასე რომ, არქაბული **ოხორიშე** ნიშნავს: 1. სახლისგან/სახლიდან, 2. სახლისკენ: მა ქარმატეშე მენდაფთი „მე წისქვილისკენ (წისქვილში) წავედი“.

ოხორიშე ვიგზალათერე „სახლისკენ (სახლში) წავიდეთ“.

ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ჩიქობავას შეუნიშნავს საპირისპირო მოვლენა: **დაშორებით ბრუნვად გამოყენებულია მიმართულებითი:**

ათინაშა წუკიტიშა „ათინიდან წუკიტამდის“;

ცაშა თოფრი ჯულუნ „ციდან თაფლი ჩამოდის“;

ომკურიშა ქოჯეხტუ „ვაშლიდან ჩამოვიდა“.

ეს იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ჯერ კიდევ ჭანურში დამთავრებული არაა ამ ორი ბრუნვის დიფერენციაცია.

3) ყველაზე თავისებური ჭანურში შემდეგია: ბრუნვის ფორმა (დაბოლოება) დაერთვის ზმნის პირიან ფორმას და თანდებულთან ერთად მაქვემდებარებელი კავშირის მაგივრობას ეწევა:

ხოჯა ოხოროშა მეხტუ-ში, ბიგათენ დოზაპეს (ჩიქობავა) = „ხოჯა სახლში მივიდა-ს შემდეგ ჯოხით სცემეს“.

უშქი დოფათხუ-ში, მხხუევექ ქოჭკომეს „ვაშლი რომ ჩამორეკა, ცხვრებმა შეჭამეს“;

ოხოშია ნიტუ-ში, ქოძიუ არ კოჩი გზას გელახეტუ „სახლში რომ მიდიოდა, დაინახა, ერთი კაცი გზაზე იჯდა“;

მეხტუ-შ-კულე ქოძიუ „რომ მივიდა, დაინახა“.

შკ > ჭკ ხოფურში: დოხოდინესჭკულე საუბიქ უწუქი „რომ დაამთავრეს, პატრონმა უთხრა, რომ“. ია მოხთაშა, ჰაქ რტა „ის მოვა-მდე აქ იყავი“.

ზმნის ფორმამ შეიძლება დაირთოს სახელის მრავლობითი რიცხვის **-ეფ** ფორმანტი.

„მან-ნა გიწვი-ფჷ“ დოყვი, დო დიდო კო იყვენ (=გითხარ-ებ-ი=რაც გითხარი (ამბები)...).

4) ა-ზე ფუძეკათავებული სახელები მრავლობით რიცხვში აღადგენენ ფუძისეულ თანხმოვან ლ-ს: ჯა „ხე“ – ჯალ-ეფი, ჯიმა „ძმა“ – ჯიმალ-ეფი, დლა „დღე“ – დლალ-ეფი, ოხორჯა „რძალი“ – ოხორჯალეფი, მუმა „მამა“ – მუმალეფი...

უ-ზე დაბოლოებული ორი ფუძეც ასეა: თუ „გოჭი“ – თულ-ეფი, ჩხოუ „ძროხა“ – ჩხოულეფი/ჩხულეფი.

თანდებულიანი ბრუნვები

ზანურის თავისებურებას ქართულთან შედარებით შეადგენს თანდებულთა სიმცირე (სამაგიეროდ, ზმნისწინებითაა მდიდარი!). სულ რამდენიმე თანდებული გვაქვს.

ნათ. ბრუნვას დაერთვის ჭანურში **კალა** (=„თან“), ოღონდ მის წინ ნათ. ბრუნვის ნიშანი იკარგება: ბაბაკალა (<ბაბაშ კალა) „მამასთან“, ფუჯიკალა (<ფუჯიშ კალა) „ძროხასთან“. ეს თანდე-

ბული მეგრულშიც გვხვდება **ნ-წკუმა/ნ-წკ.მა, წკალა**-ს სახით. **ნ** აქ ჩართულია, განვითარებულია, **წ** წარმომდგარია ნათ. ბრუნვის **შ**-სგან **კ**-ს მეზობლობაში (შდრ. მოხთუ-შ-კულე<მოხთუჭკულე ჭან.), ასე რომ, წკალა/წკ.მა-ს პირველადი სახეა იგივე ჭანური „კალა“. მეგრული ბალანაწკუმე (<ბალანაშკუმე) „ბავშვთან“, რომ შკ>წკ (ბუნებრივი კომპლექსების შექმნის ტენდენციით), ამას ადასტურებს ქვემოიშერული: ტყიწყენ, ცეცხლიწყენ (<ცეცხლისკენ), ამე-იყვანოწყე (<ამეიყვანოსყე). (ვ. თოფურია).

ნათ. ბრუნვას დაერთვის თანდებული **კელე** ჭანურში „კენ“. მანძაგერეშ-კელე „მეზობლისკენ“, ჯაშკელე „ხისკენ“. შეიძლება ნათ. ბრუნვის შ დაიკარგოს: ქლოქიკელე (<ქლოქიშკელე „ძირისკენ“), დალიკელე „ტყისკენ“.

ეს თანდებული დამორებით ბრუნვასაც დაერთვის: სკანდეკელე „შენკენ“, ჩქიმდეკელე „ჩემკენ“. მეგრულში მის ნაცვლად სახელია „გაინშე“ (=კენ „გასწვრივ“), „¹ულემ გაინშე“ სახლისკენ...

ნათესაობით ბრუნვას ერთვის **-სთერი** ჭანურში (=„ვით“, „თანა“) /ა. ჩიქობავა/. ოლონდ ნათ. ბრუნვის ნიშანი იკარგება მის წინ ყოველთვის.

ნ. მარის მიხედვით, თანდებულია **თერი**. სწორი ჩანს: **-ს** შეიძლება მიცემითი ბრუნვის **-ს** იყოს, როგორც ამას **ნ.** მარი ფიქრობდა. კოჩი-სთერი („კაცივით, კაცისთანა“), ჭურკისთერი „კარდალასავით“, „კარდალის მსგავსი“, ჩქიმისთერი „ჩემისთანა“. უფრო სწორია: კოჩის-თერი, ბერეს-თერი = „კაცსავით, ბავშვსავით“.

ხოფური **რ**-ს კარგავს: სთერი>სთეი: სქანისთეი „შენსავით“, ბერესთეი „ბავშვსავით“...

ჭანურის „-სთერი“-ის ფუნქციით მეგრულში ნახმარია **ჯგურა** თანდებული: დაჩხირიჯგურა ჭითა „ცეცხლივით წითელი“; ჩქიმიჯგურა „ჩემისთანა“. ამ თანდებულის **ჯ** წარმომდგარია ნათ. ბრუნვის **შ**-სგან **გ**-ს მეზობლობაში: ჩქიმიშგურა>ჩქიმიჯგურა. შდრ. გუ „ჰგავს“, ქართ. „ამის მაგვარი“ (გუარი „სახე“, „მსგავსი“). მეგრულში ჩვენებით ნაცვალსახელებთან თანდებულად იხმარება **გვარი**: თეგვარი „ასეთნაირი“, „ასეთი“, თიგვარი „ისეთნაირი“, „ისეთი“.

გ. კარტოზიათი: შ-გურ-ა (=ქართ. გვარ<გოვარ), ეს ძირია: უ-გურ-უანს „ამსგავსებს“, მე-გურ-აფ-ა „მიმსგავსება“. იხ. მისივე,

„ერთი თანდებულის გენეზისისათვის მეგრულში“, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, 1961.

მიმართულებით ბრუნვას დაერთვის **-ქის** (ჭან.) // **-ხი/-ხ** (მეგრ.)=მდე.

გადარი ოჭკომუშა-ქის ქომოხთუ ბერე „საჭმლის ჭამამდის მოვიდა ბავშვი“. ხუთ თუთა**შა-ქის** ვაპირი-ნა, გოდქით „5 თვემდის თუ ვერ ნახე, მობრუნდი“.

მეგრ.: 1უდეშახი/ 1უდეშახ მიდა¹უნუ „სახლამდე გაჰყვა“. თე²შახ, აი³შახ ვამირქულუ „აქამდე არ ვიცოდი“. აფხაზურიდანაა - ხ „კენ“, სა-ხ „ჩემკენ“. მეგრულშიცაა ხ კენ⁴ის მნიშვნელობით: ყილო-ხ-შე „ზევიდან, ზევით-კენ-ი-დან“, თულო-ხ-შე „ქვევიდან, ქვევით-კენ-ი-დან“, გოწოხ „შარშან, გასულ წელს“ (ტ. გუდავა, ერთი აფხაზური თანდებული ზანურში, საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, VIII-3, 1947).

დაშორებით (გამოსვლით) ბრუნვას დაერთვის **-ნი** (=„თვის“). ჭანურში მისი დართვა აუცილებელია დანიშნულებითი ბრუნვის უქონლობის გამო, მის საკომპენსაციოდ: სქანიშე-ნი გინონ? „შენთვის გინდა“? ჯუმაშენი, ბერეშენი... „ძმისთვის, ბავშვისთვის“.

ეს თანდებული მეგრულშიცაა: ათე⁵შე⁶-ნი გიწიი „ამისთვის/ამიტომ ვითხარი“, ბალანაშე-ნი დუდი დი⁷ვილუ „ბავშვისთვის თავი მოიკლა“.

მეგრულში **-ნი** ოდნავ სემასიოლოგიურად გადახრილია: სქანიშენი ვუწი-მა „შენზე, შენ შესახებ ვუთხარი მე“.

ჭანურის **ნი** თანდებულებიანი ბრუნვის ნაცვლად მეგრული სპეციალურ ბრუნვას – დანიშნულებითს იყენებს. შდრ. ჭანური: ადა ჯუმაშე-ნი მინონ და მეგრ. ¹ანა ჯიმაშოთ მოკო „ეს ძმისთვის მინდა“.

თანდებულის მნიშვნელობით იხმარება მეგრული **გეშა**: იშ გეშა, ინა დიდი რე „მასთან შედარებით იგი დიდია“. ფიქრენდუ ფარეფიში გეშა – „ფიქრობდა ფულზე“ (ი. ყიფშიძე).

მეგრ. **გაამათ** „გარდა“, „ნაცვლად“: თეშ⁸ გაამათ „ამის ნაცვლად“ (ი. ყიფშიძე).

ნ. მარს ჭანურში ნათ. ბრუნვაზე დართულ თანდებულად დასახელებული აქვს **თერე**: შქიმი თერე მიხთა (ათინ.) „მოდი ჩემთან“.

ნაწილაკიან სახელთა ბრუნება

მეგრულ-ჭანურში არის ნაწილაკი თ(ი), რომელიც ქართული ც(ა)-ს ეკვივალენტად არის მიჩნეული: კაც-ი-ც, კაც-მა-ც, კაც-ს-აც, კაც-ის-აც... შღრ. კოჩი-თი, კოჩიქ-თი (ჭან.), კოჩიქით (მეგრ.), კოჩის-თი (ჭან.), კოსითი (მეგრ.), კოჩიშითი (მეგრ.-ჭან.)...

ც/თ მონაცვლეობა მეგრულსა და ქართულში შეინიშნება: თი-კანი/ციკანი, ზარმაცი/ზარმათი (მეგრ.) (ჩიქობავა). მ. ხუბუათი: ცვლა/თირუა, გარდაიქცა/გინირღუ. ც/თ: თვით მეგრულში: ოციკი-ნანს/ოთიკინანს, თინგუა/ცინგუა, თირთინი/ცირცინი, თიკი/ციკი...

მაგრამ უფრო საფიქრებელია, რომ მეგრულ-ჭანური თი მორფოლოგიური (არა ფონეტიკური!) შესატყვისი იყოს „იგი“ ნაწილაკისა (მვ. ქართ. ესე, ეგე, იგი) რომელი-იგი, რომელმან-იგი, რომელსა-იგი... ე.ი. ესე, ეგე, იგი-ს ბაღლად მეგრულ-ჭანურში იქნებოდა თე, თი. თე ზმნების I სერიაშია შერჩენილი (ე-თე-მე-ჭარუნს „წა-ცა-წერს“, ე-თე-მე-ღირთუ „წა-ცა-დგება“, მო-თე-მო-ხვადუ „წა-ცა-ხვდება“. ყიფშიძით, თი/მა (=თე-მე) უსრულ ასპექტზე მიუთითებს, ხოლო მ. ხუბუათი, თე=ცა: გე-თე-დოხოლუ, წა-ცა-ვღების“...).

მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა: ბრუნების თვალსაზრისით ზედსართავი სახელი და რიცხვითი სახელი ცალკე მორფოლოგიურ კატეგორიად არ გამოიყოფა. არსებითი სახელის ნორმები ბრუნებისა მათზეც ვრცელდება. მაგრამ სხვა მდგომარეობაა ორი ან მეტი სახელის ერთად ბრუნებისას. საზღვრული ერთია, მსაზღვრელი კი რამდენიმე შეიძლება იყოს: მსქვა, აღნე ქითაბი „ლამაზი, ახალი წიგნი“. მსაზღვრელი შეიძლება იყოს მართულიც: ჯიმაში ოხორი „ძმის სახლი“, მანძაგერემ ბერე „მეზობლის ბავშვი“, ოჭკომაიშ დრო „ჭამის დრო“...

ზანურში მსაზღვრელი ჩვეულებრივ წინ უსწრებს საზღვრულს, მაგრამ შეიძლება მოსდევდეს: ოხორი მსქვა „სახლი ლამაზი“, ნანა ჩქიმი „დედა ჩემი“...

ბრუნების წესი: თუ მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს, იგი არც ბრუნვაში და არც რიცხვში არ შეიცვლება: მანძაგერემ ბერე, მანძაგერემ ბერექ, მანძაგერემ ბერეს... აქ ისე არ იცვლება,

როგორც მართული მსაზღვრელი ქართულში: მეზობლის ბავშვი, მეზობლის ბავშვმა, მეზობლის ბავშვს...

ლებონი ფორჩა „ჭუჭყიანი კაბა“, ლებონი ფორჩაქ, ლებონი ფორჩას, ლებონი ფორჩაში...

დიდი გზა, დიდი გზაქ, დიდი გზას, დიდი გზაში...

აღნე ამბაი „ახალი ამბავი“, აღნე ამბაიქ „ახალი ამბავმა“, აღნე ამბაის „ახალი ამბავს“, აღნე ამბაიმ „ახალი ამბის“...

ჭითა უშქური/მჭითა უშქირი „წითელი ვაშლი“, ჭითა უშქურიქ „წითელი ვაშლმა“, ჭითა უშქურის „წითელი ვაშლის“...

მრავლობით რიცხვშიც უცვლელია წინამავალი მსაზღვრელი: მჭითა უშქურევი „წითელი ვაშლები“, მჭითა უშქურენქ „წითელი ვაშლებმა“, მჭითა უშქურენს „წითელი ვაშლებს“...

ქართულთან შედარებით, სხვაობა აქ ისაა, რომ წინამავალი მსაზღვრელი უცვლელი რჩება ბრუნებისას, თანხმოვანფუძიანი იქნება ის თუ ხმოვანფუძიანი, მაშინ, როცა ქართულში მხოლოდ ხმოვანფუძიანი წინამავალი მსაზღვრელი რჩება უცვლელი ბრუნებისას. ქართულში დაწყებული პროცესი ჭანურსა და მეგრულში დამთავრებულია.

მაგრამ, თუ რიგს შევცვლით, მსაზღვრელი იბრუნვის (რიცხვში არ უთანხმდება!): ხოჯი დიდი „ხარი დიდი“, ხოჯიქ დიდიქ „ხარმა დიდმა“, ხოჯის დიდის „ხარს დიდს“, ხოჯიმ(ი) დიდიმ(ი)... ხოჯეფე დიდი, ხოჯეფექ დიდიქ/ ხოჯენქ დიდიქ, ხოჯეფეს დიდის/ხოჯენს დიდის... „ხარის დიდის“...

მაგრამ შესაძლებელია ისიც, რომ მომდევნო მსაზღვრელმა მიიღოს ბრუნვის ნიშნები და საზღვრული უცვლელი დარჩეს:

1^უდე ჯაში „სახლი ხისა“, 1^უდე ჯაშიქ „სახლი ხისამ“, 1^უდე ჯაშის „სახლი ხისას“, 1^უდე ჯაშიმ(ი) „სახლი ხისასი“... რა თქმა უნდა, შეიძლება: 1^უდექ ჯაშიქ „სახლმა ხისამ“, 1^უდეს ჯაშის „სახლს ხისას“... (ე. ლომთაძე, „მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა მეგრულში“, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, VI, 1954, გვ. 227).

ასეა კომპოზიტებშიც: მუამუში (<მუმა მუში) „მამა მისი“, მუამუშიქ, მუამუშის... საერთოდ კომპოზიტებში ნათ. ბრუნვის -იმ იკარგება: 1^უდეკარი „სახლიკარი“, კიდაჭი (კიდაშჭი) „კედლიჭია“, ცხენწყარი „ცხენწყალი“, დასქუა „დიშვილი“... პიჯვარი „პირჯვა-

რი“, თოლისერი „თვალღამე“, ხემანწყუ „ხელის შემწყობი“, გურ-საჭო „გულსატკენი“, ბჟაიოლუ „მზემოსვლა“, კამაწყარი „კამაწყალი“, ალიჩქარი (ალიშქარი) „ცეცხლის ალი“, ხეშქაგური (<ხემ შქაგური) „ხელშუაგული“, კუნჩმოდვაი „ფეხსაცმელი“, ბიდისქუა „ბიძაშვილი“, წაკურთხია (<წყალის კურთხევა).

რით აიხსნება წინამავალი მსაზღვრელის უცვლელობა ბრუნვასა და რიცხვში? შინაარსობრივი მომენტით: როცა მსაზღვრელი წინაა და საზღვრული მომდევნო, მათ შორის კავშირი აშკარაა და ცხადია, რადგან მსაზღვრელი სხვა სიტყვას ვერ დაუკავშირდება. ამიტომ ბრუნების პროცესში ასეთი მსაზღვრელი ღუნდება, კარგავს ბრუნვის ნიშნებს (უკეთ რომ ვთქვათ, არ იბრუნვის) – ეს პროცესი მეგრულ-ჭანურში დასრულებულია (ქართულში დაწყებულია: ხმოვანფუძიან მსაზღვრელებთან...). მაგრამ, როცა მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს, ასეთ დროს კავშირი მათ შორის ისე ნათელი არაა, რადგან მომდევნო მსაზღვრელი შეიძლება შემდგომ სიტყვას მიეკედლოს: ოხორი აღნე მანძაგერეში რე. აქ მსაზღვრელი „აღნე“ „ოხორის“ განსაზღვრავს. მაგრამ კონტექსტში იგი შეიძლება „მანძაგერესეს“ განსაზღვრავდეს (1. „სახლი ახალი მეზობლისა“. 2. „სახლი ახალი მეზობლისა“). რომ ნათელი იყოს, რომელს ეკუთვნის მსაზღვრელი, ამიტომ იგი უთანხმდება იმ სახელს, რომელსაც განსაზღვრავს.

შენიშვნა: ორი სახელი, „და“ კავშირით შეერთებული, თუ მსაზღვრელი იქნება (ჯგირი და სქვამი ოჭკომაი, „-“ ოჭკომაიქ) „კარგი და ლამაზი საჭმელი, „-“ საჭმელმა“, არც ერთი არ იბრუნვის. თუ ისეა, მაშინ მეორე სახელი იბრუნვის: მუმა ღო სქუა „მამა და შვილი“, მუმა ღო სქუაქ „მამა და შვილმა“...

ზედსართავი სახელი

მეგრულ-ჭანურში თუ ზედსართავი სახელი იბრუნვის, სავსე-ბით ისეთსავე დაბოლოებას მიიღებს, როგორსაც არსებითი სახელი. 1) ზედსართავი სახელი მაშინ იბრუნვის, თუ იგი წინადადებაში მსაზღვრელის როლში კი არ გამოდის, არამედ დამოუკიდებლად, არსებითი სახელის მნიშვნელობით:

უჩაში სქუაქ ვამეულუუ დიდას, მარა უკულაშიქ ჯგირი დლა ოძირუ „უფროსმა შვილმა არ მოუარა დედას, მაგრამ უმცროსმა კარგი დლე ანახა“.

დიდ ბაღანას უშქური ქიმეჩეს დო **ჭიჭეს** – ‘ურძენი „დიდ ბავშვს ვაშლი მისცეს და პატარას – ყურძენი“.

2) მსაზღვრელად გამოყენებული ზედსართავი სახელი ხან იბრუნვის, ხან არა: იბრუნვის, თუ საზღვრულს მოსდევს; უბრუნველია, როცა წინ უსწრებს საზღვრულს:

ჭითა უშქური (მეგრ.)/ მჭითა უშქური (ჭან.) „წითელი ვაშლი“.

ჭითა უშქურქ, ჭითა უშქურს... ე.ი. არ იბრუნვის „წითელი ვაშლმა, წითელი ვაშლს“...

მაგრამ: უშქური ჭითა, უშქურქ ჭითაქ, უშქურს ჭითას „ვაშლი წითელი, ვაშლმა წითელმა, ვაშლს წითელს“.

შენიშვნა: როცა მსაზღვრელი საზღვრულს მოსდევს, შესაძლებელია წინამავალი საზღვრული უბრუნველი გახდეს: უშქურ ჭითა, უშქურ ჭითაქ, უშქურ ჭითას.

ხარისხის წარმოება: დადებით ხარისხს საერთოდ არა აქვს მაწარმოებელი.

ლამაზი – მსქვა (ჭან.)სქვაძი (მეგრ.)

ჭკვიანი – ნოსერი (ჭან.),
ჭკვერი (მეგრ.)

ცხელი – ტუცა (ჭან.), ჩხე (მეგრ.)

სულელი – სერსემი (ჭან.),
სუნელი (მეგრ.)

პატარა – ჭიტა/მელიქა (ჭან.), ჭიჭე (მეგრ.)

ლარიბი – ჭუკარა (ჭან.),
ლარიბი (მეგრ.)

დიდი – დიდი (მეგრ.ჭან.)

მდიდარი – ზენგინი (ჭან.),
დიმდარე (მეგრ.)

ცუდი – პატი (ჭან.), გლახა (მეგრ.)

ნასწავლი – კითხეი (ჭან.),
ნაგურეფი (მეგრ.)

კარგი – კაი (ჭან.), ჯგირი (მეგრ.)

შედარებითი ხარისხის¹ მაწარმოებელი მეგრულში არის უპრეფიქსი და ა-ში (ნათ. ბრ.) სუფიქსი:

დიდი-ი „დიდი“,	უ-დიდი-ა-ში	„უდიდელი“
ჭიჭე „პატარა“	უ-ჭიჭე-ა-ში	„უპატარესი“
გინძე „გრძელი“	უ-გინძე-ა-ში	„უგრძელესი“

გამონაკლისი: **ჯგირი**, მაგრამ **უ-ჯგუ-ში** „კარგი – უკეთესი“; **მეტ-ი**, მაგრამ **უ-მოსი** „მეტი – უმეტესი“.

ჭანურში შედარებით ხარისხს არ აწარმოებს მორფოლოგიური სუფიქსები. იქ ლექსიკური საშუალებით ხერხდება ხარისხის გადმოცემა, შესადარებელი საგანი უპირისპირდება სადარებელს:

აია ემუშენი დიდი რე (მეგრ. ენა თიმ უდიდამი რე) „ეს იმაზე დიდია (ე.ი. უდიდესია)“. ჭანურში შედარებითისა და აღმატებითი ხარისხის მნიშვნელობას ზედსართავ სახელს ანიჭებს სიტყვები: დილო „ძალიან“ (დილო მსქვა „ძალიან ლამაზი“ = ულამაზესი), დაჰა „ძალზე“, „უფრო“ (აია ემუშენი დაჰა კად რე = „მასზე უფრო კარგია“).

თანაბრობითი (=ეკვატიური) ხარისხი ახასიათებს მხოლოდ მეგრულს. იგი არ გააჩნია არც ჭანურს, არც სვანურსა და ქართულს. მაწარმოებელია მა—ა: მა-მხვ-ა, მა-გინძ-ა, მა-სქვამ-ა: ¹უდემ მამხვჷ ქუა = ისე მსხვილი ქვა, როგორც სახლი: „სახლის სიმსხო ქვა“, ბამბემ მა-რ-ჩე-ა ძლაბი, „ბამბის სითეთრის გოგო“. თანაბრობითი ხარისხის მნიშვნელობით ქართულში გამოყენებულია ზედსართავი სახელისგან ნაწარმოები აბსტრაქტული სახელი: ვარდიმ მასქვამჷ „ვარდის სილამაზის“.

ჭანურში თანაბრობითის შინაარსს გადმოსცემს შესადარებელ საგანზე დართული თანდებულები: კონაჲ, სთერი „ვით“, ოხორიშ-კონაი(სთერი) მჩხუ დივი „სახლივით მსხვილი (დევი)“, „სახლის სიდიდის (დევი)“, ქუქირისთეი მსქვა კულანი „ყვავილის სილამაზის გოგო“.

ოდესლაც ჭანურსაც უნდა ჰქონოდა თანაბრობითი ხარისხი: მაგ. **მაჰეჯანა**: „ოთხო კითიმ მაჰეჯანა ფიცარიში იქიფან ბალუ „ოთხი თითის სისქის ფიცრის ბელელს აკეთებენ“ (ჩიქობავა, I,

¹ ბ-ნი კორნელის სხვა სალექციო ჩანაწერების მიხედვით, შედარებითი ხარისხი = უფროობითს; ასევე, მეგრულში გამოყოფს **ოდნაობითი** ხარისხის ფორმას (**მო-უო**: მო-უჩ-ე/ო), რომელიც ლაზურში აღწერითად იწარმოება (შენიშვნა მ. ლომიასი).

148, 24). მაპეჯანა ნაწარმოებია პეჯე-ი (= „სქელი“) სიტყვისგან: მა-პეჯე-ან-ა (შდრ. მა-შხე-ა) „სიმსხო“...

მამჩხვარა „ემუშ მამჩხვარა“ – იმის სიმსხო.

არსებითი სახელისგან ნაწარმოები ქონების ზედსართავი სახელები იწარმოება -ამ სუფიქსით მეგრულში: ფარაძი „ფულიანი“, ჩილაძი „ცოლიანი“, ოსურაძი „ქალიანი“, კუჩხაძი „ფეხიანი“.

უქონლობას გამოხატავს უ--ე(ლ): უ-კუჩხ-ე „უფეხო“, უ-ღუღ-ე „უთავო“, უ-ჩილ-ე, უ-ოსურ-ე „უცოლო“. ასეა ჭანურშიც: უ-ბაბ-ელ-ი „უმამო“, უ-ღნოს-ე „უ-ჭკუო“.

უ--ურ: უ-მინჯ-ურ-ი (ასეა ქართ.: უ-გნ-ურ-ი<უგნური, უ-მად-ურ-ი) უ-ხუჯ-ური...

იხ.: გ. როგავა, ზედსართავი სახელის თანაბრობითი ხარისხის გაქვავებული ფორმები ქართულში: იკე, IX-X. (მ-ჭლ-ე, მძიმე, მცირე, მტკიცე, მწარე, მრუმე მ-ჭლ-ე < მე-ჭლ-ე // მ-ჭკოლ-ა, მე-ცირე>მცირე).

რიცხვითი სახელი

რაოდენობითი რიცხვითი სახელები:

მეგრული		ჭანური	მეგრული		ჭანური
1	ართი	ართი/არ	20	ენი	ენი/ენ
2	ჟირი/ჟ,რი	ჟურ/ჟუ	21	ენლოართი	ენილოარ
3	სუმი	სუმ (შუმ)	30	ენილოვითი	ენილოვით
4	ოთხი	ოთხო	40	ჟარნენი	ჟურენენი/ჟურნენი
5	ხუთი	ხუთ	50	ჟარნენილოვითი	ჟურნენილოვით
6	ამშვი	ამი/ანშ	60	სუმონენი	სუმენენი
7	შქვითი/შკვითი	შქით	70	სუმონენილოვით	სუმენენილოვით
8	რუო/ბრუო	ოვრო	80	ოთხონენი	ოთხონენი/ოთხენენი
9	ჩხორო	ჩხორო	100	ოში	ოში
10	ვითი	ვითი	200	ჟიროში	ჟუროში
11	ვითაართი	ვიტოარ(ხოფ.) ვიტვარ(ვარქ.)	300	სუმოში	სუმოში
12	ვითოჟირი	ვიტოჟურ	400	ოთხოში	ოთხოში
13	ვითოსუმი	ვიტოსუმ	1000	ათასი/ვითოში	შილდა
			2000	ჟირათასი	ჟურ შილდა

მეგრული „ერთის“ მნიშვნელობით **ართ**-ის გვერდით ზოგ გამოთქმაში ნახმარია **აკა** (აფხაზ. აკ.): აკა წუთის „ერთ წუთს“, აკა ქომოძირუნი „ერთი მანახა“.

10-დან 20-მდე რთული რიცხვითი სახელები: 10+დო+ერთე-ულები (1,2,3,4...)

11: ვით+დო+ართი > ვითოართი > ვითაართი

ვით-დო-არ > ვითოთარ > ვიტოარ (ჯერ ასიმილაცია, შემდეგ დისიმილაციური გამკვეთრება). 11-19 ათობითი თვლის პრინციპზეა აგებული (სახელი იწარმოება 10-ზე დაყრდნობით).

სხვა კი ოცობით სიტყვაზეა აგებული, ასეთი რიცხვითი სახელები შერეული ტიპისაა:

40 – ჟარნეჩი (<ჟურონ-ეჩი // ჟურ-ენ-ეჩი)

60 – სუმ-ონ-ეჩი // სუმ-ენ-ეჩი

მეგრ. **ონ** და ჭან. **ენ** სუფიქსი ძველი ქართული **მე** ნაწილაკის ტოლია: სამ-მე-ოცი, ოთხ-მე-ოცი... ახალ ქართულში ე დაკარგულია: ოთხმოცი.

რას აღნიშნავს ონ/ენ? (ქართ. მე?). ამას სვანური არკვევს:

სვანურში ამ სუფიქსის ბადალია **ინ**, რომელიც აღნიშნავს „ჯერ“-ს: 40 = ურ-ინ-ერიემდ, 60 = სემ-ინ-ერიემდ (=„სამჯეროცი“). ინ = ჯერ: აშხუინ „ერთჯერ“. (ეს საკითხი გარკვეულია: ვ. თოფურიას „ოცობითი თვლის სისტემისათვის ქართველურ ენებში“, თსუ მოამბე, VI, 1926).

რიგობითი რიცხვითი სახელები მეგრულ-ჭანურში იწარმოება როდენობითი რიცხვითი სახელებისაგან მა-ა(ნ) მაწარმოებლით: მა—ა (მეგრულში), მა—ან (ჭანურში). მეგრულში ბოლო ნ დაკარგულია:

	მეგრული	ჭანური
I	მა-ართ-ა	მა-ჟურ-ან-ი/მაჟურა
II	მა-ჟირ-ა	მა-ჟურ-ან-ი/მაჟურა
III	მა-სუმ-ა	მა-სუმ-ან-ი/მასუმა
IV	მა-ოთხ-ა	მა-ოთხ-ან-ი/მაოთხა
X	მა-ვით-ა	მა-ვით-ან-ი/მავითა
XX	მა-ეჩ-ა	მა-ეჩ-ან-ი/მაეჩა

ჭანურში „პირველის“ შესატყვისად არის თურქული „ბირინ-ჯი“. მეგრულშიც ქართული „პირველი“ იხმარება (პრიველი), „მართა“ გამოჩნდება რთულ რიცხვით სახელებთან: მავითართა, მავინდლოართა, მავთხონეჩლოართა.

წილობით რიცხვით სახელებს მეგრულში აწარმოებს ნა –
ორ / ნა – ალ.

ნა-სუმ-ორი „მესამედი“ = ნა-სამ-ალი, ნა-ოთხ-ალი, ნა-ხუთ-არი.

ნახევარს აღნიშნავს **გვერდი**: გვერდი სი და გვერდი შხვას „ნახევარი შენ და ნახევარი სხვას“.

ნ. მარს აღნიშნული აქვს, რომ ჭანურში -ონ სუფიქსი აწარმოებს რიგობით რიცხვით სახელებს: ვითოარონი „მეთერთმეტე“, ვითოჟურონი „მეთორმეტე“, ვითოსუმონი „მეცამეტე“...

ნაცვალსახელი

პირის ნაცვალსახელები: მა „მე“, სი „შენ“, ასეა მეგრულსა და ჭანურშიც, ოღონდ ჭანურის ჩხალურ თქმაში -ნ არაა დაკარგული: **მან, სინ** (შდრ. მენა, შენა).

მრ. რიცხვში: მეგრ. **ჩქი/ჩქ**, „ჩვენ“, **თქვა** „თქვენ“. ჭან. **ჩქუ/ჩქი, თქვა/თქვან**...

III პირის ნაცვალსახელი მეგრულში არის **მუ** „ის“, **მუქ** არის ჭანურში.

1	სახ.	მა/მან	სი/სი-ნ	ჩქუ/ჩქუნ/ჩქინ	თქვა/თქვან
2	მოთხ.	მა/მან	სი/სი-ნ	ჩქუ/ჩქუნ/ჩქინ	თქვა/თქვან
3	მიც.	მა/მან	სი/სი-ნ	ჩქუ/ჩქუნ/ჩქინ	თქვა/თქვან
4	ნათ.	ჩქიმ/შქიმ	სკან	ჩქუნ, ჩქინ, შქუნ	თქვან
5	მოძ.	ჩქიმ-და/შქიმდა	სკან-და	ჩქუნ-და, ჩქინ-და	თქვან-და/ თქვან-და
6	ღაშორ.	ჩქიმდე(ნე)/ შქიმდე(ნე)	სკან-დე(ნ)	ჩქუნ-დე(ნ), ჩქინ-დე(ნ)	თქვანინდე/ თქვანდე
7	მოქმ.	–	–	–	–
8	ღანიშ.	–	–	–	–
9	გარდაქც	–	–	–	–

არსებითად ასევე იბრუნვის ეს ნაცვალსახელები მეგრულში. ოღონდ მეგრულში დამატებით დანიშნულებითი ბრუნვაა: ჩქიმოთ, სქანოთ, ჩქინოთ, თქვანოთ.

III პირის ნაცვალსახელი

	მეგრული		ჭანური	
	მხ. რ.	მრ. რ.	მხ. რ.	მრ. რ.
სახ.	მუ „ის“	მუ-ნ-ეფ-ი „ისინი“	მუ-ქ „ის“	მუ-თ-ეფ-ე „ისინი“
მოთხ.	მუ-ქ „მან“	მუ-ნ-ენ-ქ	მუ-ქ	მუ-თ-ეფ-ე-ქ
მიც.	მუ-ს	მუ-ნ-ენ-ს	მუ-ს	მუ-თ-ეფ-ე-ს
ნათ.	მუ-შ(ი)	მუ-ნ-ეფ-იში	მუ-შ(ი)	მუ-თ-ეფ-ე-ში
მიმარ.	მუ-შა	მუ-ნ-ეფ-იშა	მუ-შა	მუ-თ-ეფ-ე-შა
დაშორ.	მუ-შე	მუ-ნ-ეფ-იშე	მუ-შე(ნ)	მუ-თ-ეფ-ე-შე(ნ)
მოქმ.	მუ-თი	მუ-ნ-ეფ-ითი	მუ-თე(ნ)	მუ-თ-ეფ-ე-თე(ნ)
დანიშნ.	მუ-შო(თ)	მუ-ნ-ეფ-იშოთ	–	–
გარდაქც.	–	[მუ-ნ-ეფ-ო]	–	–

მრ. რიცხვის ფუძეს დართული მეგრული -ნ და ჭანური -თ ერთი და იმავე მორფოლოგიური ღირებულების ოდენობა უნდა იყოს, ოღონდ სხვადასხვა ენობრივი ფენიდან. მათი მორფოლოგიური ფუნქცია და სადაურობა გარკვევას საჭიროებს (ა. ჩიქობავა).

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ნ და თ მსაზღვრელი დეტერმინანტი სუფიქსი იყოს ან მსაზღვრელი ნაწილაკი, შდრ. ი-ნა/თ-ი-ნა, ე-ნ-თ-ეფ-ე; მა-ნ/სი-ნ.

ჩვენებითი ნაცვალსახელი ჭანურში: ადა, ია < ეა (ხოფ.) // ჰადა, ჰეა (ვიწურ-არქაბ)//ჰამ, ჰიმ (ათინ.) = ქართ. „ეს“, „იგი“.

მეგრულში ჩვენებითი ნაცვალსახელი ორგვარია: ა) სრული: თენა („ეს, ეგ“), თინა („იგი“); ბ) მარტივი (მოკვეცილი): თენა > ენა/თე/ე; თინა > ინა/თი/ი.

თე, ე და თი, ი მეგრულში უფრო იხმარება განსაზღვრებად (ზედსართავის სახელში): თე(ე) ოსური „ეს ქალი“, თი(ი) ოსური „ის ქალი“.

ხოლო თინა/ინა და თენა/ენა დამოუკიდებლად იხმარება.

III პირის ნაცვალსახელის როლში: თინა რაგადანს, ჭარუნს „ის ლაპარაკობს, წერს“.

გარდა ამისა, მეგრულში მარტივი ძირი ა და ე დაერთვის რთულ ნაცვალსახელებს: ა+თ-ე-ნ-ა / ე+თ-ი-ნ-ა.

ა+თინა „ეს“, ე+თინა „ეგ, იგი“.

ბრუნებისას ჭანურსა და მეგრულში ჩვენებით ნაცვალსახე-
ლებს თავისებურებები ახასიათებს.

ჭანურში:

	მხ. რ.	მრ. რ.
სახ.	ა-და, ჰა-და, ჰა-მ „ესე“	ა-ნ-თ-ეფ-ე, ჰა-მ-თ-ეფ-ე / ჰა-თ-ეფ-ე-ე / ჰა-ნი
მოთხ.	ა-მუ-ქ, ჰა-მუ-ქ, ჰა-და-ქ	ა-ნ-თ-ეფ-ე-ქ, ჰა-მ-თ-ეფ-ე-ქ / ჰა-თ-ეფ-ე-ქ / ჰა-თ-ე-ე-ქ / ჰა-ნ-ი-ქ
მიც.	ა-მუ-ს, ჰა-მუ-ს, ჰა-და-ს	ა-ნ-თ-ეფ-ე-ს, ჰა-მ-თ-ეფ-ე-ს / ჰა-თ-ეფ-ე-ს...

მეორე რიგისაა ჩვენებითი ნაცვალსახელები

	მხ. რ.	მრ. რ.
სახ.	ი-ა, ჰე-ა, ჰი-მ „იგი“	ე-ნ-თ-ეფ-ე / ჰე-მ-თ-ეფ-ე, ჰე-თ-ე-ე // ჰი-ნი
მოთხ.	ე-მუ-ქ, ჰე-მუ-ქ, ჰე-ა-ქ / ჰი-მუ-ქ	ე-ნ-თ-ეფ-ე-ქ / ჰე-მ-თ-ეფ-ე-ქ, ჰე-თ-ეფ-ე-ქ, ჰე-თ-ე-ქ/ჰი-ნი-ქ
მიც.	ე-მუ-ს, ჰე-მუ-ს, ჰე-ა-ს / ჰი-მუ-ს	ე-ნ-თ-ეფ-ე-ს / ჰე-მ-თ-ეფ-ე-ს, ჰე-თ-ეფ-ე-ს / ჰე-თ-ე-ე-ს / ჰი-ნი-ს

მეგრულში:

	მხ. რ.	მრ. რ.
სახ.	ა-თე-ნა, თე-ნა, ენა, თე, ე „ესე“	ა-თ-ე-ნ-ეფ-ი, თ-ე-ნ-ეფ-ი, ე-ნ-ეფ-ი, თ-ე-ნ-ეფ-ი, ე-ნ-ეფ-ი
მოთხ.	ა-თე-ქ, თე-ქ, ე-ქ, თე-ქ, ე-ქ	ა-თ-ე-ნ-ენ-ქ, თ-ე-ნ-ენ-ქ, ე-ნ-ენ-ქ, თ-ე-ნ-ენ-ქ...
მიც.	ა-თე-ს, თე-ს, ე-ს, თე-ს, ე-ს	ა-თ-ე-ნ-ენ-ს, თ-ე-ნ-ენ-ს...

მეორე რიგისაა

	მხ. რ.	მრ. რ.
სახ.	ე-თ-ი-ნა, თ-ი-ნა, ი-ნა, თი, ი „იგი“	ე-თ-ი-ნ-ეფ-ი, თ-ი-ნ-ეფ-ი, ი-ნ-ეფ-ი, თ-ი-ნ-ეფ-ი
მოთხ.	ე-თ-ი-ქ, თ-ი-ქ, ი-ქ, თი-ქ, ი-ქ	ე-თ-ი-ნ-ენ-ქ, თ-ი-ნ-ენ-ქ, ი-ნ-ენ-ქ...
მიც.	ე-თ-ი-ს, თ-ი-ს, ი-ს, თი-ს, ი-ს	ე-თ-ი-ნ-ენ-ს...

ნაცვალსახელური ძირია ჭანურში ა/ჰა, ე, ჰე
 მეგრულში ნაცვალსახელური ძირია თ, ქართული ს და გ-ს
 შესატყვისი ფუნქციურად.

ა-თ-ე, ე-ს-ე, ე-გ-ე; ე-თ-ი, ი-ს-ი, ი-გ-ი.

კუთვნილებითი ნაცვალსახელი: მეგრულში: ჩქიმი „ჩემი“,
 სქანი/სკანი „შენი“, მუში „მისი“, თეში/ეში „ამისი“, თიში/იში
 „იმისი“, ჩქინი „ჩვენი“, თქვანი „თქვენი“, მუნეფიში „მათი“, თენე-
 ფიში „ამათი“, თინეფიში „იმათი“.

ჭანურში:

მრ. რ.

I	ჩქიმი/შქიმი (ათინ.)	ჩქუნი(ვიწ.), შქუნი(ათინ.), ჩქინი(ხოფ.)
II	სკანი	თქვანი
III	მუში, ემუში, ჰემუში	მუთეფეში, ენთეფეში, ენთეფეშ

კითხვითი ნაცვალსახელი: მეგრულში: მინ/მინი/მი „ვინ“ და
 მუ „რა“, ნა-მუ „რომელი“.

ჭანურში: მი/მინ, მუ/მუ-და, ნა-მუ.

	ჭანური	მეგრული
სახ.	მი(ნ), მუ/მუ-და	მინი / მინ / მი, მუ
მოთხ.	მი-ქ, მუქ/მუ-და-ქ	მი-ქ, მუქ
მიც.	მი-ს, მუ-ს/მუ-და-ს	მი-ს, მუ-ს
ნათ.	მი-ში, მუ-ში/მუ-და-ში	მი-ში, მუ-ში
მიმართ.	მი-შა, მუ-შა/მუ-და-შა	მი-შა, მუ-შა
დაშორ.	მი-შე(ნ), მუ-შე(ნ)/მუ-და-შე(ნ)	მი-შე, მუ-შე
მოქ.	მი-თე(ნ), მუ-თე(ნ)/მუ-და-ე-ნ	მი-თი, მუ-თი
დანიშნ.	—	მიშოთ, მუშოთ
გარდაქ.	—	მინო/მოთ (<მუოთ)

მეგრულში მუ-ს „რა“ მრავლობითი რიცხვი არა აქვს.

სხვა მხრივ, მრავლობითი რიცხვი ტრაფარეტულად ეწარმო-
 ებათ:

	ჭანური	მეგრული
სახ.	მი-ფ-ე, მუ-ფ-ე, ნანი (ათინ.)	მინ-ფე-ი [მუ] ნამუნეფი
მოთხ.	მი-ფ-ე-ქ, მუ-ფ-ე-ქ, ნა-ნი-ქ	მინ-ენ-ქ — ნამუნენქ
მიც.	მი-ფ-ე-ს, მუ-ფ-ე-ს, ნა-ნი-ს	მინ-ენ-ს — ნამუნენს...

მრავლობითი რიცხვის ფორმები მეგრულ-ჭანურში კითხვითი ნაცვალსახელებისა იშვიათია, ამიტომ იყო, რომ ნ. მარი პირდაპირ ამბობდა: მი, მუ-ს მრავლობითი რიცხვი არა აქვსო.

განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელები (განსაზღვრებითი მეგრ-ში: არძა/არძო, ირო, ირი-ფელი) მეგრულში რთულია ყველა: მითინი (მითინე „ზოგიერთი“, ყიფშიძით: მი-თი-ნი („მი“ КТО, „თი“ ТЕ, „ნი“ ЧТО, ЧТОНЫ).

მუთუნი (იგივე დაშლა), მიგიდა (>მიღ,გა>მიღა)

მი-გი-და (მი=„ვინ“, და=ღ,ღ = თი/თ₂/თ, სადაც (თ) გამ-ჟღერდა გ-სთან მეზობლობაში, გა ნაწევარი = ქართ. ღა-ს, ე.ი. მი-გი-და = ვი-ღა-ცა. ასე დაიშლება მუ-გი-და „რალაც“ მიგდარენი (<მი-გი-ღა-რე-ნი) „ვიღაც“.

ზმნა

პირის კატეგორია. ზანურშიც ქართულივით ზმნა შეიძლება იყოს ერთპირიანი, ორპირიანი და სამპირიანი. აქედან რეალურად მხოლოდ ორი პირის აღნიშვნა ხდება ზმნაში (აფიქსებით), მესამე (ობიექტი) პოტენციურადაა გადმოცემული (ვუჭარუნქ მა თის წერის „ვეწერ მე მას წერილს“).

I სუბიექტური პირის ნიშანი მეგრულსა და ჭანურში არის ვ: ვორე (ჭან.), ვორექ (მეგრ.) „ვარ“, ვირჩქიექ „ვისმენ“, ვიწკერ (ჭან.) „ვიყურები“, ვიფხორ (ჭან.) „ვჭამ“, ვიბონქ (მეგრ.) „ვიბან“...

ვ- S₁ ნიშნად დაცულია ხმოვნების წინ ყველგან მეგრულში და ჭანურის ზოფურ-ათინურში. S₁ ნიშნად თანხმოვნების წინ მეგრულში არის ბ (ბჭარუნქ, ბრაგადანქ... მაგრამ სენაკურშია ვ: ვჭარუნქ „ვეწერ“, ვრაგადანქ „ვლაპარაკობ“), ბ არის ხმოვნების წინ ვიწურ-არქაბულში: ბ-ორე „ვარ“, ბიმხორ „ვჭამ“, ბიმგარ „ვტირი“, ბიწკერ „ვხედავ, ვიყურები“...

S₁ ვ-ს სხვადასხვა თანხმოვნების წინ სხვადასხვა კილოში ენაცვლება ბ, პ, ფ, მ:

ბ: (მჟღერთა წინ): ბგორუფ „ვეძებ“, ბღურურ „ვლაპარაკობ“, ბღაღაღაფ „ვეკვები“, ღობღვითი „გავწერდი“.

მეგრ. ბრაგადანქ „ვლაპარაკობ“, ბგურაფუენქ „ვსწავლობ“, ბგორუნქ „ვებებ“...

პ: (ყრუ მკვეთრების წინ): პკორობუნქ „ვაგროვებ“, პტკვარუნქ „ვტკვერ“, პტიბუქ „ვთბები“, პწირუნქ „ვწურავ“, პილუნქ (<პყვილუნქ) „ვკლავ“. ჭან: პყოროფ „ვეუყვარვარ“, პჭოფი „ავიდე“, პწილუფ „ვკრეფ“, პყვილუფ „ვკლავ“...

ფ: (ყრუ ფშვინვიერთა წინ): ფთირანქ „ვცკვი“, ფთასუნქ „ვთესავ“, ფქუნქ „ვფქვავ“, ფხარქუნქ „ვთონნი“, ფხონუნქ „ვხნავ“, ფსხაპუნქ „ვცეკვავ“ (აქ ხ-ს გავლენითაა ფ). ჭან: ფხერ „ვზივარ“, ლოფხომი „გავხმი“, ფსქიდლუფ „ვრჩები“...

მ: (ცხვირისმიერთა წინ): მნახუნქ „ვრეცხავ“, მნატრუნენქ „ვნატრულობ“, ღიმგარი (<ღიმგარი<ნგარა) „ღავიტირე“...

ჭან: გომწკი (<გომწკი<გონწკიძუ) „გავხსენი“, ღომცორუმქ „გავცრი“ (მღრ. ონცორუ) „ცრა“. მეგრულში, ზუგღ-სამურზაყანულში S1 პრეფიქსი გადაისმის შუაში ი-ს ადგილზე: იმგარქ (<იმგარქ „ნგარ“) „ვტირი“, მღრ. ვინგარქ (სენაკ.), იბაბღებუქ, მღრ. ვიბაბღებუქ „ვიბაბღები“, იბჭარუუქ (მღრ. ვიჭარუუქ) „ვიწერები“...

S1-ის ნიშანი იკარგება უ-სა და ბავისმიერ თანხმოვანთა (ბ, ფ, პ) წინ: ღუჭარი (<ღოფუჭარი) „ღაფუწერე“, ღუძახი (ღოფუძახი) „ღაფუძახე“, ღობერგი (<ღოფბერგი) „ღავთონხე“, ბარგუნქ „ვმარგლავ“, ბონქ (ვბონქ) „ვბან“.

II სუბიექტური პირის ნიშანი არც მეგრულს და არც ჭანურს არა აქვს. არ იყო სწორი ი. ყიფშიძე, როცა S2 ნიშნად მეგრულში ქ-ს მიიჩნევდა: ორე-ქ „ხარ“, ჭარუნ-ქ „წერ“, აქედან I პირშიც არის ანალოგიით გადმოსული.

III სუბიექტური პირის ნიშნებია: -ს, -ნ, -უ. აქედან ს იგივე ქართული ს არის: ჭარუნს „წერს“, კვათუნს „კვეთს“, ნ თვითონ მეგრულ-ჭანური ფენისა უნდა იყოს: ორე-ნ „არის“, ხენ „ხის“, იჭარუნ „იწერება“, ჭან: იშქვიღენ „იხრჩობა“, ტიბუნ „თბება“.

ე.ი. ს ნახმარია აწმყოში გარდამავალ ზმნებთან, ხოლო ყველა ზმნასთან კავშირებითების (I, II, III) ფორმებთან.

ნ ნახმარია გარდაუვალ ზმნებთან (ენ., საშ.).

უ ნახმარია წყვეტილში ყველა ზმნასთან: ღოჭარუ „ღაწერა“, ღოღურუ „მოკვდა“ და უწყვეტელში: ჭარუნღუ, ღურუღუ...

შენიშვნა: მეგრულში S_1 და S_2 ფორმებთან არის სუფიქსი **ქ**, რომელსაც ა. ცაგარელი და ი. ყიფშიძე მიიჩნევენ S_2 ნიშნად, ქართული **ხ**, **ჰ**-ს ბადალად, რომელსაც ადგილი უცვლია, ბოლოში გადმოსულა და ანალოგიით I პირშიც გადასულაო. ა. ჩიქობავამ -ქ დაუკავშირა სვანურ -ხ-ს: ხ-უ-არ-ი, ხ-არ-ი „ვარ, ხარ“. **ქ** I პირშიც ისეთივე კანონიერი მონაცემი უნდა იყოს, როგორც სვანურში **ხ**. ანალოგია არააო. ოღონდ ქართულში **ხ** S_2 ნიშანია, აქ როგორღაა ის ორივე პირში? **ქ**-ს -რ შეესატყვისება ჭანურში. პირის ნიშანი **ქ** არა ჩანს.

I-II პირში მეგრ. **ქ** = ჭან. **რ**-ს; ბლურ-ურ „კვდები“, პტუბურ „ვთბები“, ვულ-ურ „მივდივარ“, ფ-ხერ „ვზივარ“, ვიჭვერ „ვიწვი“. მორფოლოგიურად **ქ**=რ.

ქ. ლომთათიძის ვარაუდით, **რ** და **ქ** მეშველი ზმნის ფუნქციონთაა ნახშირიო (შდრ.: ახ. ქართული ვზივარ, ზიხარ, ზის). მეშველი ზმნები პირველად უნდა დართვოდა მდგომარეობის გამომხატველ, სტატიკურ ზმნებს (ვზივარ, ვდგევარ, ვწერ), მეშველი ზმნა ქართულთან ერთად სვანურმაც გაიჩინა: სკურ-ხნი „ვზივარ“ (შდრ. ზემოსვანური: სგუი „ვზი“). მაგრამ მეგრულსა და ჭანურში მეშველი ზმნები არ გასჩენიათ საშუალები გვარის ზმნებს, იმიტომ რომ ამ ფუნქციით ერთხელ უკვე იყო დართული **რ** და **ქ**. **რ** უნდა მოდიოდეს ორენ/რენ „არის“ ზმნისაგან გაცვეთის შემდეგ. იგივე ოდენობაა მყოფადის სუფიქსი ერე (<ორე): ბზუმარე/ბზუმათერე. სწორია ნ. მარი, როცა წერს: ბზუმარე = „არის რომ გავზომო“.

ხოლო მეგრული **ქ** უნდა იყოს დადასტურებითი ნაწილაკი **ქო**, ე.ი. მეშველ ზმნად დაერთვოდა **ქო** ნაწილაკიანი „ორენ“, ე.ი. ქორენ, რომელმაც გაცვეთით **ქ** მოგვცა.

ამის სისწორეს ამტკიცებს I თურმეობითის წარმოება, სადაც ქართული მეშველი ზმნის ფარდად **ქ** არის მეგრულში, ერე – ჭანურში:

	მეგრული	ჭანური
„მოძკვდარვარ“	დობლურელექ	დაბლურელერენ
„ჩაუწერივარ“	ქენუჭარუქ	გოვოჭკანდერე „დავვიწყებოვარ“
„მჯდარვარ“	ქინოვხვექ	დობხერერე
„გამთბარვარ“	გოვტიბაფექ	გოვტიბერე

(იხ. ქ. ლომთათიძე, ქ სუფიქსისათვის მეგრულ ზმნებში: იკე, I).

2) S₃ -ს ნიშანი ზუგდიღურ-სამურზაყანულში ც-ში გადადის: ჭარუნც „წერს“, ჭუნც „წვავს“...

3) S₃ ნიშანი ნ მეგრულში მხოლოდით რიცხვში აღდგება, თუ ხმოვანი მოსდევს: რენო „არისო“, ხენო „ზისო“...

სუბიექტური პირი მრავლობით რიცხვში იგივეა, რაც მხოლოდით რიცხვში, ოღონდ -თ დაერთვის: ფხეთ „ვსხედვართ“, კჭარუნთ „ვწერთ“, ვორეთ „ვართ“...

S₃ ნიშანი მრავლობით რიცხვში მეგრულ-ჭანურში არის -ან და -ეს.

-ეს S₃ ნიშნად (მრ. რ.) მაშინაა, თუ მხოლოდითი S₃ ნიშანი არის უ, ხოლო სხვა შემთხვევაში (ნ, ს = S₃) არის -ან.

-ეს: ჭარუნდეს (ჭარუნდუ) „წერდნენ“, დოღურეს (დოღურუ) „მოკვდნენ“, ხედუ – დოხოდეს „იჯდა – დასხდნენ“, დოჭარეს (დოჭარუ) „დაწერეს“...

-ან: რე-ნ-ან „არიან“, ხე-ნ-ან „სხედან“, ჭარუ-ნ-ან „წერენ“... ე.ი. S₃ ნიშანი მხოლოდითი რიცხვისა -ნ მრავლობით რიცხვშიც გადაჰყვება.

ობიექტური პირის ნიშნები I და II პირში იგივეა, რაც ქართულში: მ (I პირში), გ (II პირში), ხოლო III პირის ობიექტური ნიშანი მეგრულ-ჭანურს არ დაუცავს. მლანძღუნს „მლანძღავს“, მკითხუმს (მან ჰეძუქ) „მეკითხება (მე ის)“, მოტიბუანს „მათბობს“... ლანძღუნს „ლანძღავს“, გკითხუმს (მეგრ. ღკითხენს) „გკითხავს“, გოტიბუანს „გათბობს“...

II პირის 0-ის ნიშანი გ- მეგრულში გადადის რ-ში თანხმოვნების წინ: რხუნს „ხვრეტს“, რ¹ვილუნს „გკლავს“, რჭარუნს „გწერს“, რხანტუნს „გხატავს“..., სხვაგან გ- დაცულია.

I-II ობიექტური პირის მრავლობითობა აღინიშნება S₃ მრავლობითი რიცხვის ნიშნებით -ან, -ეს, -ით (-ეს, თუ მხოლოდითში -უ იყო; -ან თუ მხოლოდითში იყო -ნ, -ს).

ან: მა მხანტუნს-ჩქი მხანტუნან, თქვა რხანტუნან „მე მხატავს – ჩვენ გვხატავენ, თქვენ გხატავენ“...

ეს: მა დომხანტუ-ჩქი დომხანტეს, თქვა დორხანტეს „მე დამხატა – ჩვენ დავგხატეს, თქვენ დავხატეს“...

ასეა ინვერსიულ ზმნებთან.

მ-ილუ-(ნ) (მა) „მაქვს“ – მ-ილუ-ნ-ან (ჩქი)

გ-ილუ-(ნ) „გაქვს“ – გ-ილუ-ნ-ან

მ-ჯოგუ-ნ (მა) „მძაგს“ – მჯოგუნან (ჩქი)

რჯოგუ „გძულს“ – რჯოგუნან

გიმაჯოგუ (მა) „შემძულდა“ – გიმაჯოგეს (ჩქი)

გიგაჯოგუ „შეგძულდა“ – გიგაჯოგეს

მაგრამ, თუ სუბიექტი მრავლობით რიცხვშია, -ან, -ეს სუფიქსები ამ სუბიექტის მრავლობითობას აღნიშნავს და ამ დროს ობიექტის მრავლობითობა აღუნიშნელი რჩება:

შდრ.: რ-ხანტუნან თქვა თინა „გხატავთ თქვენ ის“, დორხანტეს თქვა თიქ „დავხატათ თქვენ მან“ (აქ მრ. რ-ში ობიექტია).

მაგრამ: რ-ხანტუნან თქვა თინეფი „გხატავენ თქვენ ისინი“, დორხანტეს თქვა თინენქ „დავხატეს თქვენ მათ“ (აქ მრ. რ-ში სუბიექტია).

ასე რომ: პირდაპირი წყობის ზმნებთან O₃-ის მრავლობითობა არ აღინიშნება, ხოლო O₁ და O₂-ის მრავლობითობა აღინიშნება მხოლოდ მაშინ, თუ ზმნის სუბიექტი არ არის მრ. რიცხვში (თუ მხოლოდითშია).

დრო და კილო

დრო მეგრულ-ჭანურშიც სამია: აწმყო, წარსული, მომავალი. აწმყოს ფუძეს ემყარება I სერიის მწკრივები. აწმყოს ფუძე რთულია, დაირთავს თემის ნიშნებს. ეს ნიშნები შემდეგია:

მეგრულში: -უნ: ვჭარუნქ „ვწერ, ვშუნქ „ვსვამ“, ვთასუნქ „ვითესავ“, ვჭოფუნქ „ვიჭერ“, პილუნქ „ვკლავ“, ვხანტუნქ „ვხატავ“. ეს სუფიქსი ყველაზე აქტიურია მეგრულში.

-ან: ვოცქვანქ „ვაქებ“, ვოგორანქ „გაგინებ“, ვორგუანქ „ვრგავ“, ვოჯღანანქ „ვეჯღანები“, ვოფუნუანქ „ვალულებ“, ვრკიანქ „ვკივი“.

-ენ: ვაკეთენქ „ვაკეთებ“, ვაწუხენქ „ვაწუხებ“, ვარიგენქ „ვარიგებ“, ვახერხენქ „ვახერხებ“, ვაუჩარენქ „ვაუჩარებ“, ვაშენენქ „ვაშენებ“...

აქ –ენ ყველგან ქართულ –ებ-ს უდრის და მისი სახეცვლია: ებ>ეფ>ემ>ენ.

-ინ: (იშვიათია, უფრო მყოფადის წრეშია): ფთხინქ „ფთხოვ“, რ¹ვინქ „(მო)გკლავ“.

ჭანურში: უმ/უფ; ამ/აფ. მინან (ვიწურ-არქაბ., ათინ.), იფ (ხოფური): უმ/უფ: შუმს/შუფს „სვამს“, კვათუმს/კვათუფს „ჭრის, კვეთს“, ¹ვილუმს/ყვილუფს „კლავს“.

იფ (<უფ) –ხოფ. იქიფს „გააკეთებს“, გედგიფს „დაღამს“.

ამ/აფ: ორგამს/ორგაფს „რგავს“, ოგ ზამს/ოგ ზაფს „ანთებს“; -ეფ: იჩალიშეფს „მუშაობს“.

ომ: იქომს „აკეთებს“, **ოფ:** ვძიროფ „ვხედავ“, ვყოროფ „ყვევარობ“.

წარსულის სპეციალური მაწარმოებელი არა აქვს, ფუძე მარტივია. იხ. მწკრივებთან. მყოფადის წარმოება კი არსებითად განსხვავდება მეგრულსა და ჭანურში. მეგრულში მყოფადის საწარმოებლად -ქ არის გამოყენებული აწმყოს ფუძეზე დართვით (გჭარუნქ „ვწერ“ – დოგჭარუნქ „დავწერ“), მაშინ როცა ჭანურში მყოფადი იწარმოება კავშირებითი II-სგან ერე (რე, ე-ს დართვით (ვიწურ-არქაბ. ათინ.) ან **მინონ** მეშველი ზმნით (ხოფურში): ბჭარარე, ჭარარე, ჭარასერე, ბჭარათერე, ჭარათერე, ჭარანერე. ან ბჭარამინონ, ჭარაგინონ, ჭარასუნონ, ბჭარამინონან, ჭარაგინონან, ჭარასუნონან. დაწვრილებით იხ. მწკრივებთან.

კილო ოთხია მეგრულ-ჭანურში: თხრობითი, კავშირებითი, პირობითი, ბრძანებითი.

თხრობითი კილო: ვჭარუნქ „ვწერ“, დოგჭარი „დავწერ“, ვიქიფ „ვაკეთებ“...

კავშირებით კოლოს აწარმოებს –ა: პჭარუფტა „ვწერდე“ (I კავშ.), პჭარა „ვწერო“ (II კავშ.), ბჭარელერეტა „დამეწერა“ (III კავშ.), მიზიშულას „გამეზომოს“ (IV კავშ.).

პირობით კილოს აწარმოებს – კონ (<ოკონ „უნდა“): პჭარუპტიკონ (პირ. I), ვჭარუნდიკონ(ნ), ბჭარიკონ (პირ. II) „რომ მეწერა, რომ დამეწერა“.

ბრძანებით კილოს ქართულის მსგავსად საკუთარი ფორმა არა აქვს: **დადებითი ბრძანებითი** იყენებს თხრობით კილოს (წყვეტილს) II პირისათვის (დოჭარი! ქოთქეი!) ან კავშირებით (II კავშ.) კილოს III პირისათვის (დოჭარას!). თუ ზმნას წყვეტილი არ ეწარმოება, დადებითი ბრძანებითი უწყვეტელს იყენებს: ქორტას/ქორდას! „იყოს!“

უარყოფით ბრძანებითს ნაწილაკი დაერთვის. ჭანურში მო (აწმყოსთან): მოყუაფ „ნუ მოგყავს!“, მო ოგზაფ „ნუ აგზნებ!“, მეგრულშია – ნუ (ნი/ნ,) ნიჭარუნქ „ნუ წერ!“, ნირაგადანქ „ნუ ლაპარაკობ!“, ნიკითხენქ (<ნუიკითხენქ) „ნუ კითხულობ!“... ეს აკრძალვითი ბრძანებითია.

ვა ნაწილაკი იხმარება კავშირებით II-სთან ერთად: ვა ჭარა „არ წერო!“, ვა'შორთა „არ მოხვიდე!“... ბრძანებით კილოსთან ვა უარყოფითი ნაწილაკი ჭანურში არ იხმარება, ისე – კი.

გარდამავლობა: ქართველურ ენებში სუბიექტისა და ობიექტის ბრუნვა დამოკიდებულია ორ ფაქტორზე: 1) როგორია ზმნა, გარდამავალი თუ გარდაუვალი; 2) რა ღროა.

ჭანურს ახასიათებს: თუ ზმნა გარდამავალია, ქვემდებარე ყველა მწკრივში (სერიაში) მოთხრობით ბრუნვაშია, პირდაპირი დამატება – ყველგან სახელობითში: ავჯიქ მკაფუ 'ვილუმს – ავჯიქ მკაფუ დო'ილუ – ავჯიქ მკაფუ დო'ილუდორენ „მონადირე (მონადირემ) ტურას (ტურა) კლავს – მონადირემ ტურა მოკლა – მონადირეს (მონადირემ) ტურა მოუკლავს“.

გარდაუვალ ზმნებთან სუბიექტი ყოველთვის სახელობითშია, ირიბი ობიექტი – მიცემითში (ქართულივით): კოჩი დურუნ „კაცი კვდება“, კოჩი დოლურუ „კაცი მოკვდა“, კოჩი დოლურუდორენ „კაცი მომკვდარა“; ორპირიანი გარდაუვალი ზმნა: ემუს ბერე უყოუნს „მას ბავშვი ჰყავს“, ემუს ბერე უყოუნტერენ „მას ბავშვი ჰყოლია“, ჰემუს ბაბა ულურუნ „მას მამა უკვდება“... ჰემუს ბაბა დულურუ „მას მამა მოუკვდა“, ჰემუს ბაბა დულურუდორენ „მას მამა მოკ-

ვლომია“, ემუს თი ჭუფს „მას თავი ტკივა“ ემუს თი დვაჭუ „მას თავი ატკივდა“, ემუს თი დვაჭერენ „მას თავი ატკივებია“.

მეგრულს ახასიათებს: II სერიის მწკრივებთან ქვემდებარე ყოველთვის მოთხრობითშია, იქნება ის გარდამავალი თუ გარდაუვალი: კორი იშერებუ – კორქ გეშერუ – კორი გაშერებე „კაცი შტერდება – კაცი გაშტერდა, კაცი გაშტერებულა“. ე.ი. მეგრული უგულბელებოფს გარდამავლობა-გარდაუვალობას ბრუნებისას, ხოლო ჭანური – სერიას (დროს, მწკრივებს).

გურულსა და ქვემოიძერულში არის: მან მოკვდა, მან მოვიდა. ეს, ალბათ, მეგრულის გაკვლენაა. ა. ჩიქობავა: ცხადია, მეგრულს მიუძღვის ამაში ბრალი.

ასპექტი. ზმნისწინების ორი რიგი

ასპექტს (სრულს) აწარმოებს პრევერბები. პრევერბები ასპექტის გარდა აწარმოებენ მიმართებას (გეზს) და დროს (მეგრულში მყოფადი პრევერბებით იწარმოება, ჭანურში – სხვა საშუალებით (ერე, მინონ), მაგრამ ჭანურში ზმნისწინებიც გადმოსცემენ მყოფადის შინაარსს: მენდაველურ „წავალ“, გოწავუმერ „გამოვართმევ“, გებდუმერ „დავდებ“. მიმართულებას (გეზს) აღნიშნავს პრევერბი მოძრაობის აღმნიშვნელ ზმნებთან: ე-ხთუ „ამოვიდა“, გე-ხთუ „ჩამოვიდა“, გამა-ხთუ „გამოვიდა“, მენდა-ხთუ „წავიდა“...

სრული ასპექტის გამომხატველად პრევერბები გამოყენებულია წყვეტილში, კავშირებით II-სა და III სერიის მწკრივებში: დოჭარუ „დაწერა“, გონწკუ „გახსნა“...

შედგენილობის მიხედვით პრევერბები ორგვარია: მარტივი და რთული.

მარტივი პრევერბებია ჭანურში:

ე-: ე-ხთუ, ეე: ეეზდუ „აილო, ქეეჭოფუ „აილო-იყიდა“, ქეი-სელუ „იდგა“.

მე-: მე-ვოჭიში „მივალწიე“, მე-პტკორი „ვესროლე“, მევოკვა-თი „მოვჭერი“.

მო-: ქომომჩუ „მომცა“, მო-ხთუ „მოვიდა“, მო-წკუ „მოხსნა“...

გე-: გეხთუ „ჩამონდა“, გეტკორუ „გადააგლო“, გეხედი „იჯექი“.

გო-: გონწყუ „გახსნა“, გუიქთუ (<გოიქთუ) „გაბრუნდა“, გულუნ (<გოულუნ) „გავიდა“.

დო-: დობჭაი „დავწერე“, დოვოგუი „ვასწავლე“, დოღურუ „მოკვლა“, დოხედი! „დაჯექი!“..

ო-: ოჭკუძუ „შეჭამა“, ოფუთხუ „გაფრინდა“, ოფშვი „შეგსვი“, ოპჭოფი „დავიჭირე, ავიღე“...

რთული პრევერბები ჭანურში მიიღება მარტივ პრევერბებზე ნაწილაკების დართვით. ეს ნაწილაკებია: კა, კო, წა/წე, შა, შე, ლა/ლო, და, მა, მო, ჟო.

ასე რომ: ე+კა, ე+წე, ე+შე, ელა, ელე, ე+მა, ე+მო...

მე+კა, მე+წა, მე+შა, მე+ლა, მე+და...

მო+კო, მო+შა...

ე – პრევერბი აღნიშნავს მოძრაობას ქვევიდან ზევით;

მე – აქედან იქით მოძრაობას (მაშორებელი);

მო – იქიდან აქეთ (მაახლოებელი);

გე – ზევიდან ქვევით;

გო – მიმოსვლის (მი-მო);

დო – ძირს მოძრაობას ან (ასპექტს), ასევე, ასპექტს ო აღნიშნავს.

რთულ პრევერბებს არსებითად იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც მარტივ ზმნისწინებს, ოღონდ დანართ პრევერბს თუ ნაწილაკს დამატებითი ნიუანსი შეაქვს შინაარსში; -წა/-წე – აღნიშნავს ქვეშ, ქვემოთკენ, -ლა- – გვერდით, ნაპირას, შა – შიგნით, ჟა(ჟო)– ზევით და ა.შ.

ე+კა: კორი ეკაჭიშუ მელის. ეკიკიღუ (<ეკაიკიღუ) ონჯირე „აიკიდა“ ლოგინი...

ე+წე/ეწა: ქეწუღგუ (<ქეწაუღგუ<ქოეწაუღგუ) „წინ დაუღგა“, ეწურუ (<ეწაურუ) „წინ დაუფინა“.

ე+შა/ეშე: ქეშახთუ „ამოვიდა“, ეშაფუთხუ „ამოფრინდა“, ეშიმენან „ამოიღებენ“ (<ეშა-მენონ).

ათინურში: ეშკა: ეშკახთუ „ამოვიდა“, ქეშკიღუ „ამოიღო“...

ე+ლა/ელე: გელ, ელახედი დო იწკეტი „მიჯექი და იყურე“, ელუკაპუნ „ახტება“, ელიწკუ კამა „ამოიღო ხმალი“.

მე+კა: მეკახთუ „გადავიდა“, „გაუარა“.

მე+წა: მეწუკაპუ ცხენიშენ „მიქვეშტა“ – ჩამოხტა ცხენი-
დან.

მე+შა: ქომემახელუ „მიშიგჯდა“, ქომემაღუ „მი“ შიგნიით-და-
ლო“.

მე+და: მედაულურ „წავალ“, მენდავილა „წავილო“... მენდა-
ვი¹ონა „წავიყვანო“. -და აქ ქართ. და- პრევერბია.

მე+ჟა/მეჟო: მეჟოჩუ „მიზესცა“=დაწყველა“.

მო+კა: ქომოკავთი „გადმოვედი“, მოკუღინ (<მოკაუღინ),
„აქეთ უკან დგას“.

მო+შა: მოშალუ „შემოვარდა“.

მო+ლა/მოლო: მოლოხე (<მოლოახე) „შიგ ზის“

მო+ჟა/მოჟე: ბერგი მოჟადვალეი „თოხი მხარზე გადებული“

გო+წა/გოწო: ქოგოწოკიდეს „ჩამკიდეს“, ქაგუწულუ „გამოარ-
თვა“.

გო+შა: გოშატკუჩუ „გაშიგტყორცნა“, ქოგოშიმენან „შიგნი-
დან გამოიღებენ“.

გო+ლა/გოლო: გოლუჭქადუნ „მიჭვდილი აქეს მკერდზე“,
ქოგოლინჯირუ „გაწვა“...

გე+წა/გეწე: გეწე-ბიწკედი „წინ ჩავიხედე“.

გე+შა: ქოგეშადგუ. ჯას გემახედეს „ხეზე ისხდნენ“

გე+ლა: გელადგიტუ „ჩამომდგარიყო“, გელაფხეტი „ჩამომ-
ჯდარვიყავი“.

გე+ჟო: ქოგეჟობდგი „ზე დავადგი“.

დო+ლა/დოლო: ქოდოლოხთეს „ჩავიდნენ“, ქოდოლოლუ „ჩა-
ვიდა“, დოლოტკაჩუ...

ო+კო: ოკიკათეს, ოკაკიდეს „წაეკიდნენ“, ოკონალურუ „გუ-
ლი წაუვიდა“.

ო+ხო: ოხომაწონუ „მივხვდი, გავიგე“, ოხუშქუ „მიუშვა“.

ა+მა: ამაველურ „შემოვალ“, ამახთუ „შევიდა“.

გა+მა: გამახთუ „გამოვიდა“, გამახი „გავყვიდე“.

ქართულიდან ჩანს შეთვისებული შე- პრევერბი: შეგინახამი-
ნონ „შეგინახავ“, ქოშიგნუ „გაიგონა“.

ჭანურში აღსანიშნავია „მე- პრევერბის ხმარება: მე- პრე-
ვერბს II და III პირებში (ე.ი. ხმოვნების წინ!) ნ ენაცვლება:

მან მევეტალი „მე მივეუშვი“, სინ ნუტალი „შენ მიუშვი“, ემექ ნუტალუ „იმან მიუშვა“.

მა მეველურ „მე მივდივარ“, სინ ნულურ „შენ მიდიხარ“, ია ნულურ „ის მიდის“.

თითქოს მე-ს ნ-თი შეცვლა ფონეტიკურ გარემოში ხდება (ხმოვნების წინ), მაგრამ ფონეტიკური მიზეზი არ უნდა იყოს. ასე რომ იყოს, მო-საც უნდა მოეცა ნ, მაგრამ ასე არაა: მოველურ, მულურ, მულურ... ნ სხვა პრევერბია, მე-ს ტოლი ფუნქციით, რომელიც აფხაზურიდან უნდა იყოს შეთვისებული (ა. ჩიქობავა).

პრევერბები მეგრულში არსებითად ისეთივეა, როგორიც ჭანურში.

მარტივი პრევერბები:

ე: ე-ულა „ამოსვლა“, ე-ჭოფუ „აღება“, ე-¹ონაფა „აყვანა“, ე-სხაპუა „ამოხტომა“, ერჩინა „გაჩენა“;

მე: მე-ულა „მისვლა“, მეჭარუა „მიწერა“, მე-ჯღონა „მიძღვნი“, მე-ღალა „მიგზავნი“, მე-ჯინა „მიხედვა“;

მო: მო-ჭარუა „მოწერა“, მო-კათაფა „მოვარდნი“, მო-ჭანაფა „მოწვევა“, მო-რთუ „მოვიდა“;

გე: გე-დგუმა „დადგმა“, გე-ხუნა „დაჯღომა“, გე-თხორუა „დათხრა/ამოთხრა“, გე-სხაპუა „დახტომა“;

გო: გო-ჯინა „გახედვა“, გო-ნწყუმა „გახსნა“, გო-ტება „გამშვება“, გო-რაგადუა „გალაპარაკება“, გო-სხაპუა „გახტომა“;

გა: გა-თება „გათავება“, გა-კეთება „გაკეთება“, გა-ჩერება „გაჩერება“, გა-ჭყორდუ „დაავიწყდა“;

ღო: ღო-ჯირა „დაწოლა“, ღო-რჩაფა „დაფენა“, ღო-ლაფა „დავარდნი“, ღო-ნწყუმა „დაწყობა“;

ო: ოვჭოფი/ოპჭოფი „დავიჭირე“;

შე: შეფხვადი „შეფხვდი“, შევერიგი „შევეურიგდი“;

წა: წართუ „გაფუჭდა“;

ა: ახვადუ „ხვდება“, ქადირუ (<ქოადირუ) „ანახა“, ქათუ (<ქოათუ) „დაუტოვა/შეატოვა“.

რთული ზმნისწინების II კომპონენტად მეგრულში გვაქვს ჭანურისებრი: ლა, კო, წო, შა, და, მო. მეგრულს აკლია ჟა, ჟო, ო-ხო. სამაგიეროდ, მეგრულში მეტია თო (მითო, გითო, ეთო) და ნო (მინო, გინო, დინო).

რთული პრევერბები მეგრულში:

ჯერ სპეციალური თო, ნო ელემენტი ვნახოთ:

მი+თო: მითოხე „ზის (შიგ)“, მითათუ „შეავლო (შიგ)“, მითათხორუ „ჩამარსა“...

გი+თო: გითორთუ „გამოვიდა“, გითოთხორუ „გამოთხარა“, გითოსხაპუ „გამოხტა“...

ე+თო: ქეთოთხორუ „ამოთხარა“, ეთაჯინუ „ამოხედა“, ეთარჩქიუ „(ამო)უსმინა“...

გი+ნო: გინოსხაპუა „გადახტომა“, გინორჩქია „გადასმენა (გადაყურადება)“, გინო¹ოთამა „გადაგდება“...

დი+ნო: დინო¹ოთამა „ჩაგდება“, დინოხუნა „ჩაჯდომა“, დინორძამა „ჩანთება (ჩაგზნება)“...

მი+ნო: მინონწყუმა „მოხსნა (ზევიდან)“, მინოხუნა „შეჯდომა“, მინოკათაფა „შეგარდნა“, მინოჯინა „შიგ შეხედვა“...

სხვა რთული პრევერბებია:

აკო/იკო/ოკო: აკოშაყარუა „შეყრა/შეგროვება (ერთად)“, იკოთება „დამთავრება“, ოკოკირუა „შეკვრა“;

ალა: ალახუნა „მიჯდომა (გვერდით)“, ალასხაპუა „ხტომა (გვერდით)“, ალაჭკალუა „შეჭედვა (გვერდით)“;

აშა: აშულა (<აშაულა) „ასვლა“, აშაჯინა „ჩახედვა“;

აწო: აწოკირუა „შეკვრა (წინ)“, აწოხვალამა „შეხვედრა (წინ)“, აწარჩქია „მოსმენა (წინ)“;

გილა: გილა¹ოთამა „გადმოგდება (ზევიდან)“, გილასხაპუა „ჩამოხტომა (ზევიდან)“, გილანწყუმა „ჩამოხსნა“;

გიმა: გიმასხაპუა „გამოხტომა“, გიმანთირუა „გადმოთრევა“, გიმა¹ოთამა „გამოგდება“;

გიმო: გიშულა (<გიმოულა) „გამოსვლა“, გიმო¹ოთამა „გამოგდება“;

გიშა: გიშასხუნუა „გამორჩევა“, გიშაჭოფუა „გამოჭერა“, გიშაჭარუა „გამოწერა“;

გიწო: გიწოლალა „გამორთმევა“;

დიკო: დიკულა (<დიკოულა) „ჩასვლა“, დიკოსხაპუა „ჩახტომა“;

ღიშა: ღიშაჯირა „ჩაწოლა“, ღიშასხაპუა „ჩახტომა“, ღიშა-რაგვაფი „ჩანარცხება“;

ეკო/იკო: ეკოულა/იკოულა „ამოსვლა“, ეკო¹ოთამა „ამოგდება“;

ელა/ილა: ელანჯირა „მიწოლა (გვერდით)“, ელასხაპუა „მიხტომა (გვერდით)“, ელანწყუმა „მოხსნა (გვერდით)“;

ეშა/იშა: ეშალობუა „გადალობვა (ამოლობვა)“, იშაქოსუა „ამოწმენდა“;

კილა/კელა: კილადგუმა „შემოდება/შემოდგმა“, კილარღვაფა „დაყრა/გამოყრა“;

კინო: კინოჯინა „გამოხეღვა“, კინორაგადი „გამოლაპარაკება (უკან მოხედვით)“;

მიღა: მიღა¹უნუ „მიჰყვა“, მიღაჩქუ „მიავზავნა“, მიღართუ „წავიდა“;

მიკო/მუკო: მიკონჯირა „მიწოლა“, მუკოსხაპუა „მიკაკუნება“, მიკონჭაფა „მიღწევა“;

მიშა: მიშაჭალა „ჩაკერვა“, მიშარღვაფა „ჩაყრა“, მიშა¹ოთამა „ჩაგდება“.

მოლა: მოლართუ „წამოვიდა“, მოლანთირუ „მოათრია“, მოლაზინდუ „მოზიდა/მოჭიმა“;

მინა/მინი: მინართუ „(მიმო)უღის“, მინინწყუ „(მიმო)იხსნა“, მინირჩქიუ „(მიმო)ისმინა“;

წიმო: წიმოდირთუ „წამოდგა“, წიმოჯინა „წამოხეღვა“, წიმო¹ოთამა „წამოგდება“;

მეგრულ-ჭანური რთული პრევერბების მეორე კომპონენტები: ლა, წა, კა, ხო, თო, ნო უცხოა ქართულისათვის.

ზანური მდიდარია პრევერბებით, რადგან თანდებულებით ლარობია, პრევერბები საკომპენსაციო სახეობაა თანდებულებისა.

პრევერბისეული ხმოვნის ასიმილაციის შესახებ იხ. გვ.63-64.

გვარი

გვარი სამია მეგრულ-ჭანურში: მოქმედებითი (ყველა გარდა-მავალი ზმნა), ვნებითი და საშუალი (გარდაუვალი ზმნები), აქედან საშუალი გვარის ზმნებს მაწარმოებელი არა აქვს.

ვნებითი გვარის ზმნებს ჭანურში აფიქსები აწარმოებს. ეს აფიქსებია აწმყოში: -უ (სუფიქსი), -ე (აფიქსი), -ე (აფიქსი).

-უ: სქიდ-უ-ნ, ლურ-უ-ნ, ზომ-უ-ნ, ტუბ-უ-ნ (ძვ. ქართ.: რჩე-ბის, კვდების, ხმების, თბების);

-ე: ი-შე-ე-ნ „ისმევა“, ი-ჭკომ-ე-ნ „იჭმევა“, ი-ხაჩქ-ე-ნ „ითოხნება“, ი-წილ-ე-ნ „იკრიფება“;

-ე: ა-შე-ე-ნ „ესმევა“, ა-ჭკომ-ე-ნ „ეჭმევა“, ა-ხაჩქ-ე-ნ „ეთოხნება“, ა-წილ-ე-ნ „ეკრიფება“.

ნაშთის სახით ჭანურში არის -დ სუფიქსიც: გომოჭკონ-დ-უ-ნ „დამავიწყდება“, მოღორ-დ-უ „მოტყუვდა“, მომწონ-დ-უ-ნ „მოწონს“.

II სერიაში ვნებითის სუფიქსები არ გადააკვება, მარტო პრეფიქსები რჩება: დოფსქიდი „დავრჩი“, დობლური „მოვკვდი“, იჭკომუ „შეიჭამა“, აშუ „დაელია (სმა)“, აჭკომუ „შეიჭამა“.

ი-ე და ა-ე წარმოების ვნებითებს პოტენციალისის შინაარსი აქვს, I გამოხატავს განყენებულად აღებულ შესაძლებლობას (შეიძლება შეისვას, შეიჭამოს), II კი შესაძლებლობას გარკვეულ პირობებთან მიმართებით (შეუძლია შესვას...)

ჭანურში საშუალი გვარის ზმნებს მაწარმოებელი არა აქვს: ხენ „ზის“, ორენ „არის“, მენდახთუ „წავიდა“, ჯოხონს „ჰქვია“, მინონ „მინდა“.

მეგრულშიც არის ჭანურისებური წარმოება ვნებითებისა:

უ: ტი-ბ-უ(ნ) „თბება“, ლურ-უ(ნ) „აკვდება“, ფურუ(ნ) „ხურდება“, ჯანუ(ნ) „წევს“;

ი-ე: იჭარე, იკითხირე, იჭკირე, იშვე, იგორე „შეიძლება (დაიწეროს, წაკითხულ იქნეს, დაიჭრას, შეისვას, მოიძებნოს)“;

ა-ე: აჭარე, აკითხირე, აჭკირე, აშვე, აგორე „შეუძლია (დაიწეროს, წაკითხოს, დაჭრას, შესვას, მოძებნოს)“.

ჭანურის მსგავსად ი-ე და ა-ე ტიპის ვნებითს მეგრულში პოტენციალისის მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ, ჭანურისგან განსხვავებით, მეგრულში ვნებითის წარმოების ახალი ტიპიც გვაქვს:

ი-უ: იჭარა(ნ) „იწერება“, იჭკირუ(ნ) „იჭრება“, იშუმუ(ნ) „ისმევა“, იგორუ(ნ) „იძებნება“;

ა-უ: აჭარუ(ნ) „აწერება“, აჭკირუ(ნ) „აჭრება“, აშუმუ(ნ) „ესმევა“, ახაჩუ(ნ) „ეთონხნება“.

ცხადია, მეგრულში პოტენციალისი და ვნებითი გამიჯნულია, ჭანურს კი ვნებითისათვის საკუთარი ფორმა არ გამოუმუშავებია.

მეგრულში ვნებითს (ორპირიანი) სხვა წარმოებაცა აქვს:

ე-უ: ეწუხებუ (გური თის) „უწუხდება (გული მას)“, ერცხვინებუ „ეისირცხვილება“, ესახელებუ „ესახელება“;

ა-უ: აჩამუ „აქავება“, აძირაფუ(ნ) „აჩვენება“, აძიცინუაფუ „ეცინება“ – მეგრ. -ა=ქართ. ე-ს.

ო-უ: ოჩქარუ „ეჩქარება“, ოხიოლუ „უხარია“, ოწყინუ „სწყინს“.

მეგრულშიც არის დ-ონიანი წარმოება: ჭითონდუ „წითლდება“, შქურონდუ „შინდება“. მაგრამ ეს იშვიათია. ღონინი ვნებითი ქართულიდანაა შესული მეგრულ-ჭანურში.

პოტენციალისი ქართულსაც უნდა ჰქონოდა: საით გაისვლუბის; ინახვისმცა ამირბარი; ხანდაზმულ კაცს სიზმარიც დაეჯერება; არ ეჭმევა, არ დაეღვევა, არ ეთქმის. აქ „არ“ გვაქვს და არა „ვერ“, რადგან პოტენციალისი დადებით გამოთქმაში იგრძნობა (იხ. ა. ჩიქობავა, პოტენციალისის კატეგორია ქართველურ ენებში, ენიმკის მოამბე, I, 1937).

„**უნიშნო ვნებითები**“ ისტორიულად არ ახასიათებს ქართველურ ენებს, ისინი არიან უგვარო დინამიკური ზმნები და უსწრებენ გვარის ჩამოყალიბებას, შემდეგ მიეკედლენ ვნებითებს. „უნიშნო“ ვნებითებს ძველ ქართულში II სერიაში, I-II პირებში ფუძე გაეშლებოდა: ვშურ-ები – დავშურ, ვცთები-შევეცეთ, ვკმები-განვკვიმ, ვკულები-მოვკუელ. „უნიშნო“ ვნებითებს ხანურში უ დაბოლოება აქვთ: ტუბუ-ნ „თბება“, ლურუ-ნ „კვდება“, სქიდუ-ნ „რჩება“. ეს უ(<*ო) სუფიქსი ქართული ხოლმეობითის ი-ს ფუნქციის მატარებელი ჩანს (ტუბუნ-თბების).

ვ. თოფურია „უნიშნო“ ვნებითებს ნიშნიანს ემახის: ე არის ნიშანიო. (განვტემ, განვტეფ).

ქართულსაც სვანურივით ფუძის ფლექსიით უნდა ჰქონოდა გვარი გარჩეული: სვ. ტეხნი „ბრუნდება“ – ტიხე „აბრუნებს“, შდრ. კედ და კად, შევცედ – გამოიცადა, გა-ქერ – განვაქარ-ვო. ვ. თოფურიას მიხედვით, ა- მოქმედებითს აწარმოებს (=ა-დნობს, ა-შენებს) და ე- კი ვნებითს (=ე-წერების).

გ. მაჭავარიანით, ასე არაა, ა და ე მონაცვლეობა ისეც არის ქართულში, გვარს არ უკავშირდება: 1) დავჭერ-დავჭარ, ორივე მოქმედებითია; 2) ზანურში უნიშნო ვნებითი ფუძეში ო-ს შეიცავს, რაც ქართულში ა-ს გვაგარაუდებინებს: გოპტუბი (<*გოპტობი) „გავთბი“ = ქართ. *განვტებ; გოვხომი „გავხმი“ = *განვტამ. ძვ. ქართული ა არა აქვს ფუძეში უნიშნო ვნებითებს, მაგრამ უნდა ჰქონოდა დიალექტთა ერთ ჯგუფში, რასაც, ზანურის გარდა, მხარს უჭერს დიალექტის მონაცემები (გავჭარ-დავჭერ). ასე რომ, ა ხმოვანი მოქმედებით გვარს კი არ აღმოაჩნდა, არამედ ვნებითებსაც, ეს იმიტომ, რომ ა არაა გვარის ნიშანი.

ქართ. ე – ზან. ო მარტო უნიშნო ვნებითებში არაა. არის მოქმედებითში. გავცერ, ჭან. გონცორუ (>გოცირუ). ჭანური ცორ ფუძე ქართულში ცარ-ს გვაგარაუდებინებს, არის კიდევ ნა-ცარ-ი. ასეა დავჭერ და დოვჭკლრი. ჭკორ-ის შესატყვისია არა სალიტერატურო ჭერ, არამედ დიალექტური ჭარ (დავჭარი).

ასეა სახელებთანაც: ღორღო(ნ)ჯი (ჭ.მ.) – ღერღედი (<*ღარღად, შდრ. სვან. ღარღად „ბატი“), ჭყორი – მწყერი (<*წყარი)...

ე.ი. ე და ა ხმოვანთა მონაცვლეობას ქართულში მორფოლოგიური ფუნქცია არა აქვს.

ქცევის კატეგორია

ქცევა არის ზმნის კატეგორია, რომელიც გამოხატავს კუთვნილებითს დამოკიდებულებას ობიექტსა და სუბიექტს შორის (ორპირიანი ზმნა) ან ობიექტებს შორის (სამპირიანი ზმნა), ე.ი. ქცევის გამოხატვა ზმნას მაშინ შეუძლია, თუ ორი ან სამპირიანია. ერთპირიანი უქცეოა.

ზანური ქცევის საკითხში სავსებით მიჰყვება ქართულს. აქაც 3 ქცევაა: სათავისო (ანუ სასუბიექტო), სასხვისო (საობიექტო) და საარვისო (ნეიტრალური).

სასხვისო ქცევა აღნიშნავს, რომ ერთი ობიექტი მეორე ობიექტის კუთვნილებაა, ან განკუთვნილია მისთვის (სუფა ქოლომიდგუ „სუფრა დამიდგა“, ფორჩა ემიჭოფუ „კაბა მიყიდა“, ¹უღე გამიკეთუ). მაგრამ ინვერსიულ (ორპირიან) ზმნებთან სასხვისო ქცევა აღნიშნავს **სუბიექტის განკუთვნილებას ობიექტისადმი**: ხე მიკანკალანს „ხელი მიკანკალებს“, ოსარე მირჩქუ (ურჩქუ) „მაისური მიჩანს (უჩანს)“.

ქცევის ნიშნები იგივეა, რაც ქართულში.

სათავისო ქცევას ი აწარმოებს: მეგრ: ითხორუნს „ითხრის“, იჭარუნს „იწერს“ (=თავისთვის იწერს), იჭკირუნს „იჭრის“, იშენს „იშენებს“...

ჭან.: იჭაუფს „იწერს“, იბონუმს ხე „იბანს ხელს“, იჟვარამს (ნ. მართ) „იმარგლავს“. იბლავს ჩენგე „იპარსავს წვერს (=ნიკაპს), ხე იკვათუმს „ხელს იჭრის“.

არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს: „სარფელები მაჯერებდნენ, რომ სათავისო ქცევა მხოლოდ იმას აღნიშნავს, რომ ობიექტი სუბიექტის კუთვნილებაა, სუბიექტისაა: ჩენგე იბლავს „ნიკაპს იპარსავს“, რადგან „ჩენგე“ სუბიექტისაა, მისი კუთვნილებაა. მაგრამ ქართულში ხომ არის: ვიწერ ზღაპრებს, აქ „ზღაპრები“ სუბიექტის კი არაა, მისი კუთვნილება კი არაა, არამედ განკუთვნილია მისთვის. ჭანურად: იჭაუფს ჰექიაეფეს-ს „იწერს ზღაპრებს“ მსგავსი მაგალითები არ შეიძლება, რადგან ეს ნიშნავდეს იქნება; იწერს ზღაპრებს თავისაზე, თავის კანზე, ტანზე. ეს კი არ შეიძლებაო“.

რაა ეს? სათავისო ქცევის შინაარსის დავიწროება? არა. არქაიზმი. ჩიქობავათი ქართველურ ენებში სათავისო ქცევის ძირითა-

დი და პირველადი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო ის, რაც ჭანურ-შია დაცული: მოქმედება სუბიექტის საგანზე (და არა სუბიექტისთვის განკუთვნილ საგანზე, ისევე, როგორც სასხვისო ქცევისათვის ძირითადი უნდა ყოფილიყო მოქმედება **სხვის** საგანზე, სხვის ობიექტთან) და არა სხვისთვის განკუთვნილ ობიექტზე (სათავ.: თავი მოიკლა = თავისი თავი მოკლა, სასხვისო: მტერს გული მოუკლა – მტრის გული მოკლა!).

ესაა პირველადი მნიშვნელობა ქცევისა, მეორედია ის მნიშვნელობა, რომ მოქმედება ეხება სუბიექტისთვის განკუთვნილ საგანს (იჭარუნს) „იწერს“ ან ობიექტისათვის განკუთვნილ საგანს (მიჭარუნს-უჭარუნს) „მიწერს-უწერს“.

სასხვისო ქცევის ნიშანი მეგრულ-ჭანურში არის ი (I, II პ.) და უ (III პ.)

მეგრ. უწილუნს „უკრეფს“, უჭარუნს „უწერს“, უძახუ „უძახის“, მირაგადუ – ურაგადუ „მელაპარაკება – ელაპარაკება“, მიკითხენს – უკითხენს წიგნის „მიკითხავს – უკითხავს წიგნს“, მიხოკუნს პის „მიპარსავს პირს“... უჭანქ „ვეუკერავ“, უჭარუნქ „ვეუწერ“...

ჭან. ქომევეული „მოვეუბანე“, დუჯოხი „დავეუძახე“, ეუჭოფი „ვეუყიდე“, სუდა ქოლომიდგუ „დამიდგა“, ხე უბონუმს „ხელს ჰბანს“ (უბანს), ჩენგე უბლაფს „წვერს ჰპარსავს“/„უპარსავს“.

გარდაუვალი ზმნების სასხვისო ქცევა: ბერე მიღურუნ – ბერე დულურუნ, ბინეხი მიხომუ „ვენახი მიხმება“, კუნხი მიცანცალანს (თის უცანცალანს) „ფეხი მიკანკალებს (მას უკანკალებს)“ ე.ი. **გარდაუვალ ზმნებთან სუბიექტი არის ობიექტისთვის განკუთვნილი.**

გარდაუვალ ზმნებთან სასხვისო ქცევა უნიშნოდაც შეიძლება გადმოიცეს, ორპირიანი ვნებითებით ქართულში, რომელიც შინაარსით სასხვისო ქცევისა არის, სადაც სუბიექტი განკუთვნილია ობიექტისათვის.

მიშენდება სახლი – უშენდება სახლი. აქ ქცევისაა ი/უ. მაგრამ განა ასეთი კორელაცია არაა: მეზრდება ბავშვი – ეზრდება ბავშვი? ქცევა აქაც არის, მაგრამ უნიშნოდ!

მეგრულშია: მარდჷ, მაჭარჷ, მასოფუ, შდრ. მეზრდება, მეწერება, მეგლიჯება (მიგჯება გურ.), აქ მეგრ. ა = ქართ. ე-ს.

მეგრულში: ღვა მეჭითარებუ, თომა მერჩეებუ... ქართ.: ლოყა მიწითლდება, თმა მითეთრდება, მეგრ. ე-უ = ქართ. ი-ღ.

ასეთ ფორმებში ქცევის შინაარსი აშკარაა.

საარვისო ქცევას ნიშანი არა აქვს: ჭარუმს/ჭარუნს „წერს“, კითხუმს/კითხუნს „კითხულობს“, ზოპონს/რაგადანს „ამბობს“, ჭკიუფს/ჭკირუნს „ჭრის“, თიუფს/თირუნს „ათრევს“, ხაჩქუფს/ხაჩქუნს...

საარვისო ქცევის ფორმებს ქართულში ზოგჯერ(!) ა უძღვის (აკეთებს, აშენებს), მაგრამ ა არ მიიჩნევა ქცევის ნიშნად. თუმცა საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ზმნას თავსართ ა-ს ფარდად ზა-ნურში კანონზომიერი შესატყვისი ო აქვს ხშირად.

	ჭანური	მეგრული
ასწავლის –	ოგუაფს	/ ოგურუანს
არჩენს –	ოსკედინაფს	/ ოსკიდუანს
აშინებს –	ომკურინამს	/ ოშქურინუანს
ანახებს –	ოძიფს	/ ოძირანს
აკივლებს –	ოკიფს	/ ორკიფუანს
აწერს –	ოჭარაფს	/ ოჭარანს

6. მარი ო-ს III ქცევის („poroda“) ნიშნად მიიჩნევა ჭა-ნურში, მაგრამ ო (ქართ. ა) უფრო კაუზატივის მაწარმოებელი ჩანს. ეს იქიდან ჩანს, რომ კაუზატივს მეგრულ-ჭანურში ამ ო-ს გარეშე ვერ ვაწარმოებთ.

კონტაქტი (გზა)

კონტაქტი (გზა) არის კატეგორია, რომელიც გვიჩვენებს, სუბიექტური პირი თვითონ მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე, თუ ირიბი ობიექტის მეშვეობით. თუ სუბიექტური პირი თვითონ მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე, მაშინ უშუალო კონტაქტი გვაქვს, ხოლო, თუ სუბიექტური პირი პირდაპირ ობიექტზე მოქმედებს სხვა პირის (ირიბი) მეშვეობით, გვექნება შუალობითი კონტაქტის ფორმა ანუ კაუზატივი (ფაქტიტივი). შუალობითი კონტაქტის მი-

ხედვით რეალურად მოქმედებს ორი პირი: ერთი მოქმედებას ხელმძღვანელობს, მეორე – ხელმძღვანელის დავალებას ასრულებს; ერთია ხელმძღვანელი (ორგანიზატორი), მეორე – შემსრულებელი (ეგზეკუტორი).

ბავშვი მამას ჩიტს აჭვრინებს. სუბიექტი არის „ბავშვი“, რომელიც საქმეს ხელმძღვანელობს, ხოლო ირიბი ობიექტია „მამა“, რომელიც რეალურად მოქმედებს, ასრულებს დავალებას. პირდაპირი ობიექტი არ იცვლება.

მეგრულსა და ჭანურში კონტაქტი ერთნაირად იწარმოება. უშუალო კონტაქტს საერთოდ არა აქვს მაწარმოებელი: ჭარუფს/ჭარუნს, ჭკირუნს, ყვილუფს/ვილუნს, ბახუფს/ბახუნს „ცემს“...

კაუზატივის მაწარმოებელი მეგრულსა და ჭანურში არის ოთავსართი და -აფ- ბოლოსართი (ო – აფ), რომელიც დაერთვის წყვეტილის ფუძეს, უშუალო ფორმები წყვეტილში: გუბ-უ „ხარმა“ (კემუქ ჰეა) „იმან იგი“, კვათ-უ „ჭრა“, თას-უ „თესა“, შუალობითი: ო-გუბ-აფ-უ „ახარშვინა“, ო-კვათ-აფ-უ „აჭრევინა“, ო-თას-აფ-უ „ათესინა“ (კემუქ ჰემუს ჰეა) „იმან იმას ის“.

კაუზატივის აწმყო იწარმოება აორისტიის კაუზატივურ ფუძეზე (ო-გუბ-აფ) აწმყოს მაწარმოებელი აფიქსების დართვით. ამ (ათ., ვიწ.-არქ.)// -აფ (ხოფ.):

აწმყო: გუბ-უმ-ს//გიბ-უფ-ს „ხარშავს“, ზუმ-უმ-ს//ზიმ-უფ-ს „ზომავს“.

კაუზატივი აწმყოს ფუძეს არ ეყრდნობა, არამედ აორისტიისას, ამიტომ გვაქვს აწმყოს კაუზატივში:

ო-გუბ-აფ-ამ-ს//ო-გიბ-აფ-აფ-ს „ახარშვინებს“, ო-თას-აფ-ამ-ს//ო-თას-აფ-აფ-ს „ათესვინებს“.

მეგრულშიც ასეა: უშუალო კონტაქტი წყვეტილში: ზიმუ „(გა)ზომა“, კვათუ „(გა)კვეთა“, ჭკირუ „(გა)ჭრა“, ჭუუ „დაწვა“, აკეთუ „აკეთა“, ხაზუ „(და)ხაზა“, ხონუ „(მო)ხნა“...

აქედან აორისტიის კაუზატივი: ო-ზიმ-აფ-უ „აზომვინა“, ო-კვათ-აფ-უ „აკეთებინა“, ო-ხონ-აფ-უ „ახნევინა“...

აწმყოს კაუზატივი იწარმოება წყვეტილის კაუზატივის ფუძისგან. -უ-ან აწმყოს სუფიქსის დართვით; ეს უ+ან-ის ან იგივე

ჩანს, რაც ჭანური -ამ/აფ. უ რისია? ალბათ, აწმყოს -უნ სუფიქსის ნიშანი? (აწმყო: ზიმუნ-ს „ზომავს“, კვათ-უნ-ს „კვეთს“).

წყვეტ. კაუზატივი: ო-კვათ-აფ-უ-ან-ს „აკვეთინებს“, ო-ხონ-აფ-უ-ან-ს „ახვნენინებს“...

კაუზატივის ო- — -აფ-ს ქართულთან მსგავსება აქვს: ო არის შესატყვისი ქართ. ა-სი (აჭრეენა, ახარშენა, აკეთებინა...)

ქართულში აწმყოს კაუზატივი იწარმოება არა აწმყოს ფუძისაგან, არამედ აორისტის კაუზატივიანი ფუძისაგან, რომელსაც -ებ დაერთვის (=ჭან. -ამ/აფ, მეგრ. -უ-ან), ასე რომ, აწმყოში გამოჩენილი ჭან. -ამ/აფ, მეგრ. -ან და ქართ. -ებ ერთი ოდენობაა.

სხვაობა ზანურსა და ქართულს შორის აორისტის კაუზატივის ფორმაშია, ქართულში -ინ (აზომენა), რაც უცხოა მეგრულ-ჭანურისთვის.

კ. დ.: ზანური სუფიქსი აფ (ოკვათ-აფ-უ) შეიძლება იგივე ოდენობა იყოს, რაც ქართული -ევ (ზმოვნებში შესატყვისობაა).

ჩიქობავათი: ქართ. -ინ (<უნ): ძვ. აცთ-უნ-ა>ახ. აცთ-ინა.

ჩიქობავათი კაუზატივებია: ადგენს — ადგინა, ასმენს — ასმინა, აჭმევს — აჭმინა, არბევს — არბინა, ოღონ მათ კაუზატივის გაგება დაკარგული აქვთო.

მჟპრიმთა წარმოება

ზმნის უღლებადი ფორმები ჯგუფდებიან გარკვეული ნიშნის მიხედვით. ვთქვათ, ვწერ, წერ, წერს, ვწერთ, წერთ, წერენ ერთი ჯგუფია ჩვენს წარმოდგენაში, ასევე სხვა ჯგუფია: ვწერდი, წერდი, წერდა, ვწერდით, წერდით, წერდნენ... ასეთი 11 ჯგუფი შეიძლება იყოს ქართულში. ამ ჯგუფებს მწკრივებს ეძახიან.

თავიანთი, ერთი ჯგუფის ფორმებს (მწკრივს) ურთიერთისაგან განასხვავებს პირი და რიცხვი, ე.ი. ერთი ჯგუფის (მწკრივის) ფორმები ერთმანეთისგან პირისა და რიცხვის მიხედვით განირჩევიან. მაგრამ რა აქვთ მათ საერთო (ე.ი. ერთი მწკრივის ფორმებს რა აერთიანებს?). ესაა დრო და კილო, ასევე ჯერობა, აქტი, თანამდევრობა. ამ უცვალელებელი ნაწილებით (დრო, კილო, ჯერობა...) განსხვავდება ერთი მწკრივი მეორისგან, ამ უცვალელებელ ნაწილებს

ეძახიან მწკრივის ელემენტებს. ამ ელემენტებით უპირისპირდება ერთი მწკრივი სხვას.

არის მწკრივი გრამატიკული კატეგორია? არის. ყოველი გრამატიკული კატეგორია ყალიბდება საპირისპირო ფორმათა არსებობის საფუძველზე. ამდენად, ერთი უღლებადი ჯგუფი ზმნისა, რომელსაც მწკრივს ვუწოდებთ, ისეთ მიმართებაშია დანარჩენებთან, როგორც სხვა დანარჩენი პირველთან. ეს ჯგუფები ერთგვარ მოვლენას ასახავენ ენაში, ერთმანეთს თანაბრად შეეზომებიან, ყველას ერთი და იგივე რაოდენობა აქვს ფორმებისა. მწკრივი რთული კატეგორიაა და თავის თავში შეიცავს რამდენიმე კატეგორიას, მწკრივის ფორმაში ყოველთვის განხილულია რამდენიმე კატეგორია (პირი, რიცხვი, დრო, კილო...), მაგრამ მწკრივის ელემენტების (დრო, კილო...) გაიგივება თვით მწკრივთან არა სწორი. ა. შანიძის მაგალითი: სინჯარაში, სადაც ასხია სხვადასხვა ფერისა და წონის სითხეები: წყალი, ზეთი, რომელიც არ აირევა ერთმანეთში. მწკრივი – ესაა ბოთლი, წყალი და ზეთი – მწკრივის ელემენტები (დრო, კილო...). როგორც არ შეიძლება ბოთლის გათანაბრება წყალთან ან ზეთთან, მიუხედავად იმისა, ეს ბოთლი საწყალეა თუ საზეთე, ასევე არ შეიძლება მწკრივის გათანაბრება მის ელემენტებთან.

მწკრივის სახელები არაა შესაფერი, ერთ-ერთ ელემენტს ასახავს, კარგი იქნებოდა ნეიტრალური რამ დაგვერქვა, მაგრამ ეს არ ხერხდება დღეს. ამიტომ: თუ მწკრივში ელემენტთაგან მხოლოდ დრო და კილოა, თხრობითკილოიან ზმნებს დროის მიხედვით დაერქმევა სახელი, სხვა კილოიან მწკრივებს – კილოს მიხედვით. თუ მწკრივში ამათ გარდა სხვა ელემენტია, მაშინ ამ დამატებითი ელემენტის მიხედვით.

მწკრივები 3 სერიად იყოფა ფორმათა წარმოებისა და სინტაქსურ თავისებურებათა მიხედვით. სანამ ა. შანიძე „მწკრივს“ შემოიღებდა, მანამ ზმარობდა: „წვერი“, „რივი“, 1938 წლიდან – „მწკრივი“. 1941 წელს სპეციალური შრომა მიუძღვნა ამ საკითხს ა. შანიძემ: Категория ряда в глаголе. Общие вопросы формализации глаголов на примерах грузинского языка (ენიკის მოამბე, X, 1941).

ზანურში ზმნათა განაწილების პრინციპი მწკრივებში იგივეა, რაც ქართულში. სერია აქაც სამია. I სერიის ძირითადი მწკრივია აწმყო, II სერიისა – წყვეტილი.

I სერიის მწკრივები

აწმყო: აწმყოს ფუძეს წყვეტილის ფუძესთან შედარებით ართულებს თემის ნიშნები და სავრცობი. ყველაზე გავრცელებული თემის ნიშანია -უმ (ჭანურში) და -უნ (მეგრულში: -უნ<-უმ); ჭანური -უმ (ვიწ.-არქ., ათინ.) ხოფურში იძლევა -უფ-ს: გორუმს/გორუფს „ეებს“, კვათუმს/კვათუფს „კვეთს“, გუბუმს/გობუფს „ხარშავს“, იქუმს/იქომს/იქიფს „იკეთებს, იჭამს“.

მეგრ.: კვათუნს „კვეთს/ჭრის“, ჭარუნს „წერს“, ხონუნს „ხნავს“...

მეორე გავრცელებული თემის ნიშანია – -ამ/-აფ ჭანურში, -ან მეგრულში:

ჭან.: ოწირამს „აჩვენებს“, მლორაფს „ბლავის“, ორგამს/ორგაფს „რგავს“, ოფშაფს „ავსებს“, ოლოდაფს „უკეთებს“, მენდიონამს „წაიყვანს“...

მეგრ.: ღორანს „ღრიალებს“, რკიანს „კივის“, გვარგვალანს „თუხთუხებს“, ოფუნუნს „აღულებს“, ოტიბუნს „ათბობს“...

თემის ნიშნებია -ემ/-ეფ ჭანურში, -ენ მეგრულში:

ჭან. -ემ/-ეფ: უწოლემს „ეუბნება“, იჩალაშეფს „მეუშაობს“, ჩხე მუხთეფს „აცეებს“.

მეგრ. -ენ: აუჩორენს „აშავებს“, აჭითარენს „აწითლებს“, არიგენს „არიგებს“, აშენენს „აშენებს“...

მეგრულ-ჭანურში თემის ნიშანთა უნიფორმაცია მოხდა: გაბატონდა -უმ (-უფ) და -ამ (ჭანურში), -უნ და -ან (მეგრულში), სხვაობა თანხმოვნებშია. ამათგან -უმ (-უფ – -უნ მეგრ.) მოდის

*-ომ-ისგან და = ქართ. -ამ თემის ნიშანს, ხოლო -ამ (-აფ – -ან – მეგრ.) = ქართ. -ებ-ს (ჭან. ო-რგ-ამ-ს „რგავს“ = ქართ. ა-კეთ-ებ-ს).

ქართულთან შედარებით, სხვაობას ქმნის აწმყოს I-II პირში -ქ (მეგრ.) და -რ (ჭან.), რომლებიც ერთმანეთის მორფოლოგიური კორელატები ჩანან:

მეგრულში ქ ყველა ზმნას მოეპოვება აწმყოს I-II პირში მხ. რიცხვში, ხოლო რ ჭანურში აქვს მხოლოდ ენებითი და საშუალი გვარის ზმნებს I-II პირში მხ. რ.-ში.

ჭანური	მეგრული
პტუბუ-რ	ბტიბ-უ-ქ „ვთბები“
ვულ-უ-რ	(გი)ვუ-რ-ქ „დავდივარ“
ბლურ-უ-რ	ბლურ-უ-ქ „ვკვდები“

მაგრამ მეგრულში: ვთასუნქ, ვჭარუნქ, ვხონუნქ.

მიუხედავად ამისა, მეგრ. ქ და ჭან. რ მორფოლოგიური კორელატებია, არც ერთი არაა S₂-ის ნიშანი.

აწმყოსგან იწარმოება: უწყვეტელი >კავშირებითი I, პირობითი I, ნაწყვეტილარი თურმეობითი I (მხოლოდ ჭანურშია).

უწყვეტელი ზანურში იმავე სუფიქსით იწარმოება, როგორც ქართულში, ესაა დ (ოდ არ იცის); რომელიც უცვლელადაა დაცული მეგრულში, ხოლო ჭანურში -ტ-ს სახით. I და II პირებში ორსავე რიცხვში ბოლოში დაერთვის უფუნქციო ი, S₃-ის ნიშანია -უ (მხ. რ.) და -ეს (მრ. რ.) ყოველნაირ ზმნებთან.

ჭანური

მა	ბ-ჭარ-უმ-ტ-ი ჰეა/ მა პ-ჭარ-უფ-ტ-ი ია
სი	ჭარ-უმ-ტ-ი ჰეა/ სი ჭარ-უფ-ტ-ი ია
ჰემუქ	ჭარ-უმ-ტ-უ ჰეა/ ემუქ ჭარ-უფ-ტ-უ ია
ჩქუნ	ბ-ჭარ-უმ-ტ-ი-თ / ჩქინ პ-ჭარ-უფ-ტ-ი-თ ია
თქვან	ჭარ-უმ-ტ-ი-თ / თქვან ჭარ-უფ-ტ-ი-თ ია
ჰენთეფექ	ჭარ-უმ-ტ-ეს / ენთეფექ ჭარ-უფ-ტ-ეს ია

მეგრული

მა	ვ-ჭარ-უნ-დ-ი თის	„ვწერდი“
სი	ჭარ-უნ-დ-ი თის	„წერდი“
თინა	ჭარ-უნ-დ-უ თის	„წერდა“
ჩქი	ვ-ჭარ-უნ-დ-ი-თ თის	„ვწერდით“
თქვა	ჭარ-უნ-დ-ი-თ თის	„წერდით“
თინეფი	ჭარ-უნ-დ-ეს თის	„წერდნენ“

ათინურში იშვიათად ტ-ს გვერდით ღ და თ-ც არის: ქორღუ, ქუ¹ონურთუ „ჰყავდა“.

უწყვეტლისგან იწარმოება კავშირებითი I, პირობითი I, ნაუწყვეტლარი I.

კავშირებითი I: კავშირებით I-ს აწარმოებს ა სუფიქსი მეგრულსა და ჭანურში. ეს ა დაერთვის უწყვეტლის ფუძეს, უფუნქციო ი-ს გამოყენებით. ეს ა არის ქართული ე-ს კანონზომიერი შესატყვისი (გწერდე „ვჭარუნდა“).

ჭანური

მა	ბ-ჭარ-უმ-ტ-ა ჰეა // პ-ჭარ-უფ-ტ-ა ია
სი	ჭარ-უმ-ტ-ა ჰეა // ჭარ-უფ-ტ-ა ია
ჰემუქ	ჭარ-უმ-ტ-ა-ს ჰეა // ჭარ-უფ-ტ-ა-ს ია
ჩქუნ	ბ-ჭარ-უმ-ტ-ა-თ ჰეა// პ-ჭარ-უფ-ტ-ა-თ ია
თქვან	ჭარ-უმ-ტ-ა-თ ჰეა// ჭარ-უფ-ტ-ა-თ ია
ჰენთეფექ	ჭარ-უმ-ტ-ა-ნ ჰეა// ჭარ-უფ-ტ-ა-ნ ია

მეგრული

მა	ვ-ჭარ-უნ-ღ-ა თის	„ვწერდე“
სი	ჭარ-უნ-ღ-ა თის	„წერდე“
თინა	ჭარ-უნ-ღ-ა-ს თის	„წერდეს“
ჩქი	ვ-ჭარ-უნ-ღ-ა-თ თის	„ვწერდეთ“
თქვა	ჭარ-უნ-ღ-ა-თ თის	„წერდეთ“
თინეფი	ჭარ-უნ-ღ-ა-ნ(ი) თის	„წერდნენ“

S₃-ის ნიშანია **-ს** (მხ. რ.) და **ან** (მრ. რ.). ამ -ან-ის -ა იკარგება კავშირებითის ა-ს წინ: ან>ნ: ჭარუმტან<*ჭარუმტან.

მეგრულში კავშირებით I-ს პარალელური ფორმებიც აქვს, ქართულივით -ე/-ეე-თი ნაწარმოები (I-II პირში მხ. რიცხვში):

- ვ-ჭარ-უნ-ღ-ე // ვ-ჭარ-უნ-ღ-ეე „ვწერდე“
- ჭარ-უნ-ღ-ე // ჭარ-უნ-ღ-ეე „წერდე“
- ჭარ-უნ-ღ-ა-ს // ჭარ-უნ-ღ-ა-ს „წერდეს“

მრ. რიცხვი ა-თი იწარმოება. ეს ეე/ე-იანი წარმოება მხ. რიცხვის I-II პირებში ჩვენ ქართულისებურ წარმოებად მიგვაჩნია. ჩიქობავას აზრით კი, ეს ბოლო ეე/ე მოდის ერე-დან „რომ“, ე.ი. ვჭარუნდე = რომ ვწერდე მე მას.

ერე „რომ“-ის მნიშვნელობით ახლაცაა სვანურში: ევლა ერე „იმიტომ რომ“.

აღსანიშნავია, რომ -ეე/-ე წარმოების კავშირებითს ნატვრითი ელფერი დაჰკრავს.

გ. კარტოზია: ვჭარუნდანი<ვჭარუნდინი>ვჭარუნდე<ვჭარუნდე>ვჭარუნდე.

პირობითი I: ეს მწკრივი იწარმოება უწყვეტლის ფუძისგან -კონ-ის დართვით პირის ნიშნების შემდეგ ბოლოში. ეს -კონ მოდის **ოკონ** „უნდა“ ზმნისგან. ასე რომ, პირობითი I არსებითად აღწერითი ფორმისაა, ოღონდ დღეს ორგანულ წარმოებად ჩანს:

ჭანური

მა	ბ-ჭარ-უმ-ტ-ი-კონ ჰეა	„რომ ვწერდე“
სი	ჭარ-უმ-ტ-ი-კონ ჰეა	
ემუქ	ჭარ-უმ-ტ-უ-კონ ჰეა	
ჩქუნ	ბ-ჭარ-უმ-ტ-ი-თ-კონ ჰეა	
თქვან	ჭარ-უმ-ტ-ი-თ-კონ ჰეა	
ჰემთეფექ	ჭარ-უმ-ტ-ეს-კონ ჰეა	

მეგრული

მა	ვ-ჭარ-უნ-დ-ი-კო(ნ)	„რომ ვწერდე“
სი	ჭარ-უნ-დ-ი-კო(ნ)	
თინა	ჭარ-უნ-დ-უ-კო(ნ)	
ჩქი	ვ-ჭარ-უნ-დ-ი-თ-ი-კო(ნ)	
თქვა	ჭარ-უნ-დ-ი-თ-ი-კო(ნ)	
თინეფი	ჭარ-უნ-დ-ეს-ი-კო(ნ)	

ჩანს, მეგრულში უფუნქციო ი ჩნდება მრავლობით რიცხვში სამსავე პირში **კონ**-ის წინ, და **ნ** იკარგება აბსოლუტურ ბოლოში.

ეს მწკრივი ქართულს არა აქვს. მორფოლოგიური თვალსაზრისით ეს მწკრივი არსებითად ემთხვევა უწყვეტელს. პირობითის შინაარსი მასში შეაქვს დამხმარე ზმნას „ოკონ“ (=უნდა)-ს.

ნაუწყვეტლარი თურმეობითი: ეს მწკრივი მხოლოდ ჭანურშია, იგი იწარმოება უწყვეტლის ფუძეზე -ერე-ს დართვით (ასეა ხოფურში), ან -დორენ-ის დართვით (ვიწურ-არქაბულში).

ხოფური

მა	პჭარ-უფ-ტ-ერე ია	„ვწერდი თურმე“
სი	ჭარ-უფ-ტ-ერე ია	
პემუქ	ჭარ-უფ-ტ-ერე-ნ ია	
ჩქუნ	პჭარ-უფ-ტ-ერე-თ ია	
თქვან	ჭარ-უფ-ტ-ერე-თ ია	
პენტეფექ	ჭარ-უფ-ტ-ერე-ნ-ან ია	

ვიწურ-არქაბული

მა	ბჭარ-უმ-ტ-ი-დორენ ჰეა	„ვწერდე თურმე“
სი	ჭარ-უმ-ტ-ი-დორენ ჰეა	
პემუქ	ჭარ-უმ-ტ-უ-დორენ ჰეა	
ჩქუნ	ბჭარ-უმ-ტ-ი-თ-დორენ ჰეა	
თქვან	ჭარ-უმ-ტ-ი-თ-დორენ ჰეა	
პენტეფექ	ჭარ-უმ-ტ-ეს-დორენ ჰეა	

S₃ ნიშანია -ნ (მხ. რ.) და -ან (მრ. რ.). სხვაობა მარტო მაწარმოებლებში როდია ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულში. არის სხვაც: „ერე“ ინფიქსივითაა ფორმაში, S₃-ის ნიშანი შემდეგაა, ასევეა თ-ც. „დორენ“ კი ფორმის აბსოლუტურ ბოლოშია.

II სერიის მჭკრივები

II სერიის ფორმათათვის მთავარია წყვეტილის მწკრივი. ესაა საყრდენი დანარჩენი მწკრივების საწარმოებლად. თემის ნიშნები, როგორც წესი, ამ მწკრივისა და მისგან ნაწარმოებ ფორმებში არ გვხვდება.

წყვეტილი: ამ მწკრივს ჭანურში მხოლოდ ი აწარმოებს: პჭარი, დობი, ვხონი, ვძირი, დოვიგური, ე.ი. ჭანურში უნიფორმაციაა მომხდარი.

მეგრულში კი წყვეტილს ორი მაწარმოებელი აქვს (ქართულივით): ი და ე:

ი: ფხანტი, ბჭარი, მიპონი, მიდვოჩქვი, ბგარი, ჭკომი, ჰკითხი...

ე: ვოგურე, ვრკიე, ვრაქვაე, ბღვარე, ვოცქვე, ვოჭარაფე, ვო-
რაგადე, ვორჩქიე. ვოხონაფე, ვორჩქიაფე... ე.ი. ე-თი იწარმოება კა-
უზატივის ფორმები.

S3-ის ნიშანია -უ (მხ.რ.) და -ეს (მრ.რ.)

მეგრული

პჭარი „ვწერე“	ვოცქვე „ვაქე“	ვოხონაფე „ვანხეინე“
ჭარი „წერე“	ოცქვე „აქე“	ოხონაფე „ანხეინე“
ჭარუ „წერა“	ოცქ(ვ)უ „აქო“	ოხონაფუ „ანხეინა“
პჭართი „ვწერეთ“	ვოცქვეთ „ვაქეთ“	ვოხონაფეთ „ვანხეინეთ“
ჭართი „წერეთ“	ოცქვეთ „აქეთ“	ოხონაფეთ „ანხეინეთ“
ჭარეს „წერეს“	ოცქვეს „აქეს“	ოხონაფეს „ანხეინეს“

წყვეტილს ეყრდნობა შემდეგი მწკრივები: კავშირებითი II, პირობითი II, ნაწყვეტილარი თურმეობითი I, ნაწყვეტილარი თურ-
მეობითი II, ნაწყვეტილარი კავშირებითი III.

კავშირებითი II-ისგან იწარმოება: მყოფადი, პირობითი III.

კავშირებითი II იწარმოება წყვეტილის ფუძისგან (ი და ე-ს ჩამოსორებით) ა სუფიქსით, როგორც ჭანურში, ისე მეგრულში. ესაა ერთადერთი სუფიქსი ზანურში (ჩიქობავა). მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მხედველობაში არაა მიღებული მეგრულში პარალელურად ხმარებული ფორმები კავშირებითი II-ისა, რომლებიც ე-თი იწარმოებიან: (I, II პ.) მიდავრთე „წავიდე“, მიდართე „წახვიდე“ (მუ ი¹ მიდართენი? „რა იქნება, რომ წახვიდე?“). დოვხონე „დავხნა“, დოვხაქე „დავთოხნო“, დოპკვათე „დავჭრა“ და სხვა. ეს პარალელური ფორმებია, ისე, როგორც ეს გვაქვს კავშირებით I-ში (ვჭრუნდა/ვჭრუნდე).

ქართულში კი სამი მაწარმოებელია: ე, ა, ო: ე (დონიან და უნიშნო ვნებითებთან): გავშავდე, გავწითლდე, გავთბე, გავქრე... ა (როცა წყვეტილში ნიშანია ა ან ი): დავკრა, ვთქვა, დავასხა, გავჭრა, შევკრა... ო (ი-ე-ნიან ვნებითებთან, გარდამავალ ზმნებთან): დაიწეროს, დაეხატოს, ვაქო, ვაძაგო...

აქედან ჭანურში ერთია -ა, მეგრულში -ა (ძირითადი) და -ე. ე.ი. განსხვავებული აფიქსები ჭანურსა და მეგრულში არაა კავშირებითი II-ის საწარმოებლად.

მეგრულ-ჭანური

ბჭარ-ა „ვერო“	ბკვათ-ა „კვეთო, ვჭრა“
ჭარ-ა „ვერო“	კვათ-ა
ჭარ-ა-ს „ვეროს“	კვათ-ა-ს
ბჭარ-ა-თ „ვეროთ“	ბკვათ-ა-თ
ჭარ-ა-თ „ვეროთ“	კვათ-ა-თ
ჭარ-ა-ნ „ვეონ“	კვათ-ა-ნ

S₃-ის ნიშანია მხ.რ.-ში -ს, მრ.რ.-ში -ან, რომლის ა იკარგება ხმოვანთან (ან>ნ).

მეგრულის კავშირებითი II-ის პარალელური ენიანი ფორმა პირნაკლია, საკუთარი წარმოება არა აქვს III პირის არცერთ რიცხვში, აგრეთვე მრავლობითი რიცხვის I-II პირებშიც, ე.ი. ასეთი წარმოება გვაქვს მხოლოდ მხოლობითი რიცხვის I და II პირებში.

ბჭარ-ე	ბჭარ-ა-თ
ჭარ-ე	ჭარ-ა-თ
ჭარ-ა-ს	ჭარ-ა-ნ

ე.ი. მხოლობითი რიცხვი, I-II პირებს გარდა, სხვაგან ანიან წარმოებას მიმართავს.

პირობითი II: ამ მწკრივის მაწარმოებელია იგივე, რაც პირობითი I-ისა, -კონ (<ოკონ „უნდა“), ოღონდ აქ ეს მაწარმოებელი დაერთვის წყვეტილის ფორმას. სხვაობა ისაა, რომ მეგრულში კონ კარგავს ნ-ს (კო), თუ მას ხმოვანი არ მოსდევს. მრავლობით რიცხვში კო(ნ)-ის წინ მეგრულში ი (თანხმოვანთგასაყარი) ჩნდება.

ჭანური

მეგრული

ბკვათ-ი-კონ	კკვათ-ი-კო(ნ) „უნდა გამეკვეთა, დამეჭრა“
კვათ-ი-კონ	კვათ-ი-კო(ნ)
კვათ-უ-კონ	კვათ-უ-კო(ნ)
ბკვათ-ი-თ-კონ	კკვათ-ი-თ-ი-კო(ნ)
კვათ-ი-თ-კონ	კვათ-ი-თ-ი-კო(ნ)
კვათ-ეს-კონ	კვათ-ეს-ი-კო(ნ)

წყვეტილისგან იწარმოება თურმეობითი I, თურმეობითი II, კავშირებითი III ჭანურში, მეგრულში კი სხვანაირად. მაგრამ, სანამ III სერიის წარმოებაზე გადავიდოდეთ, შევეხოთ II სერიის ფორმებზე დაყრდნობილ წარმოებას. როგორც აღვნიშნეთ, კავშირებით II-ისგან იწარმოება: მყოფადი და პირობითი III.

მყოფადი იწარმოება კავშირებითი II-სგან სხვადასხვაგვარად ჭანურში (მეგრულში კი ქართულისებრია, პრევერბები აწარმოებს აწმყოსგან): ხოფურში კავშირებითი II-ის ფორმას დაერთვის მეშველი ზმნა **მინონ** (მინდა), აქედან ჩხალურში **უნონ** (უნდა) არის გატარებული ყველა პირში, ხოლო ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში – **ერე/რე/ე**.

ხოფური	ჩხალური	ვიწურ-არქაბული, ათინური
კკვათ-ა-მინონ „კკვეთო მინდა“	კკვათ-ა-უნონ	ბკვათ-ა-რე
კვათ-ა-გინონ „კვეთო გინდა“	კვათ-ა-უნონ	კვათ-ა-რე
კვათ-ა-ს-უნონ „კვეთოს უნდა“	კვათ-ა-ს-უნონ	კვათ-ა-ს-ერე // კვათ-ა-ს-ე
კკვათ-ა-მინონან	კკვათ-ა-თ-უნონ	ბკვათ-ა-თ-ერე // ბკვათ-ა-თ-ე
კვათ-ა-გინონან	კვათ-ა-თ-უნონ	კვათ-ა-თ-ერე // კვათ-ა-თ-ე
კვათ-ა-ს-უნონან	კვათ-ან-უნონ	კვათ-ან-ერე // კვათ-ან-ე

-ერე მაწარმოებელი მოდის ზმნისაგან **ორენ** „არის“ (ნ. მარი), ასე რომ, „ბკვათარე“ ზუსტი თარგმანით იქნებოდა: არის ვჭრა // არის, რომ ვჭრა.

ეს -ერე-ა თურმეობითის მწკრივებთან რომ იხმარება ხოფურში. იგივე ერე-ს ნაშთია გარდაუვალ ზმნებთან რომ გვხვდება აწმყოში I-II პირებში: ბლურუ-რ „კვდები“, ლურუ-რ „კვდები“, ფსქიდ-უ-რ „ვრჩები“.

მყოფადის წარმოება ჭანურში ზმნისწინებითაც ხდება აწმყოსაგან (ხშირი არაა): ვა ამაბულუთ ოხოის „არ შემოვალთ სახლში“, მენდა-ველურ „წავალ“, დომცორუფთ „გავცრით“, ქოგებობ-ღამთ, ეწებუღამთ, „დავერით, დავუღამთ წინ“. მეგრულში წარ-

მოების ეს ტიპია მხოლოდ: აწმყო: ვჭარუნქ „ვწერ“, მყოფადი: ღო-ვჭარუნქ „დავწერ“.

მყოფადის ჭანურისებური წარმოება არ იცის მეგრულმა, სვანურმა. ა. ჩიქობავათი, ასეთი წარმოება ბერძნულის გავლენა უნდა იყოს. სალაპარაკო ბერძნულში მსგავსი წარმოება X საუკუნე-ნიდანაა, ე. ი. ამის შემდეგ ჩამოყალიბებულია ასეთი წარმოება ჭანურშიც: ბერძნული: $\nu\alpha\gamma\rho\alpha\psi\omega$ ჴნღა (=მინდა ვწერო=დავწერ), II წარმოება: ჴნღა $\gamma\rho\alpha\psi\omega$ „რომ ვწერო მინდა“ (=ბჭარარე). (ა. ჩიქობავა, ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის, საქ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, V, №1, 1944).

პირობითი III: ეს მწკრივი ეყრდნობა კავშირებით II-ს, ოღონდ დაირთავს უწყვეტლის ტ-ს. ესაა, ასე ვთქვათ, **II ნაკვეში-რებითარი უწყვეტელი**, ეს ფართო ხმარების არაა, უფრო ვიწურ-არქაბულშია, ათინურშიც (ხოფურში იშვიათია).

ბკვათ-ა-ტ-ი	ბკვათ-ა-ტ-ი-თ	„მე გაკვეთილი, გაგჭრიდი მას“
კვათ-ა-ტ-ი	კვათ-ა-ტ-ი-თ	
კვათ-ა-ტ-უ	კვათ-ა-ტ-ეს	

პირობითი III სხვაგვარადაც იწარმოება ხოფურში, კავშირებით II-ს ემატება „მინონ“ ზმნის უწყვეტლის ფორმა: მინტუ „მინლო-და“, გინტუ „გინლოდა“, უნტუ „უნლოდა“, მინტეს „გინლოდა“, გინტეს „გინლოდათ“, უნტეს „უნლოდათ“.

კკვათ-ა-მინტუ „კვეთა მინლოდა“...	კკვათ-ა-მინტეს „კვეთა გვინლოდა“
კვათ-ა-გინტუ „კვეთა გინლოდა“	კვათ-ა-გინტეს „კვეთა გინლოდათ“
კვათ-ა-ს-უნტუ/კვათასინტუ	კვათ-ა-ს-უნტეს/კვათა-ს-ინტეს
„კვეთა უნლოდა“	„კვეთა უნლოდათ“

III-IV სერიის მწკრივები

III სერიის მწკრივები სხვადასხვანაირად იწარმოება ჭანურსა და მეგრულში. მეგრული უფრო ქართულს მიჰყვება (გარდამავალ ზმნებთან ინვერსია), ჭანური – არა.

ჭანურში II სერიის მწკრივები წყვეტილს ეყრდნობა, გვაქვს ნაწყვეტილარი თურმეობითი I, თურმეობითი II, კავშირებითი III. ამ მწკრივთა წარმოება განსხვავებულია ჭანურის კილოკავებშიც: ხოფურში იწარმოება -ერე (I თურ.), -ერეტ (II თურმ.), -ერეტა (III კავშ.) მეშვეობით, მაშინ, როცა იგივე მწკრივი ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში იწარმოება შემდეგი სუფიქსებით: -დორენ, -დორტუნ, -დორტას (I თურ., II თურმ., III კავშ.).

ამის მსგავსი წარმოება მეგრულმა სრულებით არ იცის.

ნაწყვეტილარი თურმეობითი I

	ხოფური		ვიწურ-არქაბული, ათინური
მა	პკვათ-ერე ია „მე მიჭრია, მიკვეთია“	მა	ბკვათ-ი-დორენ ჰეა
სი	კვათ-ერე ია	სი	კვათ-ი-დორენ ჰეა
ემუქ	კვათ-ერე-ნ ია	ჰემუქ	კვათ-უ-დორენ ჰეა
ჩქინ	პკვათ-ერე-თ ია	ჩქუნ	ბკვათ-ი-თ-დორენ ჰეა
თქვან	კვათ-ერე-თ ია	თქვან	კვათ-ი-თ-დორენ ჰეა
ენტეფექ	კვათ-ერე-ნ-ან ია	ჰემთეფექ	კვათ-ეს-დორენ ჰეა

ნაწყვეტილარი თურმეობითი II

	ხოფური		ვიწურ-არქაბული, ათინური
მა	პკვათ-ერე-ტი ია „მიკვეთია თურმე“	მა	პკვათ-ი-დორტუნ ჰეა
სი	კვათ-ერე-ტი ია	სი	კვათ-ი-დორტუნ ჰეა
ემუქ	კვათ-ერე-ტი-უ ია	ჰემუქ	კვათ-უ-დორტუნ ჰეა
ჩქინ	პკვათ-ერე-ტი-თ ია	ჩქუნ	პკვათ-ი-თ-დორტუნ ჰეა
თქვან	კვათ-ერე-ტი-თ ია	თქვან	კვათ-ი-თ-დორტუნ ჰეა
ენტეფექ	კვათ-ერე-ტი-ეს ია	ჰემთეფექ	კვათ-ეს-დორტუნ ჰეა

ნაწევვტილარი კავშირებითი III

	ხოფური	ვიწურ-არქაბული, ათინური
მა	ჰკვათ-ერე-ტ-ა ია „მე მეკვეთა თურმე“	მა პკვათ-ი-დორტას ჰკვა
სი	კვათ-ერე-ტ-ა ია	სი კვათ-ი-დორტას ჰკვა
ემუქ	კვათ-ერე-ტ-ა-ს ია	ჰემუქ კვათ-უ-დორტას ჰკვა
ჩქინ	ჰკვათ-ერე-ტ-ა-თ ია	ჩქუნ პკვათ-ი-თ-დორტას ჰკვა
თქვან	კვათ-ერე-ტ-ა-თ ია	თქვან კვათ-ი-თ-დორტას ჰკვა
ენტოფექ	კვათ-ერე-ტ-ა-ს ია	ჰემთოფექ კვათ-ეს-დორტას ჰკვა

რამდენიმე შენიშვნა მაწარმოებლებზე:

1) ერთი შეხედვით, II სერიის მწკრივთა მაწარმოებლები ხოფურსა და ვიწურ-არქაბულში და მათთან შედარებით ათინურში სულ სხვადასხვა წარმომავლობის ჩანს. აბა, სად **ერე** და სად **დორენ**. მაგრამ ეს ასე არაა. ორივე მაწარმოებელი მოდის მეშველი **ორენ** („არის“) ზმნისაგან: ხოფურში მას დაუკარგავს **ო** და **ნ**: **ორენ/ორე/რე**, ან **ორე/ერე**, ხოლო ათინურსა და ვიწურ-არქაბულში ამ **ორენ** ზმნას წინ ერთვის **დო** ზმნისწინი, რომელიც ხშირად მეგრულ **ქო** დადასტურებით ნაწილაკს უდრის: დორენ (დო+ორენ).

შდრ. მეგრ.:	ქუწუ	ჭან.:	დუწუ „უთხრა“
	ქოთქუ		დოთქუ „თქვა“
	ქო ¹ უ		დოყუ „გაკეთა“
	ქომიწი		დომიწვი „მითხრა“

რომ **ერე/რე** მოდის „ორენ“ ზმნისაგან, ეს პირველად აღნიშნა ნ. მარმა ჭანურის გრამატიკაში. ამის საფუძველს მას აძლევდა მყოფადის წარმოებაში დადასტურებული **ერე/რე** (ბზუმი „ვზომე“, ზუმარე „გაზომავ“, ზუმასერე „გაზომავს“...), მაგრამ არქაბულში ზუმასერე-ს ნაცვლად იხმარება „ზუმასორენ“. ამ უკანასკნელს ნ. მარი ასე თარგმნის: არის რომ ვზომო "есть, чтобы я мерил".

ნ. მარის ახსნა სწორია. რაც მყოფადის ერე-ზეა ნათქვამი, იგივე ოდენობაა თურმეობითის ერე-ში და დორენ-შიც (ქ. ლომთათიძე).

2) თუ წევვტილის ფუძე რ-ს შეიცავს ხოფურში, თურმეობითის ფორმებში ერე-ს წინ მთელი მარცვალი **ელ** ჩაერთვის.

დო-ბჭარ-ი „დავწერე“ (წყვეტილი), აქედან გვაქვს არა დობჭარ-ერე „მიწერია“ (შდრ. ბკვათერე „მიკვეთია“), არამედ: დობ-ჭარ+ელ+ერე. ასეა ეს ყველა რ ფუძიან ზმნებში: ქოღინჯირ-ელ-ერე „დაწოლილხარ“, ბძირ-ელ-ერე „მინახავს“, ვიძგარ-ელ-ერე „მიტირია“.

ჩიქობავა ამის ახსნას არ იძლევა. -ელ -ერ-ის ვარიანტია, მიმღეობის მაწარმოებელი? ორი რა საჭიროა? -ელ არ იქნება -ერ-ის ვარიანტი და მიმღეობის მაწარმოებელი. ასე რომ იყოს, მა-შინ იგი უნდა გვექონდეს სხვა ზმნებთანაც, სადაც ფუძეში რ არაა (იგზალერენ „გამგზავრებულან“, კითხერენ „დაუკითხავთ“, იღერენ „წასულან“...)

ამის ახსნის ცდა მოგვცა ს. ჟღენტმა, რომელმაც -ელ ფონე-ტიკურ ჩანართად ცნო დისიმილაციის ასაცილებლად: „ელ“ სუ-ფიქსის გარეშე გვექნებოდა: ბჭარ-ერე „მიწერია“, ბძირ-ერე „მინახავს“... რადგან ხოფურისთვის დამახასიათებელია პროგრესული დისიმილაცია, **ერე** გადაიქცეოდა **ელე**-დ: ბჭარელე, ბძირ-ელე. ჩანს, ხოფურმა მორფოლოგიური ელემენტის ერე-ს დისიმილაცია არ მო-ახდინა, დისიმილაციის ასაცილებლად **ელ** მარცვალი ჩაურთო, რი-თაც ფუძეში ორი **რ** გაანეიტრალა და დისიმილაცია აიცდინა (შდრ. აგარ-ულ-ი, მაგრამ ქართლ-ური).

ხოფურს არ შეეძლო მართო **რ** ჩაერთო, რადგან მას ახასია-თებს სრულხმოვნობა. იხ.: ს. ჟღენტი, ჭანურ-მეგრულის ფონეტი-კა, 1953.

3) ჭანურში იშვიათად თურმეობითის ქართულისებური ტი-პიც (ინვერსიული) გვხვდება: მიძირამუნ/მიძირუნ „მინახავს“, გიძი-რამუნ/გიძირუნ „გინახავს“, უძირამუნ/უძირუნ „უნახავს“).

4) თურმეობითის ერთი სახეა ჭანურში: ნაუწყვეტლარი თურმეობითი (პჭარუფ-ტ-ერე/პჭარუფ-ტ-ი-დორენ „თურმე ვწერ-დი“) – იხ. 148.

მეგრულში III სერიის წარმოება განსხვავებულია ქართული-საგან და ჭანურისაგანაც. მეგრულმა არ იცის **ერე** და **დორენ**-ის მსგავსი წარმოება.

III თურმეობითის ნაკვთებს მეგრული ორი განსხვავებული პრინციპით აწარმოებს:

1) ქართულისებურად, ინვერსიით, წყვეტილის ფუძეზე დაყრდნობით, ესაა ნაწყვეტლარი III სერიის ნაკვთები (მიკვათუ მათონა „მიკვეთია მე ის“, მიჭკირუ „მიჭრია“...). 2) ნო პრეფიქსიანი წარმოება, რომელიც I სერიას, კერძოდ, აწმყოს ფუძეს ეყრდნობა (ნოკვათუექ).

წყვეტილისგან ნაწარმოები III სერიის მწკრივები უხილავ დროს გადმოსცემენ და უპირისპირდებიან II სერიის ხილულ დროს.

I თურმეობითი

მიჭკირუ „მიჭრია მე ის“	მიჭკირუნა(ნ)
გიჭკირუ	გიჭკირუნა(ნ)
უჭკირუ	უჭკირუნა(ნ)

II თურმეობითი

მიჭკირულუ „მეჭრა“	მიჭკირულეს
გიჭკირულუ	გიჭკირულეს
უჭკირულუ	უჭკირულეს

III კავშირებითი

მიჭკირულას „მეჭრას“	მიჭკირულან(ი)
გიჭკირულას	გიჭკირულან(ი)
უჭკირულას	უჭკირულან(ი)

III პირობითი

მიჭკირულუკონ „უნდა დამეჭრა“...

I თურმეობითი ერთნაირადაა ნაწარმოები ქართულსა და მეგრულში: ორივე აწმყოს ინვერსიული ფორმაა.

II თურმეობითით მეგრული განსხვავდება ქართულისაგან, რადგან II თურმეობითი მეგრულში იწარმოება თურმეობითი I-ისგან, მაშინ, როცა ქართულ თურმეობით II-ს არავითარი კავშირი არა აქვს თურმეობით I-თან – თურმეობითი II ეყრდნობა წყვეტილს.

კავშირებითი III მეგრულში ეყრდნობა I თურმეობითის ფუძეს და ემატება კავშირებითი I-ის აფიქსები, ქართულში კი კავშირებითი III ემყარება კავშირებითი II-ის ფუძეს.

2) აწმყოსგან ნაწარმოები მწკრივები სპეციალურ ლიტერატურაში (გ. როგავას მიერ) გამოყოფილია ცალკე სერიად, მეოთხე სერიის (დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვთებად) მწკრივებად: ნობჭკირუექ (I თურმ.) ამ შეხედულების მიხედვით იქნება თურმეობითი III, ნობჭკირუელი (II თურმ.) იქნება თურმეობითი IV, ნობჭკირუელა (კავშ. III) იქნება კავშირებითი IV, ნობჭკირუელიკონ იქნება პირობითი IV.

თურმეობითი I (=თურმეობითი III):

ნობჭკირუექ „დამიჭრია თურმე“ (ნაჭრა-ვარ)	ნობჭკირუეთ
ნობჭკირუექ	ნობჭკირუეთ
ნობჭკირუექ(ნ)	ნობჭკირუენა(ნ)

თურმეობითი II (=თურმეობითი IV):

ნობჭკირუელი „დამეჭრა თურმე“	ნობჭკირუელით
ნობჭკირუელი	ნობჭკირუელით
ნობჭკირუელუ	ნობჭკირუელეს

კავშირებითი III (=კავშირებითი IV):

ნობჭკირუელა „დამეჭრას თურმე“	ნობჭკირუელათ
ნობჭკირუელა	ნობჭკირუელათ
ნობჭკირუელას	ნობჭკირუელან

არის საფუძველი, რომ ნო-თი ნაწარმოები მწკრივები ცალკე წარმოების IV სერიისად ვცნოთ:

1) გარდამავალი ზმნა აწმყოსგან ნაწარმოებ ნო-იან ფორმებში ნომინატიური კონსტრუქციისაა: კონი ნობჭკირუე ხორცის „კაცი ჭრიდა თურმე ხორცს“, მაშინ, როცა წყვეტილისგან ნაწარმოებ III სერიის მწკრივებში დატიური კონსტრუქციაა: კოს დუჭკირუე ხორცი „კაცს დაუჭრია ხორცი“.

2) ისტორიულად ისინი სხვადასხვა დროის წარმონაქმნებია (ნო-იანი ფორმები ახალია).

3) ხილულ და უხილავ მწკრივთა შორის ასეთი მიმართებაა: ზმნები, რომელთაც ხილულ დრო-კილოებში მოეპოვებათ ორივე (I და II) ჯგუფის ნაკვთები, უხილავ დრო-კილოებში აქვთ შესაბამისად ორივე (III და IV) ჯგუფის ნაკვთები.

ხილული დროის მწკრივები
(I სერია)

აწმყო

ვჭკირუნქ „ვჭრი“
ვირდუუქ „ვიზრდები“
ვრაგადანქ „ვლაპარაკობ“

უწყვეტელი

ვჭკირუნდი „ვჭრიდი“
ვირდუული „ვიზრდებოდი“
ვრაგადანდი „ვლაპარაკობდი“

კავშირებითი I

ვჭკირუნდა „ვჭრიდე“
ვირდუულა „ვიზრდებოდე“
ვრაგადანდა „ვლაპარაკობდე“

პირობითი I

ვჭკირუნდიკონ „რომ ვჭრიდი“
ვირდუულიკონ „რომ ვიზრდე-
ბოდი“

უხილავი დროის მწკრივები
(IV სერია)

თურმეობითი III

ნოვჭკირუექ „მიჭრია თურმე“
ნოვრდუექ „მიზრდია თურმე“
ნოვრაგადუექ „მილაპარაკია თურმე“

თურმეობითი IV

ნოვჭკირუელი
ნოვრდუელი
ნოვრაგადუელი

კავშირებითი IV

ნოვჭკირუელა
ნოვრდუელა
ნოვრაგადუელა

პირობითი IV

ნოვჭკირუელიკონ(ნ)
ნოვრდუელიკონ

ხილული დროის მწკრივები
(II სერია)

წყვეტილი

ვჭკირი „ვჭერი“
ვირდი „(გა)ვიზარდე“
კავშირებითი II

ვჭკირა „ეჭრა“
ვირდა „(გა)ვიზარლო“
პირობითი II

ვჭკირიკონ(ნ) „რომ მეჭრა“
ვირდიკონ „რომ გავზრდილიყავი“

უხილავი დროის მწკრივები
(III სერია)

თურმეობითი I

მიჭკირუ „მიჭრია“
ვრდელექ „გაზრდილვარ“
თურმეობითი II

მიჭკირულუ „(გა)მეჭრა“
ვრდელელი „გავზრდილიყავი“
პირობითი III

მიჭკირულუკონ „რომ (გა)მეჭრა“
ვრდელელიკონ „რომ გავზრდილიყავი“

4) ზმნებს, რომლებსაც ხილულ დროში მხოლოდ I სერიის მწკრივები აქვთ, უხილავ დროში მხოლოდ მათი შესაბამისი თურმეობითის, ე.ი. ნო პრეფიქსიანი (IV სერიის) მწკრივები აქვთ:

აწმყო: უჩქუ – იცის	თურმეობითი III:	ნოჩქე
¹ უნს – ჰყავს...		ნო ¹ ვე
უწყვეტელი: უჩქულუ	თურმეობითი IV:	ნოჩქველუ
¹ უნდუ		ნო ¹ ველუ
კავშირებითი I: უჩქულას	კავშირებითი IV:	ნოჩქველას
¹ უნდას		ნო ¹ ველას
პირობითი I: უჩქულუკონ	პირობითი IV:	ნოჩქველუკონ(ნ)
¹ უნდუკონ		ნო ¹ ვენდუკონ(ნ)

ასეთია სტატიკური ზმნები ძირითადად: ¹უნს – ნო¹ვე, ლურს – ნოლურუე, აჭუ – ნოჭუე, ¹უმენს – ნო¹უმენუე, მიკოჩანს – მიკნოჩე „სხმევი“.

გამონაკლისია „ორე“ ზმნა, რომელსაც არა აქვს სათანადო მწკრივები უხილავ დროში.

5) ზმნებს, რომელთაც ხილულ დრო-კილოებში მხოლოდ II სერიის მწკრივები აქვთ, უხილავ დროებში მხოლოდ მათი შესაბამისი წყვეტილის თურმეობითების (III ს.) მწკრივები აქვთ.

ხილული დრო	უხილავი დრო
(II სერია)	(III სერია)

წყვეტილი: მიდართუ „წავიდა“ – თურმეობითი I: მიდურთუმუ
 თურმეობითი II: მიდურთუმულუ
 კავშირებითი II: მიდართას – კავშირებითი III: მიდურთუმულას

„მიდართუ“-ს I სერიაში პოტენციალისის ფორმა მოეპოვება: მიდაართე, მიდაართელუ, მიდაართელას, მიდაართელუკონ. რადგან ეს I სერიისაა, მას უხილავ დროში შესაბამისი მწკრივები (ნო-) გააჩნია: მიდნლართუმუე, მიდნლართუმუედუ, მიდნლართუმუედლას, მიდნლართუმუედლუკონ.

6) აგებულებით IV სერიის ფორმები აღწერთი ხასიათისაა: ნო – უ აფიქსებით ნაწარმოებ მიმღეობას დაერთვის „ორენ“ მეშველი ზმნა: ნო-ჭკირ-უ(ნ) – ნო-ჭკირ-უ-(ო)რენ(ნ)

ნო პრეფიქსი მეგრულ მიმღეობებში შეზღუდა ქართულიდან შეთვისებულმა ნა-მ: ნა-ჭარა „ნაწერი“, ნა-რაგადა „ნათქვამი“, ნარჩქილა „ნასმენი“...

შემონახულია ნო პრეფიქსიანებიც: ნო-კვეთი „ნაკვეთი“, ნო-ჭვერი „ნაწვაი“, ნო-შქვერი „ნახშირი“ (არს. სახელია ახლა).

უ სუფიქსი კი იგივეა, რაც ჭანური მასდარის უ: ოჭარუ „წერა“, ოხაჩქუ „თესვა“. მი-ჭარ-უ-(ნ) და ნო-პ-ჭარ-უ-ე-ქ.

7) სხვაობა III და IV სერიის ფორმებს შორის პირშიცაა: III სერიაში სამპირიანი ზმნა ორპირიანი ხდება: უჭარუნს თინა თის თის „უწერს ის მას მას“ – თურ. I: დოუჭარუ თის თინა (თიშა) „დაუწერია მას ის (მისთვის)“, მაგრამ IV სერიაში სამპირიანობა დაცულია: ნოჭარუე თინა თის თის „სწერდა თურმე ის მას მას“.

ა) აღსანიშნავია, რომ ზმნის ფორმა IV სერიაში ერთნაირია აბსოლუტურ და რელატიურ ფორმათათვის.

აბსოლუტური (I პირობითი): იტყობი „იმალეა“

თურმეობითი III: ნოტყობინუე „დამალულა“

რელატიური (II პირობითი): ატყობი „ემალეა“

თურმეობითი IV: ნოტყობინუე „დამალულა თურმე“

ასევე საზიარო ფორმები აქვთ IV სერიაში მოქმედებით, ვნებით და საშუალო გვარის ზმნებს:

ნოხაშუედუ = 1) ის ხარშავდა თურმე მას, 2) ის იხარშებოდა თურმე (ვნებით)

აწმყოს თურმეობითის ნაკვეთები (IV სერია) არ იცის აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებმა, იგი გვხვდება დასავლეთ დიალექტებში: იმერულში, რაჭულ-ლენხუბურში: ი ბიჭს ნაყვარება ი გოგო; მონავალა და მონაქონა რაცხა; ლექსებსაც ნაწერა; ბაზარში განარება; ფულს ნახარჯავა...

აგებულებით ესენი ერთია: ნაწერა (<*ნა-წერ+არს), შდრ. ნოჭარუე(ნ) < *ნოჭარ-უ-ორენ(ნ). ასეთი წარმოება დასავლურ კილოებში მეგრულის გავლენას მიეწერება და გვიანდელი მოვლენაა, III სერიის ჩამოყალიბების შემდგომი პერიოდისა. IV სერიის ფორ-

მები გურულმა, აჭარულმა არ იცის. რატომ? მოსალოდნელი კი იყო. ზანიზმები რომ არის გურულში, იმ დროისთვის მეგრულში არ უნდა ყოფილიყო ნო პრეფიქსიანი წარმოება IV სერიისა, თორემ გურულშიც დარჩებოდა. ასეთი წარმოება გვიანდელია.

IV სერიის ჩამოყალიბება შეპირობებულია მორფოლოგიური განვითარების შინაგანი კანონით, სერიათა სისტემით: თუ II სერიის (ხილულ დროებს) ფორმებს გაუჩნდათ უხილავ დროთა მწკრივები (III სერია), ასევე უნდა გასჩენოდათ I სერიის ხილული დროის ფორმებს უხილავ დროთა მწკრივები (IV) და გაიჩინეს კიდევ. აღმოსავლურ დიალექტებში არ გაჩენილა... რატომ? უნდა კი ყოფილიყო...

(იხ. გ. როგავა, დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვეთები ქართველურ ენებში: იკე, V, 1953).

საწყისი და მიმდევრობა

საწყისი:

ჭანურში საწყისს აწარმოებს ო-უ აფიქსი: ო-ჭარ-უ „წერა“, ო-გუბ-უ „ხარმვა“, ო-კითხ-უ „კითხვა“, ოკვათუ „ჭრა, კვეთა“, ოყვილუ „კლვა“...

ო პრეფიქსი ჭანურში არა გვაქვს, თუ ზმნას პრევერბი დაერთვის და რჩება მარტო უ: მო-გალ-უ „მოტანა“, მე-ჩამ-უ „მიცემა“, „მე-ხირ-უ“ მოპარვა, გე-დვალ-უ „დადება“, გე-მალ-უ „ჩატანა“...

ნ. მარი საწყისის მაწარმოებლად თვლიდა ო თავსართს, ხოლო ბოლო უ წყვეტილის S_3 ნიშანი უ ეგონა: ჭარ-უ დაწერა>ო-ჭარუ. სინამდვილეში S_3 -ის უ სხვაა, ხოლო მასდარის უ სულ სხვა ოდენობაა, მორფოლოგიური ომონიმებია მხოლოდ: როგორც დაწერა-ს (S_3) ა არ არის საწყისის წერა-ს ა, ასევე არაა S_3 -ის უ მასდარის უ.

ჭანური ო-უ ტიპის წარმოება ისეთია, როგორც ქართული სა-ა: სა-ლმობ-ა, სა-ხარებ-ა. სხვაობა ამ ტიპის წარმოებაში ისაა, რომ ჭანურში მასდარი წყვეტილის ფუძისგან იწარმოება, ქართულში – აწმყოსაგან.

ასე რომ, პრეფიქს-სუფიქსური წარმოება ჭანურით უნდა ჰქონოდა უძველეს ქართულს. ჭანურში იშვიათად არის ა-თი ნა-წარმოები საწყისები, რაც ახალი უნდა იყოს შედარებით. შქურინ-ა „შიში“, თანაფ-ა „თენება“, თქუალ-ა „თქმა“, მტკოჩალ-ა „სროლა“, გეკითხაფ-ა „მიკითხვა“, თივალ-ა „თიბვა“ (ნ. მარი).

ასეთი წარმოება ჭანურში მეორეულია და შესულია ქართულ-ლიდან თუ მეგრულიდან.

მეგრულში ძირითადად ქართულისებური წარმოებაა (-ა სუფიქსიანი). ცხადია, ეს -ა ქართულიდანაა შესული მეგრულში: ჭარუა „წერა“, კვათუა „კვეთა“, ჭკირუა „ჭრა“, ჭკომუა „ჭამა“, მაგრამ რაღაა მასდარის -ა-ს რომ წინ უძღვის ის უ?

რაა ეს უ: ბარგ-უ-ა „მარგვლა“, ლახ-უ-ა „გალახვა“, ჭკირ-უ-ა „ჭრა“? ა. ჩიქობავათი ეს ის უ არის, რაც ჭანურ მასდარშია (ო-ჭარ-უ) (იხ. სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, 1942, გვ. 241). ჩვენ გვგონია, რომ მეგრულში ჭარ-უ-ა-ს ტიპის წარმოებაში გამოვლენილი უ არ შეიძლება იგივე ოდენობა იყოს, რაც მასდარის მაწარმოებელი უ ჭანურში. ძნელი წარმოსადგენია, რომ ადგილობრივ მაწარმოებელ უ-ს დართვოდა შემდეგში ნასესხები ა, ე.ი. გვქონდეს მასდარის მრჩობლი წარმოება. უფრო საფიქრებელია, რომ მეგრული უ იყოს თემატური ნიშნის ხმოვნითი ელემენტი, -უნ სუფიქსის ნაშთი. რომ ასეა ეს, ამას ის ადასტურებს, რომ:

1) საწყისში უ სისტემატურად მაშინ ვლინდება, თუ ზმნას აწმყოში თემის ნიშნად უნ აქვს: ჭარ-უნ-ს – ჭარუა, კვათ-უნ-ს – კვათუა, გორ-უ-ა „ძებნა“, ბარ-უ-ა „ბარვა“, ჭოფ-უ-ა „ჭერა“, ბარგ-უ-ა „მარგვლა“ – თუხ-უ-ა „დართვა“, კირ-უ-ა „(შე)კვრა“, სოფ-უ-ა „ხეთქვა“/„(და)ხევა“.

2) თუ ზმნას თემის ნიშნად –უნ არა აქვს, საწყისშიც უ არა ჩანს.

უ არა ჩანს –ან თემის ნიშნიანებთან (ან>ა, ხოლო ეს ა შეერწყა მასდარის ა-ს: რკი-ან-ს > რკია (<*რკიაა) „კივილი“, თ¹ოთანს >¹ოთამა „სროლა“, ოჯღონანს > ჯღონა „ძღვნა“, ღორ-ან-ს >ღორა (<*ღორაა) „ღრიალი“, წი-ან-ს >წია (<*წიაა) „წივილი“.

3) მასდარის ა-ს წინ გამოვლენილ უ-ს იგივე ადგილი უჭირავს, როგორც აწმყოს მაწარმოებელ სხვა სუფიქსებს: აფ, ებ, ოფ, ალ.

აფ: რღ-აფ-ა „ყრა“, ცქ-აფ-ა „ქება“, გ-აფ-ა (ოგანს „აგებს“, ფუნ-აფ-ა – ოფუნუანს „დუდება – აღუღებს“).

ებ: (ნასესხებია ქართულიდან): გაუწარ-ებ-ა „გაშავება“, კინ-ებ-ა „ხელში დაჭერა“, გათ-ებ-ა „გათავება“.

ოფ: ორ-ოფ-ა (მი¹ოროფუანს) „სიყვარული, ყვარება (მიყვარებს)“, გოლოფ-ა „გვალვა“.

ალ: რღ-უ-ალ-ა „ზრდა“, ჳ-უ-ალ-ა „წვა“, ცქემ-ალ-ა „ქება“. კვათუნ-ა > კვათუა (წყვეტილის ფორმის გარჩევის მიზნით ნ დაიკარგა) „კვეთა“.

სასუბიექტო მიმღებობებშია უ: მაგურ^უუ, მოღურ^უუ. ეს უ იგივე თემისნიშნისეული უ არის.

მამასადაძმე, უ-ც ამავე სუფიქსების რიგს ეკუთვნის. მეგრულში საწყისის დაბოლოებად მოდის –ირი: კითხ-ირი „კითხვა“, ოიდ-ირ-ი „ყიდვა“.

ეს -ირ ქართული -ი-ლ-ის ფორმადაა მიჩნეული (ტირ-ი-ლ-ი, ტკივ-ი-ლ-ი, ქუხ-ი-ლ-ი, სურვ-ი-ლ-ი...)

მეგრულში არის „პირველადი მასდარიც“ (ქართ. თამაში, ლაპარაკი, ტიტინი, გრიალი, ჳრიალი... ესენი მოქმედება-მდგომარეობის აღმნიშვნელი პირველადი სახელებია. აქედან იწარმოება ჳმნა „თამაშობს, ტიტინებს“): რაგადი „ლაპარაკი“, კანკალი, ჳკორჳკინი „ჳრიალი“, ბანცალი... ამათ მასდარის სუფიქსები არ დაერთვის, ე.ი. მასდარი არ ეწარმოებათ, რადგან თავიდანვე ეს სუფიქსები შინაარსით გადმოსცემენ მოქმედება-მდგომარეობას.

მეგრულს დაუცავს ჳანურისებური წარმოებაც საწყისისა ო – უ-იანი გარკვეულ კონსტრუქციაში: როცა საწყისი 1) უბრალო დამატებაა (კითხვა: რაში? – ოჳკირუს ოხვარუ „ჳრაში ეხმარება“) 2) მიზნის გარემოებაა (თანდებულიანი): ო-გურაფ-უ-შა მეურს „სასწავლებლად მიდის“, ოსხაპუ-შა მეურს „საცეკვაოდ მიდის“...

მიმღეობა:

ჭანურში მოქმედებითი გვარის მიმღეობებს აწარმოებს:

მ-ალ-ე: მ-ბონ-ალ-ე „მბანელი“, მჭალე „მკერავი“, მამცქვალე „მაქებარი“, მაბირალე „მომღერალი“, მაყვილალე „მკვლელი“, მრდალე „მზრდელი“, მჭკომალე „მჭამელი“, მშუმალე „მსმელი“...

მ-უ: მ-ჩალიშ-უ „მკეთებელი“, მ-წილ-უ „მკრეფავი“, მ-წინ-უ „მწონავი“, მ-ქთულ-უ „მხენელი“, მ-ხაჩქ-უ „მთესველი“, მ-შუმ-უ „მსმელი“, მ-ჭკომ-უ „მჭამელი“.

ვნებითი გვარის (საშუალი გვარის) მიმღეობას (წარსული დროისა) ჭანურში აწარმოებს -ერ: ხომ-ერ-ი „მშრალი“, ტიბინერი „გამთბარი“, ძლერი „გამძღარი“, დოხუნერი „დამჯღარი“, მესქინერი „ჩამქრალი“, ნჯიელი „მძინარი“, ხთიმერი „წასული“, რდერი „ჩამქრალი“. -ერ აწარმოებს საერთოდ წარსულის მიმღეობას (ობიექტის მიმღეობას): ხონ-ერ-ი, კითხერი „წაკითხული“, ჭკომერი „შეჭმული“, ხაჩქერი „დათესილი“, ჭერი „შეკერილი“, ბონერი „დაბანილი“, გიბერი „მოხარშული“, ჭვერი „შემნარი“, ქიმოჯვერი „გათხოვილი“.

სასუბიექტო მიმღეობას (გარდაუვალ ზმნებთან) აწარმოებს მ(ა) – ალ: მა-მხორონ-ალ-ე „მოცეკვავი“, მასთერალე „მოთამაშე“, მცხონტალე „მხტუნავი“, მამყოფალე „მოსიყვარულე“ (მანიკრახე – მოძვლე).

მომავალი დროის მიმღეობა ჭანურში ორნაირად იწარმოება:

1) **ო-ალ** // **ო-ონ** აფიქსებით (პრევერბიან მიმღეობებს –ო არა აქვთ).

ო-ალ: ო-ჭკომ-ალ-ე „საჭმელი“, დოლ-ო-ქუნ-ალ-ე „ჩასაცმელი“, ო-ჭკად-ალ-ე „საჭედელი“, ო-ქოს-ალ-ე „საცოცხე, საგველი“, ო-ქაჩ-ალ-ე „საჭერთა დასამაგრებელი“. გდ-ო-თუმ-ალ-ე „დასახურავი“.

ო-ონ: ო-შუმ-ონ-ი „სასმელი“ (ლწკარი), ო-ტახ-ონ-ი „ყანა“, ო-ნახ-ონ-ი „სარეცხი“, ო-წკიმ-ონი „გასახსნელი, დასაშლელი“, ო-წკილ-ონ-ი „ზარი“, „სარეკელი“, ო-ჩილ-ონ-ი „საცოლიანებელი“, დო-რუმ-ონ-ი „დასარგავი“, გამაჩონი „გასაყიდი“ (გასაცემი).

2) მეორე ტიპი ჭანური მყოფადის მიმღეობისა იწარმოება სხვაგვარად, აღებულია საწყისის ნათესაობითის ფორმა, რომელსაც

ზოგჯერ -შენი (=თვა „თვის“) თანდებული დაერთვის. ეს ტიპია გავრცელებული დღეს ჭანურში:

ო-ხონ-უ-ში-ი „საკეთებელი“	ო-წინ-უ-ში-ი „ასაწონი“
ო-ჭარ-უ-ში-ი „საწერი“	ო-ჭუ-ში-ი „საწვავი, საცხობი“
ო-კითხ-უ-ში-ი „საკითხავი“	ო-ხთიმ-უ-ში-ი „წასასვლელი“
ო-ნახ-უ-ში-ი „სარეცხი“	ო-რდ-უ-ში-ი „გასაზრდელი“
ო-გიბ-უ-ში-ი „სახარში“	ო-გორ-უ-ში-ი „საძებარი“

ასე რომ, ჭანურში მყოფადმი პარალელური ფორმები გვაქვს.

ობონალე // ობონუში „საბანელი“

ოჭკომალე // ოჭკომუში „საჭმელი“

ოშიმონი // ოშუმუში „სასმელი“

ოჩილონი // ოჩილუში „დასაქორწინებელი“

ონახონი // ონახუში „დასარეცხი“ და ა.შ.

მყოფადის მიმღეობის ფუნქციითა ნახმარი მიმართულებით ბრუნვაში დასმული საწყისი, რომელიც მიზანს გამოხატავს:

იგზალუ ბერემ ოგორუშა „წავიდა ბავშვის საძებნად“ (=ძვ. ქართ.: ძებნად).

მენდახოთუ მგეიმ ოყვილუშა „წავიდა მგლის მოსაკლავად“ (=ძვ. ქართ.: კვლად).

საწყისს ასეთი მნიშვნელობა მაშინ აქვს, როცა იგი დამოკიდებულია სხვა ზმნაზე („წავიდა...“), სხვაგან საწყისი მიმართულებით ბრუნვაში მიზანს არ გადმოსცემს: მუქურამ ეხთიმუშა სუმ საათირე „მზის ამოსვლამდის სამი საათია“...

იშვიათად ჭანურში სახელობით ბრუნვაში მდგარი საწყისი მყოფადის მიმღეობის როლს ასრულებს, ასეთებია: დოლოქუნუ (= 1. ჩაცმა, 2. ჩასაცმელი), მოდვალუ: კუჩხემ ~ „ფეხსაცმელი“, „ფეხზე ჩაცმა“. მოთვალუ „დახურვა“//„დასახურავი“.

დასკვნა: ირკვევა, რომ ჭანურში **ო** პრეფიქსი საერთო მაწარმოებელია საწყისისა და მიმღეობისა. მაგრამ საწყისში **უ** პრეფიქსიცაა. მიმღეობაშიც კვლინდება ეს **უ**: 1) მოქმედებითი გვარის მიმღეობა: მჩალიშ-უ „მშრომელი“, მწინ-უ „მწონავი“, მშუმ-უ „მსმელი“...

2) მიმღეობის უარყოფით ფორმებში: უმონჭ-უ „უმწიფარი“ = „მოუწევარი“ (მონჭაფერი – მოწეული, მწიფე). უ-გიბ-უ „მოუხარშავი“, უ-ნჩხვარ-უ „დაუცეხავი“, უ-ნჯირ-უ „უძინარი“. ასეთი

უ მეგრულშიცაა: უგურაფ-უ „უსწავლელი“, უთას-უ „დაუთესავი“, უძირაფ-უ „უნახავი“, უნახ-უ „გაურეცხავი“...

ეს იმას ნიშნავს, რომ საწყისისა და მიმღეობის დიფერენცია-ცია გვიანდელი მოვლენაა (შდრ. ძვ. ქართ. საქმე = 1. გასაკეთებელი, 2. ქმნა).

მეგრულში მიმღეობის (მოქ. გვ.) მაწარმოებელია:

მა-ალ: მა-ჭარ-ალ-ი „მწერალი“, მათასალი „მთესავი“, მაჭალი „მკერავი“, მახონალი „მხენელი“, მაგორალი „მამებარი“, მათხორალი „მთხრელი“... ეს აფიქსები საერთოა ჭანურთან (მ-ბან-ალ-ე)

მა-უ: მა-ღურ-უ-უ „მომაკვდავი“, მა-გორ-უ-უ „მამებარი“, მა-გურაფ-უ... (ასეა ჭან. მ-ჩალ-შ-უ „მშრომელი“, მწილ-უ „მკრეფავი“). (= ქართ. მო-ელ: მომჭრელი: მა-ჭკირ-უ-უ).

მა-ე: მა-¹ილ-ე „მყიდველი“, მა-რჩქი-ე „მხედველი“, მა-ჯინ-ე „მნახველი“, მა-რა-გად-ე „მოქმელი“...

მა-ენჯ: (სტატიკურ ზმნებთან): მა-რ-ენჯ-ი „მყოფი, მაცხოვრებელი“, ლურ-ენჯ-ი „მძინარე“, გიმახვენჯ-ი „მჯდომარე, მჯდომი“, მარტ-ენჯი „გამქცევი“ (ძვ. ქ. „მტეობარი“) (მოქ. გვ. ზმნებთან): მა-ხ-ენჯ-ი (<მახირუენჯი) „მპარავი“.

-ენჯ სუფიქსი იხმარება ნამყოს მიმღეობასთანაც: ნარენჯი „ნამყოფი“, ნა-ხვენჯი „ნაჯდომი“.

-ენჯ იხმარება მყოფადის მიმღეობასთანაც: ორენჯი „საყოლელი, ანუ რაც გყავს“, „საქონელი“, ოხვენჯი „დასაჯდომი“, ორცხონჯი „სავარცხელი“.

ამ სუფიქსში ნ ჩანართია, -ეჯ კი მორფოლოგიური და ფონეტიკური შესატყვისი ქართული -არ-ისა: (ქართ. ა = მეგრ. ე: ძარღვი – ჯერღვი, მოძღვარი – ჯღვერი, ტყავი – ტყები...)

ქართ. რ. = მეგრ. ჯ: ცერი – ჩანჯი, წვერი – წვანჯი, ხარი – ხოჯი.

ე.ი. მეგრ. **ენჯ (=ეჯ)** = ქართ. **არ:** გიმარ-ენჯ-ი / მდგომ-არ-ე, ლურ-ენჯ-ი / მძინ-არ-ე...

(იხ. ვ. თოფურია, ენჯ სუფიქსი მეგრულში: ენიმკის მოამბე, I, 1937).

წარსული დროის მიმღეობას მეგრულში აწარმოებს -ილ (<-ირ): ჭარ-ილ-ი „წერილი“, გურაფ-ილ-ი „ნასწავლი“, ნახვ-ილ-

ი/რჩხ-ილ-ი „გარეცხილი“, გოჭითინაფ-ილ-ი „გაწითლებული“, ხონ-ირ-ი „მოხნული“, თას-ირ-ი „დათესილი“, ბუმ-ირ-ი „ბმული“...

-ელ (<ერ): შქვიდ-ელ-ი // შქვიდ-ერ-ი „მხრჩვალი“, გოჯოგ-ერ-ი „მოძულებული“, რძდ-ელ-ი „მაძღარი“, ღურ-ელ-ი „მკვდარი“, ღონჯირ-ელ-ი „დაწოლილი“, ედგინ-ელ-ი „ამდგარი“.

ნა: ნა-რძღეფი „ნაძღომი“, ნა-შქვიდეფი „ნახრჩობი“, ნა-¹ოთე-მი „ნასროლი“.

ნა-ა: ნა-ჭარ-ა „ნაწერი“, ნა-ხონ-ა „ნახნავი“, ნა-თას-ა „ნათესი“, ნა-ბარგ-ა „ნამარგლი“, ნა-რჩქი-ა „ნასმენი“...

-ულ (ნასესხებია ქართულიდან): შქირენ-ულ-ი „მშუხი“, და-ბადებ-ულ-ი „დაბადებული“, ¹უმენ-ულ-ი „მწყურვალი“.

მყოფადის მიმღობას აწარმოებს:

ო-ალ (<*ლო-არ): ო-ჭარ-ალ-ი „საწერი“, ო-ხონ-ალ-ი „სახნავი“, ო-თას-ალ-ი „სათესი“, ო-ჭკომ-ალ-ი „საჭმელი“, ო-¹ვილ-არ-ი „საკლავი“, ო-რძღაფ-ალ-ი „საძღომი“, ო-რჩხ-ალ-ი „სარეცხი“.

ო-ე: ო-ხვამ-ე. **ო-ერ:** ო-ხვამ-ერ-ი „სალოცავი“.

ო-ურ: ო-გაფ-ურ-ი „გადასახადი“, ო-სხაპ-ურ-ი „საცეკვაო“ (დანიშნულების სახელებია).

ო-ენჯ: ო-რ-ენჯ-ი „სადგომისი“, ო-ხვ-ენჯ-ი „სავდომი“ (დანიშნულების სახელებია).

ჭანურისებრი წარმოება მყოფადის მიმღობის მასდარის ფორმით (ოჭარუში „საწერი“) მეგრულს არ ახასიათებს. მაგრამ მეგრულში ჭანურის მსგავსად მიმართულებით ბრუნვაში დასმული საწყისი = მყოფადის მიმღობას: ოხაჩქუშა, ოთასუშა მეურს (თოხნად, თესვად მიღის).

ქართულში არის ერთგვარი ტიპი მიმღობებისა (მყოფადისა): საცნისი, სადგისი, საგოდირი, საგბოლისი, საწყისი, ახ.ქართ.: საკმარისი, სასმისი, სამზადისი...

ასეთი წარმოება სა-ქმ-ე ტიპის წარმოებისგან უნდა მოდიოდეს. სასმისი <*სასმეისი

ამის ანალოგიურია მეგრულში: ო-ბირ-ე-ში-ი „სა-მღერ-ის-ი“, ო-ლენტყე-ე-ში-ი „სა-გორვ-ის-ი“, ო-ჭკადუ-ე-ში-ი „სა-ჭედ-ის-ი“.

მეგრულის ეს წარმოება იგივე უნდა იყოს, რაც ჭანურის ოთასუში „სათესი“. ასე რომ, მეგრული და ჭანური მიმღობის წარმოებაში ერთმანეთს დიდად არ სცილდებიან.

წარმოქმნა. სიტყვათწარმოება

სიტყვას ორნაირი ცვლილება მოუძის: 1) ფლექსია ანუ მიმოხრა (ბრუნება) 2) დერივაცია ანუ წარმოქმნა. ბრუნებისას მიღებული ფორმები ერთია ლექსიკურად და განსხვავებულია გრამატიკულად. წარმოქმნით მიღებული ფორმები კი განსხვავებულია ლექსიკურად. სახელი, რომლისაგან სხვა სახელია ნაწარმოები, არის ძირეული, ხოლო მისგან სხვა შინაარსით გაკეთებული სახელი – წარმოქმნილი. ხშირად წარმოქმნილი სახელი სხვა მეტყველების ნაწილია, ვიდრე ძირეული.

შინაარსის მიხედვით წარმოქმნილი სახელები ჯგუფდება: გეოგრაფიული, წარმომავლობის, ქონების, უქონლობის, დანიშნულების, კინობითობის, ხელობის, წინა ვითარების, აბსტრაქტულობის.

გეოგრაფიულ სახელებს აწარმოებს:

-ეთ: ჭან.: კოსტან-ეთ-ი, მაქრ-ეთ-ი, ჰანჭურ-ეთ-ი.

მეგრ.: სერგი-ეთ-ი

-ათ: ჭან.: მეღი-ათ-ი, დუნევე-ათ-ი, მამან-ათ-ი;

მეგრ.: აბედ-ათ-ი, სერგი-ათ-ი, ჯუმ-ათ-ი (გურიაში),
სეფი-ათ-ი.

ლე-ე: (ნასესხებია სვანურიდან): ლე-ხაინდრ-ე, ლე-ძაძამ-ე,
ლე-ფოჩხუ-ე, ლე-სიჭინ-ე.

ნა-ო: ნა-ჯანავ-ო, ნა-ხარებავ-ო, ნა-გვაზავ-ო, ნა-გებერავ-ო.

ნო-(ენ): ნო-ჯიხ-ენ-ი, ნო-ქალაქ-ენ-ი...

სა-ო: (ქართულიდანაა!): სა-ლიპარტიან-ო, სა-ჯოლი-ო.

წარმომავლობის სახელები:

-ურ: ბანძ-ურ-ი, სარფ-ურ-ი/სარფ-ულ-ი, ზუგდიდ-ურ-ი (= 1. ზუგდიდური 2. ზუგდიდელი).

-არ: ბანძ-არ-ეფი, ზუგდიდ-არ-ეფი-ი... ოდიშ-არ-ი, მარგ-არ-ი/მარგ-ალ-ი... აჭარ-არ-ი (>აჭარალი, აჭარელი)...

-ლი: (თურქულიდან ნასესხები): ათინ-ა-ლი „ათინელი“, ბათუმ-ლი „ბათუმელი“ (ნ. მართან).

ქონების სახელები:

- ონ: ჯუმ-ონ-ი „მარილიანი“, შექერ-ონ-ი „მაქრიანი“, ნოსტ-ონ-ი „გემრიელი“, ართოლ-ონ-ი „ცალთვალა“
- ონ მეგრულშიც უნდა ყოფილიყო: გვიმარ-ონ-ი „გვიმრნარი“, ჭუ-ბურ-ონ-ა „წაბლნარი“, ქვალ-ონ-ი „ქვიანი, ქვავნარი“ (მღრ. ქართულში: ტირიფ-ონ-ა. სუფიქსი ჭანურია). (იხ. ა. ჩიქობავა, -ონ სუფიქსი მეგრულში, ტფილისის სახ. უნ-ის მოამბე, VI, 1926).
- იარ: ნოს-იარ-ი „ჭკვიანი“, თომალ-»არ-ი „თმიანი“ // თომ-ონ-ი.
- ამ (მეგრულშია = იან): თომ-ამ-ი „თმიანი“, ჭკუ-ამ-ი „ჭკვიანი, ჭკუიანი“, ფარ-ამ-ი „ფულიანი“, ბალან-ამ-ი „ბავშვიანი“...

დანიშნულების სახელები:

ო-ე: ო-ქოთუმ-ე/ოქოთომე „საქმე“, ო-ლეჯ-ე „საღორე“, ო-გვაჯ-ე „საბუღარი“, ო-ცხენ-ე „საცხენე“.

კინობითი სახელები:

- ა//ია: ბაბა-ი-ა, ნანა-ი-ა, ორტვინი-ა, თამური-ა Тамарочка
- ხუ: ხე-ხუ „ручка“, „ხელ-უკ-ა“.
- ოტ: ლაკ-ოტ-ი „ლეკვი“ (ჭან.)

აბსტრაქტული სახელები:

- ალა: ბომ-ალა „ბიჭობა“, ხენწიფ-ალა „ხელმწიფობა“;
- ანა: კოჩ-ანა „კაცობა“;
- ობა (ქართ.) ბალან-ობა „ბავშვობა“, ვაჟკაც-ობა, ჯიშალ-ობა „ძმო-ბა“, ჯგირ-ობუა „სიკეთე, კარგობა“, ლეჯ-ობა „ღორობა“.

ნაწარმოები ზედსართავი სახელები:

- იან: ასე-იან-ი „ახლანდელი“, წოხო-იან-ი „წინანდელი“, თაქ-იან-ი „აქაური“, გემო-იან-ი>გემუანი „გემრიელი“;
- ნი: თუღო-ნი „ქვედა“, ჟიღო-ნი „ზედა“, წოხოლე-ნი „წინა“;
- ჩი: 'ინ-ჩი ('ინი „ყინული“, „მკაცრი, ცივი“);

- ერ: გოლან-ერ-ი „გუშინდელი“, გოწონ-ერ-ი „მარშანდელი“, ლუ-მან-ერ-ი „წუხანდელი“;
- არ: ამდლ-არ-ი „დღევანდელი“.

უქონლობის სახელი:

- უ-ე: უ-ლნოს-ე, მეგ. უ-ჭკუ-ე „უჭკუო“, უ-ღუღ-ე „უთავო“, უ-ოსურ-ე „უცოლო“;
- უ-: უ-ჩა შავი = „უთეთრო“, ¹ურ-უ „უყურო“.
- გა (მეგრულში): ტვინ-გა „უტვინო“, ¹უნ-გა „ყრუ“, ნირ-გა „უზრდელი“, ხან-გა „გვიფი“. ეს გა სუფიქსი ნასესხებია მეგრულში აფხაზურ-უბიხურ-ადიღეური ენებიდან, რადგანაც გა გამოხატავს: ნაკლს, არქონას: ადიღეური: კიაჭა „ლონე“, კიაჭა-გა „ულონო“. ხანგა აფხაზურიდანაა ნასესხები: „ხა“ თავი, „გა“ – უ, ე.ი. უთავო>გვიფი. ასე რომ, ტვინგა – უტვინო, ¹უნგა – უყურო. მაგრამ ვერ ხერხდება ძირეული მნიშვნელობის მიკვლევა: ბუგა, ჩვიგა, ნირგა, ლუგა (გ. როგავა, აფხაზურ-უბიხურ-ადიღეური გა- სუფიქსი მეგრულში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, III, 6, 1942.)

თოლი-გე, ღორონთი-გე „ღმერთმანი“, რაა -გე?

ღორონთიგე< ღორონთგიე. სენაკურში: ღორონდგიე (ასიმილაციით). „გიე“ = თავზე შემოვლება ლოცვისას, ე. ი. თავზე შემოივლე ღმერთი. მეგრ.: ღორონთგიე, ქოთქვი მართაი. „თუ ღმერთი გწამს (აბა, ღმერთი შემოივლე თავზე), თქვი მართალი!“ ამიტომ ხომ არაა, რომ ამ ფორმას – „ღორონთგიე“ უფრო მსმენელი ხმარობს მოსაუბრის მიმართ?

ღორონთუ-მე „ღმერთმანი“. ხომ არაა აქ ქართული „მე“ ნაცვალსახელი ოდინდელი, დიფერენციაციამდელი მეგრულში? შდრ. ქართ. ჭირი-მე /ოლონდ: მეგრ.: ჭირიმა. თუ ქართ. მე = მეგრ. მა, აქ რატომ არაა? ღმერთის სახელი რომ იყო, იმიტომ ხომ არ ეპყრობოდნენ კრძალვით და შეინახეს უცვლელად?

უ ალბათ მ-ს მეზობლობაშია გაჩენილი ი-სგან (შდრ. ი. ყიფშიძე, 018)

-გე ცალკე არის? თითქოს არის: გე-შა: სქანი გეშა ინა დიდი რე „შენთან შედარებით ის დიდა“. გეშა მიმართულებითი

ბრუნვის ფორმაა, ამიტომაც, რომ მას თანდებული ხ/ხი დაერთვის. სქან გეშახ ინა ქვერსემი რე“ (გე-შა-ხ) „შენთან შედარებით ის უზარმაზარი არის“.

გე ძირი ალბათ გადმოსცემდა „შედარება“/ „მსგავსება“-ს. ეს **გე** იგივე **გუ** „ჭკავს“ არის? – თოლივე „თვალსადარო“, შურივე „სულსადარო“.

ნანა დანელია, ინბა ღუნღუა

მებრულის
პრაქტიკული კურსი

I.

ჩვენებითი ნაცვალსახელები: ეს – ენა//თენა//ათენა
ის – ინა//თინა//ეთინა

კითხვითი ნაცვალსახელები: ვინ? – მი(ნ)?, რა?– მუ?

მუ რე თენა? – რა არის ეს?

- თენა რე ოთახი/უ. // თენა ოთახ(ი) რე.
- ეს არის ოთახი. // ეს ოთახია.
- თენა რე სათი. // თენა სათ(ი) რე.
- ეს არის საათი. // ეს საათია.
- თენა რე 'უდე. // თენა 'უდე რე.
- ეს არის სახლი. // ეს სახლია.

მუ რე თინა? – რა არის ის?

- თინა რე სურათი. // თინა სურათი რე.
- ის არის სურათი. // ის სურათია.
- თინა რე ჯა. // თინა ჯა რე.
- ის არის ხე. // ის ხეა.
- თინა რე ჩაი. // თინა ჩაი რე.
- ის არის ჩაი. // ის ჩაია.

მი(ნ) რე თენა? – ვინ არის ეს?

- თენა რე ძლაბი. // თენა ძლაბი რე.
- ეს არის გოგო. // ეს გოგოა.
- თენა რე ღიდა(ნანა). // თენა ღიდა(ნანა) რე.
- ეს არის ღელა. // ეს ღელაა.
- თენა რე ბები//ღადი. // თენა ბები//ღადი რე.
- ეს არის ბებია. // ეს ბებიაა.

მი(ნ) რე თინა? – ვინ არის ის?

- თინა რე ბალანა. // თინა ბალანა რე.
- ის არის ბავშვი. // ის ბავშვია.
- თინა რე მუმა. // თინა მუმა რე.
- ის არის მამა. // ის მამაა.
- თინა რე ბაბუ. // თინა ბაბუ რე.
- ის არის ბაბუა. // ის ბაბუაა.

ახალი სიტყვები:

ოჯახი:

ღიდა – ღელა	მამი – მამიდა
მუმა – მამა	ჯიმასქუა//ჯიმასკუა – ძმისშვილი
ბები – ბებია	ღასქუა//ღასკუა – ღისშვილი
ბაბუ – ბაბუა	ბალანა – ბავშვი
ჯიმა – ძმა	სქუა//სკუა – შვილი
ღა – ღა	მოთა – შვილიშვილი
ცირასქუა - ქალიშვილი	ბიცო – ბიცოლა
ჩილი//ოსური – ცოლი	ბიძისქუა//ბიძისკუა – ბიძაშვილი
ოსური – ქალი	მამღასქუა//მამღასკუა – მამიდაშვილი
ქომონჯი – ქმარი	ღეიღასქუა//ღეიღასკუა – ღეიღაშვილი
ღეი – ღეიდა	

II.

პირის ნაცვალსახელებია:

მა – მე

სი – შენ

მუ – ის „თვითონ“ (ზმირად მესამე პირის აღსანიშნავად იხმარება ჩვენებითი ნაცვალსახელები **ეს** და **ის**: **ენა, ინა//თენა, თინა//ათენა, ეთინა**)

ჩქ./ჩქი – ჩვენ

თქვა – თქვენ

მუნეფი („თვითონ“ ისინი) / თინეფი – ისინი

მა	ვორექ	მე	ვარ	
სი	(ო)რექ	შენ	ხარ	
მუ /თინა	(ო)რე(ნ)	ის	არის	
ჩქ,			ვორეთ	ჩვენ

ვართ

თქვა	(ო)რეთ	თქვენ	ხართ
მუნეფი /თინეფი	(ო)რენა(ნ)	ისინი	არიან

მა	ვავორექ	მე	არ(ა)	ვარ
სი	ვარექ	შენ	არ(ა)	ხარ
მუ /თინა	ვარე(ნ)	ის	არ	არის
ჩქ,		ვავორეთ		ჩვენ

არ(ა) ვართ

თქვა	ვარეთ	თქვენ	არ(ა)	ხართ
მუნეფი / თინეფი	ვარენა(ნ)	ისინი	არ	არიან

წაკითხეთ წინადადებები:

ა ¹უდე. თენა რე სტოლი. თინა რე სკამი. ა წინგი, რვეუ-ლი//ტეტრადი დო კალამი//პერო. ა გაზეთეფი. თენა ოზე რე. თენა ჯალეფი რე. მა ცირა ვორექ. სი ბალანა რექ. მუ კოჩი რე. ჩქ,

ოსურკათა//ოსურეფი ვორეთ. თქვა ქომოლკათა//ქომოლეფი რეთ.
თინეფი ბოშეფი რენა.

ახალი სიტყვები:

ა – აი	წინგი//წიგნი – წიგნი
ძღაბი – გოგო	ღო – ღა (კავშირი)
¹ უდე – სახლი	ოზე – ეზო
სტოლი//სთოლი (СТОЛ) – მაგიდა	ჯა – ხე
ტეტრადი (тетрадь) – რვეული	

მეგრულში მრავლობითის ნიშანია – ეფ(=ქართულ – ებ-ს).

კოჩი (კაცი)	კოჩ-ეფ-ი
ოსური (ქალი)	ოსურ-ეფ-ი
ბოში (ბიჭი)	ბოშ-ეფ-ი
¹ უდე (სახლი)	¹ უდე-ეფ-ი / ¹ უდ-ეფ-ი
კატუ (კატა)	კატუ-ეფ-ი
ქორთუ (ქართველი)	ქორთუ-ეფ-ი

თუ არსებითი სახელი ა-ზე მთავრდება და უკვეცელია, მაშინ ის მრავლობითში –**ეფ**- ნიშნის წინ ჩაირთავს **ლ**-ს

ჯიმა (ძმა)	ჯიმალ-ეფ-ი
ღა (ღა)	ღალ-ეფ-ი
ბჟა (მზე)	ბჟალ-ეფ-ი
ღიღა (დედა)	ღიღალ-ეფ-ი//ღიდ-ეფ-ი
მუმა (მამა)	მუმალ-ეფ-ი//მუმ-ეფ-ი
(ფ)სკა (ფუტკარი)	(ფ)სკალ-ეფ-ი
¹ ა (ტოტი)	¹ ალ-ეფ-ი
ღღა (ღღე)	ღღალ-ეფ-ი
ჯა (ხე)	ჯალ-ეფ-ი
თხა (თხა)	თხალ-ეფ-ი
ძგა (კიდე)	ძგალ-ეფ-ი
სკუა//სქუა (შვილი)	სკუალ-ეფ-ი//სქუალ-ეფ-ი

მოთა (შვილიშვილი)

მოთალ-ეფ-ი

ტყა (ტყე)

ტყალ-ეფ-ი

წკა (კურკა)

წკალ-ეფ-ი

ამ წესიდან გამონაკლისია რამდენიმე სიტყვა, რომელიც ბოლო ხმოვანს იკვეცს:

ცირა (ქალიშვილი)

ცირ-ეფ-ი

ბალანა (ბავშვი)

ბალან-ეფ-ი

კაბა (კაბა)

კაბ-ეფ-ი

თუმა//თომა (თმა)

თუშ-ეფ-ი//თომ-ეფ-ი

წარმომავლობის სუფიქსებია: ურ(//ულ) და არ(//ალ):

ზუგ(დ)იდ-ურ-ი (1. ზუგდიდური, 2. ზუგდიდელი)

ზუგ(დ)იდ-არ-ი (= ზუგდიდელი)

ქუთეშ-ურ-ი (1. ქუთაისური, 2. ქუთაისელი)

ქუთეშ-არ-ი (= ქუთაისელი)

სოფელ-ურ-ი (1. სოფლური, 2. სოფლელი)

სოფელ-არ-ი (= სოფლელი)

შდრ: ოპიზ-არ-ი, ოლთის-არ-ი

სარფ-ურ(ულ)-ი (= 1. სარფული, 2. სარფელი)

სარფ-არ(ალ)-ი (= სარფელი)

მი(ნ)? – ვინ?

- მი(ნ) ვორექ მა?

- მა ვორექ ნანა.

- მი(ნ) რექ სი?

- სი რექ გიორგი.

- მი(ნ) რე მუ/თინა?

- მუ/თინა რე კოჩი

- მი(ნ) ვორეთ ჩქ.?

- ჩქ. ვორეთ ოსურეფი.

- მი(ნ) რეთ თქვა?

- თქვა რეთ ბალანეფი.

- მი(ნ) რენა მუნეფი/თინეფი?

- მუნეფი/თინეფი რენა უჩიტელეფი//მასწავლებელეფი.

- მი(ნ) რე თენა?

- თენა რე სალომე

- მი(ნ) რე თინა?

- თინა რე მეზობელი//მეძობელი.

- ვინ ვარ მე?

- მე ვარ ნანა.

- ვინ ხარ შენ?

- შენ ხარ გიორგი.

- ვინ არის ის?

- ის არის კაცი.

- ვინ ვართ ჩვენ?

- ჩვენ ვართ ქალები.

- ვინ ხართ თქვენ?

- თქვენ ხართ ბავშვები.

- ვინ არიან ისინი? - ისინი არიან მასწავლებლები.
- ვინ არის ეს? - ეს არის სალომე.
- ვინ არის ის? - ის არის მეზობელი.

მუ? – რა?

- მუ რე თენა? - თენა რე გაზეთი.
- თენა გაზეთ(ი) რენო? - ვარი, თენა გაზეთ(ი) ვა რე.
- თენა წინგ(ი) რენო? - ქო, თენა წინგ(ი) რე.
- თინა სტოლ(ი) რენო? - ვარი, თინა სტოლ(ი) ვა რე, თინა სკამ(ი) რე.
- ეთინა ბუა რენო? - ქო, ეთინა ბუა რე.
- მი(ნ) რენა თინეფი? - თინეფი სტუდენტეფ(ი) რენა.
- მი(ნ) რენა თენეფი? - თენეფი ბოშეფი რენა.
- მუ რე თენა//თენეფი? - თენა//თენეფი რე გაზეთეფი.
- მუ რე თინა//თინეფი? - თენა//თინეფი უღეეფი რე.
- რა არის ეს? - ეს არის გაზეთი.
- ეს გაზეთია? - არა, ეს გაზეთი არ არის.
- ეს წიგნია? - დიახ, ეს წიგნია.
- ის მაგიდაა? - არა, ის მაგიდა არ არის, ის სკამია.
- ის მზეა? - დიახ, ის მზეა.
- ვინ არიან ისინი? - ისინი სტუდენტები არიან.
- ვინ არიან ესენი? - ესენი ბიჭები არიან.
- რა არის ეს//ესენი? - ეს//ესენი არის გაზეთები.
- რა არის ის//ისინი? - ის//ისინი სახლებია.

ახალი სიტყვები:

ვარ(ი) – არ(ა) (უარყოფითი ნაწილაკი)
 ქო – კი (დადასტურებითი ნაწილაკი)
 მეზობელი//მეძობელი – მეზობელი

სავარჯიშოები:

1. ჩასვით მრავლობითში:

სტოლი -----	სოფელი -----
სკამი -----	ბალანა -----
¹ უღე -----	კალამი -----
ცირა -----	ოზე -----
ღიღა -----	ჯიმა -----
ჯა -----	სქუა -----

2. მოიფიქრეთ და შეადგინეთ წინადადებები პირის ნაცვალსახელების გამოყენებით:

ნიმუში: მა ძლაბი ვორექ.

ისწავლეთ ძირითადი გამოთქმები:

გამარჯება! ¹	გამარჯობა!
გომორძეუა!	გამარჯობა!
გოგიმორძეუ//, ღორონთიქ!	ღმერთმა გაგიმარჯოს!
ჯგირო მიძირუდა!//მიძირ,და!	კარგად მენახე!
ჯგირო ორდა(თ)!	კარგად იყავი(თ)!
ჯგირო ზოჯუნდათ!//ზოჯ,ნდათ!	კარგად ბრძანდებოდეთ!
მადლობერი!//მარდიელი!//მალდობერი!	გმადლობთ!
ქ,მაპატიოთ!//ქუმაპატიოთ	მაპატიეთ!
მუთა უჭირს!	არა უშავს!//არაფერი უჭირს!
მუთუნი ვაუჭირს!	არაფერი არ უჭირს!
მუჭო რექ?	როგორ(ა) ხარ?
მუჭო რეთ?	როგორ(ა) ხართ?
მუჭო ზოჯუნთ?	როგორ ბრძანდებით?
გენარი(თ)!	გაიხარე(თ)!
ქუგვალე(თ)!	შემოგველე(თ)!
აგაშენ ღორონთ,ქ!//ღორონქ!//ღორონთიქ!	აგაშენა ღმერთმა!

¹ შეიღების თაობა (ძირითადად მშობლებისა) უკვე ამბობს ქართულ ვარიანტს: გამარჯობა!

მარაშ დღალეფი – კვირის დღეები

მარა – კვირა (მსგეფსი)

თუთაშხა	ორშაბათი
თახაშხა	სამშაბათი
ჯუმაშხა	ოთხშაბათი
ცაშხა	ხუთშაბათი
ობიშხა	პარასკევი
საბატონი//საბატ,ნი	შაბათი
ჟაშხა//ჟეშხა	კვირა

თუთალეფი // თუთეფი – თვეები

იანარი	იანვარი
ფრევალი	თებერვალი
მარტი	მარტი
აპრილი	აპრილი
მეესი//მესი	მაისი
ივანობა	ივნისი
კვირკვე//კვერკვე	ივლისი
არგუსო	აგვისტო
ექენია	სექტემბერი
გ,მა თუთა	ოქტომბერი
გერგება თუთა//გერგობა თუთა	ნოემბერი
ქირსე თუთა	დეკემბერი

წელიწადის დროები:

ვიშულირი//გაზარხული	–	გაზაფხული
ზარხული	–	ზაფხული
დამორჩილი	–	შემოდგომა
ზოთონჯი//ზოთონი	–	ზამთარი

დაითვალეთ:

1. ართი	11. ვითაართი
2. ჟირი//ჟ,რი	12. ვითოჟირი// ვითოჟ,რი
3. სუმი	13. ვითოსუმი
4. ოთხი	14. ვითა(ა)ნთხი
5. ხუთი	15. ვითოხუთი
6. ამშვი	16. ვითა(ა)მშვი
7. შქვეთი//შკვეთი	17. ვითოშქვეთი
8. ბრუო//რუო	18. ვითორუო//ვითობრუო//ვითობურვო
9. ჩხორო	19. ვითოჩხორო
10. ვითი	20. ეჩი

წაიკითხეთ დიალოგები:

- თენა მუ რე?
- თენა ჩხომ(ი) რე.
- მუსხი ჩხომ(ი) რე თენა?
- თენა რე ხუთ(ი) ჩხომი.
- ამდლა მუ დლა რე?
- ამდლა ობიშხა რე.
- ჯგირი,ნანა, ჯგირო (ო)რდა!/(ო)რდათ!
- ჯგირო ზოჯუნდათ!
- გეხარი!

გრამატიკა: მეგრულში არის ცხრა ბრუნვა.

სახელობითი ბრუნვის ნიშანი:	ი ან ღ
კოჩ-ი	გურ-ი (გული)
ბოშ-ი	ცირა
ძღაბ-ი	ჴედე
ჩხომ-ი (თევზი)	კოტო (ქოთან)
სოფელ-ი	კატუ

წაიკითხეთ დიალოგი:

უნჩამ//უნჩამ პატონ(ი) – უფროსი! (მამაკაცს მიმართავენ) ან:

პატენი//პატ,ნი//პატინა//პატონი გიორგი-
ოსურპატენი//ოსურპატონი... ნანა-

- გამარჯება, ნანა!
- გამარჯება, გიორგი პატენი!

III.

კუთვნილებითი ნაცვალსახელები:

მიში? – ვისი?

ჩქიმი – ჩემი	ჩქინი//ჩქნი – ჩვენი
სქანი//სკანი – შენი	თქვანი – თქვენი
მუში – მისი	მუნეფიში – მათი
ათეში//თეში//ეში – ამისი	ათენეფიში//თენეფიში//ენეფიში – ამათი
ეთიში//თიში//იში – იმისი	ეთინეფიში//თინეფიში//ინეფიში – იმათი

ჩქიმი	ჯიმა, ჯიმალეფი.
სკანი//სქანი	წინგი, წინგეფი.
მუში	სუმკა, სუმკეფი.
ათეში//თეში//ეში	ოსური, ოსურეფი.
ჩქინი//ჩქნი	ბალანა, ბალანეფი.
თქვანი	რვეული, რვეულეფი.
მუნეფიში	მეზობელი, მეზობელეფი // მეძობელი, მეძობელეფი.
ათენეფიში//თინეფიში	და, დალეფი.

თენა რე ჩქიმ(ი) რვეული // თენა ჩქიმ(ი) რვეული რე.
ეს არის ჩემი რვეული // ეს ჩემი რვეულია.

თე რვეული რე ჩქიმი // თე რვეული ჩქიმ(ი) რე.
ეს რვეული არის ჩემი // ეს რვეული ჩემია.

თენეფი ჩქიმ(ი) რვეულეფი რე.
ესენი ჩემი რვეულეფია.

თინა რე მუში გაზეთი // თინა მუში გაზეთი რე.
ის არის მისი გაზეთი // ის მისი გაზეთია.

თინა რე ჩქინი სტუდენტი.
ის არის ჩვენი სტუდენტი.

თინეფი რენა ჩქინ(ი) სტუდენტეფი.
ისინი არიან ჩვენი სტუდენტები.

თენა რე თქვანი ¹უღე.
ეს არის თქვენი სახლი.

თენეფი თქვანი ¹უღეფი რე.
ესენი თქვენი სახლებია.

თინა რე თქვანი ჯიმა.
ის არის თქვენი ძმა.

თინეფი რენა თქვანი ჯიმაღეფი.
ისინი არიან თქვენი ძმები.

თინა რე მუნეფიმ ოთახი.
ის არის მათი (თავიანთი) ოთახი.

თინა რე მუნეფიმ აფხანაგი//აფხანაკი//ამხანაგი.
ის არის მათი მეგობარი/ამხანაგი.

თინეფი რენა მუნეფიმ აფხანაგეფი//აფხანაკეფი//ამხანაგები.
ისინი არიან მათი მეგობრები/ამხანაგები.

წაკითხეთ დიალოგი:

- გამარჯება სქანი!
- გოიმორძე, ღორონთ,ქ!
- მუჭო რეთ?
- ჯგირო, მაღლობა, თქვა მუჭო რეთ?
- ჩქ, ხოლო მუთა მიჭირა, ღორონთიმ ჭყოლოფუათ.
- თენა მიმ ბაღანა რე?
- თენა ჩქიმ(ი) ჯიმასქუა რე.
- თენა მიმ ცირა რე?
- თენა ჩქიმ(ი) სქუა რე.
- ჯგირი, ჯგირო (ო)რდა!
- ჯგირო!

წაკითხეთ წინადადებები:

ჩქიმი სახელი რე მიაა.
სქანი სახელი რე გიორგი.
თიშ სახელი რე ნიკა.
ჩქიმი გვარი რე შენგელია.
სქანი გვარი რე ბარათაშვილი (საკუთრივ მეგრულად:
ბარათასქუა//სკუა).
თიში გვარი რე ღარჩია.

წაკითხეთ დიალოგი:

- მუ რე სქანი სახელი?
- ნინო.
- ნინო, მი რე თენა?
- თენა ჩქიმი აფხანაგი//აფხანაკი რე.
- მი რე თინა?
- თინა სქან(ი) უჩიტელი რე.
- მი რენა თინეფი?
- თინეფი ჩქიმი//ჩქინი მოწაფეეფი რენა.
- მუ რე თენა?
- თენა მუშ// მუნეფიშ რვეული//ტეტრადი რე.
- მუ რე თინა?
- თინა ჩქიმი კალამი//პერო რე.
- მიში წინგი რე თენა?
- თენა ჩქიმი წინგი რე.
- მიში გაზეთი რე თინა?
- თინა სქანი გაზეთი რე.
- მიში რე თე ჩაი?
- თე ჩაი ჩქიმი ვა რე, თენა სქანი რე.

ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია თანხმოვანფუძიანებთან: **-იშ, -იშ+ი**
(კოჩ-იშ ჯიმა. მიში? კოჩ-იშ-ი), ხმოვანფუძიანეფთან: **-შ, -შ+ი**
(ჯიმა-შ ოსური. მიში? ჯიმა-ში)

- მიში წინგი რე თენა?
- თენა ბოში-შ(ი) წინგი რე. // თე წინგი ბოში-ში რე.
- თენა ცირა-შ(ი) წინგი რე. // თე წინგი ცირა-ში რე.
- თენა თეა-შ წინგი რე.

აფხანაგიშ//აფხანაკიშ დიდა. მეზობელიშ//მეძობელიშ 'უდე.
ბოშიშ მაშნა. ძღაბიშ კაბა. გიორგიშ ტელეფონი. ნანაშ წინგი.

წაიკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება სქანი!
- გომორძგუ ღორონთ,ქ//ღორონთიქ!
- მუჭო ზოჯუნთ?
- ღორონთიშ ჭყლოფუათ მუთა მიჭირს, თქვა მუჭო რეთ?
- ჩქი//ჩქ, ზოლო ჯგირო ვორეთ.
- მიში რე თე მაშნა?
- თე მაშნა//მაშინა ჩქიშ მეზობელიშ//მეძობელიშ რე.
- სო რე დიასქანი?
- დიაჩქიმი ბაბუშ 'უდეს რე.
- მუასქანი სო რე?
- მუაჩქიმი სამუშას რე.
- ჯგირი, ჯგირო ზოჯუნდათ!
- ჯგირო ორდათ!
- მიში//მიშ რე თე წინგი?
- თე წინგი ჩქიმი რე.
- მიში//მიშ რე თი სუმკა?
- თი სუმკა ნანაშ(ი) რე.
- მიში რე თი მაშნა//მაშინა?
- თი მაშნა//მაშინა ლევანიშ(ი) რე.
- მიში// მიშ რე თე მაშნა//მაშინა?
- თე მაშნა//მაშინა ჩქიშ(ი) ჯიმაშ(ი) რე.
- მიში//მიშ 'უდე რე ათენა?
- ათენა ჩქიმი მა'ალეშ(ი) 'უდე რე.
- ეთინა?
- ეთინა ლევანიშ ჯიმაშ 'უდე რე.
- მიში//მიშ მაშნა//მაშინა რე თენა?
- თენა ჩქიმი ჯიმაშ მეზობელიშ//მეძობელიშ მაშნა რე.
- თე წინგი ნინოში რენო?
- ვარი, თე წინგი ნინოშ ვა რე, თე წინგი თეაში რე.
- თინა მაკაში ჯოლორი რენო?

- ქო, თინა მაკაში ჯოლორი რე.
- თე მაშნა//მაშინა მიშ რე?
- თე მაშნა//მაშინა მუშ ჯიმაშ რე.
- მიში//მიშ 1უდე რე თენა?
- თენა ნინოშ 1უდე რე// თე 1უდე ნინოში რე.
- მი(ნ) რე თე ბოში?
- თე ბოში ჩქინი მა1ალემ ჯიმასქუა რე.

შეადართ ორი დიალოგი:

I

- მი(ნ) რე თე ბოში?
- თე ბოში ჩქიმ(ი) ქომო(ნ)ჯი რე.
- მი(ნ) რე თე ოსური?
- თე ოსური დიაჩქიმი რე.
- თე ბალანა თქვანი სქუა რენო?
- ქო პატონი, ჩქინი სქუა რე.
- თი ოსური მი(ნ) რე?
- თი ოსური ჩქიმ(ი) ჯიმაშ(ი) ჩილი რე.

II

- მი(ნ) რენა თე ბოშეფი?
- თე ბოშეფი ჩქიმ(ი) მეგობარეფი რენა.
- მი(ნ) რენა თე ძლაბეფი?
- თე ძლაბეფი ჩქინი სტუდენტეფი რენა.
- მი(ნ) რენა თი ოსურეფი?
- თი ოსურეფი მუში მეზობელეფი რენა.

ახალი სიტყვები:

მა1ალე//მეგობარი – (სიტყვასიტყვით: მომყოლი), მეგობარი
 ჯოლორი – ძალღი
 ხოლებერი//ხოლობერი – ახლობელი

დაიმახსოვრეთ:

ღელაჩემი - ღიაჩქიმი	მამაჩემი - მუაჩქიმი
ღელაშენი - ღიასქანი	მამაშენი - მუასქანი
ღელამისი - ღიაშუში	მამამისი - მუაშუში
ღელაჩვენი - ღიაჩქინი//ღიაჩქნი	მამაჩვენი - მუაჩქინი//მუაჩქნი

ბებიაჩემი - დადიჩქიმი
 ბებიაშენი - დადსქანი//დადსკანი
 ბებიაამისი - დადშუში
 ბებიაჩვენი - დადჩქინი//დადჩქნი
 ბებიათქვენი - დადითქვანი//დადთქვანი

ბაბუაჩემი - ბაბუჩქიმი
 ბაბუაშენი - ბაბუსქანი
 ბაბუამისი - ბაბუშუში
 ბაბუაჩვენი - ბაბუჩქინი//ბაბუჩქნი
 ბაბუათქვენი - ბაბუთქვანი

მაგრამ:

მათი//იმათი ღელა- თინეფიშ//ინეფიშ / მუნეფიშ (თავიანთი) ღიდა.
 მათი//იმათი მამა- თინეფიშ//ინეფიშ / მუნეფიშ (თავიანთი) მუმა.

მაგრამ:

ჩქიმი და	სქანი // სკანი და
მუში(თავისი) /თიში //იში ჯიმა	მუნეფიშ(თავიანთი) /
	თინეფიშ // ინეფიშ ჯიმა
ჩქინი//ჩქნი ღეი(ღეილა)	თქვანი ღეი
მუში /თიში//იში ბიძია//ბიძი	მუნეფიშ /თინეფიშ //
	ინეფიშ ბიძია//ბიძი

მუში? – რისი?

წინგიმ ღუქანი//მაღაზია. სოფელიმ ბალი. საქორთუომ სოფელი საქორთუომ პრეზიდენტი. ქალაქიმ გამგებელი. სამარგალომ რაიონი.

- მუში//მუშ ღუქანი//მაღაზია რე თენა?
 - თენა წინგიმ ღუქანი // მაღაზია რე.
- მუში//მუშ ¹უღე რე თინა? - თინა ჯამ ¹უღე რე.
- მუ ქუჩა რე თენა?
 - თენა რუსთაველიმ ქუჩა რე.
 - თენა უტუ მიქავამ//მიქამ ქუჩა რე.
 - თინა წერეთელიმ ქუჩა რე.
- თი ¹უღე მიშ(ი) რე? ის სახლი ვისია?
- თინა ჩქინი რე. ის ჩვენია.
- თე მაღალ(ი) შენობა მუშ(ი) რე? ეს მაღალი შენობა რისია?
- თენა გამგეობამ შენობა რე. ეს გამგეობის შენობაა.

წაკითხეთ ტექსტი:

ჩქიმ(ი) სახელ ღო გვარი რე ნინო ადამია. თენა ჩქნ ოზე რე. თინა ჩქნი ¹უღე რე. ა დიაჩქიმი ღო მუაჩქიმი. თენა დიაჩქიმიმ ოთახ(ი) რე. თინა მუში კრაოტი რე. თენა ჩქნი ოჯახი რე. თი ოთახ_ს ჩქიმი ჟირ(ი) ჯიმა რე. უნჩაში ჯიმა სამუშას რე. უკლა-ში//უკულაში ჯიმა ოზეს რე.

ახალი სიტყვები:

უნჩაში – უფროსი
უკლაში//უკულაში – უმცროსი
კრაოტი (кровать) – საწოლი

სავარჯიშოები:

I თარგმნეთ ქართულად:

1. მიშ(ი) წინგ(ი) რე თენა?-----
2. მიშ(ი) რვეულ(ი) რე თენა?-----
3. მიშ(ი) ოთახ(ი) რე თენა?-----
-
4. მიშ(ი) სურათ(ი) რე თენა?-----
5. მიშ(ი) გაზეთ(ი) რე თინა?-----
6. თე სტოლი სქანი//სკანი რენო?-----
7. თე ¹უდე მუმი რენო?-----

II უპასუხეთ კითხვებს:

1. მიში//მიშ მაშნა//მაშინა რე თენა?
2. მიში// მიშ ჯოლორი რე თენა?
3. მიში//მიშ ¹უდე რე თენა?
4. მუშ დუქანი//მაღაზია რე თენა?
5. ირაკლი სქანი//სკანი ჯიმა რენო? (ქო, ვარი).
6. ნათია სქანი//სკანი უჩიტელ რენო? (ქო, ვარი).
7. ნიკა მუშ აფხანაგი//აფხანაკი რენო? (ქო, ვარი).
8. ლევანი სქანი//სკანი ქომონჯი რენო? (ქო, ვარი).
9. გიორგი მუშ მეზობელ//მეძობელ რენო? (ქო, ვარი).
10. მერი სქანი//სკანი უნჩაში და რენო? (ქო, ვარი).

IV.

მუ რჯოხო?/ მუ რჯოხონა? – რა გქვია?/ რა გქვიათ?

მა ნანა ბ-ჯოხო

სი ნინო რ-ჯოხო

მუს/თის დათო ჯოხო

ჩქი//ჩქ, ბ-ჯოხონა გიორგი დო ნანა.

თქვა რ-ჯოხონა ირაკლი დო ელენე.

მუნეფს//მუნენს / თინეფს//თინენს ჯოხონა ნინო დო ნიკა.

მეგრულში ობიექტური პირის ნიშნები I და II პირში იგივეა, რაც ქართულში: მ - (I პირში), გ - (II პირში). III ობიექტური პირის ნიშანი მეგრულს არ დაუცავს.

II ობიექტური პირის ნიშანი გ- მეგრულში გადადის რ-ში თანხმოვნების წინ, სხვა შემთხვევაში დაცულია.

I-II ობიექტური პირის მრავლობითობა აღინიშნება სუბიექტური III პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშნებით: -ან, -ეს. როცა სუბიექტი მხოლოდით რიცხვშია, პირდაპირი წყობის ზმნებთან III ობიექტური პირის მრავლობითობა არ აღინიშნება.

ობიექტური პირის ნიშნებია:

I	მ (>ბ) -----	მ (>ბ) ----- ან//ეს
II	გ (>რ) -----	გ (>რ) ----- ან//ეს
III	-----	-----

ამ ტიპის ზმნებში სუბიექტი მიცემით ბრუნვაშია, ობიექტი – სახელობითში. მიცემითი ბრუნვის ნიშანია – (ი)ს: კო-ს//კორი-ი-ს, ჯიმა-ს, ჯვებე-ს, დუ-ს.

პირის ნაცვალსახელები მიცემითში:

სახელობითი	მა	სი	მუ/თინა
მიცემითი	მა	სი	მუს/თინას//თის

ჩვენებითი ნაცვალსახელები მიცემითში:

სახ: ათე კორი – ეს კაცი, ეთი კორი – ის კაცი
 მიც: ათე კო-ს//კორი-ი-ს – ამ კაც-ს, ეთი კო-ს//კორი-ი-ს – იმ კაც-ს

წაკითხეთ წინადადებები:

- თე ბოშის გიორგი ჯოხო.
- ძღაბის ნანა ჯოხო.
- ჩქიმ ჯოლორს ჯილდა ჯოხო.
- სქან//სკან ჯიმა-ს მუ ჯოხო?

მუშ(ი) (=თავის) მეზობელს ღია ჯოხო.
ღიასქანს მუ ჯოხო?
სქან//სკან დას მუ ჯოხო?
მა მაია ბჯოხო.
სი ქეთინო რჯოხო.
ჩქი მაია ღო ქეთინო ბჯოხონა.
თქვა თუა ღო მარიამი რჯოხონა.
მუნეფს//მუნენს / თინეფს//თინენს კახა ღო დემნა ჯოხონა.

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება!
- გომორძგ, ღორონთქ!//გომორძგუ ღორონთიქ!
- მუ რჯოხო, ნანა(შვილო), სი სახელი?
- მა მაკა ბჯოხო, თქვა მუ რჯოხონა?
- მა ნათელა ბჯოხო.
- თენა მი რე?
- თენა ღიაჩქიმი რე.
- თი ბაღანა მიშ რე?
- თი ბაღანა ჩქიმ(ი) ბიძისქუა რე.
- მუ ჯოხო სახელი?
- თის ქეთინო ჯოხო.
- ჯგირო ორდათ!
- ჯგირო ზოჯუნდათ!
- გამარჯებათ!
- გამარჯებათ!
- მა თქვანი უჩიტელ ვორექ. მა თამარა ბჯოხო სახელი, თქვა მუ რჯოხონა?
- ჩქი ნათია ღო კახა ბჯოხონა.
- თი ჟირი ძღაბის მუ ჯოხო?
- თინეფს//თინენს ნანა ღო მერი ჯოხონა.
- მუ ჯოხო ღიასქანს?
- ღიაჩქიმს ელენე ჯოხო.
- მუ ჯოხო მუასქანს?
- მუაჩქიმს ლევანი ჯოხო.

- მუ ჯოხო სქან//სკან და ღო ჯიმას?
- ჩქიმ დას ნანა ჯოხო ღო ჩქიმ ჯიმას – ზაზა
- მუ ჯოხო სქან მა¹ალემ დიდა ღო მუმას?
- (თ)ინფეს ჯოხო დალი ღო თენგო.
- მუ რჯოხო თქვა?
- მა ბჯოხო თამარა.
- მუ გვარ(ი) რეთ?
- კვარაცხელია ვორექ, თქვა მუ რჯოხო?
- ჩქიმ სახელ ღო გვარ(ი) რე დათო დოლიძე.
- თე ოსური ჩქიმი უჩიტელ რე.
- თის ნანა ჯოხო.
- თე ბოშეფი ჩქიმი სტუდენტეფ რენა.
- მუნფეს//მუნენს ჯოხო დათო ღო კახა.
- თე კორი ჩქიმ(ი) მეზობელ რე.
- თის ჯოხო მერაბი.

სავარჯიშოები:

I დაწერეთ ეს სიტყვები მიცემით ბრუნვაში:

- კორი-ი -----
- ოსური-ი -----
- ძღაბ-ი -----
- ბოშ-ი -----
- ბალანა -----
- მეზობელ-ი -----
- მაშნა -----
- ¹უდე -----
- ოზე -----
- სტოლ-ი -----
- ცირა -----
- ბებ-ი -----
- ბაბუ -----

უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. მუ ჯოხო?	მა-----
2. მუ ჯოხო?	თის-----
3. მუ ჯოხო დიასქანს?	მუს/თის-----
4. მუ ჯოხო მუასქანს?	მუს/თის-----
5. მუ ჯოხო სქან ჯიმას?	მუს/თის-----
6. მუ ჯოხო სქან დას?	მუს/თის-----
7. მუ ჯოხონა თქვან მა ¹ ალეფს?	მუნეფს//მუნენს/თინენს-----
-----
8. მუ ჯოხონა მუნეფიმ სქუალეფს//ც	მუნეფს//მუნენს/თინენს-----
-----
9. მუ ჯოხონა მეზობელეფს//ც?	მუნეფს//მუნენს/თინენს-----

V.

კითხვითი ზმნიზელა:

სოდე/სო? – სად?

- აქ//თაქ//თაქინე//ათაქ//ათაქინე//ათაქინეშე – აქ
- ექ//თექ//თექინე//ეთექ//ეთექინე//ეთექინეშე – იქ
- ამარ – აქ, აგერ
- ემერ – იქ, ეგერ
- ¹უდეს – სახლში
- სტოლს – მაგიდაზე.
- აბარწას – აივანზე
- ოზეს – ეზოში
- დუქანს//მაღაზიას – მაღაზიაში
- გაკვეთილს – გაკვეთილზე
- სტადიონს – სტადიონზე

VI.

„მინდა“ ზმნა

მა	მ-ოკო-(ნ)	მე	მინდა
სი	გ-ოკო-(ნ)	შენ	გინდა
მუს / თის	ოკო-(ნ)	მას	უნდა.
ჩქი//ჩქ.		მ-ოკონა-(ნ)	
		ჩვენ	გვინდა
თქვა	გ-ოკონა-(ნ)	თქვენ	გინდათ
მუნევს//მუნენს / თინევს//თინენს	ოკონა-(ნ)	მათ	უნდათ

წაკითხეთ წინადადებები:

მა უშქურ(ი) / უშქურეფ(ი) მოკო.

სი ჩაი გოკო.

მა ართ(ი) უშქური მოკო.

სი წინგი გოკო.

სი გოკო ჩქიმ წინგეფი დო რვეულეფი.

მუს ოკო მაშნა.

გიორგის ჟირ მაშნა ოკო.

ჩქი//ჩქ. სქან წინგი მოკონა.

თქვა ჩქინი ¹უღე გოკონა.

თინევს//თინენს თქვანი ქოთომეფი ოკონა.

ბალანევს//ბალანენს უშქურიშ წვენი ოკონა.

ნინო დო ლევან(ი)ს ბული ოკონა.

ხილი:

უშქური – ვაშლი

სხული – მსხალი

ბული – ბალი

ატამა – ატამი

ალიჩა – ალუჩა

ციმ¹ვა//ციმუა – მარწყვი

¹ოშური//¹უშური – ტყემალი

ბია – კომში

ხვირმა//ხურმა – ხურმა

ნეძი – ნიგოზი

თხირი – თხილი

ლული – ლელვი

ჯამკაკალი – თუთა

ხაბურზაკი – საზამთრო

შინკა – ნესვი

ბერწული – ბროწეული

ჭუბური – წაბლი

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება სქანი!
- გომორძგ, ღორონთ.ქ!
- მუ გოკო?
- სქან წინგი მოკო.
- ხოლო მუ გოკო?
- მეტ მუთუნ ვარ.
- გამარჯება!
- გამარჯება!
- მუჭო რექ?
- ჯგირო, სი მუჭო რექ?
- მა ხოლო ჯგირო.
- დიასქანი სო რე?
- დიარქიმი ვა რე ¹უდეს, ბაზარს რე. მუ გოკო?
- ჭიჭე ხ(ვ)არხვი დო ლებია მოკო.
- მუხმა გოკო?
- ჟირი ხ(ვ)არხვი დო ართი ჭირქა ლებია მოკო.
- მუასქანი სო რე?
- მუარქიმი სამუმას რე, მუ გოკო?
- მაშნა მოკო ონჯუამახ. დიასქანი სო რე?
- დიარქიმი ორტვინს რე.

ორტვინი დო ორტვინობა – ბოსტანი და ბოსტნეული:

ორტვინი//ორტვილი – ბოსტანი

პურასკია – პრასი

კინტირი//კნტ,რი – კიტრი

კობეშია//კოპეშია – კვახი

ჭუჭელი//ჭუჭელე – ჭინჭარი

მაკინდოლი – ოხრახუში

სონა – ნიახური

ლებია – ლობიო

რედისკა (редис) – ბოლოკი

კაპუსტა (капуста) – კომბოსტო

- გამარჯება!
- გომორძგ, ღორონთ,ქ!
- მუჭო რექ?
- ჯგირო, სი მუჭო რექ?
- მა ხოლო ჯგირო.
- სქანი ჩილი დო სქუა მუჭო რე?
- მუთა უჭირა, მადლობა.
- მიშ რე თე ბალანევი?
- თენევი ჩქიმი მოთალეფ რენა დო თინევი ჩქიმი მეზობელიშ ბალანეფ რენა.
- მუ გოკო?
- თის მუ ოკო?
- მუ ოკო გიორგის?
- მუ ოკო სქან ჯიმას?
- მუ ოკონა სქან სტუდენტენს?
- მის ოკო ჩაი დო მის ოკო ბუა?
- ღვინი მის გოკონა?
- მის დო მის გოკონა წყარი?
- წყარ მოკო
- თის ღვინი/, ოკო.
- გიორგის ბუა ოკო.
- ჩქიმ ჯიმას პივა ოკო.
- ჩქიმ სტუდენტებს წინგეფ ოკონა.
- მა ჩაი მოკო, ნინოს – ბუა.
- ჩქი მოკონა.
- მა დო ელენას მოკონა.

ნივთიერებათა სახელები:

წყარი – წყალი

პივა (ПИВО) – ლუდი

ღვინი – ღვინო

ბუა – რძე

- სი გოკონო ჩქიმ გაზეთი?
- ვარ, მა ვა მოკო სქან(ი) გაზეთი.
- გოკონო თე ჯურნალი//ჟურნალი?
- ქო, თე ჯურნალი მოკო.
- ნინოს ოკონო სქანი მაშნა?
- ვარ, ნინოს ვაკო სქანი მაშნა, გიორგის ოკო.
- მუ გოკო // მუ გონებუნა?
- მა თქვან წინგი მოკო.
- მაკას მუ ოკო?
- მაკას თქვანი ადრეში ოკო.

- მუ ოკო სქან სქუას?
- ჩქიმ სქუას ოლა¹აფინია ოკო.
- ეკა დო ლაშას მუ ოკონა?
- ეკა დო ლაშას ჯოლორი ოკონა.
- წყარი გოკონა თუ ჩაი?
- ართი ჭირქა ჩაი მოკო, ქიშილებენდა.
- შანქარი გოკონანო?
- ვა მოკო!
- ა, თქვანი ჩაი!
- მადლობა!
- ინგას მუ ოკო?
- მა ფიფქრენქ/ვფირქენქ, ინგას ხოლო ჩაი ოკო.
- სი მუ გოკო?
- მა ღვინი ვარა პივა მოკო.
- სქანი ს(ტ)უმარეფს მუ ოკონა, ბორჯომი თუ ლიმონათი?
- ჩქიმ ს(ტ)უმარეფს ვართ ბორჯომი ოკონა, ვართ - ლიმონა-თი, ხვალე წყარი ოკონა.
- მაცივარიშ(ი) თუ ინჭაშ(ი) წყარი?
- ინჭაშ(ი) წყარი ოკონა.

კავშირები:

დო — და
 ვართ.....ვართ — არც.....არც
 ვარა — 1. ან, 2. თორემ
 მარა — მაგრამ

ახალი სიტყვები:

ადრეზი (адрес) — მისამართი
 ოლა¹აფინია — სათამაშო

წაკითხეთ დიალოგი:

- გამარჯება ჯგირი, ბაბასქუა!
- გამარჯება, პატანი!
- თენა მიშ ცინდალი რე?
- თე ცინდალი ჩქიმი მეზობელიშ(ი) რე.
- თი თულეფი მიში რე?
- თი თულეფი ბაბუჩქიმიშ(ი) რე.
- კვატეფი დო ღორღონჯეფი ხოლო სქანი ბაბუშ რენო?

- ვარი, კვატეფი დო ღორღონჯეფი ჩქიმი დეიშ რე.

ცხოველები და ფრინველები:

ქოთომი – ქათამი

გინი//გენი – ხბო

წიწილა – წიწილი

ხოჯი – ხარი

მუშული – მამალი

კამბეში//კამბეჩი – კამეჩი

ღორღონჯი – ბატი

ლაკვი – ლეკვი

კვატა – იხვი

ცინდალი – კნუტი

ტორღონჯი – მტრედი

ქაცარი – თიკანი, ციკანი

კოკუჩი//ინდური - ინდაური

თხა – თხა

დეჯი – ღორი

შხური – ცხვარი

თუ – გოჭი

კირიბი – ბატკანი

ჩხოუ – ძროხა

ისწავლეთ ახალი სიტყვები:

ინჭა – ჭა

მონდა//მონჭა – მწიფე

ფიფქრენქ – ვფიქრობ

კობუ - მკვახე

ფირქი – ფიქრი

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ კითხვებს და გადმოაქართულეთ:

მუ გოკონა? -----

მის მუ ოკო? -----

თქვა წვენ გოკონანო? -----

მუ ოკო სქან სქუას? -----

სი მუ გოკო? -----

მუ გონებუნა? -----

მუ ოკონა სქან სტუდენტენს? -----

მუ ოკო სქან ამხანაგ,ს? -----

მუ ოკონა თქვან ს(ტ)უმარეფს? -----

მის ოკო სხული? -----

მის ოკო უშქური? -----

მის გოკონა შანქარი? -----

მის ოკო ჩქიმი ¹ვალი? -----

ღვინი გოკონა თუ პივა? -----

ბჟა გოკონა თუ ჩაი? -----

შინკა გოკო თუ ხაბურზაკი? -----

წყარი გოკონო? -----

VII.

ზედსართავი სახელები:

მუჭომი?/მუნერი? – როგორი?/რანაირი?

დიდი (დიდი)	-	ჭიჭე (პატარა)
ჯგერი (კარგი)	-	გლახა//ფური (ცუდი)
ახალი (ახალი)	-	ჯვეში (ძველი)
სქვამი (ლამაზი)	-	უსქვამური (უშნო)
იოლი (ადვილი)	-	ძნელი (ძნელი)
მაღალი (მაღალი)	-	დაბალი (დაბალი)
გინძე (გრძელი)	-	კუნტა (მოკლე)
ჭკვერი (ჭკვიანი)	-	სულელი//სუნელი, ბორო (სულელი)
ჩხე (ცხელი)	-	ჩინი (ცივი)
ტიბუ (თბილი)	-	რგილი (გრილი)
შხუ (მსხვილი)	-	ინწრო, ჭიფე (ვიწრო)
ნწარე//წარე (მწარე)	-	ჰამო, ტკბილი (ტკბილი)
რჩინუ (მოხუცი)	-	ახალი//მარდუ (მოზარდი)
მონკა (მძიმე)	-	ქექე (მზატე)
მართალი (მართალი)	-	ტყურა (ტყუილი)
ჩე (თეთრი)	-	უნა (შავი)
ეფი (იაფი)	-	ძვირი (ძვირი)
ფსქელი, სქელი(სქელი)	-	თითხუ//თხითხუ(თხელი)

დიდი ¹უდე. დიდი ¹უდეეფი. ახალი სტოლი. ახალი სტოლეფი. ჯვეში ქართი. ძნელი გაკვეთილი. მაღალი ბოში. გინძე კაბა. კუნტა თუმა. სქვამი ძლაბეფი// ცირეფი. ჭკვერ ბალანეფი. ჭიჭე ოთანხი. გლახა მაშნა. ჩხე წყარი.

ა სქვამი ცირა. ა სქვამი ცირეფი. თინეფი სქვამეფი რენა. მუ ჭკვერი ბალანა რე. მუნეფი ჭკვერეფი რენა. გიორგიშ სქუალეფი ჭიჭე-ლეფი რენა. თე წინგეფი ახალეფი რე. თე გაკვეთილეფი ადვილი//იოლი/ეფი რე.

წაკითხეთ ტექსტი:

თენა ახალი ღო სქვამი ბალი რე. ბალის დიდი ჯალეფი ღო სქვამი ვარდეფი რე. თაქ ჭიჭე კაფე რე. თი კაფე ახალი რე. კაფეს გინძე სტოლეფი ღო დაბალი სკამეფი დგუ/. სტოლს ახალ გაზეთეფ(ი) გეძუ/, (დევს). მა კაფეს ვორექ. მა ღო ჩქიმ აფხანა-გეფს//აფხანაკეფს ჩაი მოკონა.

უპასუხეთ შეკითხვებს:

- მუჭომ ბალი რე? -----
- მუჭომ კაფე რე ბალის? -----
- მუჭომ სტოლეფ(ი) რე/დგუ/, ბალის? -----
- მუჭომ გაზეთეფ(ი) გეძუ/, სტოლს? -----
- მუჭომ სკამეფ რე ბალის? -----

უფროობითი ხარისხი იწარმოება უ--(ა)-ში პრეფიქს-სუფიქსით:

- დიდი – უ-დიდ-ა-ში.
- ფური – უ-ფურ-ა-ში//უ-ფ,რ-ა-ში
- სქვამი//სკვამი – უ-სქ/კვამ-აში
- (რ)ჩე – უ-რ-ჩი-ა-ში//უ-რ-ჩე-ა-ში

გამონაკლისია:

- ჯგირი – უ-ჯგუ-ში
- მეტი – უ - მოსი

უფროობითი ხარისხის ფორმა შეიძლება გადმოიცეს დადებითი ხარისხის ფორმაზე ზმნიზელის დამატებით:

ძალამი(ძალიან)	ჯგირი კორი
გვალო(ძალიან)	ჯგირი ძლაბი
ნაბეტანი(ნამეტანი)	გლაზა ოსური

ან: უმოსი (უფრო) + ზედსართავი სახელი:

ნიკა უმოსი ჯგირი ბალანა რე, ვინემ კახა.
ჩქინი სოფელი უმოსი სქვამი რე, ვინემ თქვანი.
მაკა უმოსი ჭკვერი რე, ვინემ ნინო.
მამუკა უმოსი ძალიერი რე, ვინემ დათო.
მცხეთა უმოსი ჯვეში ქალაქი რე, ვინემ ქართი.
ჩქიმი სქუალეფი უმოსი დიდეფი რენა, ვინემ სქანი ჯიმასქუალეფი.

ან კიდევ:

ირფელიში უმოსი (ყველაზე მეტი//მეტად)..
ირფელიში უფ.რაში (ყველაზე ცუდი)..
მეტიშ მეტი (მეტისმეტად)..

თანაბრობითი ხარისხის ფორმები (ქართულს არა აქვს) იწარმოება
მა-ა კონფიქსით: დიდი – მადიდა, ჭიჭე – მაჭიჭა, სქვამი//სკვამი
– მა-სქვამშ//მა-სკვამ-ა

მაგ:

თე ძლაბი ჩქიმ ბალანაშ მამალა რე (ეს გოგო ჩემი ბავშვის სი-
მაღლისაა).
დათოშ ჯოლორი ჩხოლუშ მადიდა რე (დათოს ძალღი ძროხის სი-
დიდისაა).

ოდნაობითი ხარისხი იწარმოება მო-ე/ო კონფიქსით: უჩა –მო-უჩ-ე/ო
(მოშავო), ჭითა – მო-ჭით-ე/ო (მოწითალო)

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯებათ!
- გამარჯება, ნანა!//სქუა!(შვილო)
- ართი ქობალი დო სუმი კილო შანქარი მოკო, ქიშილებენდა.
- ა, ნანა. მეტ მუ გოკო?
- ართი პაჭკა ჯიძუ დო ართი დუდი 'ვალი მოკო.
- ხოლო მუ გოკო?
- გეთუ, მეტ მუთუნ ვარი, მაღლობა!

- ჯგერო ორდა, ნანა!
- ჯგერო ზოჯუნდათ!
- ნუნუ დეი! მარწვენი მოკო.
- ამარ, ნანა, მაცივარს რე ახალი მარწვენი, ამდლარი.
- ქობალი ხოლო მოკო.
- ახალი ქობალი ვა რე, ჯვეში რე, გოლანერი.
- მუთა უჭირს. შქირენ მაფუ / მშქირენს.
- ჰ(ო), 'ვალი დო კინტირი ხოლო რე შკაფის.
- მეტ მუთუნი ვა მოკო, მადლობერი.

მუჭომი ქობალი რე თენა?

ახალი თუ ჯვეში?

თე ქობალი ახალი რე.

მუჭომი ხორცი რე თენა? -----

მუჭომი 'ვალი რე თენა? -----

მუჭომი კარტოფილი რე თენა?-----

მუჭომი ლებია რე თენა? -----

მუჭომი სხული რე თენა? -----

მუჭომი ძღაბი რე სქანი და?-----

მუჭომი მაშნა რე სქანი//სკან(ი) ჯიმაში?-----

ახალი სიტყვები:

დგუ//, - დვას

გეძუ//, - დევს

ქართი - თბილისი

ქობალი - პური

'ვალი - ყველი

შანქარი - შაქარი

ჯიძუ - მარილი

შანქარამი - შაქრიანი

ჯიძუამი - მარილიანი

ქიშილებენდა - თუ შეიძლება

მარწვენი - მაწონი.

'ვანა - ყანა

სავარჯიშოები:

1. ჩასვით ზედსართავები:

1. ჩქნ მეზ/ძობელი ----- კოჩი რე.
2. სქანი ღა ----- ცირა რე.
3. მუაჩქიმში სოფელი ----- რე.
4. მუში ბაღანა ნაბტანი//ნაპტანი//ნაბეტანი ----- რე.
5. თე კობ/პეშია ნაბეტანი//ნაბტანი ----- რე.
6. თი ბოში უმოსი ----- რე, ვინემ თენა.
7. თქვანი სკოლა ----- რე.
8. ჩქინი ოზე ----- ვა რე, მარა ----- რე.
9. თე ----- კაბა მოკო.
10. სქანი თუმა ----- რე

2. შეადგინეთ წინადადებები ზედსართავი სახელის ხარისხის ფორმების გამოყენებით.

ნიმუში: თე ცირა უმოსი სქვამი რე, ვინემ თი ძლაბი. თე ცირა არძამ უსქვამაში რე.

მუჭობი ამინდია/ღლა რე ამღლა? – როგორი ამინდია (ღლეა) ღღეს?

ჩხურუ/, ღლა რე – ცივი ამინდია/ღლეა.

ჩხე ღლა რე – ცხელი ამინდია/ღლეა.

ტიბუ ღლა რე – თბილი ამინდია/ღლეა.

რგილი ღლა რე – გრილი ამინდია/ღლეა.

ჭვენს//ჭვინს – წვიმს

თუნს – თოვს

ბორია რე – ქარია

ჩხანა რე – მზეა

ტაროზი რე – დარია

ტაროზ უბაღო რე//ხანდარა რე – ავდარია

სინჩხე რე – ცხელა

ჩხურუ რე – ცივა

სიტბა რე – თბილა
სირგილე რე – გრილა

შეადარეთ შეგრძნება – განცდის გამომხატველი ფრაზები:

სინჩხე მაფუ – მცხელა
ჩხურუ მაფუ – მცივა
ტიბუ მაფუ//მილუ (კუჩხი) – თბილი//თბილად მაქვს (ფენი)
გრილი მაფუ (ვა) – გრილი მაქვს (შუბლი)

(ზმნა მაფუ(ნ), გაფუ(ნ), აფუ(ნ), მაფუნა(ნ), გაფუნა(ნ), აფუნა(ნ)
– სიტყვასიტყვით: მაქვს, გაქვს, აქვს, გვაქვს, გაქვთ, აქვთ).

უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. მუჭომი დლა რე ამდლა?-----
2. ამდლა ჩხურუ რენო?-----
3. უდეს სინჩხე რენო?-----
4. გალე სინჩხე რე თუ ჩხურუ რე?-----
5. ოთახს სიტბა რენო?-----
6. ასე ჭვენსო?-----
7. იანარს ქართის თუნსო?-----

VIII.

რიცხვითი სახელები

მუზმა? – რამდენი?

1. ართი
2. ჟირი
3. სუმი
4. ოთხი
5. ხუთი
6. ამშვი
7. შქვითი//შკვითი
8. რუო//ბრუო
9. ჩხორო
10. ვითი
11. ვითაართი
12. ვითოჟირი//ვითოჟარი
13. ვითოსუმი
14. ვითა(ა)ნთხი
15. ვითოხუთი
16. ვითა(ა)მშვი
17. ვითოშქვითი
18. ვითორუო//ვითობრუო
19. ვითოჩხორო
20. ეჩი
- 20 - ეჩლოართი
- 21 - ეჩლოჟირი
- 22 - ეჩლოსუმი
- 30 - ეჩლოვითი
- 31 - ეჩლოვითაართი
- 32 - ეჩლოვითოჟირი
- 40 - ჟარნეჩი
- 41 - ჟარნეჩლოართი
- 50 - ჟარნეჩლოვითი
- 51 - ჟარნეჩლოვითაართი
- 60 - სუმენეჩი//სუმონეჩი

61	-	სუმენერლოართი//სუმონერლოართი
70	-	სუმენერლოვითი//სუმონერლოვითი
80	-	ოთხონერი
90	-	ოთხონერლოვითი
100	-	ოში
200	-	ჟიროში
300	-	სუმოში
400	-	ოთხოში
500	-	ხუთოში
600	-	ამშოში
700	-	შქვითოში
800	-	რუოში//ბრუოში
900	-	ჩხოროში
1000	-	ანთასი (საკუთრივ მეგრული – ვითოში)
2000	-	ჟირი ანთასი
1-ლი		პრიველი
მე-2		მაჟრა//მაჟირა // მაჟია
მე-3		მასმა
მე-4		მანთხა//მანთხა
მე-5		მანვთა//მანვთა
მე-6		მაამშვა
მე-7		მაშქვითა
მე-8		მაბრუო
მე-9		მაჩხორა
მე-10		მავეთა
მე-11		მავეთაართა
მე-12		მავეთოჟირა
მე-20		მაეჩა
21-ე		ეჩლომართა
22-ე		ეჩლომაჟირა
30-ე		ეჩლომავითა
31-ე		ეჩლომავითაართა
მე-40		მაჟარნეჩა
41-ე		ჟარნერლომართა
50-ე		ჟარნერლომავითა

მე-60	მასუმენენა
70-ე	სუმენენლომავეთა
მე-80	მაოთხონენა
90-ე	ოთხონენლომავეთა
მე-100	მაოშა
მე-200	მაჟიროშა
201-ე	ჟიროშმაართა
მე-1000	მაანთასა
მე-2000	მაჟირიანთასა

მუზ, მა/მუღა წანერი რექ? – რამდენი წლის ხარ?

- გიორგი, მუღა წანერ(ი) რექ?
- ვითამშვი წანერ(ი) ვორექ.
- მუღა წანერ(ი) რე სქანი ჯიმა?
- ჩქიმ ჯიმა ეჩი წანერ(ი) რე.
- ღიასქანი მუღა წანერ(ი) რე?
- ღიჩქიმი ჟარნენლოვითართი წანერ(ი) რე.
- მუღა წანერ(ი) რე სქან(ი) ჯიმაშ აუხანაკი ნანა?
- ნანა ვითოხუთი წანერ(ი) რე.

მუ ღირ,? – რა ღირს?

- მუ ღირ, ართი კილო უშქური?
- ართი კილო უშქური ღარი ღო ჟირი აბაზი ღირ,.
- ართი კილო პამინდორი მუ ღირ,?
- პამინდორი სუმი ღარი ღირ,.
- მუამბე რე!
- ძვირი რენო?
- ძვირი რე, აბა, ეფი რენო?
- მუშა რე თე ბული?
- თე ბული ოთხ ღარშა რე.
- რა ღირს ერთი კილო ვაშლი?
- ერთი კილო ვაშლი ღარი და ორი აბაზი(ოცი თეთრი) ღირს.
- ერთი კილო პომიდორი რა ღირს?

- პამიდლორი სამი ლარი ღირს.
- რა ამბავია!
- ძვირია?
- ძვირია, აბა, იაფია?
- ეს ბალი რამდენად არის?
- ეს ბალი ოთხ ლარად არის.
- მუ ღირ, კანტ,რ ღო პამინდლორი?
- კანტ,რი სუმი ლარი ღირ, პამინდლორი - ჟირი ლარი.
- ხაბურზაკი მუშა რე?
- ხაბურზაკი კილო ეჩიდოვითი თეთრი რე.
- ქოთომი მუშმა ღირ,?
- ქოთომი შქვითი ლარი რე.
- ლეზია მუშა რე.
- თე ლეზია ლარი ღირ,.
- რა ღირს კიტრი და პომიდლორი?
- კიტრი სამი ლარი ღირს, პომიდლორი – ორი ლარი.
- საზამთრო რამდენად არის?
- საზამთრო კილო ოცდაათი თეთრია.
- ქათამი რა ღირს?
- ქათამი შვიდი ლარია.
- ლობიო რამდენად არის?
- ეს ლობიო ლარი ღირს.

ნამ სათი რე? – რომელი საათია?

- ნამ სათი რე?
- ასე სუმიშ ხუთი წუნთი//წუთი რე.

- ნამ სათი რე?
- პირველ სათი რე.

- ნამ სათი რე?
- ხუთშა ურკუ ვითი.

მუ რიცხვი რე? – რა რიცხვია?

ამდლა პრიველი ეკენია რე.

ამდლა ჟირი ფრევალი რე.

წაიკითხეთ დიალოგი:

- ასე რე მესი.
- ასე ფრევალი რე დო//თუ მარტი?
- ასე არგუსო რენო?
- ასე მუ თუთა რე?
- ასე რე გ.მა თუთა
- ამდლა მუ დლა რე?
- ამდლა საბატონი რე.
- ამშვი თუთა რე გვერდი წანა, ვარო?
- ქო, თაში რე.
- წარმოწანა დო გვერდი რე ვითობრუო თუთა, თაში ვარენო?
- ქო, თაში რე.
- ამდლა თუთაშხა რენო?
- ვარი, ამდლა თახაშხა რე.
- ნამ სათი რე ასე?
- ასე რე ბრუომ გვერდი.
- ნამ თუთა რე ასე?
- ასე მახუთა თუთა რე.
- ნამ თუთა რე ასე?
- ასე იანარი რე.
- მუ დლა რე ამდლა?
- ამდლა თუთაშხა რე.
- ნამ წანა რე ასე?
- ასე ჟირი ანთას ამშვი წანა რე.
- მუხ,მა დლა რე მარას?
- ახლა მაისია
- ახლა თებერვალია თუ მარტი?
- ახლა აგვისტოა?
- ახლა რა თვეა?
- ახლა ოქტომბერია.
- დღეს რა დღეა?
- დღეს შაბათია.
- ექვსი თვე არის ნახევარი წელი, არა?
- კი, ასეა
- წელიწადნახევარი არის თვრამეტი თვე, ასე არ არის?
- დიახ, ასეა.
- დღეს ორშაბათია?
- არა, დღეს სამშაბათია.
- რომელი საათია ახლა?
- ახლა რვის ნახევარია.
- რომელი თვეა ახლა?
- ახლა მეხუთე თვეა.

- მარას შქვით ღლა რე.
- მუზ,მა ღლა რე თუთას?
- თუთას ეჩლოვითი ვარა ეჩლოვითაართი ღლა რე, ფრევალს ეჩლობრუო ვარა ეჩლოჩხორო ღლა რე.
- წარმოწანას მუდა თუთა რე?
- წარმოწანას ვითოჟირი თუთა რე.
- მუზ,მა ღლა რე წარმოწანას?
- წარმოწანას სუძომ სუძენეჩლოხუთი ვარა სუძომ სუძენეჩლოამ-შვი ღლა რე.
- საუკუნოს მუზ,მა წანა რე?
- საუკუნოს ოში წანა რე.

ახალი სიტყვები:

- ღლა – ღლე
- მარა – კვირა
- თუთა – თვე
- წანმოწანა//წარმოწანა//წანა – წელი
- წ.///წი – წელს
- წ.რი//წირი – წლეგანდელი
- გოწოს//უღირი წანას – შარშან,გასულ წელს.
- მუძალუ წანას – მოძავალ წელს
- საუკუნო – საუკუნე
- გოლა – გუშინ
- გოლანერი – გუშინდელი
- ამღლა – ღლეს
- ამღლარი – ღლეგანდელი
- ჭუმე//ჭუმანი – ხვალ
- ჭუმენერი//ჭუმანერი – ხვალინდელი
- გელანი – ზეგ
- ჭუმეშგელანი - მასზეგ
- გოლაწო//გოლაწოს – გუშინწინ
- ნაბეტანი – მეტი, ზედმეტი//მეტად,ზედმეტად, ნამეტნავად.
- ირფელი//იფრელი – ყველაფერი
- ასე – ახლა

ასერდე – ახლახან
 თიწკაშა//თიწკუმა//თიწკალა//თიწკელა – მაშინ
 უკახალე – უკან
 მიგახვამა! – გილოცავ!
 ნანდვილას//ნანდვილო//ნამდვილო – ნამდვილად
 აუცილებერო – აუცილებლად

სავარჯიშოები:

1. გადმოაქართულეთ რიცხვები:

ბრუო -----, ვითაართი -----, ვითოჩხორო -----,
 ეჩილოართი -----, ეჩილოვითოსუმი -----,
 ჟარნეჩილოვითოჩხორო -----, ოშ ვითი-----,
 ჟირი ანთასი-----, სუმი ანთას ვითოხუთი-----.

2. დაწერეთ სიტყვიერად:

51-----, 106-----, 66-----,
 88-----, 35-----, 198-----,
 3087-----, 48-----, 373-----.

3. დაწერეთ, რა რიცხვია? რომელი თვეა?

20.01	-- ეჩი იანარი
17.06	-----
1 .09	-----
13.12	-----
27.07	-----
4. 09	-----
12.05	-----
3. 02	-----
8. 08	-----
24.10	-----

4. შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

- მა (21)----- წანერი ვორექ.
მუ/თინა (31)----- წანერი რე.
სი (40) ----- წანერი რექ.
თინეფი (22) ----- დო (23) წანერეფი რენა
დიაჩქიმი ----- წანერი რე.
მუაჩქიმი ----- წანერი რე.
ჩქიმი და რე ----- წანერი.
სქანი ჯიმა ----- წანერი რე.

5. უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. მუ რჯოხო? -----
2. მუდა წანერი რექ? -----
3. მუ ნომერი რე თქვანი მაშნა? -----
4. ნამ ნომერი რე თქვანი 'უდე? -----
5. ნამ სათი რე? -----
6. მუ დრო//ბორჯი რე? -----
7. სო რე თქვანი 'უდე? -----
8. სო რე დიასქანი? -----
9. სო რე ღუქანი? -----
10. მუ დლა რე ამდლა? -----
11. ნამ რიცხვი რე ამდლა? -----
12. ნამ წანა რე ასე? -----
13. სო რექ ასე? -----
14. მუნერი დლა რე ამდლა? -----

LX.

„მყავს“ / „მაქვს“ ზმნები

	<u>პუნს/ც (მყავს)</u>		<u>მიღუ(ნ) (მაქვს)</u>
მა	პ-უნს/ც	მა	მ-ი-ღუ-(ნ)
სი	რ ¹ -უნს/ც	სი	გ-ი-ღუ-(ნ)
მუს/თის	¹ უნს/ც	მუს/თის	უ-ღუ-(ნ)
ჩქი//ჩქ,	პ- უნა(ნ)	ჩქი	მ-ი-ღუნ-ა(ნ)
თქვა	რ- ¹ უნა(ნ)	თქვა	გ-ი-ღუნ-ა(ნ)
მუნეფს//მუნენს/		თინეფს//თინენს	უ-ღუნ-ა(ნ)
თინეფს//თინენს	¹ უნა(ნ)		

წაიკითხეთ დიალოგები:

- დიდა რ¹უნს/ცო?
- ქო, დიდა პუნს/ც
- ბები რ¹უნს/ცო?
- ვარ, ბები ვა პუნს/ც
- მუმა ¹უნს/ცო?
- ქო, მუს მუმა ¹უნს/ც.
- და ¹უნს/ცო?
- ვარი, და ვა ¹უნს/ც.
- სი და რ¹უნს/ცო?
- ქო, მა ართი და დო ართი ჯიმა პუნს/ც.
- მუზ,მა სქუა ¹უნს/ც თის?
- თის სუმი სქუა ¹უნს/ც.
- ჯიმალეფი რ¹უნს/ცო?
- ვარი, ჯიმალეფი ვა პუნს/ც.
- ბრელი მა¹ალე რ¹უნს/ცო?
- ქო, ბრელი მა¹ალე პუნს/ც.
- სქან დას კატუ ¹უნს/ცო?
- ქო, ჩქიმ დას ოთხ(ი) კატუ ¹უნს/ც.

- წინგი გილუნო?
- ქო, წინგი მილუ.
- 'უდე გილუნო?
- ვარი, 'უდე ვა მილუ.
- მუს მუზ,მა წინგი ულუ?
- მუს ბრელი წინგი ულუ.
- მუჭომი 'უდე ულუ?
- ახალი დო დიდი 'უდე ულუ.
- ახალ ტელეფონ მილუ.
- წყარ მოკო.
- ჭიჭე ჯოლორი პუნს/ც.
- ჯვეში მაშნა პუნს/ც.

წაკითხეთ ტექსტი:

ჩქიმ ჯიმას სუმ სქუა 'უნს/ც: ჟირი ძლაბი დო ართი ბოში. მუმ უნჩამ ძლაბის ნინო ჯოხო. ნინო ვით წანერი რე. ჭიჭე ნინოს კატუ 'უნს, ნამუს,თ ჭიჭე 'უდე ულუ. თე კატუს ციბა ჯოხო. ჩქიმ ჯიმამ მაჟია ძლაბის ქეთი ჯოხო. ქეთი, ნამუთ ხუთ წანერი რე, ძალამი ჭკვერი რე. ქეთის ბრელი ოლა¹აფინია ულუ დო ჯოლორი 'უნს/ც. ქეთიმ ჯოლორი გვალო ჭიჭე რე. ჩქიმ უკუ-ლაშ//უკლამ ჯიმასქუას ნიკა ჯოხო. ნიკა ჟირ წანერი რე.

ჩქიმ ჯიმას ოსური 'უნს. თიმ სახელი რე მაკა. ჩქიმ ჯიმას დო მუმ ოსურს სქვამი 'უდე ულუნა. მუნეფიმ 'უდეს დიდი ოზე ულუ. ოზეს ორტვინი დო ვარდეფიმ ბალი რე.

წევრ-კავშირი:

ნამუთ – რომელიც (სახელობითი ბრუნვა)

ნამ,სით//ნამუს,თ//ნამ,ს,თ//ნამუსუთ – რომელსაც (მიცემითი ბრუნვა)

წაკითხეთ დიალოგები:

- ნინო, დიდა ღო მუმა რ¹უნსო?
- იან(დიან), პუნს.
- ბები ღო ბაბუ რ¹უნსო?
- ბები პუნს/ც, მარა ბაბუ ვა პუნს, ღოღურუ.
- სი გათხირი//გათხილი რექო?(ქომონჯი რ¹უნს/ცო?)
- იან, გათხირი//გათხილი ვორექ.
- მუსხი სქუა რ¹უნს/ც?
- სუმი სქუა პუნს/ც, ჟირი ბოში ღო ართი ცირა.
- მუ ჯოხონა სქან ბალანფეს?
- თინეფს ჯოხონა გიორგი, ირაკლი ღო ეკა.
- ნამ რე უნჩაში?
- გიორგი რე უნჩაში ღო ეკა რე უკლაში//უკულაში, ირაკლი ომქარი (შუათანა) რე.
- მუზ,მა//მუდა და ღო ჯიმა რ¹უნს/ც?
- მა ართი და ღო ართი ჯიმა პუნს/ც.
- სქანი ჯიმა ოსურამ რენო?(სქანი ჯიმას ოსურ¹უნს/ცო?)
- იან, მუ ოსურამი რე.
- მუზ,მა//მუდა ჯიმასქუა რ¹უნს/ც?
- ჟირი ჯიმასქუა პუნს/ც – ნინო ღო ქეთი.
- დასქუალეფი რ¹უნს/ცო?
- ვარი, დასქუალეფი ვა პუნს, ჩქიმი//ჩქმი და ვა რე გათხირი//გათხირი.
- თავ(ი)ს(უ)ფალ(ი) დრო გიღუნო?
- ვარი, თავ(ი)ს(უ)ფალ(ი) დრო ვა მიღუ, დაკებული ვორექ, ბრელ საქმე მიღუ.

ახალი სიტყვები:

- გათხირ//გათხილი – გათხოვილი
- უგუთხუ – გაუთხოვარი
- ოსურამი – ცოლიანი
- უოსურე – უცოლო

ჩილი დო სქუა – ცოლ-შვილი
 ჩილდოსქუამი – ცოლშვილიანი
 ჩილი დო ქომონჯი – ცოლ-ქმარი
 ბალანამი – ბავშვიანი
 დიდა დო მუმა – დედ-მამა
 ქვრივი – ქვრივი
 ღურელი – მკვდარი

სავარჯიშოები:

1. შეავსეთ ზმნის სათანადო ფორმებით:

1. მა----- სუმი ჯიმა.
2. სი ----- დიდი 'ვანა.
3. თქვა ----- სქვამი//სკვამი დიდა.
4. მუს ჯგირი ოსური -----.
5. სი ხუთი ახლი წინგი -----.
6. ჩქი//ჩქ, სუმი ჯოლორი -----.
7. დიასქანს ჯგირი ორტვინი -----.
8. დათოს ----- ჯვეში მაშნა//მაშინა.
9. სანდროს ----- სქვამი ძლაბი.
10. ჩქინი//ჩქნი სტუმარეფს პრობლემაფი -----.

2. უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. დიდა დო მუმა რ'უნს/ცო?-----
2. რ'უნსო ოსური//ჩილი? ქომონჯი?-----
3. სქუალეფი რ'უნს/ცო? მუზ,მა?-----
4. და ვარა ჯიმა რ'უნს/ცო?-----
5. თქვან ჯიმას ოსური 'უნს/ცო?-----
6. თქვან დას ქომონჯი 'უნს/ცო?-----

7. მუნეფს სქუალეფი 'უნანო?-----
8. აფხანაგ/კი რ'უნსო?-----
9. სო რე ასე თქვანი აფხანაგ/კი?-----
10. მუს სამუშა ულუნო?-----
11. მუს მაშნა//მაშინა 'უნს/ცო?-----

X.

დროის ზმნიზელები:

მუჟამს/ც//მუჟამი? – როდის?

ასე – ახლა	თელ დღას – მთელი დღე
ამდღა – დღეს	ანწი – აწი
ჭუმანი//ჭუმე – ხვალ	თუთაშხას – ორშაბათს
გოლა – გუშინ	თახაშხას – სამშაბათს
ოჭმარეს – დილას	ჯუმაშხას – ოთხშაბათს
ონჯუას – საღამოს	ცაშხას – ხუთშაბათს
ონდღეს – შუადღეზე	ობიშხას – პარასკევს
შხირას//ბშხირას//ფშხირას – ხშირად	საბატონს – შაბათს
ირღღას//ირიღღას – ყოველდღე	ჟაშხას//ჟემშხას – კვირას

წაკითხეთ დიალოგი:

- მუჟამს//მუჟამი//მუჟამუ მილუნა გაკვეთილი?
- ჭუმე მილუნა, თახაშხას.
- სი მუჟამს გილუ გაკვეთილი?
- ჭუმე ონდღეს, ჟირ სათის.
- მუჟამს მილუნა გამოცდა?
- სუმ ივანობას, თუთაშხას, ვით სათის.
- მუჟამს რე სქანი დაბადებაშ დღა?
- ეკენიაშ ოთხის, ჭუმეშგელანი.
- მუჟამს რე კონცერტი?
- ჭუმე ონჯუას, ჩხორო სათის.

მუზამა(ხ)? – რამდენჯერ?

ართმა(ხ), ჟირმა(ხ), სუმმა(ხ), ოთხმა(ხ).....

- მარაშე მუზამა(ხ) გილუ გაკვეთილეფი?
- ირდლას ჟი-ჟირი სათი.
- ჭუმე მუზმა გაკვეთილი გილუ?
- ჭუმე ოთხი გაკვეთილი მილუ.
- მუჟამს გილუ გიმაულარი დლა?
- საბატონს დო ჟემსას მილუ გიმაულარი დლა.

ნამ სათი რე? – რომელი საათია?

- 13:00 – პირველ(ი)//პრიველ(ი) სათი რე.
- 14:00 – ჟირი სათი რე.
- 15:00 – სუმი სათი რე.
- 16:00 – ოთხი სათი რე.
- 12:30 – პირველიშ გვერდი რე.
- 13:30 – ჟირიშ გვერდი რე.
- 15:30 – ოთხიშ გვერდი რე.
- 12:10 – პირველიშ ვით წუნთი რე.
- 14:40 – სუმმა ურკუ ეჩი (წუნთი).
- 17:50 – ამშვიშა ურკუ ვითი (წუნთი).

სათი – საათი

სეკუნდი – წამი

წუნთი – წუთი

გვერდი – ნახევარი

ურკუ – აკლია

მუჟამს/ნამ სათის? – როდის / რომელ სათზე?

- 13:00 – პრიველ//პირველ სათის
- 14:00 – ჟირ სათის
- 14:30 – სუმში გვერდის
- 12:10 – პირველიშ ვით წუნთის
- 13:20 – ჟირიშ ეჩი წუნთის
- 12:40 – პირველს ურკუ ეჩი წუნთინ თეში

მუყაშს? / ნამ თუთას? – როდის? / რომელ თვეს?

იანარს, ფრევალს, მარტის, აპრილს, მესის, ივანობას, კვირ-
კვეს, არგუსოს, ეკენიას, გ.მა თუთას, გერგობა თუთას, ქირსე თუ-
თას.

წაიკითხეთ დიალოგი:

კინოს

- გამარჯებათ!
- გომორძგ, ღორონთ,ქ!
- კინო სოდე რე თაქ?
- კინო რუსთაველიშ ქუჩას რე.
- თენა კინო რენო?
- ვარი, თენა ოპერა რე. ა თენა რე კინო.
- ნამ სათის რე კინო?
- ჩხორო სათის.
- ჯგირი კინო რენო?
- ქო, მანგარი რე.
- მუ ღირ, ბილეტი?
- სუმი ლარი.
- ჯგირი, აბა, ჯგირო ორდა!
- ჯგირო!

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ შეკითხვებს:

შხირას რექო თე სოფელს?-----

ირ ღდას რექო 1უდეს?-----

ოჭმარეს სო რეთ?-----

ონჯუას სქან(ი) და 1უდეს რენო?-----

ონდღეს სო რექ?-----
 მუჟამს რე სქანი დაბადებაშ დლა?-----
 მუჟამს რე ღიასქანიშ დაბადებაშ დლა?-----
 მუჟამს რე სქანი აფხანავ/კიშ დაბადებაშ დლა?-----
 მუჟამს რე თანაფა?(აღდგომა)-----
 მუჟამს რე ქირსე? (შობა)-----
 მუჟამს რე ახალ წანა?-----
 ნამ სათის რე კურიერი?-----
 მარაშე მუზმაშა რე სქანი დასქუა სკოლას?-----

დაიმახსოვრეთ:

- მ.გახვამა დაბადებაშ(ი) დლას! – გილოცავ დაბადების დღეს!
- მ.გახვამა ახალ წანას! – გილოცავ ახალ წელს!
- მ.გახვამა ქ.რსეს! – გილოცავ შობას!
- მემხვამუ//მემხვამაფუ ახალ წანა! – მომილოცავს ახალი წელი!

XI.

„კარ“ ზმნა აწმყოში, წარსულსა და მომავალში:

მა ვ-ორექ (ვარ)	ვ-ორდი (ვიყავი)	იპიქ (ვიქნები)
სი (ო)რექ (ხარ)	(ო)რდი (იყავი)	ი ¹ იქ (იქნები)
მუ/თინა (ო)რე(ნ) (არის)	(ო)რდუ/, (იყო)	ი ¹ ი (იქნე- ბა)
ჩქი/, ვ-ორე-თ (ვართ)	ვ-ორდი-თ (ვიყავით)	იპი-თ (ვიქნებით)
თქვა (ო)რე-თ (ხართ)	(ო)რდი-თ (იყავით)	ი ¹ ი-თ (იქნებით)
მუნეფი/თინეფი (ო)რე-ნა(ნ)(არიან)	(ო)რდ –ეს (იყვნენ)	ი ¹ ი-ნა(ნ)(იქნებიან)

წაკითხეთ დიალოგი:

- ლევანი, სო რექ ასე?
- ასე 'უდეს ვორექ.
- სქან(ი) ვკიმა სო რე ამდლა თელ დლას?
- ვა მიჩქუ, მარა, მა ფიფქრენქ, ანწი მალას 'უდეს ი'ი.
- გოლა სო რდი?
- გოლა აფხანაგწკუმა//აფხანაგწკალა//აფხანაგწკელა ვორდი.
- ჭუმე სო ი'იქ?
- ჭუმე თელ დლას სამუმას იბიქ.
- ნინო, სო რე დიასქანი?
- ბაზარს რე.
- გოლა სო რდუ,?
- გოლა მეზობელწკალა რდუ.
- ჭუმანი სო ი'ი?
- ჭუმანი, ალბეთ, 'უდეს ი'ი.
- ქეთი, სქანი მა'ალეფი სო რენა ასე?
- ქალაქის რენა.
- გოლა სო რდეს?
- გოლა ორტვინს მუშენდეს.
- ჭუმე სო ი'ინა?
- ჭუმე კინოს ი'ინა.
- მუჟამს ი'იქ 'უდეს?
- 'უდეს ონჯუას იბიქ სამუმამ უკული//იკული.
- სო ი'იქ ჭუმანი?
- ჭუმანი საბატონი რე დო ვა მუბ/ფუმენქ, ალბათ 'უდეს იბიქ.
- ნამ სათის ი'იქ 'უდეს?
- თელ დლას იბიქ, ოჭმარეშე ონჯუამა.
- ნამდვილო//ნანდულო ი'იქო?
- აუცილებერო / მუ რაგად ოკო (რა თქმა/ლაპარაკი უნდა)

-წყალა//წყელა//წყკმა - 1. -თან (ახლოს), 2. დროს.

თი-წყელა, თიმ-წყელა, თიმი-წყკმა - 1. მასთან; 2. მაშინ (იმ დროს)

ლევანწყკმა//ლევანწყკალა - ლევანთან

¹ულეწყკმა - სახლთან

მეზობელწყკმა - მეზობელთან

ღიაჩქიმწყკმა - დეღაჩემთან

ბებიწყკმა - ბებიასთან

ჩქიმწყკმა, სქანწყკმა, მუწყკუ, ჩქინწყკმა, თქვანწყკმა, მუნე-ფიწყკმა, თინეფწყკმა.

სქან(ი) ჯიმაწყკმა ვორექ - შენს ძმასთან ვარ.

მაგრამ:

სქან ჯიმაშა მეულუ//მეურქ - შენს ძმასთან მივდივარ.

კინოშა მეულუ//მეურქ - კინოში მივდივარ.

ღიაჩქიმშა მეულუ//მეურქ - დეღაჩემთან მივდივარ.

ბაზარშა მეულუ//მეურქ - ბაზარში მივდივარ.

ექიმშა მეულუ//მეურქ - ექიმთან მივდივარ.

ექიმწყკალა//ექიმწყკმა ვორექ - ექიმთან ვარ

2. მა ხოლო (მეც), სი ხოლო (შენც), მუ/თინა ხოლო (ისიც), ჩქ, ხოლო (ჩვენც), თქვა ხოლო (თქვენც), თინეფი ხოლო (ისინიც). ამდლა ხოლო (დღესაც), ჭუმე ხოლო (ხვალაც), თაქ ხოლო (აქაც), თექ ხოლო (იქაც).....

ჭუმე მა ხოლო მეულუ//მეურქ თეატრშა.

ღარეჯან ხოლო ვარდუ გოლა სკოლას.

ჩქი ხოლო მიღუნა თეცალი ბურთი.

სი ხოლო მოღართი ჩქინწყკმა ართო.

მოსკოვს თინეფი ხოლო ვარდეს.

წაკითხეთ წინადადებები:

სო (ო)რდი? – სად იყავი?

ხოლებერწკმა ვორდი. ონჯუას თეატრის ვორდით.
ჩქიმი აფხანაგეფწკმა ვორდი. ნანაწკალა ვორდი. მა ღო მუაჩქიმი
სოფელს ვორდით.

სო რექ? – სად ხარ?

ასე სკოლას ვორექ. დიაჩქიმწკმა ვორექ. მა ღო ჩქიმი დასქუა
ოხეს ვორეთ ჩქინ(ი) ბებწკმა. მოსკოვს ვორეთ. ელენემ უღეწკმა
ვორეთ. კონცერტის ვორექ.

სო ი'იქ? – სად იქნები?

ქართის იპიქ. უღეს იპიქ. მეზობელწკმა იპიქ. ჩქიმ(ი) აფხა-
ნაგწკმა იპიქ. ჭუმე მუაჩქიმწკმა ართო იპიქ.

სო რღუ ნინო? – სად იყო ნინო?

სამუშას რღუ. თი ჯარგვალს რე. გოლა ნინო ბათუმს, რღუ. დაბა-
ღებამ დღას ვა რღუ, ალბათ, უღეს რღუ.

სო რე თაკო? – სად არის თაკო?

თაკო კინოს რე. ამღლა თელ დღას ოხეს რე. ასე ოთახს რე ღო
წინგის კითხულენს. მუმ აფხანაგეფწკმა ართო ქუჩას რე.

სო ი'ი მუ/თინა? – სად იქნება ის?

ჭუმე ბაზარს ი'ი. ჭუმემგელანი/გელანი სოფელს ი'ინა. ჭუმე თელ
დღას ვე¹ი//ვე¹ი//ვეი უღეს. ამღლა ქუთემის ი'ი.

სავარჯიშოები:

1. დაურთეთ –წკალა//–წკელა//–წკმა თანდებული სიტყვებს:

სტოლი-----	დიაჩქიმი-----
მეზობელი-----	ბაბუსქანი-----
ჯა-----	აფხანაკი-----
მამნა//მამინა-----	ღუქანი-----
თამრიკო-----	

2. გადაიყვანეთ ყოფნა წარსულსა და მომავალში:

1. სო რე რვეული? რვეული ჩქიმ(ი) ოთახ,ს რე.

2. სო რექ? დაწკა,მა ვორექ.

3. სო რენა სქანი აფხანაგეფი?

3. ჩასვით ყოფნა ზმნის სწორი ფორმები:

გოლა სო ----- სი? გოლა ჩქიმ(ი) აფხანაგწკა,მა -----.
გოლა ნინოწკა,მა ----- . ბაბა სო ----- გოლა?
ნინო გოლა ბაბმუშწკა,მა -----. თინეფი ჩქიმ(ი) დეიწკა,მა
----- გოლა. ჭუმე სი სო -----? ჩქიმ უჩტელწკა,მა
----- . ჭუმე თინეფი კინოს -----. ჭუმე ჩქი//ჩქ,
ღიაჩქიმწკა,მა ----- . ჭუმე სო ----- ნათია? ჭუმე
ნათია ღიაბუმწკა,მა -----.

XII.

„მივდივარ“ ზმნა

მა	მე(ვ)ულუ/, //მე(ვ)ურქ	მე	მივდივარ
სი	მეულუ/,//მეურქ	შენ	მიდიხარ
მუ/თინა	მეურს	ის	მიდის
ჩქი//ჩქ,	მე(ვ)ურთ	ჩვენ	მივდივართ
თქვა	მეურთ	თქვენ	მიდიხართ
მუნეფი/თინეფი	მეულა(ნ)	ისინი	მიდიან

მა	მოულუ/ს//მოურქ	მე	მოვდივარ
სი	მოულუ/ს//მოურქ		შენ მო-
დიხარ			
მუ/თინა	მოურს	ის	მოლის
ჩქი//ჩქ,	მოურთ	ჩვენ	მოვდივართ
თქვა	მოურთ	თქვენ	მოდიხართ
მუნეფი/თინეფი	მოულა(ნ)	ისინი	მოდიან

ზმნები სხვადასხვა მიმართულების აღმნიშვნელი ზმნისწინებით:

ემშულუ//ემშურქ//ემშოურქ	ავდივარ
გი/გ,მულუ//გი/გ,მურქ//გ,მოურქ	ჩავდივარ
ინმურქ//ინოურქ	ჩავდივარ სიღრმეში
გიშმულუ//გიშურქ//გ,შოურქ	გამოვდივარ
მით-მული//მით-მურქ//მ,თოურქ	შევდივარ(რაღაცის ქვეშ)
მინ-მულუ//მინ-მურქ//მ,ნოურქ	შევდივარ(ოთახში, სახლში)
მიშ-მულუ//მიშ-მურქ//მ,შოურქ	შევდივარ(შუაში)
მუნულუ//მუნურქ//მუნმურქ//მ,ნოურქ	შემოვდივარ(ოთახში,სახლში)
გინმულუ//გინმურქ//გ,ნოურქ//გინულუ	გადავდივარ(რაღაცაზე)
გილულუ//გ,ლოურქ//გილურქ	ღავდივარ

ბრძანებითი ფორმები:

მეუ! – წადი!	მერთი//ქ,მერთი! – მიდი!
მორთი//ქ,მორთი! – მოდი!	მიდართან! – წავიდნენ!
ეშელი! – ადი!	გინილი! – გადადი!
გიმელი! –ჩადი!	მითილი! – შედი(ქვეშ)!

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება, სქანი დემურ(ი) ბიდი!
- გამარჯება, ბიდი!
- მუჭო რეთ?
- ონდეთ ვორექ, ბიდი. ლეხი ვორდი სუმ დღას დო ასე დიო ვა ვორექ ჯგირო. სი მუჭო რექ?
- მა ჯგირო ვორექ.

- სო რდი?
- მინდორს ვორდი ბურთის ბლა¹აფენდით(ვთამაშობდით) ბალანეფი.
- ასე სო მეულუ?
- ასე ¹უდეშა მეულუ.
- ონჯუას ¹უდეს ი¹იქო?
- ვარი, ონჯუას მა დო მუაჩქიმი ს(ტ)უმარო მეურთ.
- მიშა მეურთ?
- ჩქიმი ბიძიაშა.
- ჯგირი, ბიძი, ჯგირო ორდა!
- ჯგირო ორდათ, დემურ(ი) ბიძი!
- გამარჯება, ნანა!
- გამარჯება, ეკა!
- სოიშა მეულუ//მეურქ?
- ქალაქშა მეულ(უ) დო უკული ბაზარშა მეულ(უ).
- მუ გოკო ბაზარს?
- ¹უდეს მუთუნი ვა მილუნა დო ირფელი მოკო: სვარხვი, კარტო-ფილი, კნტ,რი, კაპუსტა, მაკინდლოლი, ომბალე, ახალი ¹ომური, ხილი.
- ხილი ¹უდეს, ოხეს ვაილუნო?
- წი მუთუნი ხილი ვა რე ოხეს, უმქური დო სხულიშ მეტი.
- ჯგირი, აბა, ჯგირო ორდა!
- ჯგირო ორდა, ონჯუას ¹უდეს იპიქ დო ქუმორთი!
- ჯგირი, ქუმული.

წაკითხეთ წინადადებები:

მა ამდლა კინოშა მეულუ//მეურქ.

ჩქიმი აფხანაგი ხოლო ჩქიმწკმა ართო მოურს.

ნინო ვა მურს კინოშა, თიშენი ნამ,და//ნამუდა ვა რე ჯგირო.

მაია ვა მურს კინოშა, თიშენი ნამ,და//ნამუდა ვაკო.

მა ვემულუ//,ვემურქ - მე არ მივდივარ

უარყოფითი ნაწილაკი „ვე“ (<ვა(რ)) შეზრდილია ზმნურ ფორმას.

თუთაშხას ბათუმმა მეულუ//მეურქ დო ჟემხას იფრთუქ. მა ბშხირას გილულუ//გილურქ ბათუმმა. გიორგი ჭუმე სუმ სათის ლონდონმა დიკმურს. ქართმა მოურს თახაშხას. ნინო ჯუმამხას მოურს. ჩქიმი დიდა დო მუმა ჟემხას მოულა.

მა ირდლას გილულუ სამუმამა. ოჭმარეს 'უდეშე ადრე//არდე გინმულუ//გინმურქ დო ონჯუას 'უდემა მუნმულუ//მუნმურქ გვიანს. სამუმამე 'უდემა//'უჩა მოულუ//მოურქ შქვით სათის. სამუმამე გიმულუ//გიმურქ ამშვ სათის, გინმულუ ქუნას, უკული მითმობდონოდუქ ტაქსის დო ჩქინ ქუნამა მაშნათ მეულუ. ქუნამ დაჭყაფუს გითმულუ ტაქსიმე დო კურხით მეულუ 'უდემახ. ამდლა 'უდეშე ვემულუ სოთინი, თიშენი ნამ,და ლეხი (გლახათ) ვორექ.

გლახათ ვორექ – ცუდად ვარ
ლეხი ვორექ – ავად ვარ
ლახალა//ლახარა – ავადმყოფობა

ასე სქანდა ეშმულუ მაჟირა სართულმა. ნინო ხოლო ეშმურს. აფხანაგეფი ხოლო ეშმულა.

მალას ახალ 'უდემა გინმურთ, ნინო მასმა კლასმა გინმურს. მამუკა ახალ სამუმამა გინმურს.

მა ირდლას გილულუ//გილურქ ინსტიტუტმა. ჩქიმი ოსური ხოლო გილურს უნივერსიტეტმა ირდლას. ჩქინი სქუალეფი ვეგლულა სკოლამა, თინეფი ბაღმა გილულა. ჩქი მინმა//კანკალემა გილურთ კინომა ართო. ჩქი//ჩქ, კინომა ირიათო მაშნათ გილურთ.

ოჭმარეშე მეულუ სამუმამა. სამუმას ვორექ ჩხორო სათიმე ამშვი სათიმას. სპორტმა გილულუ//გილურქ ამშვი სათიმე ბრუო სათიმა. ბრუომ უკული ვორექ 'უდეს. ონჯუას აფხანაგეფმა მეურქ.

- სო მეულუ//მეურქ?
- ნინომა მეურქ.
- სოვრეშე მოულუ?
- სოფელშე მოულუ//მოურქ.
- სო მეულუ//მეურქ?

- თეატრმა მეულუ//მეურქ.
- სოვრეშე მოულუ//მოურქ?
- ¹უდეშე მოულუ//მოურქ.
- მუთ მოულუ//მოურქ?
- კუჩხით მოულუ//მოურქ.
- მუჟამს მეულუ//მეურქ ქუთეშმა?
- ქუთეშმა ართ თუთაშა მეულუ//მეურქ.
- ნამ წანას მოურს სქანი ჯიმა იტალიაშე?
- ჩქიმი ჯიმა 2007 წანას მოურს იტალიაშე.
- მუთ მოურს?
- ვა მიჩქუ, ალბათ გემით თურქეთშა დო უკული მაშნათ
- მუჟამს ი¹ი თაქ?
- თაქ ჟირ მარაშა//მარაშოთ ი¹ი

მეგრულშიც მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანია: - ით+ი/-თ+ი

კუჩხ-ით – ფეხით	გემ-ით – გემით
ხე-თ(ი) – ხელით	ურემ-ით//არაბა-თი – ურმით
მაშნა-თ(ი) – მანქანით	ცხენ-ით – ცხენით
ავტობუს-ით – ავტობუსით	ველოსპეტ-ით – ველოსიპედით
	მეტრო-თ – მეტროთი

დაიმაწსოვრეთ:

- მუშენი? – რატომ?
- თიშენი – იმიტომ
- თიშენი ნამდა – იმიტომ, რომ

მუჟამს? –

ირდღას	–	ყოველდღე
ირო//ირიათო	–	ყოველთვის
ადრას//არდას	–	ადრე
მალას	–	მალე
მინშა//კანკალეშა	–	ზოგჯერ.
გვიანს	–	გვიან
უკული	–	მერე, შემდეგ

ართ თუთაშა//ართ თუთას//ართი თუთაშოთ – ერთ თვეში
ჟირ მარაშა//ჟირ მარას//ჟირი მარაშოთ – ორ კვირაში, ორ კვი-
რას, ორი კვირა

ხუთ დღაშა//ხუთ დღაშოთ – ხუთ დღეში
ბრუო წანაშა// ბრუო წანაშოთ – რვა წელიწადში
ჟირი ანთას შქვით წანას – 2007 წელს
წირწანას – წლეკანდელ წელს, წელს
გოწოს/უღირი წანას – შარშან/გასულ წელს
მუმალუ წანას – მომავალ წელს

სო¹ურეშე//სოურეშე//სოლეშე//სოლე? – საიდან?

¹უღეშე – სახლიდან
ჩქიმ ¹უღეშე – ჩემი სახლიდან
სკოლაშე – სკოლიდან
ქართშე – თბილისიდან
სოხუმშე – სოხუმიდან
ქუთეშიშე – ქუთაისიდან

ესენი გამოხატავენ მიმართულებასაც, გააჩნია კონტექსტს: საით-
კენ?

¹უღეშე მევეურქ – სახლისკენ მივდივარ

მუჟამ(ი)შე? – როდიდან?

ოჭმარე//ორლო–ოჭმარეშე//ორლოშე	დილა – დილიდან
ონჯუა – ონჯუაშე	სალამო – სალამოდან
სერი – სერიშე	ღამე – ღამიდან
შქასერი – შქასერიშე	შუალამე – შუალამიდან
ნასქასურუ – ნასქასერიშე	ნაშუალამევი – ნაშუალამევიდან
ხუთ სათი – ხუთ სათშე	ხუთი საათი – ხუთი საათიდან

- გამარჯება!
- გამარჯება!
- სო მეურქ თე შქა სერს?
- ამსერსი სამუშას იპიქ მთელ სერს.
- მუშენი?
- თიშენი ნამდა ბრელი სამუშა მილუნა დო ოჭმარეშე ონჯუაშა თექ ვორეთ არძა.
- მუჟამშა ი¹იქ სამუშას?
- ჭუბე ოჭმარეშ ჩხორო სათშა.

მიშე? – ვისგან?

ბოში – ბოში-შე	ლევანი – ლევანი-შე
დიდა – დიდა-შე	ნანა – ნანა-შე
ძლაბი – ძლაბი-შე	დათო – დათო-შე

სოშა(ხ)? – სადამდე?

¹ უღეშა(ხ) – სახლამდე	ბალშა(ხ) – ბალამდე/პარკამდე
სკოლაშა(ხ) – სკოლამდე	უნივერსიტეტშა(ხ) – უნივერსიტეტამდე

**მუჟამშა(ხ)? / ნამ სათშა(ხ)? – რა დრომდე?//როდემდე?/
რომელ საათამდე?**

ოჭმარე – ოჭმარეშა(ხ)	დილა – დილამდე
ონჯუა – ონჯუაშა(ხ)	სალამო – სალამომდე
ონდლე – ონდლეშა(ხ)	შუადლე – შუადლემდე
ნაონდლეუ//ნაონდლერი – ნაონდლერშა(ხ)	ნაშუადლევი – ნაშუადლემდე
ხუთ სათი – ხუთ სათშა(ხ)	ხუთი საათი – ხუთ საათამდე

- დედა, მა ამდლა კინოშა მეურქ(უ).
- მუჟამს რე კინო?
- ჩხორო სათის.
- მუჟამშა ვა მურქ(უ)?
- ვითართი სათშა.
- მაღას ქუმორთი//ქმორთი!
- ჯგირი.

- ბაბა, ჭუმე 'უდეს ვეპიქ.
- მუჟამშე მუჟამშა ვეი'იქ//ვე'იქ?
- ალბათ ოჭმარეშე ამშვი სათმას.
- ჯგირი, აბა, ამშვიმ უკული ქ.მურქ.

გადმოაქართულეთ:

1. სო რდი გოწოს?-----
2. სო ი'იქ თი მარას?-----
3. სო რდი 2005 წანას (ბ)ზარხულს?-----
4. მუზმა დღამა მეულუ//მეურქ ბათუმშა?-----
5. ართ მარამა//ართ მარამოთ ქართის ი'იქო?-----
6. მუზმა თუთამა//თუთამოთ მურს სქანი აფხანაგ/კი?-----
7. ადრე მეულო 'უდესა?-----
8. 'უდესა ირიათო გვიანს მეურქო?-----
9. გილულო კინოშა?-----
10. ნამ სათის მეურქ სამუშაშა?-----
11. მუთ გილურქ სამუშაშა?-----
12. ირდღას გილურქო სამუშაშა?-----
13. ხშირას გილურქო თეატრშა?-----
14. სო მეურქ ამდღა სამუშაშ უკული?-----
15. სოლეშე//სოვ/ურეშე მოურქ?-----
16. ორტვიინშე მოურქო?-----

შეკვეთ ნიშუშის მიხედვით:

'უდე	—	'უდეშე	—	'უდეშას
დექანი				
სამუშა				
ამერიკა				
ოზე				
ოჭმარე				
ონჯუა				
ონდლე				

ნინო - ნინოშე

- უჩიტელი -----
- დილა -----
- ღეი -----
- აფხანაგი -----
- მეზობელი -----
- დილა ღო მუმა -----

ჩასვით „მივლივარ“ ზმნის სათანადო დროისა და პირის ფორმები:

1. მა ირღლას ----- სამუშაშა.
2. მუ ამღლა ოპერაშა -----.
3. ჩქიმ აფხანაკი ამღლა ჩქიმღა -----.
4. ჩქიმ სტუმარი ამღლა ----- ქუთეშიშე.
5. ჩქი ზუგედიშ ბოტანიკურ ბაღშა -----
6. მახვთა სართულშა კუჩხით -----.
7. ¹უღეშე ირღლას ----- ბრუო სათის.
8. ¹უღეშა გვიანს -----.
9. თინა ქუჩას -----.
10. ირ ოგმარეს სკოლაშა ----- ავტობუსით.

XIII.

„მივლივარ“ ზმნის ფორმები მომაგალში:

მა ულუ/,//ურქ (მე წავალ) ჩქი/, ურ-თ (ჩვენ წავალთ)
 სი ულუ/,//ურქ (შენ წახვალ) თქვა ურ-თ (თქვენ წახვალთ)
 მუ/თინა ურს (ის წავა) მუნეფი/თინეფი ულა(ნ) (ისინი წავლენ)

ქიმულუ/,//ქიმურქ - მივალ მოულუ//მოურქ - მოვალ
 მიღულუ/,//მიღურქ - წავალ ქ.მოუ-
 ლუ//ქ.მოურქ - წამოვალ
 გემულუ/,//გემურქ - ავალ(ზევით) გიმუ-
 ლუ//გიმურქ - ჩამოვალ(ქვევით)
 გეგმულუ//გეგმურქ - გავალ(გარეთ) მინიბლენქ//მინურქ-შემოვალ(შიგნით)

წაკითხეთ დიალოგები:

- მუჟამს ურქ ბაკურიანმა?
- თუთამხას ურქ
- სქან(ი) სქუალეფი მუჟამს ულა?
- თინეფი შქვით ქირსე თუთას ულა?
- მუჟამს დიკურქ ბაკურიანშე?
- მაღას დიკურქ, ჟირი მარამა//მარამო.
- ნინო მუჟამს დიკურს?
- ნინო ვა მიჩქუ, ალბეთ//ალბათ ართ მარამ უკულ(ი).
- ქეთი, მუჟამს მოურქ ჩქიმდა ქართმა?
- მაღას მოურქ! ართ თუთამა!
- დიასქანი დო მუასქანი ხოლო მოულანო?
- ქო, მოულა.
- უკულ(ი) მუჟამს მეურთ მარიამმა?
- ალბათ ჟირ მარამა მიდურთ.
- ნამ სათის მურს დათო?
- დათო ვით სათის მურს.
- ნამ სათის მულა ს(ტ)უმარეფი?
- ს(ტ)უმარეფი ონჯუას მულა, შქვით სათის.
- ნამ სათის მურს სქანი მამი//მამდა?
- ჩქიმ მამდა ამდლა ოჭმარეს მურს.
- ნამ სათის რე სტოლი ჭუმე?
- სტოლი ჭუმე ონჯუას რე.

წაკითხეთ ტექსტი:

ამდლა ჩქი კონცერტმა მეურთ. ჩქინწკუმა ართო მოულა ჩქინი ს(ტ)უმარეფი დო ჩქიმი დიდა დო მუმა. ჩქი ირიათო ართო გილურთ კონცერტეფმა. ჩქინი აფხანაგეფი ხოლო ირიათო გილულა კონცერტეფმა. ჭუმე დადიანეფიშ მუზეუმმა მეპუნა ს(ტ)უმარეფი. დადიანეფიშ მუზეუმი ძალამ სქვამი რე. თექ რე სქვამი დო ვცეში ბაღი, სოდე ოში დო ჯიროშწანერი ჯალეფი ჩანს(დარგულია) ირდისას.

*

ართი სათიშ ჟირ ღღამ სუმ მარამ ოთხ თუთამ ხუთ წანამ	}	უკული//იკული
---	---	--------------

წაკითხეთ დიალოგი:

- გამარჯება სქანი!
- გამარჯება!
- მუჭო რექ?
- ჯგირო, მუთა მიჭირს. სი მუჭო რექ?
- მა ხოლო მუთა მიჭირს.
- მუჟამს მეურქ ქართმა?
- ჟირ ღღამ უკული//იკული.
- მოსკოვმა ვემურქო?
- ქო, მოსკოვმა ხოლო მეურქ, მარა დიო ვარი. მოსკოვმა ხუთ თუთამ უკული//იკული მეურქ.
- ამდლა მუს ორთუქ?
- ამდლა, ართ სათიშ უკული//იკული გოგიმა ოკო იბდე.
- ჯგირი, აბა, ჯგირო ორდა!
- ჯგირო ორდა!

უპასუხეთ შეკითხვებს.

1. სო ურქ ამდლა სამუშამ უკული?
2. ურქო საბატონს თეატრმა?
3. ნამ სათის მეულუ/მეურქ ნინომა?
4. ქემურქო ჭუმე გაკვეთილმა?
5. მუთ ურქ შონემა//შონეთმა?
6. მუჟამს მურს თქვანი შოფერი?
7. მუჟამს მურს სქანი ოჯახი?
8. საბატონს ურქო მუხეუმმა?
9. მუჟამს მოურქ აჭარამე?
10. ჭუმე მიდურქო სქანი დამ შიოხვალამმა?

ჩასვით “წასვლა” ზმნა მომავალ დროში:

მა ამდღა ადრე -----
 ხოლებერეფი ჭუმე ----- რესტორანშა.
 ჩქიმ მოთა ქართშა ----- ართი თუთაშა.
 მერაბი აეროპორტ, შა მაშნათ -----.
 ართ მარაშა თინა ----- მასვანჯებშა?
 ონჯუას თინეფი ----- რესტორანშა აფხანაგეფიშ შიოხ-
 ვალამშა.
 მა თახაშხას ვე ----- სამუშაშა.
 თინა ამდღა თეატრშა -----.
 ჩქიმი აფხანაგეფი ამდღა ----- ჩქიმდა.
 სქანი სტუმარი გორშე ჭუმანი//ჭუმე -----.
 ჩქი/ჩქ, ალბათ ართ თუთაშა ახალ 1უდეშა -----.
 ჟირ თუთაშ უკული ----- ლონდონშა.
 ჩქიმი დიდა დო მუმა 1უდეშა გვიანს -----.

XIV.

„მიჯღივარ“ ზმნა წარსულში

მა	იბღი (მე წავედი)	ჩქი	იბღი-თ (ჩვენ წავედით)
სი	იღი (შენ წახვედი)	თქვა	იღი-თ (თქვენ წახვედით)
მუქ	იდუ/, (ის წავიდა)		მუნეფქ//მუნენქ იდ-ეს
	(ისინი წავიდნენ)		

ქიძეფრთი – მივედი	ქ, მოფრთი – მოვედი
მიდაფრთი – წავედი	მოლაფრთი – წამოვედი
ეშაფრთი – ავედი	იშებლი//ეშებლი – ამოვედი
დინივლი//დინოვრთი – ჩავედი	გიმებლი – ჩამოვედი
მინოფრთი – შევედი	გემნოფრთი//მინიბლი–შემოვედი//შევედი
გიმიბლი – გავედი	გეგმოფრთი – გამოვედი
გინოფრთი – გადავედი	გეგნოფრთი – გადმოვედი
გილაფრთი – ვიარე	

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება, სქანი!
- გომორძე, ღორონთ,ქ!
- სო რე ლევანი?
- ლევან(ი) ვა რე ¹უდეს.
- სო იდუ?
- რესტორანმა იდუ ოჭკომმა//ოჭკუმმა//ოჭკუმუმა.
- მუჟამს იდუ?
- პირველ სათის იდუ.
- ხვალე იდუო?
- ვარი, აფხანაგეფწკ,მა ართო იდუ.
- სი ვემულო//ვემურქო//ვემეულო//ვემეურქო?
- ქო, მა ხოლო მუელუ გვერდ სათმა//სათმოთ.
- სოვრეშე მოზოჯით?
- ქართშე მოფრთი.
- თქვანი ს(ტ)უმარქ სოვრეშე მორთუ/,?
- ჩქიმ ს(ტ)უმარქ ამერიკაშე მორთუ/,.
- მუჟამს მორთუ/, ამერიკაშე?
- ჟირ თუთაშ წოხოლე.
- ხვალე მორთუო?
- ვარი, მუშ ოჯახობაწკ,მა ართო მორთუ.
- სქვამი ოსური ¹უნსო?
- მუთა უჭირს.

ახალი სიტყვები:

- მოზოჯით – მობრძანდით
- წოხოლე – წინ, წინათ
- მუთა უჭირს – არა უშავს, არაფერი უჭირს
- მუთუნი ვაუჭირს – არაფერი არ უჭირს
- ოჭკომმა – საჭმელად
- მამდა /მამი – მამიდა
- შიოხვამილაფარო – შესახველად

მოსვანჯება//მოსვანჯაფა//მოსვანჯა//მოშვანდაფა//მოშვანდა – დასვენება

იბდათ! – წავიდეთ!

შიოსვალამშა – შესასვენდრად

ხვალე – მარტო, მხოლოდ

იფრთუქ – ვბრუნდები

ბლა¹აფენდით – ვთამაშობდით

კითხულენს – კითხულობს

მუშენდეს – მუშაობდნენ

*

ართ(ი) სათიშ(ი)	} წოხოლე (წინ)
ოთხ(ი) დლაშ(ი)	
ჟირ(ი) მარაშ(ი)	
სუმ(ი) თუთაშ(ი)	
ხუთ(ი) წანაშ(ი)	

სავარჯიშოები:

1. უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. სო იღი გოლა სკოლაშ(ი) უკული?-----
2. სოვრეშე მორთი?-----
3. ¹უღეშე მორთიო?-----
4. თინენქ სო იღეს კონცერტიშ უკული?-----
5. ნიკაქ საბატონს თეატრშა იღუო?-----
6. ნამ სათის მორთუ თქვანი უჩიტელქ?-----
7. მუჟამს მორთ სქან ფანიაქ?-----
8. საბატონს ექსკურსიაშა იღითო?-----
9. მიდართესო კინოშა?-----
10. გვენორთითო ახალ ¹უღეშა?-----

2. ჩასვით „წასვლა“ ფორმა წარსულში:

გოლა მა ონჯუაშა ----- რესტორანშა.
ჩქიმ(ი) აფხანაგეფქ//აფხანაგენქ ----- ს(ტ)უპარო.
ღიაჩქიმქ ქართშა ----- გოწოს.
ღათო ართი სათიმო წოხოლე ქუჩას გილარდუ ღო ასე ვა მიჩქუ
სო -----.
თიქ ახალ 1უდეშა -----.
გოლა ონჯუას თინეფი ჩქიმდა -----.

XV.

„მივლივარ“ ზმნა II კავშირებითში:

მეგრულში ორნაირი კავშირებითი გვაქვს I-სა და II პირის მხოლოდით რიცხვში: -ე ან -ა დაბოლოებით.

მა ოკო იბღე//მიდაბრთე(იბღა//მიდაბრთა)	მე უნდა წავიდე	
სი ოკო იღე//მიდართე (იღა//მიდართა)	შენ უნდა წახვიდე	
მუქ ოკო იღას//მიდართას	ის უნდა წავიდეს.	
ჩქი//ჩქ,	ოკო იბღა-თ//მიდაბრთათ	ჩვენ უნდა წავიდეთ
თქვა	ოკო იღა-თ//მიდართათ	თქვენ უნდა წახვიდეთ
მუნეფქ//მუნენქ	ოკო იღა-ნ(ი)//მიდართან(ი)	ისინი უნდა წავიდნენ.

შეადარეთ:

მა მოკო იბღე//მიდაბრთენ(ი)	მე მინდა წავიდე
სი გოკო იღე//მიდართენ(ი)	შენ გინდა წახვიდე
მუს ოკო იღას//მიდართას(ი)	მას უნდა წავიდეს
ჩქი//ჩქ, მოკონა იბღათ//მიდაბრთათ(ინი)	ჩვენ გვინდა წავიდეთ
თქვა გოკონა იღათ//მიდართათ(ინი)	თქვენ გინდათ წახვიდეთ
მუნეფს//მუნენს ოკონა იღან(ი)//მიდართან(ი)	მათ უნდათ წავიდნენ

- “იბღე”ს აქვს უფრო უსრული ასპექტის გაგება, ვიდრე “მიდაბრთე” ფორმას.

მა	შემღებ(უ) იბდე	მე შემიძლია წავიდე
სი	შე(გ)იღებ(უ) იღე	შენ შეგიძლია წახვიდე
მ-უს	შეულებ(უ) იღას	მას შეუძლია წავიდეს
ჩქი//ჩქ,	შემღებუნა იბდათ	ჩვენ შეგვიძლია წავიდეთ
თქვა	შე(გ)იღებუნა იღათ	თქვენ შეგიძლიათ წახვიდეთ
მუნეფს//მუნენს	შეულებნა იღან(ი)	მათ შეუძლიათ წავიდნენ

ბრძანებითი უარყოფითი ფორმა:

- ვე-და(თ)! არ წახვიდე(თ)!
- ვა-მორთა(თ)! არ მოხვიდე(თ)!
- ვა-მნორთა(თ)! არ შემოხვიდე(თ)!
- ვე-გმორთა(თ)! არ გახვიდე(თ)!

წაკითხეთ დიალოგები:

- მუჟამს ოკო მორთე ქართმა?
- თუთაშხას, მარა ვეშემღებუ, ვა ბზოდ, აერობორტმა ოკო იბდე, ჩქიმი ჩილი დო სქუა მოსკოვშე მურს//მოურს.
- მუთა უჭირს! გოკონდა, თუთაშხას ქუმორთი, მა თავის(უ)ფალ ვორექ ოჭმარეშ ვითი სათშე პირველ სათშან.
- ოჭმარეს ვეშემღებ(უ) მოულა, ჩქიმი ოსურქ სამუშაშა ოკო იღას დო მა ¹ულეს ოკო ვორდე. ქიშილებენდა, ონჯუას ქ.მოულუ, ხუთ სათის.
- ვარი, ხუ სათის ვა მორთა, მა ვეშემღებუ, ბრელ საქმე მილუ, ვამმაჭიშე, ამშვის ქუმორთი! ქ.შეილებუნო?
- ქო, შემღებუ, აუცილებერო ქუმული//ქ.მოულუ.
- მუჟამს ოკო იღათ გუდაურმა?
- მემჩქუნ(ი), ობიშხას ოკო იბდათ.
- თქვანი ჯიმა ხოლო მოურსო?
- ქო, თინა ხოლო მოურს ჩქინწკა ართო.
- მუჟამს ოკო დირთათ გუდაურშე?
- ჟეშხა ონჯუას თაქ იპით. სი ხოლო შეილებუ ჩქინწკა ართო მოლართენი.
- მალდობა//მალდობა, მარა ვეშემღებუ, ვაფროდე.
- ნამ(უ) ქუჩაშა მეზოჯუნთ?

- ფალიაშვილიმ ქუჩაზე მე(ვ)ურთ.
- ნამ(უ) ნომერზე მეზოჯუნთ?
- ვითოხუთ ნომერზე მეუღლე დო უკული თავისუფლებამ მოედანზე მეურქუ.
- ჯგირი, იბდათ!

სავარჯიშოები:

1. უპასუხეთ შეკითხვებს:

- სო ოკო იდე სკოლამ უკული? -----
- სო გოკო იდენი? -----
- სო ოკო იდან(ი) ბალანეფქ//ბალანექ ამდლა? -----
- საბატონს თეატრზე ოკო იდეო? -----
- ნამ სათის ოკო მობრთე ჭუმე//ჭუმანი გაკვეთილზე? -----
- ნამ სათის ოკო მორთან სუმარეფქ//სუმარექ? -----
- მუჟამს გოკო სქან ოჯახიქ მორთასინ? -----
- ჭუმე//ჭუმანი ოკო იბდათ ონგარზე? -----
- მუჟამს შეილებუ ჩქიმდა მორთენ? -----
- შეილებნო მალაზიამა ულა? -----

2. ჩასვით “წასვლა” ზმნა კავშირებითში:

- ჭუმე//ჭუმანი მა ოკო ----- სოფელზე.
- მა ვეშემლებუ ----- სამუშაო თუთაშხას.
- ჩქიმ(ი) მეზობელეფს ოკონა ----- კინოზე.
- სქანი აფხანაგიქ ოკო ----- ბათუმზე გელანი.
- გიორგის ვეშულე(უ) ----- ბაზარზე, საქმე ულე.
- ჟირ მარაზე თე უდეზე ოკო -----.
- მუჟამს გოკო ----- ნინოზე?

ვაგოკონო მა ღო სი ----- ბაბჩქიმშა?
ონჯუას თინეფქ ჩქიმდა ოკო -----.
საბატონს თქვა ოკო ----- თე კოჩიმ უნჩაშიშა.
ღათოქ სუმ სათის ოკო ----- სკოლაშე.

ახალი სიტყვები:

ქოშილებენდა//ქიშილებენდა – თუ შეიძლება
ვამმაჭიშე – ვერ მოვასწრებ
სადილი – სადილი
გილარდ, – იღვა
ვეშემღებუ – არ შემიძლია
ვაბჩოდუ – არ მცალია
მოულა//მულა – მოსვლა
ოკო – უნდა
შონე//შონეთი – სვანეთი
შონი – სვანი
ოსურსქუა – ქალიშვილი
ქომოლსქუა – ვაჟიშვილი
ქომოლკათა – მამაკაცები
ოსურკათა – დედაკაცები//ქალები
კათა – ხალხი
ბრელი – ბევრი
ღღარს//ღღას ვარ//ღღას – არასდროს
ჩიება – ლაპარაკი, საუბარი
მუთუნი – არაფერი
ღებაბდი – ღავიბადე
ნინა – ენა
სონი? – სადაური?
სოვრეშე/სოვრე?/სოურე? – საიდან?
მუჭომი? – როგორი?
მუნერი? – რანაირი?

XVI.

ეროვნება და ქვეყნები

<i>ქი'ანა(ქვეყანა) მი(ნ)?(ვინ?)</i>	<i>ნაცია(ეროვნება) სონი?(სადაური?)</i>	<i>მუ?ნაბუ? (რა?რომელი?) მუჭომი? (როგორი?)</i>
საქორთუო	ქორთუ	ქორთული
რუსეთი	რუსი	რუსული
გერმანია	ნემე(ნ)ცი (немел)// გერმანელი	ნემე(ნ)ცური// ლემე(ნ)ცური//გერმანული
იტალია	იტალიელი	იტალიური

საქორთუოშ მხარეფი//კუნთხეფი:

საფხაზო	აფხაზა	აფხაზური
სამარგალო	მარგალი	მარგალური
აჭარა	აჭარელი	აჭარული
შონე//შონეთი	შონი	შონური

საქორთუოშ პრეზიდენტი – საქართველოს პრეზიდენტი
ელას, საქორთუო – აღმოსავლეთ საქართველო
მელას, საქორთუო – დასავლეთ საქართველო
ბჟაიოლუ/, საქორთუო – აღმოსავლეთ საქართველო
ბჟადაალ, /უ საქორთუო – დასავლეთ საქართველო
კათა – ხალხი
ნაცია – ერი, ეროვნება

- მუ ნაციაშ კოჩ რექ?/ სონი/, რექ?
- მა ქორთუ ვორექ. სი სონი რექ?
- მა რუსი ვორექ.
- თი სქანი სუმარი სონი რე?
- ჩქიმ სუმარი ამერიკაშე რე.
- თი ოსური სონი რე,ნამ კუნთხეშე?
- თინა შონი რე, შონეშე.
- სოვრეშე რექ?
- მა ქართშე ვორექ.

- ქორთუ რექო?
- ქო, ქორთუ ვორექ
- ნამ კუნთხუშე რექ?
- მა მარგალი ვორექ, სამარგალოშე, მარა ქართის დებაბდი დო თექ ბცხოვრენქ.
- ხვალე ცხოვრენქ დო ვარი ოჯახი რ'უნს?
- ხვალე ვაბცხოვრენქ, ჩილ დო სქუა პუნს.
- მუზმა//მუსხი სქუა რ'უნს?
- ართი ოსურსქუა დო ართი ქომოლსქუა.
- სქანი სქუაღეფს/ც მარგალური ქუჩქუნანო (იციან)?
- ჩქიმი ცირა დიო გვალო ჭიჭე რე დო ვეჩიებ, (არ ლაპარაკობს) მუთუნს, ჩქიმ ბოში ხუთი წანერი რე დო ირფელი არჩქილე (ეს-მის) მარგალური.
- სქანი აფხანაკეფი სოვრეშე რენა?
- ჩქიმი აფხანაკეფი თაქიანეფი (აქაურები) რენა, ქორთუეფი რენა.
- გვალო ჯგირი, ბაბა, აბა, ჯგირო მიძირდათ!
- ჯგირო ზოჯუნდათ, პატენი.

წაიკითხეთ წინადადებები:

ჭუმე შონეშა//შონეთშა მე(ვ)ურქ. მა შონი აფხანაკი პუნს. მა ძალამი მი'ორს შონეფიშ ოჭკომალეფი:კუბდარი დო ჭვიშტარი.

ჟირ მარაშა მა საფრანგეთშა მეურქ, თიშენ ნამდა ძალამი მობწონს თე ქი'ანა.

ართ თუთაშა ინდოეთშა მეულუ. ძალამს მონიტერესუ თე ქი-ანა. ინდოეთშე ბრელი აფხანაკი პუნს. ინდოეთიშ ხალხი საინტერესო კათა რე. დღას ვამჭკომუ თინეფიშ ოჭკომალი.

გოწოს საბერძნეთის ვორდი. ძალამს მობწონს ბერძენ კათა. ბრელი ბერძნული წინგეფი მილუ.

ზარხულს სოფელს ვორდი, ბახვის. ბახვი ჩქიმი მამიშ სო-ფელი რე. თე სოფელი გურიას რე. ძალამ სქვამი სოფელი რე. ირ ზარხულს თექ მეურთ არძა.

ქართი – თბილისი

ქართი საქორთუოშ დედაქალაქი რე. საქორთუოს ჯვეში დო საინტერესო ისტორია უღუ. საქორთუო არძა ურცხო კათას ოინტერესჲ. ირ ზარხულს ქართშა ბრელი ურცხოელი მოურს. ქართი სქვამი ქალაქი რე. თაქ ბრელი რე ოძირაფალი. ბრელი რე სქვამი 'უდე დო ქუჩა. ნაბეტანი საინტერესო რე ჯვეში ქართი. თაქ ბრელი ეკლესია//ოხვამე რე. ქართის ცხოვრენა ქორთუეფი, რუსეფი, სომეხეფი, აზერბაიჯანელები, ბერძენეფი. ქართის რე თეატრეფი, კინოეფი, ბიბლიოთეკეფი, მუზეუმეფი, მალაზიეფი. თაქ ბრელი რესტორანეფი რე. ქართის ბრელნერი ოჯკომალიშ ჯკომუა შილებე.

ამინდეფი ქართის ჯგირი რე. ზარხულს სინჩხე რე, 25-30 გრადუსი რე, ზოთონჯის//ზოთონს ჩხურუ რე, თუნს, 'ინუნს. გიშულირს დო დამორჩილს რგილი ამინდეფი რე.

ზარხული – ზაფხული

გიშულირი – გაზაფხული

დამორჩილი – შემოდგომა

ზოთონჯი – ზამთარი

გიშულირს – გაზაფხულზე

ზარხულს – ზაფხულში

დამორჩილს – შემოდგომაზე

ზოთონჯის//ზოთონს – ზამთარში

მა	მი ¹ ორს	მე	მიყვარს
სი	გი ¹ ორს	შენ	გიყვარს
თის (მუს)	უ ¹ ორს	მას	უყვარს
ჩქი/,	მი ¹ ორა(ნ)	ჩვენ	გვიყვარს
თქვა	გი ¹ ორა(ნ)	თქვენ	გიყვართ
თინეფს//თინენს	უ ¹ ორა(ნ)	მათ	უყვართ
(მუნეფს//მუნენს)			

მა	მობ/პწონს	მე	მომწონს
სი	მორწონს	შენ	მოგწონს
თის	მოწონს	მას	მოსწონს
ჩქი/,	მობ/პწონა(ნ)	ჩვენ	მოგვეწონს
თქვა	მორწონა(ნ)	თქვენ	მოგწონთ
თინეფს//თინენს	მოწონა(ნ)	მათ	მოსწონთ

მა	მონტერესუ/	მე	მანტერესებს
სი	გონტერესუ/	შენ	განტერესებს
თის	ონტერესუ/	მას	ანტერესებს
ჩქი/,	მონტერესნა(ნ)	ჩვენ	გვანტერესებს
თქვა	გონტერესნა(ნ)	თქვენ	განტერესებთ
თინეფს//თინენს	ონტერესნა(ნ)	მათ	ანტერესებთ

მა	მჩქ.(ნ)	მე	ვიცი
სი	გჩქ.(ნ)	შენ	იცო
თის	უჩქ.(ნ)	მან	იცის
ჩქი	მჩქ.ნა(ნ)	ჩვენ	ვიცით
თქვა	გჩქ.ნა(ნ)	თქვენ	იცით
თინეფს//თინენს	უჩქ.ნა(ნ)	მათ	იციან

მაგრამ: თე ძღაბის იბ/ფჩინე//იბ/ფჩინენქ (ვიცნობ)

მა	იბჩინე(ნქ)//იფჩინე(ნქ)	მე	ვიცნობ
სი	იჩინე(ნქ)	შენ	იცნობ
მუ/თინა	იჩინენს	ის	იცნობს
ჩქი	იბჩინენტ//იფჩინენტ	ჩვენ	ვიცნობთ
თქვა	იჩინენტ	თქვენ	იცნობთ
თინეფი	იჩინენა(ნ)	ისინი	იცნობენ

სავარჯიშოები:

1. მუ მორწონა ქართის?-----
2. მუ ვამორწონა ქართის?-----
3. ნამ რესტორან მორწონა ქართის?-----

4. ¹უდეფევი მორწონანო ქართის? მუშენი?-----

5. ქორთული მუსიკა დო ბირა(სიმღერა) მორწონანო?-----

6. ქორთული ოჭკომალეფი მორწონანო? ნამ მორწონა?-----

შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

მა ძალამს მონტერესუ -----.

მა თექ ბრელი აფხანაკეფი -----.

----- საინტერესო კათა რე.

მობწონს ----- სქვამი ბუნება.

ზარხულს ვორდი -----.

მა ----- ჭითა ღვინი მობწონს.

მა ბრელი ----- წინგეფი მიღუ.

მუს ძალამს უ¹ორს ----- ჩაი.

მუშ ბები ----- რე.

დიალოგები:

- ნამ ნინა გიჩქუ?
- მა მიჩქუ ქორთული, მარგალური, შონური, რუსული დო ინგლისური.
- სოვრე გიჩქუ თეზმა//თესხი ნინა?
- მუაჩქიმი ქორთუ რე, დიაჩქიმი მარგალი რე, რუსული დო ინგლისურს სკოლას მოგურუნა(მასწავლიან) დო შონური ასე დიბგურე ჩქიმ აფხანაკმე.
- სქან აფხანაკი შონი რენო?
- ქო, შონი რე.
- ნამ რაიონშე რე?
- მესტიამ რაიონშე რე.

- შონეს//შონეთის ცხოვრენსო?
- ვარი, ქართის ცხოვრენს, მარა შონური უჩქუ.
- თქვა ნამ ნინაშა იჩიებუთ ¹უდეს?
- ¹უდეს მინშა მარგალური იბჩიებუთ, მინშა ქორთულო.
- სქან ჯიმას ხოლო უჩქუნო მარგალური?
- ქო, ჩქი არძას მიჩქუნა მარგალური.
- გვალო ჯგირი, ბაბა, ოკო გიჩქუდანი.
- სქანი ურცხო აფხანაგევს/ც ქორთული ნინა ქუჩქუნანო?
- არძას ვარი, ზვალე ათე ჟირ ბოშის უჩქუ.
- თე ბოშეფი სონი რენა?
- თენეფი ამერიკელეფი რენა?
- სოვრეშე უჩქუნა ქორთული?
- თაქ გურაფლენა(სწავლობენ).
- მუშო ოკონა ქორთული ნინა?
- ინსტიტუტის გურაფლენა(სწავლობენ).
- სქანი ჯიმა სო რე?
- ჩქიმი ჯიმა გერმანიას რე.
- მუ ოკო გერმანიას?
- თექ გურაფლენს.
- მუს გურაფლენს?.
- საექიმოს გურაფლენს.
- მუ ნინაშა გურაფლენს?.
- ნემეცურ ნინაშა გურაფლენს.
- ჯგირო უჩქუნო გერმანული ნინა?
- ქო, გვალო ჯგირო უჩქუ დო თექ ხოლო გილურს ნინაშ და-გურაფშა(სასწავლად).
- სქანი უნჩაში სონი რე?
- ჩქიმ უნჩაში ქორთუ რე, ქართშე მორთუ.
- მუ ნინა უჩქუ?
- ჩქიმ უნჩაშის ჯგირო უჩქუ ქორთული დო ჭიჭეთ//ონდეთ მარგალური.
- სო დიგურუ მარგალური?
- მარგალური თაქ დიგურუ.
- მუშმა ხან რე თაქი რე?
- ართი წანა ქორე.

სავარჯიშო:

ჩქიმ სქუაშ აფხანაკის ----- ესპანური ნინა.
 სქანი მა'ალეფს ჯგირო ----- ქორთული ნინა.
 დიაშუშის ბრელი ნინა -----.
 თე კოც ჯგირო -----.
 თქვა რუსული -----?
 ჩქი//ჩქ. ჭიჭე მარგალური -----, მარა თქვა შუ-
 რო -----.
 სი ჯგირო ----- ინგლისური?
 მა ვა ----- ინგლისური ჯგირო.

XVII.

კითარების ზმნიზელები:

მუჭომი? – როგორი?	შეადარეთ:	მუჭო? - როგორ?
ჯგირი//ჯგ.რი(კარგი)		ჯგირო//ჯგ.რო (კარგად)
გლახა (ცული)		გლახას//თ (ცულად)
სქვამი//სკვამი(ლამაზი)		სქვამას//სკვამას (ლამაზად)
სწორი//მანგი(სწორი, ტოლი)		სწორას//მანგას (სწორად)
თინი//თინუ(სწორი, გამართული)		თინას (სწორად, გამართულად)
იოლი		იოლას (იოლად)
ძნელი		ძნელას (ძნელად)
კუნტა(მოკლე)		კუნტას (მოკლედ)
ქორთული (ქართული)		ქორთულო (ქართულად)
თავისუფალი		თავისუფალო (თავისუფლად)
გინძე//გირძე//გ.ნძე//გ.რძე (გრძელი)		გინძას (გრძლად)
ნელი		ნელას (ნელა)
ჩქარი		ჩქარას (ჩქარა)

წაკითხე წინადადებები:

მა ქორთული მიჩქუ. მა ბჭარუნქ, ბკითხულენქ დო იბჩიებუქ ქორთულო. სი ხოლო ჯგირო იჩიებუქ დო კითხულენქ ქორთულო, მარა ჭარუა ვაიჩქუ. თინა ჭიჭეს იჩიებუ ქორთულო.

ჩქიმ მარგალი აფხანაკეფი ჯგირო იჩიებუნა ქორთულო, მარა ჭარუა დო კითხირი ჯგირო ვე შეულებუნა. კახა ჩქარას იჩიებუ, დათო ნელას იჩიებუ დო თაკო შურო ვეჩიებუ ქორთულო, მარა კითხულენს ჯგირო.

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება, ჩქიმი ჯიმა!
- გომორძგ, ღორონთქ!
- მუჭო რეთ?
- ჯგირო ვორეთ, ღორონთიმ ჭყოლოფუათ. თქვა მუჭო ზოჯუნთ?
- ჩქი ხოლო მუთა მიჭირა.
- თქვანი მოთა სო რე?
- ნამ(უ) მოთა, უნჩაში თუ უკულაში//უკლაში?
- ვართი უნჩაში დო ვართი უკ(უ)ლაში, თქვანი ოშკარი//ოშქარი მოთა სო რე?
- ჩქიმი ოშკარი//ოშქარი მოთა, ნინო, ქართის გურაფლენს, აქ ვარე.
- მუჟამს იდუ ქართიშა?
- უკვე ართი წანა რე მუთ იდუნ.
- მუს ორთ, (აკეთებს) თექ?
- გურაფლენს.
- მუს გურაფლენს?
- ურცხო ქიანაშ ნინას.
- ნამ ქიანაშ ნინას გურაფლენს?
- ვამიჩქუ, ნანა, ინგლისურს ოკო გურაფლენდას//გურაფლენდასოკო.
- მუჟამს დირთუ(დაბრუნდება)?
- დიო ვარი, ნანა, ალბეთ, ოთხ წანაშა.
- ოძირაფმა შურო ვა მურსო?
- ქო, ზარხულს ოკო მორთას ართი თუთათი.
- ჯგირი, ჯგირო ზოჯუნდათ,პატენი!

- ჯგერო ორდა, სქუა!
- გამარჯებათ!
- გამარჯებათ!
- წყარი ქიშილებენო?
- მუჭო ვარი, ნანა, ინჭაში წყარი გოკონა ღო კრანიში?
- ინჭაში მისხუნუნა, ქიშილებენდა!
- მუჭო ვარი, ამარი რე ინჭა ღო გეშელით წყარი ველრათ, ა, ჭირქა.
- მა ღიდი მაღლობელი ვორექ.
- მუშენი იშქიდანქ, სქანი ჭირი!
- ჯგერო ზოჯუნდათ!
- ჯგერო ორდათ!

ახალი სიტყვები:

ოძირაფუშა – სანახავად
 შურო – საერთოდ, სულ, სრულიად
 გვალო – მთლიანად, სულ
 ველრა - ველრო
 ჭირქა – ჭიქა
 მუშენი იშქიდანქ! – როგორ გეკადრება!, რატომ კადრულობ?

I სუბიექტური პირის ნიშანი მეგრულში არის ვ- , რომელიც ხმოვნების წინ დაცულია, ხოლო ზუგდიდურ-სამურზაყანულში თანხმოვნების წინ ვ- გადადის პოზიციურად ოთხ სხვა ბგერაში: ბ- (მულერების წინ), ფ- (ყრუ ფშვინვიერების წინ), ჰ- (ყრუ მკვეთრების წინ), მ- (ცხვირისმიერთა წინ).

II სუბიექტური პირის ნიშანი მეგრულს არა აქვს.

III სუბიექტური პირის ნიშნებია: -ს, -ნ, -ე.

შენიშვნა: მეგრულში ახლანდელ დროში ზმნის სუბიექტური წყობით უღლებსას I და II პირის ფორმებს მოუდით -ქ სუფიქსი.

I სუბიექტური პირის ფორმათა მრავლობითობა გამოიხატება -თ სუფიქსით, II სუბიექტური პირისა ც -თ სუფიქსით, III სუბიექტური პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშნებია: -ან, -ეს.

I	ვ- (→ბ-//ფ-//პ-//მ-)	_____	ვ- (→ბ-//ფ-//პ-//მ-)	_____	-თ
II		_____		_____	-თ
III		_____ -ს, -ნ, -უ		_____ -ან, -ეს	

სუბიექტი სახელობით ბრუნვაშია, ობიექტი – მიცემითში.

ჭარუა - წერა

მა	ბ/პ-ჭარ, ნქ	მე	ვ-წერ
სი	ჭარ, ნქ	შენ	წერ
მუ/თინა	ჭარ, ნს/ც	ის	წერ-ს
ჩქი//ჩქ,	ბ/პ-ჭარ, ნ-თ	ჩვენ	ვ-წერთ
თქვა	ჭარ, ნ-თ	თქვენ	წერთ
მუნეფი/თინეფი	ჭარ, ნ-ა(ნ)	ისინი	წერენ

კითხირი – კითხვა

მა	ბ/პ-კითხულენქ	მე	ვ-კითხულობ
სი	კითხულენქ	შენ	კითხულობ
მუ/თინა	კითხულენ-ს	ის	კითხულობ-ს
ჩქი//ჩქ,	ბ/პ-კითხულენ-თ	ჩვენ	ვ-კითხულობ-თ
თქვა	კითხულენ-თ	თქვენ	კითხულობ-თ
მუნეფი/თინეფი	კითხულენ-ა(ნ)	ისინი	კითხულობენ

ჩიება, რაგადი – ლაპარაკი, საუბარი

მა	იბ/-ფჩიებუქ//ბ-რაგადანქ	მე	ვ-ლაპარაკობ
სი	იჩიებუქ//რაგადანქ	შენ	ლაპარაკობ
მუ/თინა	იჩიებუქ//რაგადანს	ის	ლაპარაკობ-ს
ჩქი//ჩქ,	იბ/ფ-ჩიებუ-(ნ)თ//ბ-რაგადანთ	ჩვენ	ვ-ლაპარაკობ-თ
თქვა	იჩიებუთ//რაგადან-თ	თქვენ	ლაპარაკობ-თ
მუნეფი/თინეფი	იჩიებუნ-ა(ნ)//რაგადან-ა(ნ)	ისინი	ლაპარაკობენ

გურაფა - სწავლა

მა	ბ-გურაფლენქ	მე	ვსწავლობ
სი	გურაფლენქ	შენ	სწავლობ
მუ/თინა	გურაფლენ-ს	ის	სწავლობს
ჩქი/ჩქ,	ბ-გურაფლენ-თ	ჩვენ	ვსწავლობთ
თქვა	გურაფლენ-თ	თქვენ	სწავლობთ
მუნეფი/თინეფი	გურაფლენ-ა(ნ)	ისინი	სწავლობენ

ეკა წინგის კითხულენს

- მი(ნ) კითხულენს წინგის? – ეკა
- მუს კითხულენს ეკა? – წინგის

მა ბარათის//ქალარდის ბჰარ,ნქ.

- მი(ნ) ჭარ,ნს ბარათის//ქალარდის? – მა.
- მუს ბჰარ,ნქ მა? – ბარათის//ქალარდის.

მა ბარათის//ქალარდის ბჰარ,ნქ ჩქიმ აფხანაკიმა

- მიმა ჭარ,ნქ ბარათის//ქალარდის? – აფხანაკიმა
- მუს ჭარ,ნქ აფხანაკიმა? – ბარათის//ქალარდის

გიორგი დათომენ იჩიებუ//რაგადანს.

- მიშენ იჩიებუ//რაგადანს გიორგი? – დათომენ(ი).
- მი(ნ) იჩიებუ//რაგადანს დათომენი? – გიორგი.

მა ქორთულო ჭარუა მიჩქუ.

მა კითხირი მი'ორს.

მუს ბრელი ჩიება უ'ორს.

მუნეფი//თინეფი თელ ღლას გურაფლენა

მაღაზიას//ლექანს

- გამარჯებათ!
- გამარჯებათ!
- მა მარგალური-ქორთული ლექ/კსიკონი მოკო, გილუნანო?

- მი რე ლექსიკონიშ მაჭარალი (მწერალი)?
- ლექსიკონიშ მაჭარალი რე ოთარ ქაჯჯაია.
- ა, ამარი რე, ნამ წინგი ვოკონა?
- მუზმა წინგი რე?
- სუმი წინგი რე.
- არძა გილუნანო?
- ქო, სუმხოლო მილუნა.
- სუმხოლო ქომჩით. მუ ღირ, ?
- არძა ართო ოთხოწი ღარი ღირ, .
- ო, ძალამ ძვირი რე, მარა მოსაჭირუ. ქ.მოდირით ქიშილებენდა.
- ა,პატენი. მუშო ვოკონა თე წინგი?
- მარგალურ ნინას ბგურაფლექ.
- ძნელი რენო?
- ვარი, ვარე ძნელი, მარა ღრო ოკო ღო ჯგირი უჩიტელი. ჯგირი ლექსიკონი რე, ქომუჩით ქიშილებენდა.
- ინებით!
- დიდი მადლობელი ვორექქ.
- მუშენი იშქიდანთ,პატენი!

ახალი სიტყვები:

- თელი – მთელი
- მოსაჭირუ – მჭირდება
- ართო – ერთად
- სუმხოლო – სამივე
- მაჭარალი – დამწერი, მწერალი(აქ: შემდგენელი)
- ქ.მოდირით – მაჩვენეთ!

სავარჯიშოები:

1. უპასუხეთ შეკითხვებს:

- მუჭო იჩიებუ ქორთულო?-----
- დიასქანი მუჭო კითხულენს რუსულო?-----
- სქანი მოწაფეფი ჯგირო იჩიებუნანო მარგალურო?-----

ნამ იჩიებუ უჯგუშო რუსულო – დათო თუ თამრიკო?-----
 ბლანეფი წყინარას ჭარუნანო ინგლისურს?-----
 ხონარმაღალო იჩიებუნა თი კოჩეფი მი(ნ) რენა?-----
 ჩქიმ სქუა თავისუფალო იჩიებუ სუმ(ი) ნინაშა. სქანი ნამ ნინაშა
 იჩიებუ?-----

2. ჩასვით ერთი ფუძიდან მომდინარე ზედსართავი სახელი და ზმნიზედა:

მაკა ----- სტუდენტი რე.
 თინა ----- იჩიებუ ქორთულო.
 თი ძღაბი ----- რე. დიამუშის გუ//გ. (ჰგავს).
 თე ძღაბი ----- ჭარუნს დო კითხულენს.
 ჩქინი ბოშეფი ----- ვა გურაფლენა. თიშენი ნამდა ოზარნა
 (ეზარებათ).
 ამღლა ----- დღა რე, ჭვენს დო ჩხურუ რე.

ჩქიმი 1^{უღე}

- სო ცხოვრენქ?
- მა საქორთუოს ბცხოვრენქ, ქართის.
- ნამ ქუჩას ცხოვრენქ?
- მა აბაშიძემ ქუჩას ბცხოვრენქ.
- ნამ ნომერი რე სქანი 1^{უღე}?//ნამ ნომერ 1^{უღეს} ცხოვრენქ?
- მა ბცხოვრენქ შქვით ნომერს.
- ნამ სართულს რეთ?
- მაჩხორა სართულს ბცხოვრენქ.
- მუზმა ოთახ, //თოლი გილე ბინას?//მუზმა ოთახამი//მუზმა თოლამ რე სქანი ბინა?
- ჩქიმი ბინა ხუთოთახამი//ხუთოთოლამი რე// ბინას ხუთ ოთახი//თოლი რე: სუმი დანჯირალი ოთახი, ართი დიდი სასუმა-რო ოთახი დო ართი ბაღანაშ ოთახი.
- კუჩხარდგილი 1^{უღეს} გილუნანო?
- ქო, 1^{უღეს} ჟირი კუჩხარდგილი დო ჟირი ვანა რე.
- 1^{უღეს} აბარწა ქულუნო?

- ქო, დიდი აბარწა მიღუნა წონოლეშე დო ჭიჭე ბალკონი მიღუნა უკახალეშე.
- სქანი ჯიმა სო ცხოვრენს?
- ჩქიმ ჯიმა ვარე ასე თაქ, სოფელშა იღუ დო თექ ცხოვრენს.
- სოფელს სო ცხოვრენს?
- სოფელს 'უდე ულუ დო თექ რე ასე.
- მიშ 'უდე რე?
- ჩქიმ(ი) ბები დო ბაბუშ 'უდე რე.
- დიდი 'უდე რენო?
- ქო, ჟირსართულიანი 'უდე რე.
- მუზმა თოლი რე 'უდეს?
- 'უდე დიდ ვარე, თუღო (ქვევით) ჟირი თოლი რე დო ჟი (ზემოთ) სუმ თოლი რე.
- მეტი მუშო ოკო?
- ვარ მუთუნშო (არც არაფრისთვის).
- ოზე ქულუნო 'უდეს?
- ქო, 'უდეს დიდი ოზე ულუ, ოზეს ირფელი//იფრელი რე: ბალი, ორტვინი, ხეხილი.
- დიასქანი დო მუასქანი სო ცხოვრენა?
- დიაჩქიმი დო მუაჩქიმი ქართის ცხოვრენა.
- 'უდე ულუნა დო ვარ ბინენს ცხოვრენა?
- ბინენს ცხოვრენა, სუმ თოლი ბინა უღუნა.
- ხვალე ცხოვრენანო?
- ასე ხვალე რენა, თიშენი ნამდა ჩქიმ და ინგლისის რე, გურაფლენს.
- მუს გურაფლენს?
- ნინას გურაფლენს.
- ინგლისურსო?
- ინგლისურს დო გერმანულს.
- გვალო ჯგირი.

ცხო(ვ)რება – ცხოვრება

მა	ბ-ცხოვრენქ//ბ-ცხოვრენქ	მე	ვ-ცხოვრობ
სი	ცხოვრენქ//ცხოვრენქ	შენ	ცხოვრობ
მუ /თინა	ცხოვრენ-ს//ცხოვრენ-ს	ის	ცხოვრობ-ს
ჩქი//ჩქ.	ბ-ცხოვრენ-თ//ბ-ცხოვრენ-თ	ჩვენ	ვ-ცხოვრობ-თ
თქვა	ცხოვრენ-თ//ცხოვრენ-თ	თქვენ	ცხოვრობ-თ
მუნეფი /თინეფი	ცხოვრენ-ა(ნ)//ცხოვრენ-ა(ნ)	ისინი	ცხოვრობ-ენ

მუშება – მუშაობა

მა	მუ-ბ-შენქ ¹	მე	ვ-მუშაობ
სი	მუშენქ	შენ	მუშაობ
მუ /თინა	მუშენ-ს	ის	მუშაობ-ს
ჩქი//ჩქ.	მუ-ბ-შენ-თ	ჩვენ	ვ-მუშაობ-თ
თქვა	მუშენ-თ	თქვენ	მუშაობ-თ
მუნეფი /თინეფი	მუშენ-ა(ნ)	ისინი	მუშაობ-ენ

გურაფა – სწავლა

მა	ბ-გურაფლენქ	მე	ვ-სწავლობ
სი	გურაფლენქ	შენ	სწავლობ
მუ /თინა	გურაფლენ-ს	ის	სწავლობ-ს
ჩქი//ჩქ.	ბ-გურაფლენ-თ	ჩვენ	ვ-სწავლობ-თ
თქვა	გურაფლენ-თ	თქვენ	სწავლობ-თ
მუნეფი /თინეფი	გურაფლენ-ა(ნ)	ისინი	სწავლობ-ენ

მა მუშება მოკო
 სი გურაფა გოკო
 მუს იტალიას ოკო ცხორება.
 მა მობწონს საქორთუოს ცხორება.

¹ შენიშვნა: ვ-მუშენქ→მუ-ვ-შენქ→მუ-ბ-შენქ.

კეთება – (ვა)კეთება

მა	ვ-აკეთე(ნქ)	მე	ვ-აკეთებ
სი	აკეთე(ნქ)	შენ	აკეთებ
მუ /თინა	აკეთენ-ს	ის	აკეთებს-ს
ჩქი//ჩქ,	ვ-აკეთენ-თ	ჩვენ	ვ-აკეთებ-თ
თქვა	აკეთენ-თ	თქვენ	აკეთებ-თ
მუნევი /თინევი	აკეთენ-ა(ნ)	ისინი	აკეთებ-ენ

დიალოგი:

- მუს აკეთე(ნქ) ასე?
- ასე ბჭარუნქ.
- მუს ჭარუნქ?
- ქალარდის//ბარათის ბჭარუნქ.
- მის ჭარუნქ ქალარდის?
- დიაჩქიმს ბჭარუნქ ქალარდის.
- ნამ ნინაშა ჭარუნქ?
- მარგალურო ბჭარუნქ.
- მუს კითხულენქ?
- წინგის ბკითხულენქ.
- მუ წინგის კითხულენქ?
- ქორთულ წინგის ბკითხულენქ.
- რუსულო ქიჩიებუქო?
- ქო, იბჩიებუქ დო ბკითხულენქ რუსულო.
- სი რუსულს გურაფლენქო?
- იახ, ბგურაფლენქ რუსულს დო ქორთულს.
- მუჭო გურაფლენქ?
- ჯგირო ბგურაფლენქ.

სავარჯიშოები:

ჩასვით სათანადო ზმნები:

- მა ჯგირო ----- ქორთულს.
სი სო ----- დო სო -----?
სქან(ი) ოჯახი ნამ ქიანას -----?
მუს ----- სკოლას?

საბატონი ღო უეშხას ჩქი ვა -----.
 ჩქიმ(ი) დასქუა პარიზის ----- ფრანგულ ნინას.
 ჩქიმ(ი) ჯიმა ვა ----- საქორთუოს.
 ჩქიმ მეზობელი ----- ზუგიდს ასე.
 თქვა სო ----- ქართის?

წაკითხეთ და უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. სო მუშენს დიასქანი?-----
2. სო გურაფლენს სქანი დასქუა?-----
3. მუჟამს მუშენქ?-----
4. სო რე სქანი სამუშა?-----
5. მუს გურაფლენთ ინსტიტუტის?-----
6. მარაშე მუშმაშა გურაფლენქ ინგლისურ ნინას?-----
7. სქანი ურცხო სუმარი სო ცხორენს ქართის?-----
8. მუასქანი მუშმა თუთას მუშენს წარმოწანას?-----
9. ნამ ¹უღეს ცხორენა თე ბალანეფი?-----

XVIII.

**ქონა – ყოლა ფორმები წარსულში;
 უწყვეტლის წარმოება:**

მიღუ(ნ)	–	მიღუღუ	მაქვს	–	მქონდა
გიღუ(ნ)	–	გიღუღუ	გაქვს	–	გქონდა
ულუ(ნ)	–	ულუღუ	აქვს	–	ჰქონდა
მიღუნა(ნ)	–	მიღუღეს	გვაქვს	–	გვქონდა
გიღუნა(ნ)	–	გიღუღეს	გაქვთ	–	გქონდათ
ულუნა(ნ)	–	ულუღეს	აქვთ	–	ჰქონდათ

პ ¹ უნს/ც//პუნს/ც	–	პუნღუ	მყავს	–	მყავდა
რ ¹ უნს	–	რ ¹ უნღუ	გყავს	–	გყავდა
¹ უნს	–	¹ უნღუ	ჰყავს	–	ჰყავდა
პ ¹ უნა//პუნა	–	პუნღეს	გვყავს	–	გვყავდა
რ ¹ უნა(ნ)	–	რ ¹ უნღეს	გყავთ	–	გყავდათ
¹ უნა(ნ)	–	¹ უნღეს	ჰყავთ	–	ჰყავდათ

მი¹ორს – მი¹ორდუ/,
მობ/პწონს – მობწონდუ/,
მონტერეს – მონტერესუდუ/,
მოკო – მოკოდუ/,
მოსაჭირ – მოსაჭირუდუ/.

წაკითხეთ:

გოლა ჟირ სათის მიღუდუ ქორთულიმ გაკვეთილი. ამდლა სუმ სათის მიღუ.

- სი გიღუდუო გოლა ქორთულიმ გაკვეთილი?
- ვარი, ვამიღუდუ, თიშენი ნამდა ჩქიმი უჩიტელი გოლა გლახათი რდუ.
- ნინოს ნამ გაკვეთილ უღუდუ გოლა?
- ნინოს მახუთა გაკვეთილი უღუდუ.
- გოლა გამოცდა გიღუდუო?
- ვარი, მა ვამიღუდუ გამოცდა, ჩქიმ აფხანაკენს/ც უღუდეს.

* * *

- მუშენ ვამორთი გოლა კინომა?
- გოლა ბრელ საქმე მიღუდუ, ონჯუას მოკოდუ კინომა მ(ო)ულა, მარა კათა მაფუდუ ოძირაფალი დო თიმ გურშენი ვამმართ(ინ)უ.
- ჩქიხლოლო სამუშას სუმარეფი პუნდეს უკრაინაშე. სამუშამ უკული რესტორანშა იბდით. სქანოთ კინომ ბილეთი მიღუდუ, მარა მუთა უჭირს.
- დიდი ბოდიში, ვამმართ(ინ)უნი, ძამს//ძალამს მოკოდუ მ(ო)ულა დო თქვანწკუმა ართო რინა(ყოფნა), კინო ხოლო მონტერესუდუ.
- მუთა უჭირს, ჭუმე მეუ კინომა დო ქოძირი(ნახე).

გურაფა – სწავლა

მა	ბ-გურაფლენქ	მა	ბ-გურაფლენდი
სი	გურაფლენქ	სი	გურაფლენდი
მუ/თინა	გურაფლენ-ს	მუ/თინა	გურაფლენდ-უ/.
ჩქი	ბ-გურაფლენ-თ	ჩქი	ბ-გურაფლენდი-თ
თქვა	გურაფლენ-თ	თქვა	გურაფლენდი-თ
მუნეფი/თინეფი	გურაფლენ-ა(ნ)	მუნეფი/თინეფი	გურაფლენდ-ეს

მუშება - მუშაობა

მა	მუ-ბ-შენქ	მა	მუ-ბ-შენდი
სი	მუშენქ	სი	მუშენდი
მუ/თინა	მუშენ-ს	მუ/თინა	მუშენდუ/.
ჩქი	მუ-ბ-შენ-თ	ჩქი	მუ-ბ-შენდი-თ
თქვა	მუშენ-თ	თქვა	მუშენდი-თ
მუნეფი/თინეფი	მუშენ-ა(ნ)	მუნეფი/თინეფი	მუშენდ-ეს

მა ბცხოვრენდი	–	მე ვცხოვრობდი
მა ბკითხულენდი	–	მე ვკითხულობდი
მა ბჭარუნდი	–	მე ვწერდი
მა იბჩიებუდი	–	მე ვლაპარაკობდი
მა ვაკეთენდი	–	მე ვაკეთებდი
მა ვორთუდი//ვაკეთენდი	–	მე ვშვრებოდი//ვაკეთებდი

მიჩქუ(ნ)	–	მიჩქულუ	ვიცი	–	ვიცილი
გიჩქუ(ნ)	–	გიჩქულუ	იცო	–	იცოლი
ურჩქუ(ნ)	–	ურჩქულუ	იცის	–	იცოლა
მიჩქუნა(ნ)	–	მიჩქულეს	ვიციით	–	ვიცილით
გიჩქუნა(ნ)	–	გიჩქულეს	იცით	–	იცოლით
ურჩქუნა(ნ)	–	ურჩქულეს	იციან	–	იცოდნენ

წაკითხეთ დიალოგები:

* * *

- მუს აკეთენდი//მუს ორთუდი გოლა?
- 'უედეს ვორდი დო ბგურაფლენდი, ბჭარუნდი, ბკითხულენდი.
- მუს კითხულენდი?
- საინტერესო წინგის ბკითხულენდი.
- მუს ჭარუნდი?
- ჭუმემო(ხვალისთვის) ბჭარუნდი დავალებას.
- სქანი აფხანაკი ნატო მუს აკეთენდუ//ორთულუ?
- მუთუნს ვაკეთენდუ. გოლა ვაუჩქულუ დავალება დო მუთუნს ვა-ჭარუნდუ.
- ნინო დო ეკა მუს აკეთენა//მუს ორთუნა? თინეფი ხოლო გურაფ-ლენდესო?
- ქო, მუნეფი ხოლო გურაფლენდეს, ჭარუნდეს დო კითხულენდეს.

* * *

- მაკა! სო ცხოვრენქ ასე?
- ასე ზუგიდ,ს//ზუგი(დ)ს//ზუგიც ბცხოვრენქ, მარა თეიმა (მანამ-დე) ქართის ბცხოვრენდი დო ბგურაფლენდი.
- სო გურაფლენდი?
- უნივერსიტეტის ბგურაფლენდი.
- მუს გურაფლენდი?
- ლინგვისტიკას ბგურაფლენდი, ბრელს ბჭარუნდი დო ბკითხუ-ლენდი.
- სო მუმენდი?
- ბიბლიოთეკას მუმენდი.
- თაქ, ზუგიდ,ს, მუს აკეთენქ? მუმენქო დო ვარი?
- ქო, თაქ ხოლო მუმენქ, ქალაქიმ მერიას.
- ნამუ ურცხო ნინა ქოიჩქუ//გიჩქუ?
- ინგლისური დო ესპანური მიჩქუ/.
- ჯგირო გიჩქუნო?
- წოხოლე უჯგუმო მიჩქულუ/, მარა ასე ვაბმუ/, (არ მახსოვს) ჯგირო//ასე ქიმოჰყორდუ/, (დამავიწყდა).

ახალი სიტყვები:

თეიშახ//თიშახ//თიშა//თეიშა – მანამდე
ნამთინი – არავინ, არც ერთი
ნამუ – რომელი
მუთუნი – არაფერი
ბმუ/, – მახსოვს
ვაბმუ/, – არ მახსოვს
ჭუმეშო – ხვალისთვის
ნამთინეშა – ზოგჯერ
ნამ(,)თინე – ზოგიერთი
წვანერი//წვანელი – ფხალი
ვართ ფერი – არც ისეთი
(ა)თემენი – (ა)მიტომ
გემუანი – გემრიელი, ტკბილი.

-შო(თ) – თვის

1უდეშო(თ) – სახლისთვის
ნინოშო(თ) – ნინოსთვის
სქუაშო(თ) – შვილისთვის
ძლახშო(თ) – გოგოსთვის

მაგრამ:	<i>ჩქიმო(თ)</i>	– ჩემთვის
	<i>სქანო(თ)</i>	– შენთვის
	<i>მუშო(თ)/თიშო(თ)</i>	– თავისთვის/მისთვის
	<i>ჩქინო(თ)</i>	– ჩვენთვის
	<i>თქვანო(თ)</i>	– თქვენთვის
	<i>მუნეფშო(თ) /თინეფშო(თ)</i>	– თავიანთთვის / მათთვის

სავარჯიშოები:

1. უპასუხეთ შეკითხვებს:

მუს ორთუქ//აკეთენქ ასე?-----
მუს ორთუდი//აკეთენდი გოლა?-----
მუს ორთუ//აკეთენს სქანი ჯიმა?-----
მუს ორთუდ, //აკეთენდ, თინა გოლა?-----

გიჩქუნო, სო მუშენს თინა?-----
 გიჩქუნო, სო მუშენდუ თინა გოწოს?-----
 სო მუშენდი თეიშა(ხ)?-----
 გოლა ნამ სათშახ მუშენდი?-----
 სო გურაფლენდი?-----
 მუზმა წანას გურაფლენდი ღო მუშენდი?-----

XIX.

ახალი ზმნები:

ჭკუმუა//ჭკომუა – ჭამა

მა	ბ/პჭკომუნქ	მე	ვჭამ	
სი	ჭკომუნქ	შენ	ჭამ	
მუ/თინა	ჭკომუნს	ის	ჭამს	
ჩქი//ჩქ,	ბ/პჭკომუნთ	ჩვენ	ვჭამთ	
თქვა	ჭკომუნთ	თქვენ	ჭამთ	
მუნეფი/თინეფი	ჭკომუნა(ნ)	ისინი	ჭამენ	
მა	ბ/პჭკომუნდი	მე	ვჭამდი	
სი	ჭკომუნდი	შენ	ჭამდი	
მუ/თინა	ჭკომუნდუ/,	ის	ჭამ-	
ლა				
ჩქი//ჩქ,	ბ/პჭკომუნდით	ჩვენ	ვჭამდით	
თქვა	ჭკომუნდით	თქვენ	ჭამდით	
მუნეფი/თინეფი	ჭკომუნდეს	ისინი	ჭამდენ	

შუმა – სმა

მა	ბ/ფშუნქ	მე	ვსვამ
სი	შუნქ	შენ	სვამ
მუ/თინა	შუნს	ის	სვამს
ჩქი//ჩქ,	ბ/ფშუნთ	ჩვენ	ვსვამთ
თქვა	შუნთ	თქვენ	სვამთ
მუნეფი/თინეფი	შუნა(ნ)	ისინი	სვამენ

მა	ბ/ფშუნდი	მე	ვსვამდი
სი	შუნდი	შენ	სვამდი
მუ/თინა	შუნდუ	ის	სვამდა
ჩქი//ჩქ,	ბ/ფშუნდით	ჩვენ	ვსვამდით
თქვა	შუნდით	თქვენ	სვამდით
მუნეფი/თინეფი	შუნდეს	ისინი	სვამდნენ

წაკითხეთ დიალოგი:

- ნამ სათის ჭკომუნქ ოჭმარეს დო მუს ჭკომუნქ?
- ოჭმარემ ბრუო სათის ბჭკომუნქ. ნამთინემა მარწვენს ბჭკომუნქ დო ნამთინემა კარაქამ ქობალს.
- ონდლეს ნამ სათის ჭკომუნქ დო სო ჭკომუნქ?
- ონდლეს პირველ ვარა ჟირ სათის ბჭკომუნქ უდეს.
- მუს ჭკომუნქ?
- ლუმ დო 'ვალს, ლებიას, ნამთინემა ხაჭაპურს, წვანერს, კნტარი დო პამიდორიშ სალათას, ნამთინემა თუმ ხორცის.
- მუს შუნქ?
- შურო ვაბშუნქ, მარა ნამთინემა ჭიჭე ჭითა/უჩა ღვინს ბშუნქ.
- პივას შუნქო?
- ვარი, პივა ვამი'ორს.
- რესტორანმა ბშხირას გილურქო?
- ვართ ფერი- მარაშე ართმა(ხ). წოხოლე გილურდი/გილეფში ირ დღას.
- ნამ რესტორანეფმა გილურქ?
- მა ქორთული ოჭკომალი მობწონს დო თემენი ქორთულ რესტორანეფმა გილურქ/გილეულუ. ქორთული ოჭკომალი გემუანი რე. წოხოლე შხვა რესტორანეფმა ხოლო გილეფში დო არმა ოჭკომალი გამორსებულ მაფუ.

ჭითა, უჩა ღვინი – წითელი, შავი ღვინო

მა	გილურდი//გილებ/ფში	მე	დავდიოდი
სი	გილურდი//გილეში	შენ	დადიოდი
მუ/თინა	გილურდუ//გილეშუ	ის	დადიოდა
ჩქი//ჩქ,	გილურდით//გილებ/ფშით	ჩვენ	დავდიოდით
თქვა	გილურდით//გილეშით	თქვენ	დადიოდით
მუნეფი/თინეფი	გილურდეს//გილეშეს	ისინი	დადიოდნენ

1 იდირი – ყიღვა

მა	პ/ბ ¹ იდულენქ	ქობალს(პურს)
სი	¹ იდულენქ	
მუ/თინა	¹ იდულენს	
ჩქი//ჩქ,	პ/ბ ¹ იდულენტ	
თქვა	¹ იდულენტ	
მუნეფი/თინეფი	¹ იდულენა(ნ)	

რჩქილა - მოსმენა

მა	ვურჩქილექ
სი	ურჩქილექ
მუ/თინა	ურჩქილე
ჩქი//ჩქ,	ვურჩქილეთ
თქვა	ურჩქილეთ
მუნეფი/თინეფი	ურჩქილენა(ნ)

ჯინა – ყურება

მა	კუჯინექ
სი	უჯინექ
მუ/თინა	უჯინე
ჩქი//ჩქ,	კუჯინეთ
თქვა	უჯინეთ
მუნეფი/თინეფი	უჯინენა(ნ)

sumari

ჩქიმი სუმარი, ქეთი, ზუგიდარი რე. ასე ჩქინწკ./უმა ცხოვრენს ქართის მუშ ოჯახწკ,მა ართო დო მუშენს ქართიმ უნივერსიტეტის.

მუშ არზით, ქართი ჯგირი ქალაქი რე. თიშენი ნამდა თაქ ბრელი თეატრი რე, კინო რე, ბრელი დო სქვამი რესტორანეფი დო კაფეეფი რე.

ქეთი მთელ დღას სამუშას რე დო მუშენს. მუჟამს თავისუფალ დრო უღუნს, მუ თვითონ გილურს მალაზიეფშა დო ბაზარშა. თინა მუშ ოჯახშო(თ) 'იდულებს პროდუქტის, ოჭკომალს. საბატონ დო ჟაშხას ოჯახწკ,მა ართო გილურს მალაზიეფშა დო 'იდულებს თინეფშო პადარკეფს/ც. ონჯუას, მუჟამს 'უდეს რე(ნ), მუ უჯინე ტელევიზორს, ვარა ურჩქილე მუსიკას. ქეთის ძალამს უ'ორს მუსიკა, განსაკუთრებით, ქორთული.

წაკითხეთ დიალოგები:

- გამარჯება სქანი, ოსური პატენი!
- გომორძეუ/, ღორონთქ!
- მუჭო ზოჯუნთ!
- ჯგირო, თქვა მუჭო რეთ?
- ჩქი, ღორონთიშით, ჯგირო ვორეთ.
- ბლანეფი მუჭო რენა?
- უნჩაში დო უკულაში ჯგირო რენა, ოშქარი ვარდუ ჯგირო, მარა ასე უჯგუშო რე.
- მუ ოჭუდუ?//ოჭედუ?
- მუ მიჩქუ/, ალბეთ გორგიდუ/, დო სინჩხე უღუდუ.
- ასე მუჭო რე?
- ასე ვა უღუ სინჩხე, მარა დიო ვა ჭკომუნს ჯგირო.
- ლოგინს ჯანუნო?
- ვარ, ლოგინს ვა ჯანუ, მარა 'უდეშე ვეგმურს გალე, ნთელ დღას ტელევიზორს უჯინე დო წინგის კითხულებს.
- მუთა უჭირს, ბლანა რე დო მალას უჯგუშო ი'ი.
- ჯგირი, აბა, ჯგირო ორდა!
- ჯგირო ორდათ!

XX.

პროფესიები:

ხელობეფი // პროფესიეფი:
მინ მუს აკეთენს? – ვინ რას აკეთებს?

მუმა მუშენს.

დოხთური მუშენს სავადმყოფოს//ბანიცას.

უჩიტელი მოწაფენს ოგურუანს.

მახანტალი ხანტუნს ოხანტალს//სურათის.

მაჭარალი ჭარუნს წინგის.

სპორტსმენი ლა¹აფენს ლელოს.

არტისტი ლა¹აფენს თეატრის.

შდრ: ბალანა ლა¹აფენს ოზეს.

წაკითხეთ დიალოგი:

- მუ პროფესია გიღუნა?
- მა დოხთური ვორექ, სავადმყოფოს მუბშენქ დო სადოხთუროს ხოლო ვოგურუანქ სტუდენტს.
- თქვანი ქომონჯი ხოლო დოხტური რენო?
- ვარი, ჩქიმი ქომონჯი ვა რე დოხტური, მახანტალი რე, ხანტუნს.
- სო მუშენს?
- ასე ვა მუშენს, ¹უდეს რე, თეიმა სკოლას მუშენდუ დო ბალანეფს ოგურუანდუ ხანტუას.
- თქვანი დიდა დო მუმა მუ პროფესიაშ რენა?
- დიარქიმი უჩიტელი რე, უნივერსიტეტის ოგურუანს ქორთულს. მუარქიმი ჟურნალისტი რე, ტელევიზიას მუშენს.
- თქვანი სქუაღეფი მუ პროფესიაშ რენა?
- უნჩაში არტისტი რე, თეატრის მუშენს, ოშქარი გურაფლენს საინჟინროს დო უკულაში დიო ჭიჭე რე დო სკოლას გურაფლენს, ირდღას გილურს სკოლაშა.
- ღორონთქ მოირდას!
- მადლობა!

ახალი ზმნები:

(ლო)გურაფა - სწავლება

მა	ვოგურუანქ
სი	ოგურუანქ
მუ/თინა	ოგურუანს
ჩქი//ჩქ,	ვოგურუანთ
თქვა	ოგურუანთ
მუნეფი/თინეფი	ოგურუანა(ნ)

ხანტუა – ხატვა

მა	ბხანტუნქ
სი	ხანტუნქ
მუ/თინა	ხანტუნს
ჩქი//ჩქ,	ბხანტუნთ
თქვა	ხანტუნთ
მუნეფი/თინეფი	ხანტუნა(ნ)

ირიბი თბიექტი მესამე პირშია.

მა	ვოგურუანქ	თინას//თის	მე	ვასწავლი	მას
მა	ბჭარუნქ	“	მე	ვწერ	“
მა	ბხანტუნქ	“	მე	ვხატავ	“
მა	ვუჯინექ	“	მე	ვუყურებ	“
მა	ვურჩქილექ	“	მე	ვუსმენ	“

ირიბი ობიექტი მეორე პირშია

მა	გოგურუანქ	სი	მე	გასწავლი	შენ
მა	რჭარუნქ	სი	მე	გწერ	შენ
მა	რხანტუნქ	სი	მე	გხატავ	შენ
მა	გიჯინექ	სი	მე	გიყურებ	შენ
მა	გირჩქილექ	სი	მე	გისმენ	შენ

S 1 მხოლოდითში

მა	ვოგურუანქ	მუს/მუნეფს//მუნენს	მე	ვასწავლი	მას/მათ				
მა	ვოგურუანქ	სი/მა	ვოგურუანთ	თქვა	მე	ვასწავლი	შენ/მე	ვასწავლით	თქვენ

S2 მხოლოდითში

სი	ოგურუანქ	მუს/მუნეფს//მუნენს	შენ	ასწავლი	მას/მათ
სი	მოგურუანქ	მა	შენ	მასწავლი	მე
სი	მოგურუანთ	ჩქი	შენ	გვასწავლი	ჩვენ

S3 მხოლოდითში

მუ	მოგურუანს	მა	ის	მასწავლის	მე
მუ	მოგურუანა(ნ)	ჩქი	ის	გვასწავლის	ჩვენ
მუ	ვოგურუანს	სი	ის	ვასწავლის	შენ
მუ	ვოგურუანა(ნ)	თქვა	ის	ვასწავლით	თქვენ
მუ	ოგურუანს	მუს/მუნეფს//მუნენს/თინენს	ის	ასწავლის	მას/მათ

S1 მრავლობითში

ჩქი	ვოგურუანთ	მუს/მუნეფს//მუნენს	(ქორთულს)		
ჩვენ	ვასწავლით	მას/მათ	(ქართულს)		
ჩქი	ვოგურუანთ	სი/თქვა	ჩვენ	ვასწავლით	შენ/თქვენ

S2 მრავლობითში

თქვა	ოგურუანთ	მუს/მუნეფს//მუნენს		
თქვენ	ასწავლით	მას/მათ		
თქვა	მოგურუანთ	მა/თქვა	მოგურუანთ	ჩქი
თქვენ	მასწავლით	მე/თქვენ	გვასწავლით	ჩვენ

S3 მრავლობითში

მუნევი//თინევი მოგურუანა(ნ) მა/მუნევი//თინევი მოგურუანა(ნ) ჩქი ისინი მასწავლიან მე/ისინი გვასწავლიან ჩვენ მუნევი გოგურუანა(ნ) სი/მუნევი გოგურუანა(ნ) თქვა ისინი გასწავლიან შენ/ისინი გასწავლიან თქვენ მუნევი ოგურუანა(ნ) მუს/მუნეფს//მუნენს ისინი ასწავლიან მას/მათ

წაიკითხე წინადადებები:

ჩქიმი აფხანაკი მა ქორთულს მოგურუანს.
მა გოგურუანქ სი ქორთულს ღო ნინო ინგლისურს გოგურუანს.
ჩქი ახალი უჩიტელი მოგურუანა. თქვა მი(ნ) გოგურუანა?
მანანტალი მა ბხანტუნს.
თქვა რხანტუნა მანანტალი.
დიაჩქიმი ბშხირას//ფშხირას//შხირას ბჭარუნს ქარლადის, მარა ჩქიმი აფხანაკევი შხირას ვა ბჭარუნა ქარლადეფს//ქარლადენს.
მა სი გირჩქილექ, მარა თქვა მა ვამრჩქილეთ.
მუშენი მიჯინე თინა მა?
მუშენი გიჯინენა მუნევი//თინევი სი?

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ კითხვებს:

- მუ პროფესიაშ რეთ?-----

- მუ პროფესიაშ რე თქვანი ოსური/ქომონჯი?-----

- მუ პროფესიაშ რენა თქვანი დიდა ღო მუმა?-----

- მუ პროფესიაშ რენა თქვანი აფხანაკევი?-----

- მუ//ნამუ პროფესია მორწონა?-----

XXI.

მომავალი დროის წარმოება:

ახლანდელი დრო

მუს ორთუქ?(რას შვრები)

ბჭარუნქ

ბხანტუნქ

ვურჩქილექ

ბჭკომუნქ

იბჩიებუქ

მუბშენქ

ბლა¹აფუქ

ბკითხულენქ

ბგურაფლენქ

პიდულენქ

ბშუნქ

ვოგურუნქ

უჯინექ

მომავალი დრო

მუს ღოლანქ?(რას იზამ)

ღობჭარუნქ წინგის

მებჭარუნქ (ნინოს ქარლადის)

ღობხანტუნქ

(მო)ურჩქილექ//მოურჩქილეუნქ

//მუურჩქილეუნქ

ობჭკომუნქ

იბჩიებუქ

იმუბშენქ//ქიმუბშენქ

იბლა¹აფუქ/ /ქიბლა⁽¹⁾აფუქ

წებკითხენქ//ქიბკითხანქ

იბგურუნქ//ღიბგურუნქ

იპიდენქ//ქიპიდენქ

გებშუნქ

ღუ/ოვოგურუნქ

უჯინექ//ქოუჯინექ

მომავალი დრო

მა

ღობ/პჭარუნქ//ღობ/პჭარ,ნქ

სი

ღოჭარუნქ//ღოჭარ,ნქ

მუ/თინა

ღოჭარუნს//ღოჭარ,ნს

ჩქი//ჩქ,

ღობჭარუნთ//ღობჭარ,ნთ

თქვა

ღოჭარუნთ//ღოჭარ,ნთ

მუნეფი/თინეფი

ღოჭარუნა(ნ)//ღოჭარ,ნა(ნ)

მა

იბგურუნქ

სი

იგურუნქ

მუ/თინა

იგურუნს

ჩქი//ჩქ,

იბგურუნთ

თქვა

იგურუნთ

მუნეფი/ თინეფი

იგურუნა(ნ)

წაკითხეთ დიალოგები:

- მუს ორთუქ?
- ბგურაფლენქ.
- ჭუმე მუს ლოლა(ნქ)?
- ჭუმე წინგის იბკითხენქ.
- მუ მუს ლოლანს?
- მუ დავალეზას დოჭარუნს.
- მუნეფი მუს ლოლანა?
- მუნეფი იმუშენა.
- მუს ჭკომუნქ?
- მუთუნი ვა მოკო, ვა ვორექ შქირენული, მადლობა.
- გემუნქო მუთუნს?
- ქო, წყარს გეფშუნქ.
- ტელევიზორს ქუჯინექო?
- ვარი, რადიოს ვურჩქილექ.
- ჭუმე ქიმუშენქო?
- ვარი, ჭუმე ვემუბშენქ, საბატონი რე დო მითინი ვა მუშენს.
- მუს ლოლანქ?
- ბაზარმა მიდული დო ართი მარამ ოჭკომალს ქიპიდენქ. ონჯუ-ას მეზობელეფმა გემნული დო ნარდის ქიბლა¹აფუთ.

მარგალური ნინამ გაკვეთილს/ც

მარგალური ნინამ უჩიტელი რე ოსურპატენი ნინო, მოწაფე რე დათო.

- ქიშილებენო გემნობრთე, ოსურპატენი?
- მუნოზოჯით, დოზოჯით დათო პატენი.
- მუჭო ზოჯუნთ ოსურპატენი ნინო?
- მადლობერი, ჯგირო ვორექ, თქვა?
- მა ხოლო ჯგირო ვორექ.
- დათო, თქვა მარგალურო ჯგირო იჩიებუთ!
- მადლობერი, მა ჯგირო ბრაგადანქ დო ბკითხულენქ, მარა მოკო უჯგუშო მიჩქუდას(ი).

- მუთუნ ვაუჭირს. თქვა მაღას უჯგუშო იჩიებუდათ ი¹ი.
- მა ბკითხულენქ მარგალურო, მარა ჩქარას ვამაკითხირე. მა ვამაკითხირე მარგალური არიკეფი, გირძე ლერსეფი.
- მუთუნ ვა უჭირს. ბრელს ქიმუშენთ,და, მაღას წეკითხენტო.

ისწავლეთ ახალი ზმნა:

რეკუა – და-რეკვა

მა ბრეკუნქ ნინოშა – მე ვრეკავ ნინოსთან შეადარეთ:

მა ვურეკუნქ ნინოს – მე ვურეკავ ნინოს.

მომავალ დროში:

მა დოურეკუნქ//დურეკუნქ მუს/მუნეფს//მუნენს, თის/თინეფს//თინენს

მა დოირეკუნქ სი – მა დოირეკუნთ თქვა.

სი დოურეკუნქ მუს/მუნეფს, თის/თინეფს

სი დომრეკუნქ მა – დომრეკუნთ ჩქი//ჩქ,

მუ დომრეკუნს მა – დომრეკუნა ჩქი//ჩქ,

მუ დოირეკუნს სი – დოირეკუნა თქვა

მუ დოურეკუნს მუნეფს//თინეფს

ჩქი//ჩქ, დოურეკუნთ//დურეკუნთ მუს/მუნეფს

ჩქი//ჩქ, დოირეკუნთ სი/თქვა

თქვა დოურეკუნთ//დურეკუნთ მუს/მუნეფს

თქვა დომრეკუნთ მა/ჩქი//ჩქ,

მუნეფი დომრეკუნა მა/ ჩქი//ჩქ,

მუნეფი დოირეკუნა სი/თქვა

მუნეფი დოურეკუნა//დურეკუნა მუს//თის, მუნეფს//თინეფს

ასევე იუღლება ზმნა:

მა ვუჯინექ თის//მუს

მა გიჯინექ სი.....

სავარჯიშოები:

1. უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. მუს წეკითხე(ნქ) ონჯუას?-----
2. მუს ქიმინუნქ საბატონ ღო ჟაშხას?-----
3. მუს გეშუნქ ასე?-----
4. მუს ჭკომუნქ სადილო?-----
5. მუს უჯინექ ონჯუას?-----
6. მუს მოურჩილუნქ ონჯუას?-----
7. სო იმუშენქ ზარხულს?-----
8. სო ილა¹აფუქ ტყობინჯობაიას(დამალობანას)?-----
9. მუჟამს ღოჭარუნქ დავალებას?-----
10. მუჟამს ქიკითხენქ/წეკითხენქ ახალ სიტყვენს?-----
-
11. მუჟამს ი¹იდენქ ახალ მაშნას?-----
12. ჭუმე ღორეკუნქო?-----

2. გადაიყვანეთ ზმნა ახლანდელი ღროიდან მომავალში:

მა ვორექ მინღორს-----
 ვურჩილექ მაფშალიას, მუჭო მი¹ორს თე ბირა-----
 ჩქიმ(ი) მა¹ალეფი უჯინენა კოკობეს(კაკაბს)-----
 ნინო ჯგირო ოგურუნს ღათოს მარგალურს-----
 მოწაფეფი ჯგირო იჩიებუნა//რაგადანა მარგალურო.-----
 თინა ცხოვრენს ობუჯის.-----
 მა ირიღლას ვურეკუნქ ეკას.-----
 ვახტანგი ღო მარო გულენა დადიანეფიშ ბაღს.-----

წაიკითხეთ წინადადებები:

1. მა ბშხირას//შხირას ვურჩილექ მაჭირხოლიშ ღურჭულს (მერცხლის ჭიკჭიკს).
2. ჭუმე ონჯუას ქურჩილექ მაბირეფიშ გუნდის.
3. გოლა ქოურჩილი სქან(ი) გიშულას ტელევიზორს.
4. ონჯუა-ონჯუას ვუჯინექ ტელევიზორს ჩქიმ(ი) 'უდეს.
5. ჭუმე ულურალეთ ქუჯინექ ახალ კინოს.
6. გოლა ქუჯინი ბალანეფიშ სხაპუა დო ბირას.
7. მა ირიდლას//ირდლას ვურეკუნქ ჩქიმ(ი) ჯიმას.
8. მა ჭუმე ღურეკუნქ ლევანის.
9. გოლა ღურეკი ჩქიმ(ი) მა'ალეს.

ძირაფა - ნახვა

აწყყო

მა ვორწყექ მუს//თის

მყოფადი

მა ქობძირუნქ მუს//თის

წყვეტილი

მა ქობძირი მუ//თინა

წაიკითხეთ წინადადებები:

მა ვორწყექ გიორგის. თინა ოზეს ლა'აფენს.
მა ვავორწყექ ნინოს, თინა ვა რე ოზეს. მა ვორწყექ სი. მა ქობძირუნქ ნატოს ჭუმე. სი ხოლო ქორძირუნქ ჭუმე, 'უდეს ქი'იქდა.
მა გოლა საარიკო კინო ბძირი, მარა სი ვარძირი თექ.

წაიკითხეთ დიალოგები:

- გოლა მუ ქიძინი გაკვეთილს?
- ჩქი/ჩქ, დობჭარით ახალი ზიტყვეფი, წებკითხით არიკეფი დო ბრელი ბრაგადეთ მარგალურო.
- ხოლო მუ ქიძინით?

- ხოლო გეფშვით ბჟა დო ობჟკომით ჭვიშტარი.
- სქან სუმარქ ქიდიგურუო მარგალური?
- ქო, ჩქიმ სუმარქ ჯგირო ქიდიგურუ მარგალური. თინა ქიანა-შის ირიებუ მარგალურო.
- გოლა თიქ ბრელი იჩუო დიარას?
- ქო, ბრელი რაგადუ, ქოთ ქიბირუ, ქოთ ქოსხაპუ,უკული ჩქი-მი არტაჟიან 1უდეს ქუდუორულე.
- მუჟამს მეურს სქანი სუმარი მუშ(ი) ქიანაშა?
- ართ(ი) მარაშა ულამუდას ოკო ულა, მარა თეიშა(ხ) ოინტე-რეს ზუგიდი დო სამურზაყანოშ(ი) ძირაფა.
- სქანი სუმარი ხვალე რენო მოუღირი დო მუში ფანიათ?
- მუშ ფანია დარჩელს რე, ნათესეშ(ი) 1უდეს.
- ამო ვაულამუნანო მულა?
- ქო, ჭუმეშო ველუქ.

შეადარეთ:

მა ვაკეთენქ მუშო(თ) სადილს – მა სადილს ვუკეთენქ მუს.
 მა ბჭარუნქ მუშო(თ) ქაღარდის – მა ქაღარდის ვუჭარუნქ მუს
 მა ბხანტუნქ სურათის – მა სურათის ვუხანტუნქ მუს.

წაკითხეთ ტექსტი:

მა დო ჩქიმ ფანიაქ//ჩილ დო სქუაქ დღახუეფ/ნს//ღღასანწალეფ/ნს სოფელშა, წყარპიჯშა მიდაბრთით. ტაროზი რდუ. ბაღანეფ/ნქ ბრე-ლი ილა1აფეს. ჩქი დობჟვით ქოთომეფი, წიწილეფი, ჭვიშტარეფი. ბჟკომით, ბშვით, ბრაგადეთ; ჯგირი რდუ, ჯგირო მიბსვანჯვით.

ჯარალუა – (ძველი დღესასწაული, რაც ნიშნავს თავშეყრას, ჯა-რიანობას)

თამარა სქვამი ცირა რე, ტანი ლარჭემშა ქუგუ. გოღანერი ჯარა-ლუას ირკოჩიში უსქვამაში აშარდუ. ჯარს ბრელი სუმარეფი რდეს ამერიკაშე. თე სუმარეფი მარგალურს დო ქორთულს გურაფლენა. პატონი რიჩარდი სუმი წანა რე გურაფლენს მარგალურს დო ასე

გვალო ჯგერო იჩიებუ//რაგადანს მარგალურო.თამარა დო რიჩარდი მა¹ალეფი რენა. თამარაქ დავგურუ რიჩარდის მარგალური. რიჩარდიში აფხანაგეფი ხოლო ოცადუნა მარგალურიშ დოგურაფას. სუმარეფ/ნს ოხუჯუნა სამარგალოს რინა. ჯარალუაქ გუკვირდეს. უჯინედეს ბალანეფიშ დო ახალეფიშ სხაპუას, ურჩქილედეს მარგალურ ობირენს. ხანერი კათაში ღართი დო კაბაქ მანგარქ//ძამქ მეწონეს. ჩქინობურა ღვინი ხოლო გამორსეს. “გეშვი ღვინი ხარათია”-ქუბირეს სუმარეფ/ნს. მერიქიფენს გილულედეს ღვინი ორკოლით. მენძელეფ/ნს ფოხალეფით აფუდეს ღვინი მოლალირი. ჩქინობურა “ადესა” დო “ოჯალემი” ბრელ ქიანეფს მოწონა. სუმარეფქ დახე გეგნილასეს “ხინტკირიშ” ლა¹აფი ქოძირეს,ნი; ჟირი თოლეკირილი ქომოლკოჩი ართიანს ყაძეფით გოთხოზუდუ. მიღვას უმოსშა აძგვიტედ ყაძა მაჟიაშანი, თინა ი¹იდ გომორძგვილი. თეში უკული “მარულას” ქუჯინეს. ჩქ,ნ ბედაურეფქ გაკვირეს შორშე მუნაულა სუმარეფი. ჯარალუაქ აკოსერელს გეთუ. სუმარეფი დო მენძელეფი ელახათრებული რდეს. ირკოჩქ ჭიე-ჭიეთ//ჭიჭე-ჭიჭეთ ¹უდეეფშა მიღართეს მასვანჯეფშა.

ახალი სიტყვები:

- კოკობე – კაკაბი
- ბშხირას//შხირას – ხშირად
- მაჭირხოლი//მარჭიხოლი – მერცხალი
- ღურჭული – ჭიკჭიკი
- ულურალეთ//ულურალო – უსიკვდილოდ
- ზიტყვები – სიტყვები
- არიკეფი – ზღაპრები; არაკები
- სუმარი – სტუმარი
- ქიანაში – უამრავი, ბევრი(“ქვეყნის” შდრ: ქვეყნის ხალხი მოვიდა)
- ღიარა – ქორწილი, სუფრა; “ძოვება”
- ქოთ – კიდევაც
- სართული//არტაჟი (Этаж) – სართული
- არტაჟიანი – სართულიანი
- თეიშა(ხ) – მანამდე, მანამ

ხვალე – მარტო, მხოლოდ
აშო – აქეთ
ჭუმეშო(თ) – ხვალისთვის
ველუქ – ველოდები
ულამუდუ – აპირებდა, ლამობდა
ფანია – ოჯახი, ცოლ-შვილი, ჯგალაბი
დღასანწალი//დღაზუ – დღესასწაული, დასვენების (გამოსასვლელი)
დღე.

ჯარალუა – ჯარიანობა, თავშეყრა
წყარპიჯი – წყლისპირი, ნაპირი
ღობჭვით (ჭუალა) – შევწვით(შეწვა)
მიბსვანჯით – დავისვენეთ
ლარჭემი – ლერწამი
უსქვამამი – ულამაზესი
ოცადუნა – ცდილობენ
უხუჯანა//ოხუჯუნა – აწყობთ
ახალეფი – ახალგაზრდები
ობირე – სიმღერა
მანგარი – მაგარი
ძამი – ძალიან
ჩქინობურა – ჩვენებური
გამორსება – გასინჯვა
ხარა – ჩაფი (ხარათია – ჩაფითაო)
ქუბირეს – უმღერეს
ორკოლი – დოქი, სურა
მენძელი – მასპინძელი
ფუნალეფი//ფონალეფი – კოკა, წყლის დიდი ჭურჭელი
(24 ლიტრი ჩადის)

გეგნილასეს – გადაირივნენ
ხინტკირია – თამაშის სახელწოდებაა
თოლი – თვალი
თოლეკირილი – თვალაკრული, თვალახვეული
გოთხოზუდუ – უვლიდა(გარს), შემოურბენდა
მიდგა – ვინც
უმოსშა – უფრო მეტად,უფრო

ძგვიტაფა – ჩხვლეტა
 ყამა – ხანჯალი
 გომორძგვილი – გამარჯვებული
 მუნაულა – მოსული, ნამყოფი
 აკოსერილს//აკოსერელს – შებინდებისას
 ელახათრებული – შეხარხოშებული, შეხათრებული

სავარჯიშოები:

ჩასვით მოთხრობით ბრუნვაში:

- ბოში – ბოშიქ
- ბები –
- მარია –
- გიორგი –
- ჩქიმ(ი) მა¹ალე –
- ჩქიმი მეზობელი –
- ჟირი ძღაბი –
- ართი ოსური –
- საქორთუოში მაფა –
- ჩქიმი ჯიმაშ ოსური –
- ჩქინი ნოსა –
- სქანი სინჯა –

XXIII. გაიმეორეთ ზმნები:

	<i>აწმყო</i>	<i>უსწვეტელი</i>	<i>მყოფადი</i>		<i>წვეტელი</i>
მა	ბ/პჭკომუნქ	ბ/პჭკომუნდი	ობ/პჭკომუნქ	მა	ობ/პჭკომი
მუ	ჭკომუნს	ჭკომუნდუ	ოჭკომუნს	მუქ	ოჭკომუ
მუნეფი	ჭკომუნა(ნ)	ჭკომუნდეს	ოჭკომუნა(ნ)	მუნეფ/ნქ	ოჭკომეს
მა	ბ/ფმუნქ	ბ/ფმუნდი	გებ/ფმუნქ	მა	გებ/ფმვი
მუ	მუნს	მუნდუ	გემუნს	მუქ	გემუ
მუნეფი	მუნა(ნ)	მუნდეს	გემუნა(ნ)	მუნეფ/ნქ	გემვეს

ახალი სიტყვები:

საკაკალო – საუზმე	მა ბკაკალენქ(ვზაკუსკენქ)			
სადილი – სადილი	მა ბსადილენქ			
ოსერშო/ე – ვახშამი	მა ვოსერშენქ			
მა ბსადილენქ	ბსადილენდი	ქიბსადილენქ	მა	ქიბსადილი
მუ სადილენს	სადილენდი	ქისადილენს	მუქ	ქისადილუ
მუნეფი სადილენა(ნ)	სადილენდეს	ქისადილენა(ნ)	მუნეფქ	ქისადილეს

წაკითხეთ დიალოგები:

საბზადის (სამზარეულოში)

- ნამ სათის კაკალენქ?//ჭკომუნქ ოჭმარეს?
- ოჭმარეშ ჩხორო სათის ბკაკალენქ.
- მუს მირთვენქ?//მუს ჭკომუნქ?
- მა ბჭკომუნქ ქობალს, 'ვალს,კარაქის, ხაშილ კვერცხის, თოფურს დო მურა(მ)ბას.
- მუს შუნქ?
- მა ბშუნქ ჩაის, ვარდა ბჟას.
- ბჟამი//ბჟალამი კოფე ვაი'ორსო?
- ქო, მუჭო ვარ, მი'ორს; ლიმონამი ჩაი ხოლო მი'ორს.
- ნამ სათის სადილენქ?
- ათაში სუმ სათიშო.
- მუს მირთვენქ?
- მა ბშხირას ჭვეილი ხორცის დო ხაშილი კარტოფილს ბჭკომუნქ, მარა უმოსო ლუმუ დო ბაჟემ გენწყილი ქოთომს მიბრთვენქ.
- მი'ორს ლუმუს აშახაშილი ხომლა//ხუმლა 'ვალი(სელეგინი). ლასირი ლეზია დო დამძარებული ხოლო მობწონს. ოჯალემის გივოშუანქ დო ვარა ადესას.
- მუს გიო'უნუანქ სადილს დესერტო?
- ოშინერ ხილი მიჩანს: უშქური, სხული, 'ურზენი დო ატამა. ბერწული დო მანდარნა ხოლო ბრელი მა'ინა.
- მი(ნ) აკეთენს სადილს?

- ჩქიმი ოსური. კანკალემა მა ზოლო ვოხვარუქ.
- მუ დროს ოსერშენქ?
- ონჯუაშ ბრუო სათიშო; გებშუნქ ვარა ბჟას, ვარა ჩაის; მინშა მარწვენს//მარწვენს პჭკუმუნქ.
- ჭუმე მი(ნ) აბზადენს საკაკალოს?
- ნინო მამზადენს.
- მუს გააკეთენს ნინო?
- დოჭუნს 'ვალს, დოხაშუნს კვერცხის დო ქაფუნუანს ბჟა დო ჩაის.
- სო ისადილენთ?
- რესტორანს მილამუნა.
- მუს მირთვენთ რესტორანს?
- ხაჭაპურს, ლუმუს, გებჟალიას, ელარჯის დო საცივს.
- მუს გემუნთ?
- გებშუნთ ადესას. პივას, “სქურიშ” წყარს დო ლიმონათის.
- გოლა სოდე ისადილით?
- გოლა 'უდეს იბსადილით. ობჭკომით თუმი ზორცი კვარწაზიწ-კუმა ართო, გებშვით ჭე ღვინი დო ჭყინტ, 'ვალი 'ვალმინთათ კეთებული ქიგუო'უნეთ. ნიკაქ მუთუნი ვაჭკომუ, ხვალე კოფე გეშუ.
- ჩაი შანქარამი გოკონა დო უშანქარე?
- მა მოკო შანქარამ დო ლიმონამი.
- კოფე ბჟათ გოკონანო?
- ვარ, უბჟალეთ.

მოქმედებითი ბრუნვა

სახელობითი:	კიზი//კ,ზი	შანქარი	მაშნა
მოქმედებითი:	კიზ-ით//კ,ზით	შანქარ-ით	მაშნა-თ(ი)

მაშნათ მეულუ	მანქანით მივდივარ
კიზით ბჭკომუნქ	კოვზით ვჭამ
ჭირქათ ბშუნქ	ჭიქით ვსვამ

XXIV.

ინვერსიული ზმნები:

მა	ბშქირენს	მე	მშია
სი	რშქირენს	შენ	გშია
მუს	შქირენს	მას	შია
ჩქი//ჩქ,	ბშქირენა(ნ)	ჩვენ	გვშია
თქვა	რშქირენა(ნ)	თქვენ	გშიათ
მუნეფ/ნს	შქირენა(ნ)	მათ	შიათ

მა	პ ¹ უმენს	მე	მწყურია
სი	რ ¹ უმენს	შენ	გწყურია
მუს	¹ უმენს	მას	სწყურია
ჩქი//ჩქ,	პ ¹ უმენა(ნ)	ჩვენ	გვწყურია
თქვა	რ ¹ უმენა(ნ)	თქვენ	გწყურიათ
მუნეფ/ნს	¹ უმენა(ნ)	მათ	სწყურიათ

წაკითხეთ დიალოგები:

- გიორგი, რშქირენსო//შქირენი გაფუნო?
- ქო, მანგარო ბშქირენს//მამს ბშქირენს.
- მუ გოკო?//მუს მირთვენთ?//მუს ჭკომუნთ?
- მა მოკო ვარა ხაჭაპური დო ვარა ჭვიშტარი.
- რ¹უმენსო//¹უმენი გაფუნო?
- ვარი, ვაპ¹უმენს//¹უმენი ვამაფუ.
- ჩაი ვარდა კოფე ვაგოკონო?
- ჩაი მოკო.
- მუსხი//მუსხე კიზი შანქარი გოკო?
- ვა მოკო შანქარამი ჩაი, უშანქარე მისხუნუ.
- ჩაი ლიმონამი გოკონო?
- ქო, უშანქარე ლიმონამი ჩაი მოკო.
- ა, პატინი, მირთვით!
- ქვერსემი მარდი!

ბრძანებითი

ქიდიგურე!	ისწავლე!
ქიდიგურეთ!	ისწავლეთ!
ქიმუშე(თ)!	იმუშავე(თ)!
ქორაგადე(თ)	ილაპარაკე(თ)!
ქაღაგურე(თ)!	ასწავლე(თ)!
ქილა ¹ აფი(თ)!	ითამაშე(თ)!

სრული უსრული

წეკითხი(თ)!//იკითხი(თ)!

ლოჭარი(თ)!//ჭარი(თ)!

ლოხანტი(თ)!//ხანტი(თ)!

ოჭკუმი(თ)!//ჭკომი(თ)!

გეშვი(თ)! // შვი(თ)!

ქუჯინი(თ)!//უჯინი(თ)!

ქურჩქილი(თ)!//ურჩქილი(თ)!

ქომირჩქილი(თ)!//მირჩქილი(თ)!

ქომირი(თ)!//მირი(თ)! –ნახე(თ)!

მიკაჯინი(თ)!- შეხედე(თ)!

ქ,მკმოჯინი(თ)!-შემომხედე(თ)!

სავარჯიშოები:

ჩასვით მოქმედებით ბრუნვაში:

მაშნა –

კურხი –

ხამუ –

ვილკა –

კიზი –

სოკო –

ლვინი –

ბრელი ოჭკომალი –

ჭიჭე ოშუმალი –

ჩქიმი ჭირქა –

უპასუხეთ კითხვებს:

1. ნამ სათვის სადილენთ?-----
2. მუჟამს კაკალენთ?-----
3. მუს მირთვენთ ოსერშეთ?-----
4. უმოსო//უმენტაშო სო სადილენთ?-----
5. თქვა გემუანი ოჭკომაღეფ/ნს აკეთენთო? მუს?-----
6. ასე რშქირენა ღო რ¹უმენანო?-----

XXV.

II კავშირებითის წარმოება:

ოკო - უნდა (ნაწილაკი)

წვეტილი

II კავშირებითი

მუ ქიმინი?

მუ ოკო ქიმინე?

მა დიბგურე

მა ოკო დიბგურე

მა წებკითხი

მა ოკო წებკითხე

მა (ქ)იმუბშე

მა ოკო (ქ)იმუბშე

მა (ქ)იბსადილი

მა ოკო (ქ)იბსადილე

მა (ღო)ბჭარი

მა ოკო (ღო)ბჭარე

მა (გუ)ვაკეთი

მა ოკო (გუ)ვაკეთე

მა (ღო)ბხანტი

მა ოკო (ღო)ბხანტე

მა გებშვი

მა ოკო გებშვე

მა ოკო დობჭარე

ჩქი//ჩქ,

ოკო დობჭარათ(,)

სი ოკო დოჭარე

თქვა

ოკო დოჭარათ(,)

მუქ ოკო დოჭარას(,)

მუნეფქ

ოკო დოჭარან(,)

შეადარეთ:

მა მოკო(ნ) დობჭარენი	ჩქი//ჩქ, მოკონა(ნ) დობჭარათ,ნ
სი გოკო(ნ) დოჭარენი	თქვა გოკონა(ნ) დოჭარათ,ნ
მუს ოკო(ნ) დოჭარას,ნ	მუნეფს ოკონა(ნ) დოჭარანინ.

მა ოკო წებკითხე თე წინგი
მა მოკო(ნ) წებკითხენი თე წინგი

მუქ ოკო წეკითხას თე წინგი
მუს ოკო(ნ) წეკითხას,ნ თე წინგი

„ყოფნა“ ზმნა II კავშირებითში:

მა ოკო ვორდე „მე უნდა ვიყო“	ჩქი//ჩქ, ოკო ვორდათ(,)
სი ოკო ორდე	თქვა ოკო ორდათ(,)
მუ ოკო ორდას(,)	მუნეფ ოკო ორდან(,)

შემლება (შეუძლია)

მა შემლებუ(ნ) დობჭარენ	ჩქი//ჩქ, შემლებუნა(ნ) დობჭარათ,ნ
„მე შემიძლია დავწერო“	
სი შეილებუ(ნ) დოჭარენ	თქვა შეილებუნა(ნ) დოჭარათ,ნ
მუს შეულებუ(ნ) დოჭარას,ნ	მუნეფს შეულებუნა(ნ) დოჭარანინ

დაპირება (დააპირებს) = განიზრახავს, მონიდომებს

მა	მიპირებუ დოჭარენ//ჭარუა „მე ვაპირებ დავწერო“
სი	გიპირებუ დოჭარენ//ჭარუა
მუს	უპირებუ დოჭარას,ნ//ჭარუა
ჩქი//ჩქ,	მიპირებუნა(ნ) დობჭარათ,ნ//ჭარუა
თქვა	გიპირებუნა(ნ) დოჭარათ,ნ//ჭარუა
მუნეფს	უპირებუნა(ნ) დოჭარანინ//ჭარუა

ეს იგივეა, რაც:

მა	მილამუ/(ნ)	დობჭარენ//ჭარუა
სი	გილამუ/(ნ)	დოჭარენ//ჭარუა
მუს	ულამუ/(ნ)	დოჭარას,ნ//ჭარუა
ჩქი//ჩქ,	მილამუნა(ნ)	დობჭარათ,ნ//ჭარუა
თქვა	გილამუნა(ნ)	დოჭარათ,ნ//ჭარუა
მუნეფს	ულამუნა(ნ)	დოჭარანინ//ჭარუა

წაკითხეთ წინადადებები:

1. მა შემიღებუ გ.ვაკეთე გემუანი სადილინი.
2. მუს შეუღებუ მიდართას,ნ.
3. მა მილამუ/, იბლა¹აფენ შახმატიი//მა მილამუ შახმატიი
ლა¹აფი.
4. მუს უპირებუ ფრანგულიშ დოგურაფა.
5. მა მოკო იპიდე ახალ მაშნა.
6. მუს ოკო დოჭარას წინგი.
7. მა შემიღებუ სამუშას ვორდე ჭუმე სუმ სათის.
8. მუს ულამუ/, კონცერტიშა ხვალე მიდართას,ნ.

II კავშირებითი გამოიყენება შემდეგ ფრაზებში:

- ქ,მორთი, ქ,დიბგურუათ, ახალ(ი) გაკვეთილი.
- ქუჯგუ, დოჭარან, განცხადება.
- გირჩინქ, წეკითხე თე წინგი.
- ვეშიღებე, ირფელი ქ,დიგურუენ,.
- შეიღებუ/, გაკეთენ თე საქმე.
- მა თენა გეფშვენ, გლახათ გ,ნიბრთუქ.
- ჯგირი ი¹ი, ქ,მგართედას,ნ(შეძლებდე მოსვლას)
- არჩილქ მარგალური ქ,დიგურუას,ნ, თე წინგი ოსაჭირ,.
- მუქ მაშნა ქ,დიგურუას,ნ, თეშო ფარა რე საჭირო.
- სუმარო მიდართენ, თეშო სი გოსაჭირ დაპაიჯება//დაპეჟე-
ბა//დაპეჯება.
- თინა სკოლაშა მეურს, ქ,დიგურუას,ნ.

- მუ მურს ღუქანშა, ქლარდეფი ქი¹იდას,ნ.
- თინა მურს კინოშა, ახალი სურათი ქოძირას,ნ.
- სო ოკო იპიდე ახალი რვეული?
- მუ ოკო ბქიმინე?
- მუჟამს ოკო ურეკე გრიმას?

ბრძანებითის უარყოფითი ფორმა ვა//ვე ნაწილაკებით:

ვეგურუა(თ)!	არ ისწავლო(თ)!
ვემუშუა(თ)!	არ იმუშავო(თ)!
ვეკითხა(თ)!	არ (წა)იკითხო(თ)!
ვარაგაღუა(თ)!	არ ილაპარაკო(თ)!
ვაჭარა(თ)!	არ დაწერო(თ)!
ვაშვა(თ)!	არ დალიო(თ)!
ვაჭკომა(თ)!	არ ჭამო(თ)!
ვოუჯინა(თ)//ვაუჯინა(თ)!	არ უყურო(თ)!
ვოურჩქილა(თ)//ვაურჩქილა(თ)!	არ უსმინო(თ)!
ვაძირა(თ)!	არ (ა)ნახო(თ)!
ვენაჯინა(თ)!	არ ჩახედო(თ)!
ვემკაჯინა(თ)!	არ შეხედო(თ)//არ მიხედო(თ)!

ბრძანებითის უარყოფითი ფორმა ნუ//ნუმ ნაწილაკით:

ნუ//ნუმ//ნ,მ(უ)	გურაფლენქ	ნუ სწავლობ!
ნუ//ნუმ//ნ,მ(უ)	გურაფლენ(თ)!	ნუ სწავლობ(თ)!
ნუ//ნუმ//ნ,მ(უ)	იჩიებუქ!	ნუ ლაპარაკობ!
ნუ//ნუმ//ნ,მ(უ)	იჩიებუთ!	ნუ ლაპარაკობთ!
ნუ//ნუმ//ნ,მ(უ)	თხულენქ!	ნუ თხოულობ!
ნუ//ნუმ//ნ,მ(უ)	თხულენთ!	ნუ თხოულობთ!

დილოგი ტანსაცმლის(ბარგიშ) მალაზიაში:

- ახალ ძიქვა (შალვარი) მოკო ქიპიდენ, სო შილებე იპიდენ,?
- ჭავჭავაძემ ქურჩაშა მიდაბრთათ, თექ ბრელი ღუქანი//მალაზია რე. მუჭომი შალვარი გოკო?
- მა მოკო სასუმარო შალვარი.
- მუ ღირ თენა?

- თენა ღირ ეჩღოვითი ღარი.
- ჯგირი რე, მოხუჯუ. ქიპიდენქ, მა ფიფქრენქ, ჯგირ მა¹ი. სო ში-
ლებე ქიმკობზიმუნქ?
- ეთექ მეზოჯით!
- ჯგირ მაფუნო?
- ჭე ინწრო გაფუ, შხვა რაზმერი ქობძირათ.
- ა, ათენა ჯგირ გა¹ი.
- ქ. მოსქევანსო?
- ქო, გვალო ჯგირს გოსქევანს. მა ფიფქრენქ, ოკო ქი¹იდე. ქოთ ეფი
რე.
- ქომუჩით თე შალვარი. სო ოკო გინიბგე ფარა?
- ათაქ, კასას.
- მადლობერი ვორექ!

ისწავლეთ ფრაზები!

თე კაბა ჭიჭე მაფუ. – ეს კაბა პატარა მაქვს.
 თე ღართი ღიღი მაფუ – ეს ჩონა ღიღი მაქვს
 თე ძიქვა ჯგირი მაფუ – ეს შარვალი კარგად მაქვს.
 თე კუჩხიშმადვალარი//კუჩხმოღვალი ინწრო მაფუ – ეს ფეხსაც-
 მელი ვიწრო მაქვს.

მოძღონს – მოძღონს მომავალი დრო

- მა (ქ,)მ(უ)მეწონებუ(ნ)
- სი (ქ,)მგეწონებუ(ნ)
- მუს (ქ,)მეწონებუ(ნ)
- ჩქი//ჩქ, (ქ,)მმეწონებუნა(ნ)
- თქვა (ქ,)მგეწონებუნა(ნ)
- მუნეფ/ნს (ქ,)მეწონებუნა(ნ)

მიღუ(ნ) - მაქს

მა	(ქ.)მაღვენუ(ნ)
სი	(ქ.)გაღვენუ(ნ)
მუს	(ქ.)აღვენუ(ნ)
ჩქი//ჩქ.	(ქ.)მაღვენუნა(ნ)
თქვა	(ქ.)გაღვენუნა(ნ)
მუნეფ/ნს	(ქ.)აღვენუნა(ნ)

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ შეკითხვებს:

- ბშხირას გიღურქო ღუქანეფმა?-----
- მუ ოკო ი¹იღე ამღლა ღუქანს? ბაზარს?-----
- მუ ოკო უ¹იღე ამღლა სქან მა¹ალეს? სქან ოსურს? სქან ქომონჯის? სქან სქუას?-----
- ბარგის ¹იღულენქო? მიკიზიმუანქო?-----
- სი გაფულენქო ოგაფურეფს//ოგაფურენს?-----

XXVI.

ზმნის ენბითი გვარი

- მა გ.მოფჩანქ ¹უღეს – ¹უღე გ.მიჩამუ
- მა ბჭარუნქ წინგის – წინგი იჭარუ
- მა ვათენქ გურაფას – გურაფა ითებუ
- მა ვაკეთენქ სადილს – სადილი იკეთებუ
- მა ვოტიბუანქ ოჭკომალს – ოჭკომალი ტიბუ

აწმყო

მა	იბჯინექ	(ველოლები//ვიხედები)
სი	იჯინექ	(ელოლები//იხედები)
მუ	იჯინე-(ნ)	(ელოლება//იხედება)
ჩქი//ჩქ.	იბჯინეთ	(ველოლებით//ვიხედებით)
თქვა	იჯინეთ	(ელოლებით//იხედებით)
მუნეფი	იჯინენა-(ნ)	(ელოლებიან//იხედებიან)

მყოფალი

უწყვეტელი

მა	ქიბჯინექ	მა	იბჯინელი
სი	ქიჯინექ	სი	იჯინელი
მუ	ქიჯინე(ნ)	მუ	იჯინელუ/,
ჩქი//ჩქ,	ქიბჯინეთ	ჩქი//ჩქ,	იბჯინელით
თქვა	ქიჯინეთ	თქვა	იჯინელით
მუნეფი	ქიჯინენა(ნ)	მუნეფი	იჯინელეს

წყვეტილი

მა	(ქ)იბჯინი
სი	(ქ)იჯინი
მუქ	(ქ)იჯინუ/,
ჩქი//ჩქ,	(ქ)იბჯინით
თქვა	(ქ)იჯინით
მუნეფქ//მუნენქ	(ქ)იჯინეს

II კავშირებითი

მა	ოკო	იბჯინე
სი	ოკო	იჯინე
მუქ	ოკო	იჯინას
ჩქი//ჩქ,	ოკო	იბჯინათ
თქვა	ოკო	იჯინათ
მუნეფ/ნქ	ოკო	იჯინან(ი)ი/,

მა	ვუჯინექ	მა	ქუჯინექ
მე	ველოლები	მე	ღაველოლები

მა	ვუჯინი	მა	ოკო ვუჯინე(ნი)
მე	ღაველოლე	მე	უნდა ღაველოლო

მა	ვონვარუქ	მა	მივენვარებუქ
მე	ვენმარები	მე	მივენმარები
მა	მივენვარი	მა	ოკო მივენვარე(ნი)
მე	მივენმარე	მე	უნდა მივენმარო
მა	ელუჩანქ	მა	(ქ)ელუჩანქ
მე	ვურჩევ	მე	ვურჩევ (მომავალში)
მა	(ქ)ელუჩი	მა	ოკო (ქ)ელუჩე
მე	ვურჩიე	მე	უნდა ვურჩიო
მა	ვოკითხუქ	მა	ქ,შევეკითხებუქ
მე	ვეკითხები	მე	შევეკითხები
მა	ქ,შევეკითხი	მა	ოკო ქ,შევეკითხე
მე	შევეკითხე	მე	უნდა შევეკითხო
მა	ვოკითხუქ	მა	(ქო)ბკითხენქ
მე	ვეკითხები	მე	ვკითხავ
მა	(ქო)ბკითხი	მა	ოკო (ქო)ბკითხე
მე	ვკითხე	მე	უნდა ვკითხო
მა	ბშურდუქ	მა	დობშურდუქ
მე	ვიღლები	მე	დავიღლები
მა	დობშურდი	მა	ოკო დობშურდე
მე	დავიღალე	მე	უნდა დავიღალო

მა	იბტყობუქ	მა	დიბტყობუქ
მე	ვიმალები	მე	დავიმალები
მა	დიბტყობი	მა	ოკო დიბტყობე
მე	დავიმალე	მე	უნდა დავიმალო
მა	ვატყობუქ	მა	ღუვატყობუქ
მე	ვემალები	მე	დავემალები
მა	ღუვატყობი	მა	ოკო ღუვატყობე
მე	დავემალე	მე	უნდა დავემალო
მა	ვერეებუქ	მა	ქ.ვერეებუქ
მე	ველაპარაკები	მე	დაველაპარაკები
მა	ქ.ვერი	მა	ოკო ქ.ვერეუე
მე	დაველაპარაკე	მე	უნდა დაველაპარაკო
მა	ბლა ¹ აფენქ	მა	იბლა ¹ აფუქ
მა	ვთამაშობ	მე	ვითამაშებ
მა	იბლა ¹ აფი	მა	ოკო იბლა ¹ აფე
მე	ვითამაშე	მე	უნდა ვითამაშო
მე	ვოლა ¹ აფუქ	მა	(ქ.)ველა ¹ აფეებუქ
მე	ვეთამაშები	მე	(შე)ვეთამაშები
მა	(ქ.)ველა ¹ აფი	მა	ოკო (ქ.)ველა ¹ აფე
მე	ვეთამაშე	მე	უნდა ვეთამაშო

მა იბრებიუქ მუწკ.მა – მა ვერიბუქ მუს
 მა ბლა¹აფენქ მუწკ.მა – მა ვოლა¹აფუქ მუს

ენებითი გვარის ქართულისებური **-ებ-ი** დაბოლოებიანი წარმოება მეგრულში არ დასტურდება.

შეხვალამა - შეხვედრა

აწმყო

მა	შეფხვალუქ	მუს/მუნეფს//მუნენს
სი	შეხვალუქ	მუს/მუნეფს//მუნენს
მუ	შეხვალუ/, (ნ)	მუს/მუნეფს//მუნენს/თის/თინეფს//თინენს
ჩქი//ჩქ.	შეფხვალუთ	მუს/მუნეფს
თქვა	შეხვალუთ	მუს/მუნეფს
მუნეფი	შეხვალუნა(ნ)	მუს//მუნეფს//მუნენს/თის//თინეფს//თინენს

უწყვეტილი

მა	შეფხვალუდი	მუს/მუნეფს//მუნენს
სი	შეხვალუდი	მუს/მუნეფს//მუნენს
მუ	შეხვალუდუ/,	თის/თინეფს//თინენს
ჩქი//ჩქ.	შეფხვალუდით	მუს/მუნეფს//მუნენს
თქვა	შეხვალუდით	მუს/მუნეფს//მუნენს
მუნეფი	შეხვალუდეს	თის/თინეფს//თინენს

წყვეტილი

მა	ქ. შეფხვალდი	მუს/მუნეფს//მუნენს
სი	ქ. შეხვალდი	მუს/მუნეფს
მუქ	ქ. შეხვალუ	თის/თინეფს
ჩქი//ჩქ.	ქ. შეფხვალდით	მუს/მუნეფს
თქვა	ქ. შეხვალდით	მუს/მუნეფს//მუნენს
მუნეფქ	ქ. შეხვალდეს	თის/თინეფს//თინენს

II კავშირებითი

მა	ოკო	ქ, შეხვავადე	მუს/მუნეფს//მუნენს
სი	ოკო	ქ, შეხვადე	მუს/მუნეფს//მუნენს
მუქ	ოკო	ქ, შეხვავადას	თის/თინეფს//თინენს
ჩქი/ჩქ,	ოკო	ქ, შეფხვავადათ	მუს/მუნეფს//მუნენს
თქვა	ოკო	ქ, შეხვავადათ	მუს/მუნეფს//მუნენს
მუნეფ/ნქ	ოკო	ქ, შეხვავადან	თის/თინეფს//თინენს

მა იბრთუქ	მა დიბრთუქ
მე ვბრუნდები	მე დავბრუნდები
მა დიბრთი	მა ოკო დიბრთე
მე დავბრუნდი	მე უნდა დავბრუნდე

მა ბ/ფსქიდეუქ	მა ქ, დობ/ფსქიდეუქ
მა ბ/ფსქიდეუქ	მა დობ/ფსქიდეუქ
მა ქ, დობ/ფსქიდი	მა ოკო ქ, დობ/ფსქიდე
მა დობ/ფსქიდი	მა ოკო დობ/ფსქიდე

მე ვრჩები	მე დავრჩები,	მე დავრჩი	მე უნდა დავრჩე
მე ვრჩები	მე მოვრჩები	მე მოვრჩი	მე უნდა მოვრჩე

აწმყო

მა ვოკითხუქ მუს	– მუ მოკითხუ მა
მა ვოკითხუქ სი	– სი მოკითხუქ მა

მყოფადი

მა ქობ/აკითხენქ მუს	– მუ ქობ/აკითხენს მა
მა ქორკითხენქ სი	– სი ქობ/აკითხენქ მა

წყვეტილი

მა ქობ/პკითხი მუს – მუქ ქობ/პკითხუ მა

მა ქორკითხი სი – სი ქობ/პკითხი მა

დაპეიჯება ოგულეუმა (ტელეფონით)

- გამარჯება, თამარა, მა რიჩარდი ვორექ.
- გამარჯება, რიჩარდი! მუჭო რექ?
- მაღლობერი, თამარა, მუთა მიჭირს! საბატონს ამერიკაშა მე(ც)ურქ მა დო თეიშას მოკო შერხვადენი დო ართო ქობძირათ თქვანი სოფელიშ ლაკადეფი, წყარპიჯი დო ტყალეფი. ჩქიმი აფხანაკეფი ხოლო ი'ინა ჩქიმწკ.მა ართო დო ქორთხინქ, ვარია გამწუნენი!
- პატენი ზოჯუნქ, ხილით მოლურქ!
- გეხარი, ამდღა სუმი სათიშო გელ,დათი'ი სქანი ბაბუმ ობინეხეწკ.მა.
- ჯგირი, თექ გობრჩქინდუქ!

სოფელიშ ელ-მოლ,

სუმარეფი დო თამარაქ ართიანს ქ.შეხვადეს დო სოფელიშ ელ-მოლიშ ოთოლიერეფშა//ოძირაფშა//გაჯინუშა მიდართეს.

- ათე ტყას მუ ჯოხო?
- თენა რე დადიამ ტყა. თაქ ჯვეშო, პატონ-ჭკორალაში ბორჯის, დადია გილეშუ ონადირ,მა; თე დიხეფი ხოლო თიში რდუ დო თემ გურშენი//თეშენი ტყას დადიამ სახელქ ქასქიდუ
- ასე ხოლო ნადირენანო თაქ?
- ვარი, ასე ვეშილებე, ნება ვა რე. თაქ ბრელი შხვადომშვა ჯიშიშ ჯა ჩანს: ცხიძური, ჭყონი, ჭანდარი, წიფური, ჭუბური, მურყანი. ჭიჭე ხანიშ უკული ჭყონიშ ჯინს, ოროს ქ.გთოდოხოდეს დო ურჩქილედეს ჩიტეფიშ ღურჭულს. ბჟამ ჩხორია დობურილი ტყას ექი-ექი გიშმეჭვიტიანდუ. სოდგარენი ზესქვი კუთანდუ სარალოთ; გედირთეს დო დოგორეს – გაჭირებული კაკლარონს ქაშალაფედუ დო ვაგთორთუძედუ. რიჩარდიქ გაქთი'ონ ზესქვი დო გუტუ ცაშა.

იბირდეს მამალიეფი დო მალალურეფი. კანკალემა კვარია ქიმიოჯლიანდუ, მინ ქირი გეგნიშქიორუდუ მალალი ჯალეფიშ ჟი. სკვინჩეფი ართი ამბეს რდეს: ღურჭულანდეს, გინოფურინუნდეს ართი 'აშე მაჟიამა. მუთუნი ვაუჯგუდუ თინეფიშ ჯინას დო რჩქილას.

უკული გია¹უნეს ნაქურის დო მალას გიმელეს წყარპიჯ, შა. თაქ ბართვენს ჭყორეფი დო კვათარეფი მითნოხვედეს; ხონარი ქ.გეგონეს, ნი, გეფურინეს დო იშო ლარჭემეფშა დიტყობეს. იშო, თევრე, ჭვეშ 'ვანა რდუ დო თიშა მიანჭუაფუდეს. ბართვენს თუდო ქიანაში იაია დო კარაკონხა მითონანდ, . ქუფალუდუ ინჭირიას დო კალიას//კალიოს.

- თენა წენწყარი რენო?//თენა წენწყარი რე, ვარო?
- ქო, წენწყარი ჯონხო. თაქ გილურთ ჩქი ზარხულს ტანიშ **ობონ-შა** დო ოჩხოძეშა.
- ბრელი ჩხოში ხენო თაქ?
- ვართ ფერი, მარა ჭიჭე-ჭიჭეს ქობ/პჭოფუნთ.
- მუთ ჭოფუნთ ჩხოშს?
- ანტკეცით, ვარდა ბადეთ. ბრელნერი ჩხოში ხე თაქ: კობრი, ღორჯო; მინშა კალმასხა ხოლო გამკორჩქინდუ. შხირას ფოთქვის ღაჭაჭიას ხოლო ბჭოფუნთ.
- წყარს მელე ლაკადა იძირენ თექ მუ რე?
- თინა რე ჩქინი სოფელიშ სასაფულა//ოხვამე. თექ ბრელი ღურელი თხორო, ლ, მამ ბორჯის ტერიშ ტყვიამ 'ვილირეფი. ბრელი დიდაქ მუკიქუნუ უჩა, ბრელი და დო ბრელი ჩილი ონგარუ უბეღური ბედიქ.

ფერდენს ორინჯი მუკიდიარდუ. თხალეფ/ნს დო შხურეფ/ნს ჭყიშ ეკო¹უნდუ. სუმარეფ/ნს ქ.მამქირენეს დო წყარპის გინოს, ლონგირი მინდორი დოგორეს დახუნალო; გოფანეს ოჭკომალი დო ოშუმალი. გახოლეს თამარაშ ნაჭვი ხაჭაპური, ჭკიდეფი დო სელეგინიშ 'ვალი. სუმარენქ ვართ ღვინშენ თქვის ვარია. ირნერო კმაყოფილენქ დო ბედინერენქ დირთეს კ, ნი 'უდეშა დო მურიცხეფიშ მოჭკადილი ცამ თუდო თელ სერს იბირდეს მარგალური ობირეშეფ/ნს//ობირუნს.

ახალი სიტყვები:

დაპეიჯება – დაპატიჟება
ოგულებმა – სასეირნოდ
ლაკადა – გორაკი
ქორთხინქ – გთხოვ
ობინეხე – ვენახი
გობრჩქინდუქ – გავჩნდები
ელ, -მოლ, – არემარე, შემოგარენი
თოლიერება – დათვალიერება
ოთოლიერებმა – დასათვალიერებლად
დადიაშ – დადიანის
ჯვეშო – ძველად
პატონ-ჭკორალა – ბატონყმობა
ბორჯი – ღრო
დიხა – მიწა
ქასქიდუ – შერჩა, შემორჩა
ნება ვა რე – ნებადართული არ არის
ათემ გურშენი – ამის გულისთვის, ამის გამო, ამიტომ
შხვადოშხვა – სხვადასხვა
ჩანს – დარგულია, ხარობს
ცხიმური – რცხილა
ჭყონი – მუხა
ჭანდარი – ჭადარი
წიფური – წიფელი
მურყანი – თხმელა
ჭიჭე ხანი – ცოტა ხანი
ჯინჯი – ძირი, ფესვი
ჭყონის ჯინს – მუხის ძირში
ორო – ჩრდილი,ჩერო
გ.თოხუნა– რალაცის ქვეშ დაჯდომა
ჩხორია – სხივი(მზის)
დობურილი – დაბურული
ექი-ექი – აქა-იქ
გიშმეჭვიტინანდუ – იჭვრიტებოდა
სოდგარენი – სადღაც

ზესქვი – შაშვი
კუთაფი – კენესა
სარალოთ – საბრალოდ
დოგორეს – მოძებნეს
გაჭირებული – გაჭირვებული, საწყალი
კაკლარონი – ეკლნარი
ამალაფა – შუაში ჩავარდნა
ვაგთორთუმულუ – ვერ გამოსულიყო
გაქით¹ონუ – გამოიყვანა (რაღაცის ქვემოდან)
გუტუ – გაუმვა
გოტება – გამეება
მაფშალია – ბულბული
მალალური – მოლალური (ჩიტიის სახეობა)
კანკალეშა – ზოგჯერ
კვარია – ყვავი
ქიმიოჯლიანდუ – მიაჯღავლებდა
ქირი – ქორი
გეგნიშქიორულუ – გადაიქროლებდა
სკვინჩა – სკვინჩა(ჩიტი)
ვაუჯგულუ – არ სჯობდა
გინოფურინუნდეს – გადაფრინდებოდნენ
¹ა – ტოტი
გია¹უნეს – გაუყვნენ
ნაქური – ნაკვალევი, ნაფეხური, ნაქუსლევი
ბართვი – ბუჩქი
ჭყორი – მწყერი
კვათარა – ტყის ქათამი
მიტონხვედეს – ისხდნენ (შიგნით)
ხონარი – ხმა
ქიგეგონეს – გაიგონეს
ტყობინი – დამალვა
იშო//თევრე – იქით
ჭვე – ჭვავი
¹ვანა – ყანა

ჭვეში ¹ვანა – ჭვევის ყანა
 თიშა მინაჭუაფდეს – იქითკენ მიიჩქაროდნენ, მიეჩქარებოდათ
 ქიანაში – უამრავი
 თუდო – ქვეშ
 იაია – ია
 კარაკუჩხა – ენძელა
 მითოჩანდუ – იზრდებოდა (რალაცის ქვეშ)
 ქუფალუდუ – გაფურჩქნულიყო
 ინჭირია – ანწლი
 კალია//კალიო – ეკალა
 წენწყარი – ჭანის წყალი (მდინარე)
 ვარო? – არა?
 ობონშა – დასაბანად
 ოჩხომუ – თევზაობა
 ჩხომი ხენო? – თევზი ბინადრობს?
 ვართ ფერი – არც ისე
 ჭიჭე –ჭიჭე – ცოტ-ცოტა
 ბ/პჭოფუნთ – ვიჭერთ
 ანტკეცი – ანკესი
 მელე – გაღმა
 ფოთქვი – ლელიანი,ჯილე
 ღაჭაჭია – კიბორჩხალა
 სასაფულა//ოხვამე – სასაფლაო//„სალოცავი“ (აქ: სასაფლაო)
 თხორუ – მარხია
 ღ,მა – ომი, ჩხუბი
¹ვილირი – მოკლული
 უჩა – შავი (აქ: ძაძა)
 ფერდი – ფერდობი
 ორინჯი – საქონელი
 შხური – ცხვარი
 ჭყიში – მწყემსი
 ეკო¹უნდუ – უკან მიჰყვებოდა
 გინოს,ლონგირი – გადაშლილი, გაშლილი
 დოგორეს – მოძებნეს

დახუნალი – დასაჯლომი
 გოფაჩეს – გაშალეს
 გახოლეს – გეახლნენ, შეექცნენ
 ჭკიდი – მჭადი
 ვარი(ა) – უარი
 ირნერო – ყველანაირად
 ღირთეს – ღაბრუნდნენ
 კანი – ისევ
 მურიცხი – ვარსკვლავი
 მოჭკადილი – მოჭედილი
 თელ სერს – მთელი ღამე
 ობირეშეფი//ობირუეფი – სიმღერები

წაკითხეთ დიალოგები:

- სო დებადი?
- მა დებაბდი სამარგალოს, ზუგიდს//ზუგიდის.
- ნამ, წანას დებადი//ნამ, წანაშ დნაბად, რექ?
- მა დებაბდი ანთას ჩხოროში სუმენეჩლოვით წანას.
- სქან დიდაქ ნამ წანას დებადუ?
- დიჩქიმქ დებადუ ანთას ჩხოროშ ჟარნეჩლოვით წანას.
- ნამ წანას დებადეს სქან სქუალეფ/ნქ?
- ჩქიმი ართ სქუაქ დებადუ ანთას ჩხოროშ ოთხონეჩლოვითოსუმ წანას, მაჟირაქ - ანთას ჩხოროშ ოთხონეჩლოვითოსუთ წანას.
- სო დებადეს სქანი სქუალეფ/ნქ?
- ჩქიმ სქუალეფ/ნქ დებადეს საქორთუოს, ქართის.

სავარჯიშოები:

უპასურეთ შეკითხვებს:

1. მუჟამს დო სო დებადი?-----
2. შხირას ოხვარუქო ბაღანეფ/ნს?-----
3. მის ელ.ქ ასე?-----

4. მის ოკო შესვადე ჭუმე?-----
5. შურდუქო ბრელს მუშენქ,ნ თიწკ,მა?-----
6. შხირას ურაგადუქო ტელეფონით სქან დიდა დო მუქას ზუ-
გიდ(ი)ს?-----
7. გოკონო ბადანეფ/ნს **გერობაია** („მგელობანა“ – თამაშობა)
ელა¹აფენ,?-----
8. მუქამს დირთუნა სქანი სუმარეფი?-----
9. ქართის ართი თუთათი **დოსქიდუქო**?-----
10. მუსხი/ე წანერ რექია გოკითხუნანი, **გური მუთქალენო**?-----

თარგმნეთ:

1. ვითი წუნთი რე დავითის ვუჯინექ,ნი.
2. მა ვოხვარუქ ჩქიმ სტუდენტეფ/ნს.
3. მა ვოთანხუქ სი, მართალი რექ.
4. მუ ირო მოკითხუ მა, მუჭო რენანია სქანი სქუალეფი
5. მა ნაბეტანს ბ/ფშურდუქ, ბრელს მუბ/ფშენქ,ნ თიწკ,მა.
6. მა თინეფ/ნს ვურაგადუქ ირდლას.
7. მუნეფი მოლა¹აფუნა კარტის.
8. მა ჩქიმ სუმარს ონჯუას შებ/ფხვადუქ.
9. სამუშაშე გვიანს დიბრთუქ.
10. მუ სქიდუ ¹უდეს.
11. მა მუდგარენს ვოკითხუქ თის.

XXVII.

აღვილის ზმნიზელები:

წოხოლე – წინ
მანგას – სწორად, პირდაპირ
მანგო – გასწვრივ
უკახალე – უკან
ხასლას – გვერდით, გვერდზე
მიკი-მიკი//მუკი-მუკი – ირგვლივ
ჟი – ზევით
ჟიმე – ზევიდან
ჟიმოლე – ზევითკენ
თულო – ქვეშ, ქვემოთ
თულოშე – ქვემოდან
თულოლე – ქვემოთკენ
თავრეშე – აქედან
თევრეშე – იქიდან
გიმე – ქვევით
ემე – ზევით, ზემოთ
მარძგვანშე – მარჯვნივ
კვარჩხანშე – მარცხნივ
შქაგურს – შუაგულში, შუაში
ძგას – კიდეში
კუნთხუს – კუთხეში
(ვ)იქილე – ცოტა იქით
აქილე – ცოტა აქეთ
მოლე – გამოღმა
მელე – გაღმა
ემა-გიმე//ეკი-დიკი – ზევით-ქვევით, აღმა-დაღმა
დინახალე – შიგნით
გალე – გარეთ
დიკე – თავქვე
ეკი – ამოღმა
ოდინაფუს – დასაკარგავში
ამარი – აგერ

ემერი – ეგერ
 ამარ-ემერი – აქა-იქ
 ოშქაშეთ – შუაში
 გინართუს – გადასახვევში
 მუშალს – შემოსასვლელში (ქალაქის, სოფლის)
 გიშალს – გასასვლელში
 აკართუს – შესაყარში
 ბჟაიოლს – აღმოსავლეთით
 ხოლოს – ახლოს
 შორს – შორს
¹უჯიშვილს – ყურისძირში
 ხოლო-ხოლოს – ახლო-ახლოს
 ოგინძაშეთ – გრძივად, სიგრძისად

¹უღემ წოხოლე....., უკახალე..., მარტგვანზე....
 ნინომ წოხოლე., ხასლას.. მანგო....
 ჩქიმ წოხოლე... ჟი...თუდო...
 სქანი წოხოლე... ხასლას.... კვარჩხანზე
 მუში/მუნეფიშ წოხოლე ..მანგო...ჟი...მუკი-მუკი...

წაკითხეთ დიალოგი:

- მი(ნ) გერე სქან(ი) წოხოლე?
- ჩქიმ(ი) წოხოლე გერე დათიკო.
- მი(ნ) გერე სქან(ი) უკახალე?
- ჩქიმ(ი) უკახალე გერე ნათელა.
- მუ გეძუ/, თიშ(ი) ხასლას?
- თიშ(ი) ხასლას გეძუ/, ანტკეცი.
- მუ გედგუ/, ქეთომ მარტგვანზე?
- ქეთომ მარტგვანზე გედგუ/, ფოხალი.
- მი(ნ) გეხე თამარაშ ხასლას?
- თამარაშ ხასლას გეხე მარო.
- მუ მითოჯანუ/, სტოლიშ(ი) თუდო?
- სტოლიშ(ი) თუდო მითოჯანუ/, კატუ.

- მი(ნ) ცხორენს სქან(ი) ჟი?
- ჩქიმ(ი) ჟი ცხორენს მეზობელი, შოთა.
- სქან(ი) ¹უღემ(ი) ხასლას რენო კინო “რუსთაველი”?
- ვარი, ჩქიმ(ი) ¹უღემ უკახალე რე.
- სქან(ი) ¹უღემი მუკი-მუკი ვარდეფი ჩანსო?
- იახ, ჩქიმ(ი) ¹უღემ მუკი-მუკი ჭითა ვარდეფი ჩანს.

მღომარეობის აღმნიშვნელი ზმნები:

<i>გერინა – ღვომა</i>	<i>გეზუნა – ჯღომა(ზეღ)</i>	<i>ღონჯირა – წოლა</i>
გევ(ო)რექ	(გე)ვ(ო)ხექ	ვ(ო)ჯანუქ
გერექ	(გე)ხექ	ჯანუქ
გერე(ნ)	(გე)ხე(ნ)	ჯანუ(ნ)
გევ(ო)რეთ	(გე)ვ(ო)ხეთ	ვ(ო)ჯანუთ
გერეთ	(გე)ხეთ	ჯანუთ
გერენა(ნ)	(გე) ხენა(ნ)	ჯანუნა(ნ)

გემ, მუ (ღევს, აგღია ის) – გემ,ნა(ნ) მუნეფი (ყრიან ისინი)
 გევ(ო)ძ,ქ მა (ვაგღივარ მე) – გ.ვ(ო)ძ,თ ჩქი/, (კყრივართ ჩვენ)
 გემ,ქ სი (აგღიხარ შენ) – გემ,თ თქვა (ყრიხართ თქვენ)

- სოვრე რე სოხუმიშ ქუჩა?
- მეუ მანგას, უკული მარძგვანშე, უკული დადიშ დოხორეწკმა ღურთანქ კვარჩხანშე.
- თავრეშე შორს რენო?
- ვარი, ხოლოს რე.
- ქოიჩქუნო, ლევანიშ(ი) ¹უღე სოღე რენი?
- ქო, მიჩქუ/, თეატრიშ უკახალე რე.
- მუკულუანთ თეატრის,ნ, ჟიმოლე ჭიჭე ქუჩას მარძგვანშე რე ოხე, გემურქ ოზემან, კუნთხუს რე ეშალი(კიბე), გემურქ მაჟი-რა არტაჟიშან, დო ე, ეთექ ცხორენს ლევანი.
- უკარსათ, პატენი, სოღე რე თაქ დადიშ დოხორე?

- თავრეშე მეუთ მანგას, უკული ეკილით ფერდის დო თექ ქო-
ძირ,ნთ დადიაშ დოხოორეს.
- ოხვამე (ეკლესია, სამლოცველო), ხოლო თექ რენო, ხოლოს?
- იახ, პატენი, დოხოორეში ხასლას რე.
- მაღლობერი, გეხარი!

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. სოდე გერექ/გეხექ ასე?-----
2. მი(ნ) გერექ/გეხე სქან(ი) უკახალე,ხასლას?-----
3. მუ გერე სქან(ი) უკახალე?-----
4. მუ გეძუ/, სქან(ი) წოხოლე?-----
5. მუ გილაძუ/, სტოლს?-----
6. მი(ნ) ცხორენს სქან(ი) ჟი?-----
7. მი(ნ) გეხე სქან(ი) მარძგვანშე?-----
8. სოდე გერე სქანი მაშნა?-----
9. მუშენ(ი) გეძუ/, ათე წინგეფი თაქ?-----

მა	გევ(ო)რექ „ვღვკვარ“	გევ(ო)რდევი ¹ ექ//იპიქ „ვიღვები“	გევ(ო)რდი „ვიღვექი“	გევ(ო)რდე „ვიღვე“
სი	გერექ	გე(ო)რდე ¹ ექ	გერდი	გერდე
მუ	გერე(ნ)	გე(ო)რდასი ¹ ი(ნ)	გერდუ	გერდას
ჩქი	გევ(ო)რეთ	გევ(ო)რდათვი ¹ ით	გევ(ო)რდით	გევ(ო)რდათ
თქვა	გერეთ	გე(ო)რდათი ¹ ით	გერდით	გერდათ
მუნეფი	გერენა(ნ)	გე(ო)რდათი ¹ ინა(ნ)	გერდეს	გერდან(ი/,)

მა	გევ(ო)ხექ „ვიჯვარ“	გიფხვენუაფუქ. „ვიჯვლები“	გევ(ო)ხელი „ვიჯვექი“	გევ(ო)ხდე „ვიჯვე“
სი	გეხექ	გიხვენუაფუქ.	გეხელი	გეხდე
მუ	გეხე(ნ)	გიხვენუაფუ(ნ)	გეხელუ/.	გეხდას
ჩქი	გევ(ო)ხეთ	გიფხვენუაფუთ	გევ(ო)ხედით	გევ(ო)ხდათ
თქვა	გეხეთ	გიხვენუაფუთ	გეხედით	გეხდათ
მუნეფი	გეხენა(ნ)	გიხვენუაფუნა(ნ)	გეხედეს	გეხდან(ი/,)

მა	ვ(ო)ჯანუქ „ვიწვევარ“	იბჯანუაფუქ, „ვიწვევები“	ვ(ო)ჯანუდი „ვიწვექი“	ვ(ო)ჯანუდე „ვიწვე“
სი	(ო)ჯანუქ	იჯანუაფუქ,	(ო)ჯანუდი	ჯანუდე
მუ	(ო)ჯანუ(ნ)	იჯანუაფუ(ნ)	(ო)ჯანუდუ/,	ჯანუდას
ჩქი	ვ(ო)ჯანუთ	იბჯანუაფუთ	ვ(ო)ჯანუდით	ვ(ო)ჯანუდათ
თქვა	(ო)ჯანუთ	იჯანუაფუთ	(ო)ჯანუდით	ჯანუდათ
მუნეფი	(ო)ჯანუნა(ნ)	იჯანუაფუნა(ნ)	(ო)ჯანუდეს	ჯანუდან(ი/,)

წაიკითხეთ წინადადებები:

1. მა კინომ წოხოლე გევ(ო)რდი მუქ მორთუნ თიწკ,მა.
2. ნინოს ვარდეფი უკინებულუნ თემ გერდ დუქანიმ წოხოლე, ელ.დ მუმ მა'ალეს.
3. ბლანეფი სკოლამ ოხეს (დ)ინორდეს დო ელ,დეს დელექტორს.
4. ათე სტოლი კინოხ(წინათ) აკომკამ წოხოლე გედგ.დ., ასე ოთახიმ ოშქაშეთ გედგ.
5. კილას,ს ეჩი ბლანა მილახედუ.
6. მათმატიკამ გაკვეთილს მილახედეს მოწაფეფი დო **შურბუნუო// შურბუნუო** (სულგანაბული) ურჩქილედეს ურტელს//უმტელს.
7. ჩქი ბრელ ხანს/ც გივ(ო)ხედით გინმე სკამს ბალ,ს.
8. თქვა ანწი ოკო მუკოხედათ სტოლს, სადილუმ ბორჯი რე.
9. მა ლეხი ვორექ დო ალბეთ ჭუმე ხოლო იბჯანუაფუქ.
10. ლეხ რექინ, თიწკ,მა ოკო ჯანუდე.
11. სტოლიმ თულო ჩქიმ ჯოდორი მითოჯანუ.
12. ბლანეფი ვით სათის ნორჩალს(ლოგინში) ჯანუდეს.

მგზავრობა

- უკასრათ, სორე თაქ ავტობუსიმ სტაიანკა?
- ემერი რე, **ოჩაიემ** (საჩაიეს) წოხოლე.
- ხომ ვაიჩქნა, ნამ ნომერი ავტობუსი მეურს ჭკადუაშიმა?
- ოთხი ნომერი, პატენი!
- მაღლობერი, სქანი ჭირი!
- ტაქსი, გაჩერი!
- გამარჯებათ, **სოიმა** მეზოჯუნთ?

- მა ქალაქიშა მეურქ. მუსხი/ე ლარშა მიდამ'ონანთ?
- სუმ ლარშა.
- ჯგირი.... ა, ათაქ გამ,ჩერთ! მაღლობერი!
- ბათუმშა მეურქ მატარებელით. სო ოკო იპიდე ბილეთი?
- მატარებელიშ ვაგზალს, კასას!
-გამარჯვებათ! ჟირი ბილეთი ქომუჩით ბათუმშას!
- ა, პატენი, თქვანი ბილეთეფი.
- მუსხი/ე ოკო იბგე?
- ჟარნეჩი ლარი.
- ნამ სათის მეურს მატარებელი?
- ონჯუაშ ბრუო სათის.
- მაღლობერი გაფუთ.
- ჯგირი შარა, პატენი!
- მეუჟამს მეფურინუნქ მოსკოვშა?
- ჭუმე, სერიშ ჟირ სათის აეროპორტის ოკო ვორდე. ტაქსი მა'ი ოჭანაფალი.
- ჯგირი, აბა, ჯგირი ფურინუას გისურვენქ!
- მაღლობერი!

მერამა - „მიცემა“

აწმყო

მა	ვარძენქ	მუს	თის	„მე ვაძლეე მას მას“
სი	არძენქ			
მუ/თინა	არძენს			
ჩქი	ვარძენტ			
თქვა	არძენტ			
მუნეფი/თინეფი	არძენა(ნ)			

მყოფალი

მა	(ქ.)მეზ/ფჩანქ	მუს	თის	„მე მიცეკე მას მას“
სი	(ქ.) მეჩანქ			
მუ/თინა	(ქ.)მეჩანს			
ჩქი	(ქ.)მეზ/ფჩანთ			
თქვა	(ქ.)მეჩანთ			
მუნეფი/თინეფი	(ქ.)მეჩანა(ნ)			

წყვეტილი

მა	ქიმებ/ფრი	მუს თინა	„მე მივეცი მას ის“
სი	ქიმერი		
მუქ/თიქ	ქიმერუ/		
ჩქი	ქიმებ/ფრით		
თქვა	ქიმერთ		
მუნეფ/ნქ/თინენქ	ქიმერეს		

II კავშირებითი

მა	ქიმებ/ფრე	მუს თინა	„მე მივეცი მას ის“
სი	ქიმერი		
მუქ	ქიმერას		
ჩქი	ქიმებ/ფრათ		
თქვა	ქიმერთ		
მუნეფ/ნქ	ქიმერან(ი)		

მა მერჩანქ სი წინგის.

სი ქომუჩანქ მა ჭუმე თი გაზეთ,ს.

მუ ქომუჩანს მა ახალ ჯურნალს.

მა გოლა ქიმერი სი ჩქიმი წინგი.

ათე მარკატელი ლევანქ მუჩუ.

ათე ღორღონჯი ჩქიმ(ი) დიანთილქ, მუჩუ.

მა მოკო სი მერჩე ჩქიმ(ი) კოტო.

მა ქიმებ/პჭარუნქ მუს ქალარდ,ს – მუ ქ,მოპჭარუნს მა ქალარდ,ს.

მა ქიმებ/პ'ილენქ მუს 'უღეს – მუ ქ,მოპ'ილენს მა 'უღეს.

სავარჯიშოები:

ნინო, მაროშ 'უღეწკ,მა გევ(ო)რექ//გილუორექ. მუჟამს მურქ, სი?
ირაკლი, სოდე გერექ,? ვაგორწყექ,!

მუ შარას გილარე.

სქან(ი) 'უღეწკ,მა გერენა

თქვა ირღლას თაქ გერეთო?

სტუდენტები შხირას გერენა უნივერსიტეტიშ წოხოლე.

გივოხეჲ ატამანკას დო ვუჯინეჲ. ტელევიზორს.

მარო, ნამ რიადის ვოხეთ ჩქი ასე?

სი სო ხეჲ?

თქვა მითოხეთ ჩქიმ მაშნას.

შალვა თელ დღას ხე დო გურაფლენს.

მუნეფი მილახენა ლექციას დო ურჩქილენა პროფესორს.

მა ვოჯანუქ ნორჩალს თიშენ, ნამდა **ლეს** ვორექ.

მუშენ ჯანუქ? ლესი რექო?

ლევანი ჯანუ, **შულადირი** რე.

ბალანეფი მინდორს მუწოჯანუნა//წუმოჯანუნა.

სო ჯანუთ, ბალანეფი?

პროლს/ც გივოჯანუთ//გებჯანუთ.

რეზო, მუს აშაჯანუქ?

მა ყოლანდარს აშვოჯანუქ.

თინეფი ოროს გითოხენა.

მა ხოლო მოკო ოროში გითონჯირა დო გითოხუნა.

ჭვენს დო ოსურეფი ჯამ ჯინს გითორენა, **გინიჭვემუნა**.

მა ქართიშა მაფუ ოულარი, დოხტურშა ვორექ **ჭანაფილი**.

მუჟამს მეურქ?

გელანშო მილაპუ,.

ხვალე ურქო?

ვარ, ჩქიმი ქომონჯი მეპუნს//მეპუნს.

ქართიშ//ქართშა ულა.

ნინოქ დო რუსიკოქ ვაგზალს ქ,შენგადეს ართიანს/ც:

- ნინო, გამარჯება, სო მეურქ?

- მა ქართშა მეურქ.

- ხვალე მეურქო?

- ვარი, მა დო ჩქიმი ქომონჯი. ჭუმე უღურალეთ თექ ოკო ვორდე, დოხტური მელ,.

- **მუს გაჭუ**, ნინო?

- თოლს/ც ვავორწყექ ჯგირო ღო ოკო დიბსქილიდუე. მიწის, აპე-
რაცია ოხვარუნია.
- მუსხანს გიცალუქ ქართის.
- დიო ვამარაგადე. დოხტურს ქ,დურაგადუანქ,ნ, უკული მარჩქე-
ნუ.
- ბალანეფი მის დუტე ნინო?
- ბალანეფი ჩქიმ(ი) დიანთილწკ,მა რენა. დიაჩქიმ(ი) ხოლო ოხ-
ვარ,. ასე კანიკულები უღ,ნა- სკოლაშა გილაულარი დო ურო-
კეფი ოგურაფალი ვა¹ნა.
- გვალო ჯგირი, ჯგირო დოირთინდას!
- განარებედა!

ახალი სიტყვები:

- მოჭყორდუ/, – მავიწყდება
- გ,მოჭყორდუ/, – დამავიწყდა
- მეგვიანებუ/, – მაგვიანდება
- დ,მეგვიანუ/, – დამაგვიანდა
- შურბუნუო//შურუბუნუო –სულგანაბული
- ოჩაიე – ჩაის პლანტაცია
- სოიშა – საითკენ, სანამდე
- ოჭანაფალი – დასაბარებელი,დასაძახებელი
- ჭანაფა – დაბარება, დაძახება, მოწვევა
- ჭანაფილი – დაბარებული, მოწვეული
- მარკატელი – მაკრატელი
- ლორლონჯი – ბატი
- დიანთელი//დიანთილი – დედამთილი, სიდედრი
- მუანთელი//მუანთილი – მამამთილი, სიმამრი
- კოტო – ქოთან
- ატამანკა – დივანი
- ლეხი – ავად(მყოფი)
- შულადირი – დაღლილი
- პროლი – იატაკი
- ჭვენს – წვიმს

გინიჭვემუნა – (გადაიწვიმებენ) წვიმის გადალებას ელოდებიან
 გელანშო მილამ, – ზეგისთვის ვაპირებ
 მუს გაჭუ – რა გტკივა(რას გტკივა)
 ვავორწყექ – ვერ ვხედავ
 დისქილიდუე – მოირჩინო
 მიწუეს//მიწის – მითხრეს
 ოხვარუნია – შველისო
 გიცადუქ – დარჩები, (დაელოდები)
 დოუტე//დუტე – დაუტოვე

(მიდა) ონაფა - წაყვანა

მა	მეპ ¹ უნს	ბაღანა	„მე მიმყავს ბავშვი“
სი	მერ ¹ უნს	...	
მუს	მე ¹ უნს	...	
ჩქი	მეპ ¹ უნა(ნ)	...	
თქვა	მერ ¹ უნა(ნ)	...	
მუნეფ/ნს	მე ¹ უნა(ნ)	...	

მა	მეპ ¹ უნქ სი	– მე მიმყავხარ შენ
სი	მერ ¹ უნქ მა	– შენ მიგყავარ მე
მუს	მეპ ¹ უნქ მა	– მას მივყავარ მე
მუს	მე ¹ უნქ სი	– მას მიჰყავხარ შენ
მუს	მე ¹ უნს თინა	– მას მიჰყავს ის

(მიდა) ლალა – წაღება

მა	მემილუ/, (ნ)	წინგი	„მე მიმაქვს წინგი“
სი	მეილუ/, (ნ)		
მუს	მეულუ/, (ნ)		
ჩქი	მემილუნა(ნ)//მემ,ლ,ნა(ნ)		
თქვა	მეილუნა(ნ)//მეილ,ნა(ნ)		
მუნეფ/ნს	მეულუნა(ნ)//მეულ,ნა(ნ)		

მეპ¹უნს — მიდეპ¹ონანქ — მიდეპ¹ონი
 მემილუ/ს — მიდებლანქ — მიდებლი

მიდეპ¹ონანქ — მოლეპ¹ონანქ
 მიდებლანქ, — მოლებლანქ,

მი¹ორს - მიყვარს

მა	მი ¹ ორს	მუ/მუნეფი	— მე მიყვარს ის, ისინი
სი	გი ¹ ორს	მუ/მუნეფი	
მუს	უ ¹ ორს	მუ/მუნეფი	
ჩქი	მი ¹ ორა(ნ)	მუ/მუნეფი	
თქვა	გი ¹ ორა(ნ)	მუ/მუნეფი	
მუნეფ/ნს	უ ¹ ორა(ნ)	თინა/თინეფი	

მა	მი ¹ ორქ	სი	— მე მიყვარხარ შენ
მა	მი ¹ ორთ	თქვა	მე მიყვარხართ თქვენ
ჩქი	მი ¹ ორთ	სი	ჩვენ გვიყვარხარ შენ
ჩქი	მი ¹ ორთ	თქვა	ჩვენ გვიყვარხართ თქვენ

სი	გი ¹ ორქ	მა	მუს	ვუ ¹ ორქ	მა
სი	გი ¹ ორთ	ჩქი	მუს	ვუ ¹ ორთ	ჩქი
თქვა	გი ¹ ორთ	მა	მუნეფ/ნს	ვუ ¹ ორქ	მა
თქვა	გი ¹ ორთ	ჩქი	მუნეფ/ნს	ვუ ¹ ორთ	ჩქი

მუს უ¹ორქ სი
 მუს უ¹ორთ თქვა
 მუნეფ/ნს უ¹ორთ სი
 მუნეფ/ნს უ¹ორთ თქვა

ისწავლეთ ეს ზმნები მყოფადში, წყვეტილსა და II კავშირებითში:

მი ¹ ორს	მა ¹ ოროფუაფ,	(ქ.)მე ¹ ოროფ,	(ქ.)მე ¹ ოროფას // ქიბ ¹ ოროფუე
მობ/პ ¹ ონს	ქ,მმეწონებ,	ქ,მმეწონ,	ქ,მმეწონას
მოკო(ნ)	მაკორინუაფუ/,	ქიბ/პკორინე	ქ,მმაკორინას// ქიბ/პკორინუე
მაჭუ(ნ)	მაჭვე//მაწყუნე	ქ,მაჭუ//მაწყუნე	მაჭუას//მაწყუნას
ბლურს	მარულე	დიბრულე	დიბრულე

შეადარეთ :

მა¹ოროფუაფ, – ქ,მა¹ოროფუაფ, – ქ,მე¹ოროფ, – ქ,მე¹ოროფას
იბკორინუა – მიბკორინუანქ – მიბკორინე – მიბკორინუე
მაჭვებუაფ, – ქ,მაჭვე – ქ,მაჭვ, – ქ,მაჭუას
მარულუაფ, – ქ,დმარულე – ქ,დმარულე – ქ,დმარულას

სავარჯიშო:

უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. ბმხირას გიხვადუნო შხვა ქიანეფმა ულა?-----
2. მიწკმა ართო გილურქ?-----
3. ასე სოიმა მეურქ?-----
4. სქანი ოსური/ქომონჯვი მერ¹უნსო?-----
5. მორწონსო გილულა?-----
6. გოჭყორდუნო მუთუნიმ ღალა?-----
7. გეკვიანებუნო ვაგზალმა ვარა აეროპორტმა ?-----

გადაიყვანეთ ზმნები მყოფადში, წყვეტილსა და კავშირებითში:

1. მა მეპ¹უნს ბალანა ბაბუმ ¹უჩა//¹უღემა.
2. ჩქი მეპუნა სტუდენტეფი ქუთეშიმა.
3. მუს მეპუნქ მა **ოხვამემა**.
4. ჩქი მემლუნანო ოჯკომალი მუნეფმა?
5. მუ მეილუ/, სამუშაშა?
6. მუს მეულუ/, **დიშქა**.
7. მუნეფ/ნს მოულუნა **ოჯნახ**.
8. სქან(ი) დაბადებაშ(ი) დღაშა ჩქიმ(ი) ოხოლასკირი//ოხორასკი-ლი მოპ¹უნს.
9. მის მე¹უნქ ჯარალუაშა?
10. მუს მო¹უნს მა¹ალე დიარაშა.

XXVIII.

ყოველდღიური საქმიანობა - ირდღერ(ი) საქმე

- ოჯმარეს ადრე ეთმოდირთუქო//ედირთუქო?
- ქო, ადრე მიჩქ ედგინა.
- მუს **საქვარენქ** (საქმიანობ)?
- ბაკაკალენქ, მითმობლოხოლექ//მითობლოხოლექ მაშნას დო სამუშა-შა მეურქ.
- ონდღეს მუს ორთუქ?
- ონდღეს იბ/ფსვანჯუქ.
- ონჯუას მუთ ირთუანქ//ეთმეირთუანქ ღუს?
- ონჯუას ტელევიზორს ვუჯინექ?
- გვიანო დ.თმინჯირუქო//ინჯირუქო?
- ქო, ძაამ გვიანს იმჯირუქ.
- სქან სქუალეფი ხოლო გვიანს ინჯირუნანო?
- ვარ, ინეფი ადრე ინჯირუნა, ვით სათის, ადრე აფუნა ეიოდგინა-ლი, სკოლაშა გილულა.

ისწავლეთ ახალი ზმნები:

ელვინა – ადვომა დოხუნა – დავჯდომა დონჯირა – დაწოლა

ეთმობდირთუქ	დ,თმობდოხოლუქ	იმჯირუქ
ეთმოღირთუქ	დ,თმოღოხოლუქ	ინჯირუქ
ეთმოღირთ,	დ,თმოღოხოლუ	ინჯირუ
ეთმობდირთუთ,	დ,თმობდოხოლუთ	იმჯირუთ
ეთმოღირთუთ,	დ,თმოღოხოლუთ	ინჯირუთ
ეთმოღირთუნა(ნ)	დ,თმოღოხოლუნა(ნ)	ინჯირუნა(ნ)

- ჭუმე ნამ სათის დინჯირუქ?
- ჭუმე უღურალეთ ადრე ქ.დიმჯირუქ დო **გოთანაშა(ნ)(გათენებამ-დე)** გებდირთუქ.
- სქანი ოსური მუ ბორჯის ეღირთ,?
- თინა ხოლო გოთანაშა ეღირთუ.
- უკულ სო ურთუ?
- მა ქიმთობდოხოლუქ ავტობუსის დო სამუშაშა მიდურქ, **ინა** ბა-ზარშა მიდურს.

მყოფადი:

გებდირთუქ	(ქ.) გებდოხოლუქ	(ქ.) დიმჯირუქ
გეღირთუქ	(ქ.) გეღოხოლუქ	(ქ.) დინჯირუქ
გეღირთუ(ნ)	(ქ.) გეღოხოლუ(ნ)	(ქ.) დინჯირუ(ნ)
გებდირთუთ	(ქ.) გებდოხოლუთ	(ქ.) დიმჯირუთ
გეღირთუთ	(ქ.) გეღოხოლუთ	(ქ.) დინჯირუთ
გეღირთ,ნა(ნ)	(ქ.) გეღოხოლ,ნა(ნ)	(ქ.) დინჯირ,ნა(ნ)

- ნამ სათის ეღირთი გოლა?
- გოლა ებდირთი **გოთანას**, ბრუო სათის.
- სქან ჯიმაქ მუ ბორჯის//დროს ეღირთ?
- ის დორუღაფა უ'ორს დო ვითაართი სათიშა ქოლურდ.
- მუ ბორჯის//დროს დინჯირ(ი) ღუმა?
- ღუმა ძამ გვიანო დიმჯირი, სერიშ პრიველი სათის. თიშენი რე ასე მარულუაფუნნი.

- მუ დროს იდი სამუშაშა?
- ჩხორო სათის გინობრთი, ქიმთობდოხოდი მაშნას დო ხუთი წუნ-თშა სამუშას ვორდი.
- უკული ქ.მკობდოხოდი ჩქიმ სტოლს დო მუბშენდი ონჯუაში ამ-შვი სათშა.

წყვეტილი:

გებდირთი	(ქ.) დობდოხოდი	(ქ.) დიმჯირი
გედირთი	(ქ.) დოდოხოდი	(ქ.) დინჯირი
გედირთ,		(ქ.) დოდოხოლუ
	(ქ.) დინჯირუ	
გებდირთით	(ქ.) დობდოხოდით	(ქ.) დიმჯირით
გედირთით	(ქ.) დოდოხოდით	(ქ.) დინჯირით
გედირთეს	(ქ.) დოდოხოდეს	(ქ.) დინჯირეს

ბრძანებითი:

- გედირთი(თ)! – ადექი(თ)!
- გეზოჯი(თ)! – აბრძანდი(თ)!
- ქ.დოდოხოდი(თ)! – დაჯექი/დასხედით!
- ქ.დოხოჯი(თ)! – დაბრძანდი(თ)!
- ქ.დინჯირი(თ)! – დაწექი(თ)!

- ნამ სათის ოკო დინჯირან ამდლა ბალანეფ/ნქ?
- ადრე ოკო დინჯირან, ჭუმე ოჭმარეს ადრე აფუნა ეიოდგინალი.
- ნამ სათის ოკო ედირთე ოჭუმარეს?
- ადრე ოკო ებდირთე, შქვით სათის, ბრელი საქვარი მილუ. ჩქიმ ქომონჯიქ ხოლო ადრე ოკო ედირთას, მუშენდა არძა ართო მეურთუ/.
- ნამ სათის ოკო რდე სამუშას?
- ჩხორო სათის თექ ოკო ვორდე.

II კავშირებითი:

გებდირთე	(ქ.) ღობღოხოდე	(ქ.) დიმჯირე
გედირთე	(ქ.) დოღოხოდე	(ქ.) დინჯირე
გედირთას	(ქ.) დოღოხოდას	(ქ.) დინჯირას
გებდირთათ	(ქ.) დობღოხოდათ	(ქ.) დიმჯირათ
გედირთათ	(ქ.) დოღოხოდათ	(ქ.) დინჯირათ
გედირთან(ი/,)	(ქ.) დოღოხოდან(ი/,)	(ქ.) დინჯირან(ი/,)

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. ნამ სათის ედირთი ამღლა?-----
2. მუ ბორჯის/დროს ოკო ედირთე ჭუმე?-----
3. ამღლა ადრე დინჯირუქო?-----
4. ნამ კაფეს დობღოხოდათ?-----
5. ქ. დოღოხოღუქო ჩქიმ(ი) ხასლას დიარას?-----
6. გოლა გვიანს//გვიანო დინჯირიო?-----

ტელეფონით საუბარი

- ალო, გირჩქილეთ!
- გამარჯება, ქიშილებენდა, გიორგის ქ. ღუძახით ტელეფონშა!
- გიორგი ვარე¹უღეს. მუ გინოფჩა?
- მა ირაკლი ვორექა, გიორგიშ(ი) ჯიმაკოჩი. ქუწით, დომრეკასნ!
- აუცილებერო, ჯგირო ორდათ!
- ჯგირო ზოჯუნდათ!

XXX.

ჩიება – თქმა, საუბარი

	აწმყო	მყოფადი
მა	იბ/ფრიებუქ „ვაძობ“	ქობ/ფთქუანქ
სი	იჩიებუქ	ქოთქუანქ
მუ	იჩიებუ(ნ)	ქოთქუანს
ჩქი	იბ/ფრიებუთ	ქობ/ფთქუანთ
თქვა	იჩიებუთ	ქოთქუანთ
მუნეფი	იჩიებუ/,ნა(ნ)	ქოთქუანა(ნ)

	წყვეტილი		II კავშირებითი
	ქობ/ფთქვი		ქობ/ფთქუე
	ქოთქვი		ქოთქუე
მუქ	ქოთქუ	მუქ	ქოთქუას
	ქობ/ფთქვით		ქობ/ფთქუათ
	ქოთქვით		ქოთქუათ
მუნეფ/ნქ	ქოთქვის//ქოთქვეს	მუნეფ/ნქ	ქოთქუან(ი)

	აწმყო	მყოფადი
მა	ვეჩიებუქ „ვეუბნები“	(ქ)უწინქ
სი	ეჩიებუქ	(ქ)უწინქ
მუ	ეჩიებუ(ნ)	(ქ)უწინს
ჩქი	ვეჩიებუთ	(ქ)უწინთ
თქვა	ეჩიებუთ	(ქ)უწინთ
მუნეფი	ეჩიებუ/,ნა(ნ)	(ქ)უწინა (ნ)

	წყვეტილი	II კავშირებითი
	(ქ)უწი	(ქ)უწუე
	(ქ)უწი	(ქ)უწუე
მუქ	(ქ)უწუ	(ქ)უწუას
	(ქ)უწით	(ქ)უწუათ
	(ქ)უწით	(ქ)უწუათ
მუნეფ/ნქ	(ქ)უწის//(ქ)უწუეს	(ქ)უწუან(ი)

წაკითხეთ წინადადებები:

1. მა იბ/ფჩიებუქ, ნამდა ჭუმე ტაროზი ი¹ინ(ი). სი მუს თქუანქ?
2. სი იჩიებუქ, ნამდა ჭითა ღვინს ვაშუნქ, ვარო?
3. ჩქ,ნი პრეზიდენტი იჩიებუქ, იფრელი ჯგერო ი¹ინია.
4. სტუდენტეფი იჩიებუნა, ნამდა ათე ლექტორიმ ლექციეფი ვა-მოწონან.
5. მუნეფ//მუნენქქ თქვის, ნამდა ვემნულა ლექციაშა.
6. გოლა ბთქვი, ნამდა ვამურქ-მაქ, მარა იშენ ქ,მობ/ფრთი.
7. ნინოქ თქუ, ნამდა გოლანერი აკოშაყარუაქ დამი საჭიროქ ი¹უა.
8. მა მოკო ბ/ფთქუენ, ნამდა ათე წინგი **დასურო** ჯგერი ჭარილი რენ.
9. ქოთქვი, მუ გოკონ,?

შეადართ:

1. მა შხირას ვურაგადუქ ჩქიმ სქუას, ნამდა ბრელი იკითხას,ნ.
2. ჭუმე ქოიწინქ, მუჟამს ოკო მორთენი.
3. იმენდი მილუ, ქომწინქ შეხვამლაფამ ბორჯის//დროს.
4. მუნეფი ქოიწინა ირფელს//იფრელს ათე ამბეში მუკი-მუკი.
5. გიორგიქ ქომიწუ ათე ჯარალუაშ გურშენი. მა უწი, ნამდა უღურალეთ ქიმბ/ფშინ.
6. მა ქოიწი სი, ნამდა ჭუმე ვაბ/ფჩოდუნი.
7. ნინოქ გიწუო, ნამდა ჭუმე შეხვადუქინ?
8. ქიშილებენდა, ქუწი დიასქანს, ქუმორთიშო!
9. მარინა, ქუწი ლევანს, დომრეკას,ნ.
10. მა მიწის მუნეფ/ნქ, ნამდა ქომჯინენა//ქომჯინედეს გვერდ სა-თის.
11. მა მოკო ქოიწუათ,ნ, ნამდა დამი კმაყოფილი ვორექ თქვანწკ,მა შეხვალამათ.
12. თქვა შეილებუნა ქომწუათ მართალი.
13. სი ოკო ქომიწუე, მუჟამს რექ თავისფალი.
14. სტუდენტეფ/ნქ უწის რექტორს, ნამდა მუნეფი კმაყოფილეფი რდეს ათე პროგრამათ,ნ.

15. ქომიწი, მუ გოკონი/?
16. მუ მორწონს,ნ ქომ,წინქლა, ქიმერჩანქ ფარას ღო ქი¹ილი.
17. მაროქ მიწუ, ბზათ ვორექია.
18. ჩქი უწით ბალანეფს, ნამდა საჩუქარეფს მოვუღანდით,ნ.

გაიმეორე სიტყვები და უპასუხე შეკითხვებს:

1. მის მეჩი სქანი ბაშლაყ. ?-----
2. მის უწი “გამარჯება”?-----
3. მის მეხვარი ჟაშხას//ჟეშხას?-----
4. მის უ¹ილი ათე ჯანჯუხეფი?-----
5. მის ურეკი ოჭმარეს?-----
6. მის შეხვალი გოლა?-----
7. მის ოძირი სქანი ელ, -მოლ, ? -----

8. ქ.მგეწონუო მოჭყულუქ. ?-----
9. მიქ გი¹ონ, დიარაშა?-----
10. სი მილიო ათე ღიშქა?-----
11. მიქ მიღ, ათე ფონხალი?-----

XXX.

მუ მუკოქუნს? - რა გაცვია?

აწმყო	მყოფალი	წვეტილი
მა მუკოქუნს (კაბა)	მა მუკმაქვენუაფუ/.	მა მუკოქუნდუ/.
სი მუკოქუნს	სი მუკგაქვენუაფუ/.	სი მუკოქუნდუ/.
მუს მუკაქუნს	მუს მუკაქვენუაფუ/.	მუს მუკაქუნდუ/.
ჩქი მუკოქუნა(ნ)	ჩქი მუკმაქვენუაფნა	ჩქი მუკოქუნდეს
თქვა მუკოქუნა(ნ)	თქვა მუკგაქვენუაფნა(ნ)	თქვა მუკოქუნდეს
მუნეფს მუკაქუნა(ნ)	მუნეფს მუკაქვენუაფნა(ნ)	მუნეფს მუკაქუნდეს

მუ გეგორთუ? - რა გახურავს?

აწმყო	მყოფადი	წყვეტილი
მა გიმორთუ//,(6)(ქუდი)	მა გიმართუშუაფუ//,	მა გიმორთუდუ//,
სი გიგორთუ//,(6)	სი გიგართუშუაფუ//,	სი გიგორთუდუ//,
მუს გიორთუ//,(6)	მუს გიართუშუაფუ//,	მუს გიორთუდუ//,
ჩქი გიმორთუ//,ნა(6)	ჩქი გიმართუშუაფ,ნა	ჩქი გიმორთუდეს
თქვა გიგორთუ//,ნა(6)	თქვა გიგართუშუაფ,ნა	თქვა გიგორთუდეს
მუნეფს გიორთუ//,ნა	მუნეფს გიართუშუაფ,ნა	მუნეფს გიორთუდეს

მუ გეგობუ? - რა გიკეთია?/გაბნევა?

აწმყო	მყოფადი	წყვეტილი
მა გიმობუ//,(6)(სათი)მა	გიმაბუნუაფუ//,(6)	მა გიმობუდუ//,
სი გიგობუ//,(6)	სი გიგაბუნუაფუ//,(6)	სი გიგობუდუ//,
მუს გიობუ//,(6)	მუს გიაბუნუაფუ//,(6)	მუს გიობუდუ//,
ჩქი გიმობუ//,ნა(6)	ჩქი გიმაბუნუაფნა(6)	ჩქი გიმობუ//,დეს
თქვა გიგობუ//,ნა(6)	თქვა გიგაბუნუაფნა(6)	თქვა გიგობუ//,დეს
მუნეფს გიობუ//,ნა(6)	მუნეფს გიაბუნუაფნა(6)	მუნეფს გიობუ//,დეს

წაიკითხეთ დიალოგები:

- მუ მუკგოქუნს?
- ახალი ღართი (ჩოსა) მუკგოქუნს.
- გოლა მუ მუკგოქუნდუ?
- გოლა ნაბადი მუკგოქუნდუ.
- ჭუმე მუ მუკგაქვენუაფუ//,?
- ჭუმე ჩე კიტელი მუკმაქვენუაფუ//,.
- ლევანი, მუ გიგობუ//, ხეს?
- სათი გიმობუ//,.
- გოლა გიგობუ//,დუო სათი?
- ვარი, გოლა სათი ვეგობუ//,დუ.
- ჭუმე გიგაბუნუაფ,ნო სათი?
- ქო, ჭუმე გიმაბუნუაფუ//,.

ისწავლე ფერები:

- ჩე – თეთრი
- ჭითა – წითელი
- უჩა – შავი
- ცაშფერი – ცისფერი
- წვანე, დოლოშფერი – მწვანე, მდელოსფერი
- ყვინთელი/წვინთელი – ყვითელი
- იაშფერი – იისფერი
- ვარდიშფერი – ვარდისფერი
- ტუტაშფერი – ნაცრისფერი
- კარინი – ყავისფერი
- მონჭირელი ცაშფერი – მუქი ლურჯი (ცისფერი)
- ღვინიშფერი – ღვინისფერი
- ჭერჭე – ჭრელი
- მწვანე/წწვანე/რწვანე – მწვანე
- ჯღარი/ჟღარი – ჟღალი

ისწავლე ახალი სიტყვები:

ადამიანის სხეულის ნაწილები

ღუდი – თავი	ლიკვი – მუშტი
თუმა – თმა	კითი – თითი
¹ უჯი – ყური	ჩან(ჩ) კითი – ცერი
თოლი – თვალი	შქა კითი – შუა თითი
წარი – წარბი	ქვარა – მუცელი
ჩხვინდი – ცხვირი	ხასილა – გვერდი
ღვანწკი – ლოყა, ღაწვი	გიოხვენჯი – საჯღომი
პიჯი – პირი	ჩუპა – ჭიბი
კიბირი – კბილი	კიდირი – მკერდი
ნინა – ენა	ღუ ¹ ი – იდაყვი
კისერი – კისერი, ყელი	მანჯა – მავა
ქინდირი – ქელი	გური – გული
ხე – ხელი	ჩხონჩხი – ღვიძლი
კუნხი – ფეხი	ფიჟვი – ფილტვი
ქური – ქუსლი	

წაკითხე ტექსტი და აღწერე შენი ოთახი:

გიორგიმ ოთახ,

თენა რე გიორგიმ სამუშა ოთახი. ოთახ,ს დგ, ართი სტოლი დო მუხ,მარენი სკამი. სტოლს გილადგ, კომპიუტერი დო ობეშტალი მონწყილობა. კუნთხუს კანოდგ, შკაფი. შკაფის მითოდ, წინგეფი, ქალარდეფი, რუჩკეფი დო კარანდაშეფი. კიდალას მუკობ, სურათეფი დო ნახანტეფი.

ოთახ,ს დგ, ჟირი კრესლო დო ართი ატამანკა. პროლს გერჩ, სქვამი ნონი. სტოლს გილასორგ, ქარლადიმ ფურცელეფი.

გიორგი მუკოხე სტოლს. მუს მამ, უჩა შალღვარი//ძიქვა დო ჩე საროჩკა, კისერს გიობ, გასტუკი. თინა მუშენს.

ახალი სიტყვები:

ჭარუ/, „წერია“	ჭარუდ, „ეწერა“
მუკობუ/, „კილია“	მუკობუდ, „ეკილა“
გერჩუ/, „აფენია“	გერჩ,დ, „ეფინა“
გილასორგუ/,„ყრია“	გილასორგ,დ, „ეყარა“
გეძუ/, „დევს“	გეძ,დ, „ილო“

იჭარუაფ, „ეწერება“, „დაწერილი იქნება“
მუკაბ(ვ)ენუაფუ „ეკილება“, „დაკილებული იქნება“
გიარჩვენუაფუ „ეფინება“, „დაფენილი იქნება“
გილასორგუაფ, „ეყრება“, „დაყრილი იქნება“
გიძვენუ „ილება“, „დადებული იქნება“

სავარჯიშოები:

უპასუხეთ შეკითხვებს:

1. მუ მუკგოქუნს?-----
2. მუ მუკაქუნს მუს?-----
3. გოლა მუ მუკგოქუნდლ//,? -----

4. მუს მუ მუკაქუნდუ//?-----
5. ჭუმეშგელანი მუ მუკაქვენუაფუ//?-----
6. მუ მუკაქვენუაფუ/, ნინოს დიარას?-----
7. მუ გიგობუ//, ხეს?-----
8. მუ გიობუ//, მუს კისერს?-----
9. გოლაწო(ხ) გიგობულუო სათი?-----
10. ნინოს ეუბულუო (ეკეთა) აჩკეფი?-----
11. ჭუმე გიგაბუნუაფ,ნო ცეპი?-----

მუ ეგობუ? – რა გიკეთათ?

შენიშვნა:

სათვალის, ლაგამის, ნილბის შემთხვევაში იხმარება ზმნა ედვალა „გაკეთება, ამოდება (რალაცის)“.

	აწმყო	მყოფადი	წყვეტილი=უწყვეტელი
მა	ემიდ,(ხ)(სათვალე)	ემადვენუაფუ/(ხ)	ემიდ,დ,
სი	ეგიდ,(ხ)	ეგადვენუაფუ/(ხ)	ეგიდ,დ,
მუს	ეუბ,(ხ)	ეაბვენუაფუ/	ეუბ,დ,
ჩქი	ემიდ,ნა(ხ)	ემადვენუაფუნა(ხ)	ემიდ,დეს
თქვა	ეგიდ,ნა(ხ)	ეგადვენუაფუნა(ხ)	ეგიდ,დეს
მუნეფს	ეუბ,ნა(ხ)	ეაბვენუაფუნა(ხ)	ეუბ,დეს

XXXI.

I თურმეობითი
მუ მილოლაძე? – რა მიქნია?

მა დომ.გურუაფუ/, აფხანაკმა მარგალური.

აწმყო-მყოფადი	წვევტილი	I თურმეობითი
(დო)ბჭარუნქ.	(დო)ბჭარი	(დო)მ,ჭარ,
ბკითხულენქ-წებკითხენქ.	წებკითხი	(წა)მ,კითხირ,
(ქო)ბთქუანქ.	(ქო)ბთქვი	(ქო)მ,თქუალ,
(ქი)მუბშენქ.	(ქი)მუბშე	(ქო)მ,მუშებ,
ბგურაფულენქ-(ქი)დიბგურუანქ.	(ქი)ბგურე	(ქ,)დომ.გურუაფ.
(გ.)ვაკეთენქ.	(გ.)ვაკეთი	(გა)მ,კეთებ,
(ა)ვაშენენქ.	(ა)ვაშენი	(ა)მ,შენებ,
(დო)ბრეკ,ნქ.	(დო)ბრეკი	(დო)მ,რეკ,
(ო)ბჭკომუნქ.	(ო)ბჭკომი	(ო)მ,ჭკომ,
(გე)ფშუნქ.	(გე)ფშვი	(გე)მ,შუმ,
(ქო)უჯინექ.	(ქო)უჯინი	(ქო)მ,ჯინუ
(ქო)ურჩქილექ.	(ქო)ურჩქილი	(ქო)მ,რჩქილუ
(ქ.)დიბჭყანქ.	(ქ.)დიბჭყი	(ქ,)დომ,ჭყაფ.
(გუ)ვათენქ.	(გუ)ვათე	(გა)მ,თებ,

შენიშვნა: სენაკურ კილოკავში , ირაციონალური ხმოვნის ნაც-კლად ყველა დასახელებულ ზმნაში იქნება ი/უ ხმოვანი.

წაკითხეთ დიალოგი:

- დოჭარიო დავალება?
- ვამ,ჭარ.
- ქ,დიგურეო ვაკვეთილი?

- ვადომ, გურუაფ.
- სი მირეკო გოლა?
- ვარ, მა ვამ, რეკ.
- მა დლას ვამიძუშებ, ¹ვანას. სი?
- ქო, მა მიძუშებ.
- მა დლას ვამ, ჭკომ, ელარჯი. სი?
- ქო, მა მიჭკომ.
- სი დლას გაიკეთებ, ნო გებჟალია ¹ვალი?
- ვარ, მა დლას ვამ, კეთებ, გებჟალია ¹ვალი.

**თურმეობითის ფუნქციას ასრულებს: მიმღეობა+”ქონა” ზმნა
მიმღეობა + “ყოფნა” ზმნა**

კითხირებულ(ი) მაფ, // მა¹ი – წაკითხული მაქვს // მექნება
ძირაფილ(ი) მაფ, // მა¹ი – ნანახი მაქვს // მექნება
ჭარილ(ი) მაფ, // მა¹ი – დაწერილი მაქვს // მექნება
მუკოქუნელ(ი) ვორექ, // იბიქ – ჩაცმული ვარ // ვიქნები
მო¹უნაფილ(ი) მაფ, // მა¹ი – მოყვანილი მყავს // მეყოლება
ულირ(ი) რე // ი¹ი – წასული არის // იქნება
კილერ(ი) რე // ი¹ი – დაკეტილი არის // იქნება
ლოჭყაფილ(ი) მაფ, // მა¹ი – დაწყებული მაქვს // მექნება

სავარჯიშო:

ჩასვით იგივე ზმნები I თურმეობითში:

1. ღოჭართო დავალემა? ვარ, _____
2. ქ, დიგურეო გაკვეთილი? ვარ, _____
3. გაკვეთილი ვადოიგურუაფ, ნანო? ვარ, _____
4. სი მირეკო გოლა? ვარ, _____
5. გოლა ბრელი ღვინი გეშვიო? ვარ, ღვინი _____
ონტკა ბშვი.
6. მა დლას ვა _____ ილორს.

7. მა დღას ვა _____ ”ოჯალეში”
8. დღას _____ სი ელარჯი? ვარ, დღას ვა _____ ელარჯი.
9. ქოიქ,ნო, _____ დავალეა დო ვაბშუდუ.
10. სი ახალ 1-ედე ნო _____, ნინოქ მიწუ.
11. მუს, თურმე, სუმ სათის _____ შეხვალამა პრეზიდენტწკ,მა.
12. დღას ქ,დუგურუაფ,ნო ნინოს გაკვეთილი ჯგვირო? ვარ, დღას

აწმყო-მყოფადი

წვეტილი I თურმეობითი

ვორექ „ვარ“	იპიქ	ვორდი	პ'ოფექ
მე(ვ)ურქ „მივდივარ“	მიდურქ	მიდაფრთი	მიდამრთუ/,მუ/,
ვირთუქ „ვებრუნდები“	დიბრთუქ,	დიბრთი	დომ,რთინ,
ბშურდუქ „ვიდლები“	დობშურდუქ	დობშურდი	დობ,შულადექ.
ვოხვარუქ „ვეხმარები“	ქიმ,ვეხვარებუქ,	ქიმ,ვეხვარი	ქ,მემხვარებუ/,
ვეთანხმებუქ „ვეთანხმები“	დავეთანხმებუქ,	დევეთანხმი	დაბთანხმებუქ
შითმებხვადუქ „ვხვდები“	ქ,შებხვადუქ,	ქ,შებხვადი	ქ,შებხვალამუქ

მა პ'ოფექ//პოფერექ – მე ვყოფილვარ

მა ქ,შებხვალამუქ, მა¹ალეს – მე შეხვდვარივარ მეგობარს.

მყოფადი – ხოლმეობითი

დობჭარუნქ	–	დობჭარუნდი/თ დოჭარუნდი/თ დოჭარუნდ./ეს
ქიშებხვადუქ	–	ქ,შებხვადუდი/თ ქ,შებხვადუდი/თ ქ,შებხვადუდუ/ეს
იპ(1) იქი	–	იპიიდი
მიდურქ	–	მიდეფში//მიდოურდი

XXXII.

II თურმეობითი, III პირობითი

მუ მილოლაბუდუ? – რა მექნა?

მუ მილოლაბუდუკო? – რა (რომ) უნდა მექნა?

წყვეტილი	II თურმეობითი	III პირობითი
მა ღობჳარი წეპკითხი	მა ღომიჭარულუ წამკითხირებუდკო(ნ,)	მა ღომჭარუდკო(ნ,) წამკითხირებუდუ
ქოფთქვი	ქომთქუალულუ	ქომთქუალუდკო(ნ,)
ქიმუფშე	ქომმუშებულუ	ქომმუშებუდკო(ნ,)
ქიპიდი	ქომ ¹ იდირულუ	ქომ ¹ იდირუდკო(ნ,)
ქ.ღობგურე	ქ.ღომგურუაფულუ	ქ.ღომგურუაფუდკო(ნ,)
ქ.ღვოგურე	ქუღომგურუაფულუ	ქუღომგურუაფუდკო(ნ,)
გავაკეთი	გამკეთებულუ	გამკეთებუდკო(ნ,)
ავაშენი	ამშენებულუ	ამშენებუდკო(ნ,)
ღოვზრეკი	ღომრეკულუ	ღომრეკუდკო(ნ,)
ოპჭკომი	ომჭკომულუ	ომჭკომუდკო(ნ,)
გემშევი	გემშუმულუ	გემშუმუდკო(ნ,)
ქუჯინი	ქომჯინულუ	ქომჯინუდკო(ნ,)
ქურჩქილი	ქომრჩქილულუ	ქომრჩქილუდკო(ნ,)
ქ.ღიპჭყი	ქ.ღომჭყაფულუ	ქ.ღომჭყაფუდკო(ნ,)

წაკითხეთ წინადადებები:

1. მა მოკოდ, ღომჭარუდკო დავალეხან, მარა ვაბხოდუდ.
2. მოკოდ, ქომ¹იდირუდკო სქანო ვარდეფინ, მარა ფარა ვამლუდ.
3. მოკოდ, ოიჭკომულუკო ჩქიმ(ი) კეთებული სადილინ.
4. მოკოდ, ეკას ქ.ღუმგურუაფუდკო ფრანგული ნინან, მარა მუს ვა მოწონს თე ნინა.

5. მოკოდ, გეგ, მომჩამუდკო ჩქიმ(ი) მაშნან, მარა ვაგ, მამჩინ,.
6. გ, ნობჭყვიდი, ადრე ქ, დომჭყაფუდუკო გაკვეთილინ,.
7. შემ, ლებუდ, გამ, თებუდკო ათე წინგიშ(ი) კითხირი ამლან, მარა გ, ნობჭყვიდი, ტელევიზორმა ქომჯინუდუკონ,.
8. ვეშემლებუდ, ქ, დომგურუაფუდკო ათე გაკვეთილინ,.
9. მილამუდ, წამკითხირუდკო ათე სტატიან, მარა შულადირი ვორდი დო ვამაკითხირ,.
10. მიდაბრთი ბაზარმა ქომ¹იდირუდკო ხილინ,.
11. კინომა მიდაბრთი ქომჯინუდკო ახალ ფილმშან,.
12. ქიპიდი არვანი(ქვასანაყი), სუნელი დომკაკუდკონ, (დამენაყა).
13. ამლდა ოკო მიშუშუდკო წამალი, მარა გ, მოჭყორ, დ,.
14. ამლდარშო(დღეისთვის) ჩქი ოკო წამკითხირ, დესკო ახალი არიკი.
15. მუს ოკო ქ, მულალუდკო ახალი გაზეთეფი.
16. თქვა ოკო დოიჭარ, დესკო ათე სავარჯიშო!
17. ნიტე ქოიჯინუდკო ათე გადაცემაშა!
18. ეგება ქოიშუშებუდკო ჩქინ(ი) ორგანიზაციას!
19. მა დომჭარუდკო ლექსინ, აუცილებერო წაიკითხენდი.
20. გეიშუშუდკო ღვინინ, უმოს ჯგირ ხასიათის ი¹იდი.
21. ჩქიმდა(ჩემთვის) დოირეკუდუკონ, აუცილებერო ქ, მიბში.
22. მუს ქოუშუშებუდკო უმოს ჯგირონ, პრემიას მიღენდ,.
23. მა კმაცოფილი იპ¹იდი, თქვა უჯგუშო ქოიგურუაფედესკონ,.
24. ჯგირი ი¹იდ, ივანობაშა დამიმთავრებუდკო პროექტინ,.
25. ათე გაზეთი მა ქომლუდკონ, წებკითხენდი.
26. მაშ, ნა ქოპუნდუკონ, აუცილებერო ქ, მიბში.
27. ჩქიმ(ი) სათი გეგმუჩამუდ, დიაჩქიმს,.
28. ნათიას ქოუძირუდ, ბებმუში.

წყვეტილი**II თურმეობითი****III პირობითი**

ვორდი „ვიყავი“	პოფერედი	(ქო)პოფერედკო(ნ.)
მიდაფრთი „წაველი“	მიდამირთუმულუ	მიდამირთუმულკო(ნ.)
ღიბრთი „დავბრუნდი“	ღობრთელედი	ღობრთედკო(ნ.)
ქ.ღობსქიდი „დავრჩი“	ღოფსქილადედი	ქ.ღობსქილადეკო(ნ.)
ღობშური „დავიღალე“	ღოფშულადედი	ღობშულადეკო(ნ.)

ქ.მკეხვარი „დავეხმარე“	ქემემხვარებულუ	ქ.მომხვარებულკო(ნ.)
ღ.ვატყობი „დავეძალე“	ღომტყობინულუ	ღობტყობინედიკო(ნ.)
ქ.ღვეთანხმი „დავეთანხმე“	ქ.ღავთანხმებულდი	(ქ.)ღაბთანხმებედიკო(ნ.)
ქ.შებხვადი „შეხვხვდი“	ქ.შებხვალამული	(ქ.)შებხვალამულკო(ნ.)

წაკითხეთ წინადადებები:

1. მა ბოლოშა ქ.ღობსქილადეკო შაყარუას,ნ., აღბათ ქ.შერხვა-დედი.
2. სი 1უდეშა მუშ დროს ღორთინულუკონ, კინოშა მიდეფშით.
3. მუს 1უდეშა შქვით სათის ღურთინულკონ, ქომირუნლუ ნინოს.
4. კინო ქულღჳყაფელუკო ზუსტას ჩხორო სათის,ნ., ველ.მეგვიანე-ბუდეს 1უდეშა.
5. გაკვეთილი გათებედკო ვით სათის,ნ., ქ.მიფში კონფერენციაშა.
6. ჯგირი ი1ილუ, კონცერტი გაგრძელებედკო უმოს, მეტ, ხანს,ნ.,.
7. მა სქანდე გური ქუმობრთუმულუკონ, იწკ.მა ვაირეკუნდი.
8. ოკო ქ.ღობსქილადედიკო რუსეთის ხოლო ჟირ მარას, მარა სასწრაფო ქადარდი მიბდი დო ღიბრთი საქორთუოშა.
9. მოკოდ, ვაბშულადედიკო სამუშას,ნ., მარა იშენ(ით) ღობშური.
10. გინობჳყვიდი, ღომტყობინულკო 1უდეს,ნ.,.
11. გოლა ოკო მემხვარებულკო ჩქიმ, მა1ალეშა, მარა ვამორთ,.
12. მოკოდ, ქომჯინულკო თქვანდა დო ართო მიდამ,რთუმულესკო კინოშან, მარა კინო იჳყაფულუ ბრუოს დო დემეგვიან,.
13. მოკოდ, ქ.შერხვალამულიკო გოლან, მარა ვამარეკ,.

14. მა შემღებულუ ქ.დობსქილადედკო ამერიკას სუმ თუთას, მარა ბრელ(ი) საქმე მილულ, ქართის ღო ათემენ, დიბრთი ართი თუთაშა.
15. მილაპულ, მიდაბრთიკო ინლოეთიშან, მარა ქ.გებგი, მანგარი სინჩხე რენია ზარხულს ღო ვებდი.
16. ძალამს მოკოდ, ქ.ვორდიკო სქან, დაბადებაშ დლას,ნ, მარა ლეხი ვორდი ღო ვამმართ.
17. სი ქომბირუდიკონ, მა აუცილებერო ქოიწინდი//ქოიწოლენდი ათე შაყარუშ, ამბეს.
18. მა ქ.მომხვარებულკო თამაზიშან, თინა უჯგუშო დოჭარუნდუ დავალებას.

XXXIII.

IV სერიის ფორმები ქართულიგან განსხვავებით მეგრულს მოეპოვება და ძალიან გავრცელებულია. ის ემყარება აწმყოს ფორმებს და თურმეობითია.

- ნოვჭარუექ – ვწერდი თურმე, ნოჭარუე – წერდა თურმე
 ნოვხანტუექ – ვხატავდი თურმე, ნოხანტუე – ხატავდა თურმე
 ნოვ'ოროფუექ – ვუყვარდი თურმე, ნო'ოროფუე – უყვარდა თურმე
 (დასავლური დიალექტების მიხედვით: ნაყვარება)
 ნოლინუე – მიდიოდა თურმე (მინავალა – დიალექტური ფორმა)

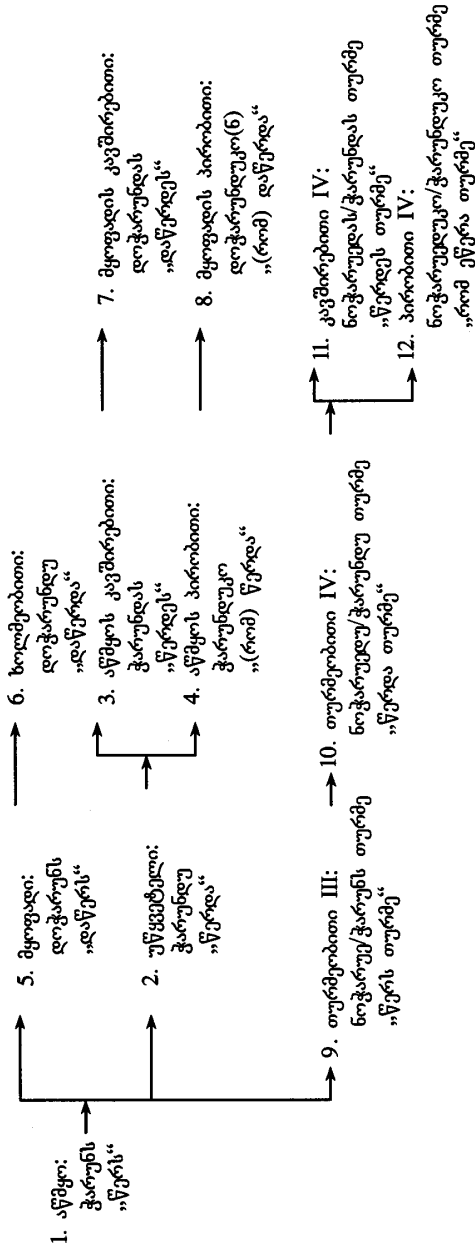
წაიკითხეთ წინადადებები:

1. გოლა თელ დლას ნოჭარუე ღო ამდლა შულადირ(ი) რდუ.
2. ბესოს ათე ძლაფი ნო'ოროფუე ღო თიმ გურშენი უ'ვილუ დუდი.
3. ასე ქიმებხვადი ნამდა, ვანობჩქვე მა თე კოჩი.
4. თე მახანტალი ნოშქერით (ნახშირი) ნოხანტუე ირიათო.
5. ნთელ სერს ნობირუენა გოლაწო ღო ხონარი აფუ ულირი, ვაჩიებინე.
6. მა ვავორდიკონ გურამი გინო'ოთამუე ირფრელს 'უდეშე.
7. სი ვარდიკონი თეა ნოლინუე სერით აფხანაგეფშა.

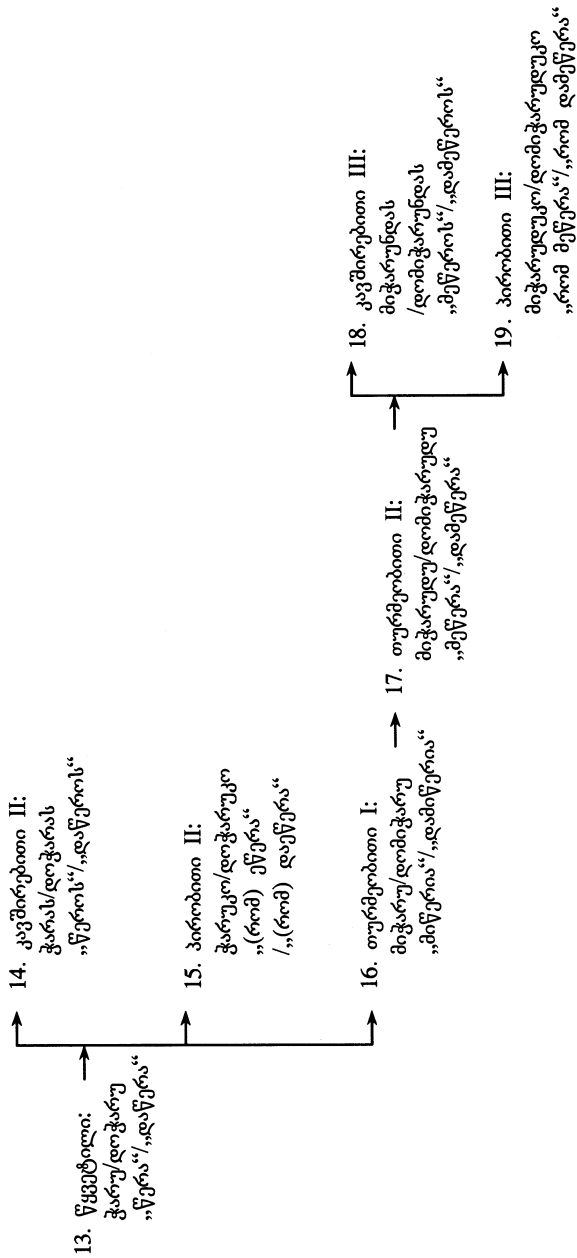
ძირითად და ნაწარმოებ მშპკრებითა სამართო სქემა

(ამოღებულია მ. მარგველაშვილის საკანდიდატო დისერტაციიდან „მწერეთა წარმოება მგერულში“, თბ., 1982)

I. აწმყოს თემა

II. წყვეტილის თემა

მეგრულ – ქართული ლექსიკონი

(მეგრულის პრაქტიკული კურსის მიხედვით)

ს

აბარწა – აივანი	ანწი – აწი
აღრას//არდას – ადრე	აპრილი – აპრილი
აღრეზი (адрец) – მისამართი	არაბა – ურემი
ათენა – ეს	არგუსო – აგვისტო
(ა)თეშენი – (ა)მიტომ	ართი – ერთი
ათეშ გურშენი – ამის გულისთვის,	ართო – ერთად
ამის გამო, ამიტომ	არიკი – ზღაპარი, არაკი
აკართუს – შესაყარში	არტაჟი (УТаж)//სართული –სართული
აკოსერილს//აკოსერელს –	არტაჟიანი – სართულიანი
შებინდებისას	ასე – ახლა
აკოშაყარუა – შეგროვება, თავმოყრა	ასერდე – ახლახან
ალიჩა – ალუჩა	ატამა – ატამი
ამარ//ამარი – აგერ	ატამანკა – დივანი
ამარ-ემერი – აქა-იქ	აუცილებერო – აუცილებლად
ამდლა – დღეს	აქილე – ცოტა აქეთ
ამდლარი – დღევანდელი	აშალაფა – შუაში ჩავარდნა
ამშვი – ექვსი	აშო – აქეთ
ამშოში –ექვსასი	ახალი – ახალი, ახალგაზრდა
ანთასი – ათასი	ახალწანა – ახალი წელი
ანტკეცი – ანკესი	

ბ

ბაბა – მამა	ბია – კომში, ბია
ბაბუ – ბაბუა	ბირა – (სი)მღერა
ბართვი – ბუჩქი	ბიძია – ბიძა
ბალანა – ბავშვი	ბიძისკ/ქუა – ბიძაშვილი
ბალანამი – ბავშვიანი	ბკითხულენდი – ვკითხულობდი
ბები – ბებია	ბკითხულენქ – ვკითხულობ

ბლა¹აფენდით – ვთამაშობდით
ბონუა – დაბანა
ბორია – ქარი
ბორო – სულელი, შტერი
ბორჯი – დრო
ბოში – ბიჭი
ბული – ბალი
ბჟა – 1. მზე; 2. რძე
ბჟადაალუ/, – დასავლეთი
ბჟაიოლუ/, – აღმოსავლეთი
ბჟაიოლს – აღმოსავლეთით

ბრელი – ბევრი
ბრუო – რვა
ბრუოში – რვაასი
ბშუ/, – მასსოვს
ბშქირენს – მშია
ბცხოვრენდი – ვცხოვრობდი
ბცხოვრენქ – ვცხოვრობ
ბჭარუნდი – ვწერდი
ბჭარუნქ – ვწერ
ბ/პჭოფუნთ – ვიჭერთ

გ

გათხილი//გათხირი – გათხოვილი
გალე – გარეთ
გამარჯება! – გამარჯობა!
გამორსება – გასინჯვა
გაქით¹ონუ – გამოიყვანა ქვემოდან
გაჭირება – გაჭირვება
გაჭუ – გტკივა
გაჭირებული – გაჭირვებული,
საწყალი
გახოლეს – გეახლნენ
გებუნაფა – დაბნევა (საათის)
გეგმაფრთი – ჩავედი
გეგმოფრთი – გამოვედი
გეგმულუ//გეგმურქ – გავალ
გეგნილასეს – გადაირივნენ
გეგნიშქიორულუ – გადაიქროლებდა
გედირთი(თ) – ადექი(თ)!
გეზოჯი(თ)! – აბრძანდი(თ)!
გეთუ – დამთავრდა, დასრულდა
გემნოფრთი – შემოვედი
გემუანი – გემრიელი
გერგობა თუთა – გიორგობის თვე
(ნოემბერი)

გერთუმალა – დახურვა (თავზე)
გერინა – ღვომა
გელანი – ზეგ
გელანშო(თ) – ზეგისთვის
გეშვი(თ)!//შვი(თ)! – დალიე(თ)//
სვი(თ)!
გეშურქ//გეშულუ/, – ავალ
გეძუ/, – დევს
გეხარი! – გაიხარი!
გეხუნა – (და)ჯდომა(რალაცაზე ზედ)
გვალო – ძალიან, მთლიანად, სულ
გვერდი – ნახევარი
გვიანს – გვიან
გია¹უნეს – გაუყვნენ
გილარდ, – იდგა(ქუჩაში)
გილაფრთი – დავდიოდი //ვიარე
გილულუ//გ.ლოურქ//გილურქ –
დავდივარ
გიმე – ქვევით
გიმებლენქ//გიმურქ – ჩამოვალ
გიმებლი – ჩამოვედი
გიმელი! – ჩადი!

გიმიბლი – გაკვედი
 გიმორთუ – მახურავს
 გიმულუ//გ.მულუ//გიმურქ//
 გ.მოურქ – ჩავლივარ
 გინართუს – გადასახვევში
 გინი//გენი – ხბო
 გინიბლენქ – გადავალ
 გინილი! – გადადი!
 გინიჭვემუანა – წვიმის გადაღებას
 ელოდებიან
 გინმულუ//გინმურქ//გ.ნოურქ//
 გინულუ – გადავლივარ
 (რალაცაზე)
 გინოსლონგირი – გადაშლილი,
 გაშლილი
 გინოფრთი – გადაკვედი
 გინოფურიინუნდეს –
 გადაფრინდებოდნენ
 გინძას – გრძლად
 გინძე//გირძე//გ.ნძე//გ.რძე – გრძელი
 გიოხვენჯი – საჯდომი
 გიშალს – გასასვლელში
 გიშმეჭვიტინანდუ – იჭვირიტებოდა
 გიშმულუ//გიშურქ//გ.შოურქ –
 გამოვდივარ
 გიშულირი – გაზაფხული
 გიცადლუქ – დარჩები, დაელოდები
 გიხვალუნო – გიხდება (გიწევს
 წასვლა)

გლახა – ცუდი
 გლახათ/ს – ცუდად, (გლახათ
 ვორექ – ცუდად ვარ)
 გობრჩქინდუქ – გავეჩნდები
 გოთანა – განთიადი
 გოთანაშა(ხ) – გათენებადმდე
 გოთხოზინი – შემორბენა, გარშემო
 შემოვლა
 გოთხოზულუ – უვლიდა გარშემო,
 შემოურბენდა
 გომორძგვილი – გამარჯვებული
 გორუა – ძებნა, მოძებნა
 გოტება – გაშვება
 გოფაჩეს – გაშალეს
 გოლა – გუშინ
 გოლანერი – გუშინდელი
 გოლაწო//გოლაწოხ – გუშინწინ
 გოლაწო(ხო)ნერი – გუშინწინდელი
 გოწოს – შარშან
 გულება – სეირნობა
 გურაფა – სწავლა
 გური – გული
 გურმულირი – გულმოსული,
 გაბრაზებული
 გუტუ – გაუშვა
 გათხოუნა – რალაცის ქვეშ დაჯდომა
 გამა თუთა – ოქტომბერი
 გამოჭყორდუ/, – დამავიწყდა
 გამულუ//გ.მურქ – ჩავალ

ღ

დაბადებაშ დლა – დაბადების დღე
 დადი – ბებია
 დადიამ – დადიანის
 დამორჩილი – შემოდგომა

დაპეიყება – დაპატიყება
 დასურო – მართლაც
 დასქუა//დასკუა – დისშვილი
 დახუნალი – დასაჯდომი

დგუ/, – დგას
 დებაბდი – დავიბადე
 დეი – დეიდა
 დეიდასკ/ქუა – დეიდაშვილი
 დიამუში – დელამისი
 დიანთილი – დელამთილი, სიდედრი
 დიარა – ქორწილი, სუფრა, “ძოვება”
 დიასკ/ქანი – დელაშენი
 დიაჩქიმი – დელაჩქიმი
 დიდა – დელა
 დიდა დო მუმა – დედ-მამა (დელა
 და მამა)
 დიკე – თავკვე
 დინახალე – შიგნით
 დიო – ჯერ, ჯერ კიდევ
 დირთეს – დაბრუნდნენ
 დისქილიდეუე – მოირჩინო
 დიშქა – შეშა
 დიხა – მიწა
 დო – და (კავშ.)
 დობურილი – დაბურული
 დოგორეს – მოძებნეს
 (დო)გურაფა – სწავლება
 დოლოშფერი – მწვანე, მდელოსფერი

დონჯირა – დაწოლა
 დორთელი//დორთინელი –
 დაბრუნებული
 დორთინა – დაბრუნება
 დოსქილადირი – დარჩენილი
 დოუტე//დუტე – დაუტოვე
 დოლურუ – გარდაიცვალა, მოკვდა
 დოჭარი(თ)//ჭარი(თ)! – დაწერე(თ)!
 //წერე(თ)!
 დონანტი(თ)//ნანტი(თ)! – დახატე(თ)
 //ხატე(თ)!
 დონთური – ექიმი
 დონუნა – დაჯდომა
 დუდი – თავი
 დუქანი – მალაზია
 დუ¹ი – იდაყვი
 დლა – დლე
 დლასანწალი – დლესასწაული
 დლას//დლარს//დლას ვარი – არასდროს
 დლახუ – დასვენების
 (გამოსასვენელი) დლე
 დ,მეგვიანუ/, – დამაგვიანდა

ე

ედგინა – აღდგომა
 ეთინა – ეგ, ის
 ეიოდგინალი – ასადგომი
 ეკენია – სექტემბერი
 ეკი – ა(მო)ღმა
 ეკო¹უნა – უკან გაყოლა
 ეკო¹უნდუ – უკან მიჰყვებოდა
 ელახათრებული – შეზარხოშებული,
 შესათრებული
 ელახი – აღმოსავლეთი

ელ, – მოლ, – არემარე, შემოგა-
 რენი
 ემერი – ეგერ
 ენა – ეს
 ეფი – იაფი
 ექი-ექი – აქა-იქ
 ეშაფრთი – ავედი
 ეშა-გიმე//ეკი-დიკი – ზევით-ქვევით

	// აღმა-დაღმა	ერლოვითი – ოცდაათი
ემებლენქ//ემურქ – ამოვალ		ერლოთხი – ოცდაოთხი
ემებლი//იშებლი – ამოვედი		ერლოჟირი – ოცდაორი
ემელი! – ადი!		ერლოსუმი – ოცდასამი
ემშულუ//ემშურქ//ემშოურქ – ავდივარ		ერლოშქვითი – ოცდაშვიდი
ერლოაშვი – ოცდაექვსი		ერლოჩხორო – ოცდაცხრა
ერლოართი – ოცდაერთი		ერლოხუთი – ოცდახუთი
ერლობრუო – ოცდარვა		ერი – ოცი
ერლოვითართი – ოცდათერთმეტი		

3

ვა(რ) – არ(უარყოფითი ნაწილაკი)	ვედა(თ)! – არ წახვიდე(თ)!
ვაბშუ/, -არ მახსოვს	ველოსპეტი – ველოსიპედი
ვაბჩოლუ – არ მცალია	ველუქ – ველოდები
ვაგოთორთუშულუ – ვერ გამოსულიყო	ვეშემღებუ – არ შემიძლია
ვაგორწყექ – ვერ ვხედავ	ვითაამშვი – თექვსმეტი
ვაკეთენდი – ვაკეთებდი	ვითანთხი – თოთხმეტი
ვაკეთენქ – ვაკეთებ	ვითაართი – თერთმეტი
ვამმაჭიშე – ვერ მოვასწრებ	ვითი – ათი
ვამნორთა(თ)! – არ შემოხვიდე(თ)!	ვითობრუო – თვრამეტი
ვამორთა(თ)! – არ მოხვიდე(თ)!	ვითოჟირი – თორმეტი
ვარა – ან	ვითოსუმი – ცამეტი
ვარდი – ყვავილი, ვარდი	ვითოშქვითი – ჩვიდმეტი
ვარდიშფერი – ვარდისფერი	ვითოჩხორო – ცხრამეტი
ვართ... ვართ – არც ... არც	ვითოხუთი – თხუთმეტი
ვართ ფერი – არც ისეთი	ვილკა – ჩანგალი
ვარი – 1. არა (უარყოფითი ნაწილაკი); 2. უარი	ვორექ – ვარ (ზმნა I პირი, მხ.რ.)
ვაუჯგულუ – არ სჯობდა	ვორთუდი – ვშვრებოდი
ვეგმორთა(თ)! – არ გახვიდე(თ)!	ვორთუქ – ვშვრები

ზ

ზარხული – ზაფხული
ზესკ/ქვი – შაშვი
ზიტყვა – სიტყვა
ზოთონჯი – ზამთარი
ზოჯინი//ზოჯუა – ბრძანება

ზოჯუნდათ – ბრძანდებოდეთ
ზუგიდარი – ზუგდიდელი
ზუგიდური – ზუგდიდელი,
ზუგდიდური

თ

თავისუფალი – თავისუფალი
თავისუფალო – თავისუფლად
თავრემე – აქედან
თაში – ასე
თახაშხა – სამშაბათი
თახაშხას – სამშაბათს
თევრემე – იქიდან
თეიმა(ხ)//თიმახ//თიმა//თეიმა –
მანამდე
თელი – მთელი
თელ დღას – მთელი დღე
თელ სერს – მთელი ღამე
თენა – ეს
თეში – ისე
თითხუ//თხითხუ – თხელი
თინა – ის
თინას – სწორად, გამართულად
თინი//თინუ – სწორი, გამართული
თირი – თოვლი
თიწკუმა//თიწკა,მა – მაშინ, მასთან

თოლეკირილი – თვალახვეული
თოლი – თვალი
თოლიერება – დათვალიერება
თუ – გოჭი
თულო – ქვეშ, ქვემოთ
თულოლე – ქვემოთკენ
თულოშე – ქვემოდან
თუთა – თვე. ართ თუთაშა//ართ
თუთას// ართი თუთაშოთ –
ერთ თვეში
თუთაშხა – ორშაბათი
თუთაშხას – ორშაბათს
თუმა – თმა
თუნს – თოვს
თქვა – თქვენ
თქვანი – თქვენი
თქვანო(თ) – თქვენთვის
თხითხუ – თხელი
თხირი – თხილი
თხორუ – მარხია

ო

იაია – ია
იანარი – იანვარი
იაშფერი – იისფერი
იას – დიას
იბდათ! – წავიდეთ!
იბდი – წავედი (იდი – წახვედი,
იღუ – წავიდა)
იბჩიათ! – ვილაპარაკოთ!
იბჩიებული – ვლაპარაკობდი,
ვსაუბრობდი
იბჩიებუქ – ვლაპარაკობ, ვსაუბრობ
ივანობა – ივნისი
ინა – ის

ინმურქ//ინოურქ – ჩავდივარ სიღრმეში
ინწრო – ვიწრო
ინჭა – ჭა
ინჭირია – ანწლი
იოლას – იოლად
იოლი – იოლი
ირღლას – ყოველდღე
ირიათო//ირო – ყოველთვის
ირნერო – ყველანაირად
ირფელი//იფრელი – ყველაფერი
იფრთუქ – ვბრუნდები
(ვ)იქილე – ცოტა იქით
იშო //თევრე – იქით

კ

კათა – ხალხი
კაკლარონი – ეკლნარი
კალია//კალიო – ეკალა
კამბერ/ში – კამერი
კანკალეშა – ზოგჯერ
კაპუსტა – კომბოსტო
კარაკუნხა – ენძელა
კარიჩნი – ყავისფერი(რუს.)
კატუ – კატა
კეთება – (გა)კეთება
კვათარა – ტყის ქათამი
კვარია – ყვავი
კვარჩხანში – მარცხნივ
კვატა – იხვი
კვირკვე – ივლისი
კიბირი – კბილი
კი/დირი – მკერდი
კიზი – კოვზი
კითი – თითი

კითხირი – კითხვა(ბ/პკითხულენქ-
კკითხულობ, კითხულენქ
კითხულობ, კითხულენს-
კითხულობს)
კირიბი – ბატკანი
კისერი – კისერი, ყელი
კობ/პეშია – კვახი
კობუ – მკვახე
კოკობე – კაკაბი
კოტო – ქოთანი
კოჩი – კაცი
კრაოტი – საწოლი
კუთაფი – კვნესა
კუნთხუს – კუთხეში
კუნტა – მოკლე
კუნტას – მოკლედ
კუნჩი – ფეხი
კ.ნი – ისევ
კ.ნტარი – კიტრი

ჟ

ლაკადა – გორაკი
ლაკვი – ლეკვი
ლარჭემი – ლერწამი
ლა¹აფი – თამაში (ზმნა)
ლახალა//ლახარა – ავადმყოფობა
ლებია – ლობიო

ლები – ავადმყოფი (ლები ვორექ
– ავად ვარ)
ლიკვი – მუშტი
ლული – ლეღვი
ლ,მა – ომი, ჩხუბი

მ

მა – მე (პირის ნაცვალსახელი)
მაკინდოლი – ოხრახუში
მალას – მალე
მალაღური – მოლაღური (ჩიტის
სახეობა)
მანგარი – მაგარი
მანგას – სწორად, ტოლად,
პირდაპირ
მანგი – სწორი, ტოლი, პირდაპირი
მანგო – გასწვრივ
მარა – 1. კვირა (მსგეფსი);
2. მაგრამ (კავშ.)
მარღუ – მოზარდი
მართალი – სიმართლე, მართალი
მარკატელი – მაკრატელი
მარტი – მარტი
მარძგვანშე – მარჯვნივ
მარწვენი – მაწონი
მაფუ – მაქვს (მეშველი ზმნა; მაგ:
კაბა **ჯვირო მაფუ** – კაბა
კარგად მაქვს).
მაფშალია – ბუღბული
მა¹ალე – მეგობარი
მაშნა – მანქანა

მაჭარალი – მწერალი, დამწერი
მაჭირხოლი//მარჭიხოლი –
მერცხალი
მახანტალი – მხატვარი
მანჯა – მაჯა
მეგვიანებუ/, – მაგვიანდება
მელახი – დასავლეთი
მელე – გაღმა
მემხვამუ – მომილოცავს
მენძელი – მასპინძელი
მერთი! – მიდი!
მეუ! – წადი!
მეულა – მიდიან
მეულირი – მისული
მა მეულუ/,//მე(ვ)ურქ – მე მივდივარ
სი მეულუ/,//მეურქ – შენ მიდიხარ
მე(ვ)ურთ – მივდივართ
მეურს – მიდის
მესი//მეესი – მაისი
მეტი – მეტი
მეტიშ მეტი – მეტისმეტი
მეჩამა – მიცემა
მეძობელი – მეზობელი
მი(ნ)? – ვინ?

მიანჭუაფდეს – მიიჩქაროდნენ,
მიეჩქარებოდათ
მიბსვანჯით – დავისვენეთ
მიგახვამა – გილოცავ
მიდართან! – წავიდნენ!
მიდაფრთი – წავედი
(მიდა)ღალა – წაღება
მიდა¹ონაფა – წაყვანა
მიდგა – ვიღაცა
მიდულუ/, //მიდურქ – წავალ
მითილი! – შედი! (ქვეშ)
მითმული//მითმურქ//მ.თოურქ –
შევედივარ რაღაცის ქვეშ
მითნოხვედეს – შიგნით ისხდნენ
თურმე
მითოჩანდუ – რაღაცის ქვეშ იზ-
რებოდა, ზარობდა
მიკაჯინი(თ)! – შეხედეთ!
მიკი-მიკი//მუკი-მუკი – ირგვლივ,
გარშემო
მილამუ – ვაპირებ
მინმულუ//მინმურქ//მ.ნოურქ – შევ-
დივარ (ოთახში)
მინოფრთი – შევედი
მინშა – ზოგჯერ
მილუ(ნ) – მაქვს(ზმ. I პირი, მხ. რ.)
მი¹ორს – მიყვარს
მიში – ვისი (კითხ. ნაცვ.)
მიშმულუ//მიშმურქ//მ.შოურქ –
შევედივარ (შუაში)
მიჩქულუ – ვიცოდი
მიჩქუ(ნ) – ვიცი
მიწის//მიწუეს – მითხრეს
მოზოჯით! – მობრძანდით!
მოთა – შვილიშვილი
მონტერესუ/, – მაინტერესებს
მოკო(ნ) – მინდა
მოლაფრთი – წამოვედი

მოლე – გამოღმა
მოლულუ//მოლურქ – მოვალ,
წამოვალ
მონკა – მძიმე
მონჭა – მწიფე
მორთი! – მოდი!
მოსაჭირუ – მჭირდება
მოსვანჯება//მოსვანჯაფა//მოსვანჯა
//მოშვანდაფა//მოშვანდა –
დასვენება, მოსვენება
მოულა – მოსვლა
მოულუ//მოურქ – მე მოვედივარ
მოწონება – მოწონება (მა მობ/
პწონს, სი მორწონს,
მუს მოწონს)
მოჭკადილი – მოჭვდილი
მოჭყორდუ/, – მავიწყდება
მოხვარა – დახმარება, მიხმარება
მუ – რა?
მუ – ის (III პირის ნაცვ.)
მუ ამბე რე – რა ამბავია
მუანთელი//მუანთილი – მამამთილი,
სიამარი
მუასკ/ქანი – მამაშენი
მუდა – რამდენი (კითხ. ნაცვ.)
მუზმა – რამდენი
მუთა უჭირს – არაფერი უჭირს
მუთუნი ვაუჭირს – არაფერი არ
უჭირს
მუთუნი – არაფერი
მუკმოქუნს – მაცვია
მუკოქუნა – ჩაცმა
მუმა – მამა
მუმალუ – მომავალი (მუმალუ
წანას – მომავალ წელს)
მუმული – მამალი
მუნაულა – მოსული, ნამყოფი
მუნერი – რანარი
მუნეფი – ისინი (III პირის ნაცვ.)

ო

ობინეხე – ვენახი
ობირე//ობირეში – სიმღერა
ობიშხა – პარასკევი
ობიშხას – პარასკევს
ობონშა – დასაბანად
ოგინძაშეთ – გრძივად, სიგრძისად
ოგულებშა – სასეირნოდ
ოდინაფუს – დასაკარგავში
ოზე – ეზო
ოთოლიერებშა – დასათვალიერებლად
ოთხი – ოთხი
ოთხონეღლოვითი – ოთხმოცდაათი
ოთხონეჩი – ოთხმოცი
ოთხოში – ოთხასი
ოკო – უნდა
ოლა¹აფინია – სათამაშო
ომბალე – ომბალო
ონდეთ – ძლივს, სუსტად
ონდლე – შუადლე
ონდლეს – შუადლეს, შუადლეზე
ონდლეშა(ხ) – შუადლემდე
ონდლეშე – შუადლიდან
ონჯუა – სალამო
ონჯუაშე – სალამოდან
ონჯუას – სალამოს
ონჯუაშა(ხ) – სალამომდე
ორდო – დილა
ორდოშე – დილიდან
ორინჯი – საქონელი
ორკოლი – დოქი, სურა
ორო – ჩრდილი, ჩერო

ორტვინი – ბოსტანი
ოსერშო/ე – ვახშამი
ოსურამი – ცოლიანი
ოსური – ქალი, ცოლი
ოსურკოჩი – დედაკაცი
ოსურკათა – დედაკაცები//ქალები
ოსურსქუა – ქალიშვილი
ოში – ასი
ოშინერი – ასეგარი, ბევრი სახეობა,
ბევრნირი
ომკ/ქარი – შუათანა
ომქაშეთ – შუაში
ომუმალი – სასმელი
ოჩაიე – ჩაის პლანტაცია
ოჩხომუ – თევზაობა
ოცადუნა – ცდილობენ
ოძირაფუშა – სანახავად
ოჭანაფალი – დასაბარებელი,
დასაძახებელი
ოჭკომალი – საჭმელი
ოჭკომი(თ)//ჭკომი(თ)! –
შეჭამე(თ)//ჭამე(თ)!
ოჭკომშა – საჭმელად
ოჭმარე – დილა
ოჭმარეს – დილას
ოჭმარეშა(ხ) – დილამდე
ოჭმარეშე – დილიდან
ოხვამე – სამლოცველო, ეკლესია
ოხვარუნია – ეხმარებაო, შველისო
ოხოლასკ/ქირი – მული, მაზლი
ოხუჯუნა – აწყობთ

პ

პატენი//პატინა – ბატონი, ბატონო!
პატონ-ჭკორალა – ბატონყმობა
პერო – კალამი
პივა – ლუდი
პიჯი – პირი
პრიველი – პირველი
პროლი – იატაკი
პ'უმენს – მწყურია
პუნს – მყავს
პურასკია – პრასი

ჟ

ჟარნეჩი – ორმოცი
ჟარნეჩლოვითი – ორმოცდაათი
ჟაშხა//ჟეშხა – კვირა
ჟაშხას//ჟეშხას – კვირას
ჟი – ზევით, ზემოთ
ჟიმოლე – ზევითკენ
ჟირი – ორი
ჟიროში – ორასი
ჟიშე – ზევიდან

რ

რაგადი – ლაპარაკი, საუბარი
რგილი – გრილი, ცივი
რე – არის
რეთ – ხართ
რეკუა – დარეკვა
რენა – არიან
რექ – ხარ
რჩინუ – მოხუცი, ხნეერი
რჩქილა – სმენა
რჩქინა – (გამო)ჩენა
ჩქენა – ცოდნა (მა მიჩქუ – მე ვიცი)

ს

საბატონი – შაბათი
საბატონს – შაბათს
საბზადის – სამზარეულო
სადილი – სადილი
სათი – საათი
საკაკალო – საუზმე
სამარგალო – სამეგრელო
სამუშა – სამსახური, სამუშაო

საუკუნო – საუკუნე
 სარალოთ – საბრალოთ
 სასაფულა – სასაფლაო
 საქვარენქ – საქმიანობ
 საქორთუო – საქართველო
 სეკუნდი – წამი
 სერი – ღამე
 სერიშე – ღამიდან
 სი – შენ (II პირის ნაცვ.)
 სინჩხე – სიცხე, (სინჩხე რე –
 სიცხეა, სინჩხე მაფუ – მცხელა,
 სინჩხე მილუ – სიცხე მაქვს)
 სირვილე – სივრილე
 სიტება – სითბო
 სკამი- სკამი
 სკა – ფუტკარი
 სკ/ქვამი – ღამაზი
 სკ/ქვამას – ღამაზად
 სკ/ქუა – შვილი
 სო//სოლე – სად (კითხ. ზმნიზედა)
 სოდგარენი – სადღაც
 სოვრეშე//სოვრე – საიდან
 სოიშა – საით, საითკენ, სანამდე

სონა – ნიახური
 სონი – სადაური
 სოფელარი – სოფელი
 სოფელური – 1. სოფელი,
 2. სოფლური
 სტოლი – მაგიდა
 სულელი – სულელი
 სუნელი – სულელი
 ს(ტ)უმარი – სტუმარი
 სუმი – სამი
 სუშკა – ჩანთა
 სუმონეჩლოვითი – სამოცდაათი
 სუმონეჩი – სამოცი
 სუმომი – სამასი
 სუმხოლო – სამივე
 სქ/კანი – შენი
 სქანო(თ) – შენთვის
 სქილადა – მორჩენა
 სქელი – სქელი
 სწორას – სწორად
 სწორი – სწორი
 სხული – მსხალი

ტ

ტაროზი – დარი
 ტიბუ – თბილი
 ტორონჯი – მტრელი
 ტუტა – ნაცარი
 ტუტაშფერი – ნაცრისფერი

ტყა – ტყე
 ტყობინი//ტყობინაფა – დამალვა,
 მალვა
 ტყურა – ტყუილი

უ

უგუთხო — გაუთხოვარი
უკახალე — უკან
უკლამი//უკულამი — უმცროსი
უკული — მერე, შემდეგ
ულა — წასვლა
ულამუ — აპირებს
ულამუდუ — აპირებდა
ულირი — გასული (ულირი წანას
— გასულ წელს)
უმოსი — მეტი, უფრო
უმოსმა — უფრო მეტად
უნჩაში — უფროსი
ურკუ — აკლია

უსქვამამი — ულამაზესი
უსქ/კვამური — უმნო(ულამაზო)
უფრამი — უარესი
ულურალეთ//ულურალო —
უსიკვდილოდ
უმქური — გამლი
უნა — შავი
უნიტელი — მასწავლებელი
უხუჯანა — აწყობთ
უჯგუდუ — სჯობდა
უჯგუში — უკეთესი

ფ

ფანია — ოჯახი, ცოლ-შვილი,
ჯალაბი
ფაჩუა — გამლა
ფერდი — ფერდობი
ფიფქრენქ — ვფიქრობ
ფოთქ(ვი) — ლელიანი, ჯილე

ფოხალეფი//ფუხალეფი — კოკა,
წყლის დიდი ჭურჭელი
(24-ლიტრიანი)
ფრევალი — თებერვალი
ფსქელი — სქელი
ფური — ცუდი

ქ

ქართი — თბილისი
ქასქილუ — შერჩა, შემორჩა
ქაცარი — თიკანი, ციკანი
ქექე — მხატე, მსუბუქი
ქვარა — მუცელი
ქვრიი — ქვრივი
ქიანაში — უამრავი, ბევრი
("ქვეყნის")
ქიგეგონეს — გაიგონეს

ქიდიგურე(თ)! — ისწავლე(თ)
ქილა'აფი(თ)! — ითამაშე(თ)!
ქიმეფრთი — მივედი
ქიმინუა — კეთება
ქიმოიჯლიანდუ — მიაჯღავლებდა
ქიმულუ'//ქიმურქ — მივალ
ქიმუშე(თ)! — იმუშავე(თ)!
ქირი — ქორი

ქირსე თუთა – დეკემბერი
 ქი¹ანა – ქვეყანა
 ქიშილებენდა//ქოშილებენდა –
 თუ შეიძლება
 ქობალი – პური
 ქოთ – კიდევაც
 ქოთომი – ქათამი
 ქომირჩქილი(თ)//მირჩქილი(თ)! –
 მომისმინე(თ)// მისმინე(თ)!
 ქომოლი – კაცი
 ქომოლკათა – მამაკაცები
 ქომოლკოჩი – მამაკაცი
 ქომოლსკ/ქუა – ვაჟიშვილი
 ქომონჯი – ქმარი
 ქორაგადე(თ)! – ილაპარაკე(თ)!
 ქორთუ – ქართველი
 ქორთული – ქართული
 ქორთულ – ქართულად
 ქორთხინქ – გთხოვ
 ქობირი (თ)//ძირი(თ)! – ნახე(თ)!

ქუბირეს – უძღერეს
 ქუთეშური – ქუთაისელი
 ქური – ქუსლი
 ქურჩქილი(თ)//ურჩქილი(თ)! –
 მოუსმინე(თ)//უსმინე(თ)!
 ქუფალუდუ – გაფურჩქნულიყო
 ქუჯინი(თ)!//უჯინი(თ)! – უყურე(თ)!
 ქ.დაგურე(თ)! – ასწავლე(თ)!
 ქ.დინჯირი(თ)! – დაწე(თ)!
 ქ.დოლოზოდი(თ)! – დავექი//
 დასხედით!
 ქ.დოზოჯი(თ)! – დაბრძანდი(თ)!
 ქ.მერთი! – მიდი!
 ქ.მკმოჯინი(თ)! – შემომხედე(თ)!
 ქ.მოფრთი – მოვედი
 ქ.მორთი! – მოდი!
 ქ.მოულუ//ქ.მურქ – წამოვალ
 ქ.მოძირით! – მაჩვენეთ!

ზ

ღალა – წაღება
 ღაჭაჭია – კიბორჩხალა
 ღეჯი – ღორი
 ღვანწკი – ღაწვი, ღოყა
 ღვინი – ღვინო

ღვინიშვერი – ღვინისფერი
 ღირუ – ღირს
 ღორღონჯი – ბატყი
 ღურელი – მკვდარი
 ღურჭული – ჭიკჭიკი

ყ

ყამა – ხანჯალი
 ყვინთელი//¹ვინთელი - ყვითელი

1

¹ა – ტოტი
¹ანა – ყანა
¹კალი – ყველი
¹ვილერი – მოკლული
¹ილერი – ყიდვა
¹ინი – ცივი, გაყინული
¹ოროფა – სიყვარული(მა მი¹ორს,
სი გი¹ორს, მუს უ¹ორს)

¹ოფილი – ნამყოფი
¹უდე – სახლი
¹უმური//¹ომური – ტყემალ
¹უნაფა//¹ონაფა – წაყვანა
¹უჯი – ყური
¹უჯიშჯინს – ყურისძირში

უ

შანქარი – შაქარი
შანქარამი – შაქრიანი
შეილებუ – შეეძლია
შემლებუ – შემიძლია
შეულებუ – შეუძლია
შეხვალამა – შეხვედრა
შილებე – შეიძლება
შინკა – ნესვი
შიონხამილაფარო//შიონხვალამშა –
შესახვედრად
შკაფი (რუს.) – კარაღა
შკ/ქვითი – შვიდი
შკ/ქვითოში – შვიდასი
შონე//შონეთი – სვანეთი
შონი – სვანი
შოფერი – მძლოლი

შულადირი – დაღლილი
შუმა – სმა
შურბუნუო//შურუბუნუო –
სულგანაბული
შურო – საერთოდ, სულ,
სრულიად
შქაგურს – შუაში, შუაგულში
შქა კითი – შუა თითი
შქასერი – შუაღამე
შქასერიშე – შუაღამიდან
შქირენა – შიმშილი (შქირენი
მაფუ – მშია)
შხვადოშხვა – სხვადასხვა
შხუ – მსხვილი
შხური – ცხვარი

ჩ

ჩან(ჩ)კითი – ცერი	ჩქიმო(თ) – ჩემთვის
ჩანს – დარგულია, ხარობს	ჩქინი – ჩვენი
ჩე – თეთრი	ჩქინობურა – ჩვენებური
ჩიება – ლაპარაკი, საუბარი	ჩქინო(თ) – ჩვენთვის
ჩილი – ცოლი	ჩხანა – სიცხე, მზე
ჩილი დო სქუა – ცოლ-შვილი	ჩხე – ცხელი
ჩილდოსქუამი – ცოლ-შვილიანი	ჩხვინდი – ცხვირი
ჩილი დო ქომონჯი – ცოლ-ქმარი	ჩხომი – თევზი
ჩინება – ცნობა (იბჩინენქ - ვიცნობ, იჩინენქ - იცნობ, იჩინენს - იცნობს)	ჩხონჩხი – ღვიძლი
ჩუპა – ჭიპი	ჩხორია – სხივი(მზის)
ჩქარას – ჩქარა	ჩხორო – ცხრა
ჩქარი – ჩქარი	ჩხოროში – ცხრაასი
ჩქი/ჩქ, – ჩვენ	ჩხოუ – ძროხა
ჩქიმი – ჩემი	ჩხურუ – სიცივე(ჩხურუ მაფუ – მცივა, ჩხურუ რე – სიცივეა)

ც

ცაშფერი – ცისფერი (მონჭირელი ცაშფერი – მუქი ლურჯი)	ცირა – გოგო
ცაშხა – ხუთშაბათი	ცხიმური – რცხილა
ცაშხას – ხუთშაბათს	ცხო(ვ)რება – სიცოცხლე, ცხოვრება
ციმ'ვა//ციმუა – მარწყვი	ცხოვრენქ – ცხოვრობ
ცინდალი – კნუტი	ცხოვრენს – ცხოვრობს

ძ

ძაამი – ძალიან	ძგას – გვერდით, კიდეში
ძალიერი – ძლიერი	ძგვიტაფა – ჩხვლეტა
ძგა – კიდე, გვერდით	ძვირი – ძვირი

ძირაფა – ნახვა(ვორწყექ – ვხედავ, ძნელი – ძნელი
 ორწყექ – ხედავ, ორწყე – ძუ – დევს, არის
 ხედავს) ძლაბი – გოგო
 ძნელას – ძნელად

წანა – წელი	წირწანას – წლეკანდელ წელს,
წარე – მწარე	წელს
წარი – წარბი	წიფური – წიფელი
წარმოწანა – წელი	წიწილა – წიწილი
წენწყარი – ჭანის წყალი (მდინარე)	წკა – კურკა
წვანერი/წვანელი – ფხალი	წოხოლე – წინ, წინათ
წი/, – წელს	წუნთი – წუთი
წინგი – წიგნი	წყარი – წყალი
წირი/წარი – წლეკანდელი	წყარაპიჯი – წყლისპირი, ნაპირი

ჭანაფა – დაბარება, დაძახება, მოწვევა	ჭკვერი – ჭკვიანი
ჭანაფილი – დაბარებული, მოწვეული	ჭკიდი – ჭადი
ჭანდარი – ჭადარი	ჭკომუა/ჭკუმუა – ჭამა
ჭარუა – წერა (მა ბ/პჭარუნქ – გწერ, სი ჭარუნქ – წერ, მუ ჭარუნს - წერს)	ჭოფუა – დაჭერა
ჭერჭე – ჭრელი	ჭუა – ტკივილი
ჭვე – ჭვაკი	ჭუალა – დაწვა, შეწვა (დობჭვით – დავწვით, შევწვით)
ჭვენს – წიბოს	ჭუმანი/ჭუმე – ხვალ
ჭითა – წითელი	ჭუმანერი/ჭუმენერი – ხვალინდელი
ჭირქა – ჭიქა	ჭუმეშგელანი – მასზეგ
ჭიფე – ვიწრო, წვრილი	ჭუმეშო(თ) – ხვალისთვის
ჭიჭე – პატარა, ცოტა	ჭუჭელე/ი – ჭინჭარი
ჭიჭე-ჭიჭე – ცოტ-ცოტა	ჭყიში – მწყემსი
ჭიჭე ხანი – ცოტა ხანი	ჭყოლოფუა – წყალობა
	ჭყონი – მუხა
	ჭყორი – მწყერი

ს

საბურზაკი – საზამთრო

სამუ – დანა

სანდარა – ავდარი

სანტუა – სატკა

სარა – ჩაფი (ხარათია–ჩაფითაო)

სასლა – გვერდი

სასლას – გვერდით

სე – ხელი

ხელობა – პროფესია

ხვალე – მარტო, მხოლოდ

ხვარხვი – ხახვი

ხვიმრა – ხურმა

ხოლო – კიდევ

ხოლო-ხოლოს – ახლო-ახლოს

ხოლოს – ახლოს

ხონარი – ხმა

ხოჯი – ხარი

ხუთოში – ხუთასი

ხშირას//ბუხირას//ფუხირას – ხშირად

ჯ

ჯა – ხე

ჯამკაკალი – თუთა

ჯარალუა – ჯარიანობა, თავშეყრა
(ძველი დღესასწაული)

ჯგირი – კარგი

ჯგრო – კარგად

ჯკეში – ძველი

ჯკეშო – ძველად

ჯიმა – ძმა

ჯიმასქუა – ძმისშვილი

ჯიშუ – მარილი

ჯიშუამი – მარილიანი

ჯინა – ყურება, ლოდინი

ჯინჯი – ძირი

ჯოლორი – ძალღი

ჯუმამსა – ოთხშაბათი

ჯუმამსას – ოთხშაბათს

ჯლარი//ულარი – ულავი

კ

კამო – ტკბილი

საკითხავი ტექსტები

დიალოგები:

* * *

- გამარჯობა სქანი ჯგირი, ჯიმა!
- ლორონთქ გოგიმორძგვას, ჩქიმი პატონი!
- ათე სოფერს მუ ჯგონო?
- სენაკი.
- მუდა ვერსი რე თაურე ზუგიდიმა?
- ჟარნეჩილოართი.
- მუთი შილეზე ზუგიდიმა ულა?
- ცხენით, მარა უჯგუში რე ფაიტონითი ვარდა დერეჟანითი.
- მუ ღირუ თემახი?
- დერეჟანითი მიდაზოჯუ^ნთი და, აღირუაფუ ართი მანათი, ფაიტონითი ჟირი.
- მუჭომი მოსავალი ^ნრდუ წი თაქინე?
- გვარიანი, პატონი, ხოლო ჭიჭეთ ყურძენი დომიჭვეს დიოდე ჩხურუქუ დო უკული სინჩხექ^ნ.
- თქვანიურე მუჭომი მოსავალი რდუ? რაგადანა, ყურძენს წი ჯგირი პიჯი უდუდუა.
- ნამდვილი რე. ღვინქი ბრელქ ი¹უუ, მარა ჭკიდიქ (ჭკიდქი) მისუსტეს. მა თიშენ მოლავრთი სიმიდი ოკო იპიდეე (ქომი¹იდირუდუკო). ასე მის, შევხვალუქუ ნი, არძას ვკითხურენქ, სო უეფაშო გიმიჩაშუმაქი სიმიდი, დო არძაქ ზუგიდიმა მიმოწურუ. თქვა მუს იტყუთი?
- მართალი უთქუალნა. ზუგიდის^ნ თქვა ქემერთით^ნ უნარდიაშა დო ჩქიმიშენი ქუუწით: თიქი მოლმოჩქუ-მო, დო თინა ირფელს ქემეგხვარებუ.
- დიდი მაღლობელი ვორექ.
- მუშენი იშქიდანქ, სქანი ჭირი!
- ვე დევგვიანენქ, თე წუთის მიდ^ნურქი. მშვიდობით ზოჯუ^ნდათი, პატონი!

* * *

– გამარჯობა (გომორძგუა) სქანი ჯგირი, ჯიმა!
– ღორონთქ გოგიმორძგუ (გოგიმორძგვას) ჩქიმი პატენი
(პატენი).

– თე სოფელც, მუ ჯოხო?

– სენაკი.

– მუზ,მა ვერსი რე თა¹¹ურეშე (თაურე) ზუგიდიშა?

– ჟარნეჩილოართი.

– მუთ, შიილეზე ზუგიდიშა ულა?

– ფაიტონით, ვარდა დერეჟანით.

– მუ ღ,რ, თეიშახ?

– ფაიტონით, მიდაზოჯ,ნთ, და აღ,რუაფუ ჟირი მანათი, დე-
რეჟანით, ართი.

– მუჭომი მ,ნაწიი ო¹რდ, წ, თაქ?

– გვარიანი, პატენი, ზოლო ჭიჭეთ ¹ურძენი მოჭუ დიო ჩხუ-
რუქ. დო უკული სინჩხექ.

– თქვანი¹ურე¹შე¹მუჭომი მ,ნაწიი რდ,? რაგადანა, ¹ურძენს
წ, ჯგ,რი პიჯი ულულუა.

– ნანდული რე. დვინქ, ბრელქ მორთ, მარა ჭკ,დიქ ჭიჭექ
ი¹უუ (ნარკებო ი¹უუ, მისუსტეს). მა თაქი თიშენი მოფრთი ლაზუ-
ტი (ლაიტი, ლატი) ქომი¹იდირ,დ,კო ნი. ასე მის,თი, ვა რენო,
შევხვად,ქ, ნი, არძას ბკითხურენქ, სო უმოსი ეფას გ,მიჩამუ-მაქ,
ლაზუტი, არძაქ ზუგიდიშა მოწურუუ. თქვა მუს იტყუთ,?

– მართალი უთქუალნა (ურაგადუნა). ზუგიც, თქვა ქიმერ-
თით, უჩარდიაშა დო ჩქიმიშენი ქუუწიით: თიქ, მოლმოჩქე-მო
(მუმოჩქე-მო), დო თინა ირიფელც, (ირიფელის) ქ,მ,გეხვარებუნა.

– დიდი მარდობელი ვორექ.

– მუშენი იშქადანთ, თქვანი ჭირი!

– ვე დებგვიან¹უა¹ნქ¹. ასე ზოლო მიდ¹ვ¹ურქ. შვილებით
ზოჯ,ნდათ, პატენი!

ზღაპრები:

I

სქვაში ჩხობი

რღ, ართი რჩინ კოჩი. თის ¹უნღ, ართი სქუა მეჩხომე. არ-თიშას მეჩხომექ მიდართ, ჩხობიში ოჭოფუშა; გილართ, ბრელი, მარა ჩხომექ ვააჭოფუ. ბოლოს ოჭოფუ ართი ჭიჭე, მარა ძალამი სქვაში ჩხობი. მეჩხომეს შეეცოდ, ე ჩხომექ დო ქიდნახუნუ წყარს კონი. ¹უღემა წუმორთ,ნი, მუმაქ კითხ,:

– ჩხობი ვაგიჭოფუნიავო? სქუაქ უწუ;

– ართ ჩხობი ოფჭოფი, მარა ძალამი სქვაში რღ, შეეცოდ, დო კონი გუტევა.

მუმაქ გოლახ, სქუა დო გეგნა¹ოთ ¹უღუშე დო უწუ:

– მუშენი მი¹ოთი ღორონთიში ჭყოლოფუა?

მეჩხომექ მიდართ, შარას ქაუხვად, ხარაზიქ, დო იდეს, მი-დართეს წორო. ენეფს ქაუხვად, მეწამალექ. მეჩხომექ, ხარაზიქ დო მეწამალექ დემოჯგირეს ართიანს, დო პიჯი ქიმეჩეს ართი-მაჟი-რას, მუთი იშუანი მუშმუში ხელუათ,ნი, ართი-მაჟირაწკა შქაშა გიერთანი.

ათე დროს ართი მაფას ¹უნღ, ოსურისქუა ლეხი. მაფაქ ბრე-ლი ეცად, მარა სქუაშა მუთაქ მახვარინ, უკულინეშე მაფაქ გა-მაცხად, : „მით დაასქილიდუნს ჩქიმი ოსურისქუას,ნი, თის ჩქიმი ოსურისქუას ჩილო ქეკუხუნუანქ“.

მეწამალექ მიდართ, მაფაში სქუაში ოწამალუშა. მუჟანსით ქუმორთუ მაფაშანი, მეწამალექ გოლასირუ ლეკური, ლეხის დუს ქიგიოდირუთ, ხეს ლეკური უკინებულუნი დო თეში თქუ: „გვერშა-პი, მა გიზოჯ,ნქ ლეხის დეთხუე, ვარა დუს მერკვათ,ნქ“.

გვერშაპიქ ეშეელ, ლეხიში ქვარაშე დო გიმილ, გალე. მაფა-ში ოსურისქუაქ დოსქიდ, დო მაფაქ ქიმეჩ, თინა მეწამალეს ჩილო. მეწამალექ მოლე¹ონ, ჩილი დო დიიშაყარეს სუმიხილო თახუნენქ.

გირთეს, მუთი ნაშობი უღუდესნი. მეწამაღექ მუში ჩილი დო მუქით ქოხვადნი, ირიფელი მეჩხოძეს ქიმეჩ, დო უწუ:

– ჩხოძი, ნამუთი შიიცოდე დო გმტენი, მა ვორდი.

მუქ ათენა ქოთქუ დო უძირაფუო ვორთ.

ლამაზი თევზი

იყო ერთი მოხუცი კაცი. მას ჰყავდა ერთი შვილი, მეთევზე. ერთხელ მეთევზე წავიდა თევზის დასაჭერად. იარა ბევრი, მაგრამ თევზი ვერ დაიჭირა. ბოლოს დაიჭირა ერთი პატარა, მაგრამ ძალიან ლამაზი თევზი. მეთევზეს შეეცოდა ეს თევზი და ჩაუშვა ისევ წყალში. სახლში რომ მოვიდა, მამამ ჰკითხა:

– თევზი არ დაგიჭერიაო? – შვილმა უთხრა:

– ერთი თევზი დავიჭირე, მაგრამ ძალიან ლამაზი იყო, შემეცოდა და ისევ გავეშვი.

მამამ გალახა შვილი და გააგლო სახლიდან და უთხრა:

– რატომ დაკარგე ღმერთის წყალობა?

მეთევზე წავიდა. გზაზე შეხვდა ხარაზი და იარეს, ერთად წავიდნენ. ამათ შემოხვდა მეწამლე. მეთევზე, ხარაზი და მეწამლე დაუძებობრდნენ ერთმანეთს და სიტყვა („პირი“) მისცეს ერთმანეთს, რაც კი იშოვონ თავთავიანთი („თავთავისი“) ხელობით, ერთმანეთთან შუაზე გაიყონ.

ამ დროს ერთ მეფეს ჰყავდა ქალიშვილი ავად. მეფე ბევრს ეცადა, მაგრამ შვილს ვერაფერი უშველა („მოეხმარა“). შემდეგ მეფემ გამოაცხადა: „ვინც მოარჩენს ჩემს ქალიშვილს, მას ჩემი ქალიშვილს ცოლად დავუხვამ“.

მეწამლე წავიდა მეფის შვილის სამკურნალოდ („საწამლოდ“). როცა მოვიდა მეფესთან, მეწამლემ ალესა ხმალი, ავადმყოფს თავზე დაადგა, ხელში ხმალი რომ ეჭირა ისე და თქვა: „გველეშაპო, მე გიბრძანებ, ავადმყოფს მოეშვა („დაეთხოვო“), თორემ თავს მოგკვეთ“.

გველეშაპი ამოვიდა ავადმყოფის მუცლიდან და გავიდა გარეთ. მეფის ქალიშვილი მორჩა და მეფემ მისცა ის მეწამლეს ცოლად. მეწამლემ წამოიყვანა ცოლი და შეიყარნენ სამივე ამხანაგები

(!). გაიყვეს, რაც ნაშროვნი ჰქონდათ. მეწამლემ თავისი ცოლი და, რაც შეხვდა, ყველაფერი მეთევზეს მისცა და უთხრა:

– თევზი, რომელიც შეიცოდე და გაუშვი, მე ვიყავი.
მან ეს თქვა და უხილავად იქცა.

II

ხენწიფეში ბოში დო სქვამი ცირა

ართი ხენწიფეში სქუა ქო¹ოფე ძალამი სქვამი დო ჯგირი. თე ბოშიქ მუმას უწუუ:

– მუა-ჩქიმი, გომიტეე შხვა ქი¹ანეფიშა.

მუმაქ ნება ქემერქ. თე ბოშიქ იდ, ქიმერთ, დიდი რუმე ტყაშა. მიოჯინნი, ქოძირ, ართი სქვამი ცირა დილეგარს ჯაში ჯინს. მიოჯინნი, ბოშიქ დეეფირქ: „მუ აბე რე ენა? თენა მი¹ოფე, მუქ გემირჩქინდ, ეჯგუა საარიკო მუ ორე? ჩქიმი დუდიშ მიკვედ, თეცალი ტყაშა მითოფრთინი!“ უკუღინე დუუჭყუ კითხირი ცირას:

– მუ გოკო თაქ, ბატა? ქირსიანი რექო სი?

– ქირსიანი ვორექქ, – მერუ პასუხი ცირაქ, დო პიჯვარი დეეწერქ.

თე ბოშიკორქ მემიხირ, დო მოლაში¹ონ, ცხენიშა მუკუუხელი უკახალე. ართო მიიშესნი, შარას ქეწობხვადეს ბრელი გერენქ. ე კორქ ქომოლიკონანას გუუდირთ, იარადით; თე კორი მუში იარაღამო გერენქ გეკოსოფეს. მა ჟიი ჯაში ნო¹ელას ქომუოსხაპი, იფშეელი ჯაშა, ეთექი გამკობსქიდი. თი ჩქიმი მახვამილაფარი ოჭკომუ გერენქ.

ათე გაჭირება ქუუწა არძო ათე ცირაქ ათე ხენწიფეში სქუას. ათე ხენწიფეში სქუას შეეცოდ, თე ცირაქ, დო მოლე¹ონ, მუში¹უდეშა დო ქ.მორთ, დიდა დო მუმაშა. ე ცირაშენი კითხ, დიდამუმაქ:

– მინ რე დო სონი რენია თე ცირა?

– ღორონთქ მუჩუ მა ენა, ჩილო ოკო იკიფხუნუევე, გირ-
გვინი ოკო გიბღვე ათე ცირაწკა, – უწუუ თინენს სქუაქ.

მუმა ღო ღიდაქ ნება ვამერ, სქუას გირგვინიში გედგამაში.
ენა ბოშიქ იწყინ, გირგვინი ქიგიდღ, ძალო, მუმა ღო ღიდაქ
‘უდემა ვამააშქუ. თე ბოშიქ მიდართ, თე ბოშიქ ეფერინეერო ქი-
ღიხორ, ნამუღა ძალამი ჯგირო, მუმას, ღო შხვა ჯიძალენს ორ-
ჯგინ, ირიფელიშენი.

ხელმწიფის ვაჟი და ლამაზი ქალიშვილი

ერთი ხელმწიფის შვილი ყოფილა, ძალიან ლამაზი და კეთი-
ლი („კარგი“), ამ ბიჭმა მამას უთხრა:

– მამაჩემო, გამიშვი სხვა ქვეყნებში.

მამამ ნება მისცა. ეს ბიჭი წავიდა („იარა“), მივიდა ღიდ და-
ბურულ („მრუმე“) ტყეში. რომ გაიხედა, დაინახა, ერთი ლამაზი
ქალიშვილი („ცირა“) ტირის ხის ძირას. რომ შეხედა, ბიჭი და-
ფიქრდა: „რა ამბავია ეს? ეს ვინ არის („ყოფილა“), ვინ გამომიჩ-
ნდა, ამგვარი ზღაპრული („საარაკო“) რა არის? ჩემი თავისა მიკ-
ვირდა [მე], ამგვარ ტყეში რომ შევედი!“ შემდეგ დაუწყო (გამო)
კითხვა ქალიშვილს:

– რა გინდა აქ, ქალავ? ქრისტიანი ხარ შენ?

ქალიშვილმა მიუგო:

– ქრისტიანი ვარ.

და პირველად დაიწერა.

– მე ერთმა კაცმა გამიტაცა („მომიპარა“) და წამომიყვანა,
ცხენზე უკან ვეჯექი; ერთად რომ მიდიოდნენ გზაზე, [ისეთი] ბევ-
რი მგლები (!) შემოგვხვდნენ. ამ კაცმა ვაჟკაცურად გაივლო ხელი
იარაღზე; [მაგრამ] ეს კაცი თავის იარაღიანად მგლებმა დაგლიჯეს.
მე ზევით, ხის ტოტს შევახტი, ავედი ხეზე, იქ გადავრჩი. ის, ჩემი
გამტაცებელი, შეჭამეს მგლებმა.

ეს უბედურება („გაჭირვება“) სულ უთხრა ამ ქალიშვილმა
ამ ხელმწიფის შვილს. ამ ხელმწიფის შვილს შეეცოდა ეს ქალიშ-

ვილი და წამოიყვანა თავის სახლში და მოვიდა დედ-მამასთან. ამ ქალიშვილის შესახებ ჰკითხა დედ-მამამ:

– ვინ არის და სადაური არისო ეს ქალიშვილი?

– ღმერთმა მომცა მე ეს, ცოლად უნდა დავისვა, ჯვარი უნდა დავიწერო („გვირგვინი უნდა დავიდგა“) ამ ქალზეო, – უთხრა იმათ შვილმა.

მამამ და დედამ ნება არ ღართეს („მისცა“) შვილს ჯვარის დაწერისა („გვირგვინის დადგმისა“). ეს ბიჭმა იწყინა. ჯვარი დაიწერა ძალად. მამამ და დედამ სახლში არ შემოუშვეს.

ეს ბიჭი წავიდა, ისესხა ფულები და იმ ფულით საცხოვრებელ-სამოსახლოს მოეკიდა, დასახლდა. ეს ბიჭი ისეთნაირად დასახლდა, რომ ძალიან კარგად, მამას და სხვა ძმებს აჯობა ყველაფერში.

III

პაპა დო თიშ უკულაში სჷუა

ართი პაპა ქო¹ოფე დო სუმი სქუალეფი ქნო¹ვე. პაპაქ ღუ-რადღას დუჟინ, მუში სქუალენს:

– დობლურევე, თითოქ თითო სერს დავითინი წამკითხითია.

მარა უჩაში სქუალენქ თე ზოჯუა მუმაში ვამიასრულეს, ხვალე ართი უკულაში სქუაქ წაუკითხ, დავითინი. თიმუსერს გამეცხად, მუში მუმარქ, დო ქაჩუქუ ართი ცხენი. მაჟირა სერს ხოლო თექ, მუში ჯიმულეფიში მანგიორო, წაუკით, დავითინი. მაჟირა სერს,თი მუმაქ გამეცხად, დო მაჟირა ცხენი ქაჩუქუ, ნამუთი ნოკობუე მუში ოშქარი სქუაშოთ. მასუმა სერს,თი ხოლო ათექ წაუკითხ, დავითინი დო მუმაქ მასუმა სერს,თი ქუმუ¹ონ, მასუმა ცხენი, ხვამირო ქიდიიჭუუ დო მიდართ.

ათე დროს ართი ხენწიფეში ოსურისქუას ქომონს მიათხინდეს თიჯგურას, ნამუთი ჯიხურს ჟი ცხენით ეშასხაუნდუნი დო თი ზისუნახეს აჯუნუდუნი, – თის მიათხინდეს. ბრელი ხენწიფე-

ში სქუალეფი თი ზის,ნახეში ოთხუემა მიიშეს, მარა მითინიში ცხენს ვეემაასხაპუ ჟი ჯიხურიმა.

თიჟანს ათე პაპაში სქუაქ ქიგელოხოლ, თე მუში მუმაში ნაჭყოლოფუ ცხენს, ქიმერთ, ხენწიფეში დოხოლოეში კარიში წოხოლე. ქიმიოგ, ცხენს მათრახი დო ქეემაასხაპინუ, მარა ნასუმორიში ეშეე ვეიასხაპუ. მაჟირა ცხენს ქოგელოხოლ, დო ხოლო ქეემაასხაპინუ, მარა თის წოხოლიანი ცხენიშე მაჟირა თიხ,მაში უმოსიქ ვაასხაპუ. მასუმა დღას მასუმა ცხენით ქ,მორთ, დო ქეემაასხაპინუ, დო ქოთი ქომაასხაპუ ათე ჯიხურიში ჟი დო ბოშიქ ქააჯუნუ თი ზის,ნახეს, დო გირგვინითი ქიგუედგეს ეთი ბოშის თი ცირაშა. უკული მალართ, ე ბოშიქ მუში ოუდემა.

ათე დროს ხენწიფესი ჩირქ ქ,დეელას, დო ქიიჭანუე ათე მუში სინჯა დო უწუე დიანთირქ: „ჩე ზლუა დო უჩა ზლუაში შქას ართი ირეში რენია დო თიში ბჟა მუგალენია“, მიწიის, დო თის ქ,მომილანქ,-და, დობსქიდ,ქ, ვარ,-და, – მალურუე ვორექია“.

ათე დროს თე ბოშიქ გელოხოლ, მუში ცხენს, დო მიდართ, . ეთიქ ზლუა დო ზლუა შქაშა მიშეელ, დო მოჭვალ, ირემს ბჟა დო ქ,მუეღუ მუში დიანთირს, ქოჩ, დო დაასქილიდუ.

მღვდელი და მისი უმცროსი ვაჟიშვილი

ერთი მღვდელი ყოფილა და სამი შვილი ჰყოლია. სიკვდილის დღეს დაუბარა თავის შვილებს:

– [თუ] მოკვდები, თითოეულმა თითო ლამეს „დავითნი“ წამიკითხეთო.

მაგრამ უფროსმა შვილებმა ეს ბრძანება არ შეუსრულეს; მარტო ერთმა უმცროსმა შვილმა წაუკითხა „დავითნი“. იმ ლამეს გამოეცხადა მამამისი და აჩუქა ერთი ცხენი. მეორე ლამეს ისევ მან, თავისი ძმების მაგივრად, წაუკითხა „დავითნი“. მეორე ლამესაც მამა გამოეცხადა და მეორე ცხენი აჩუქა, რომელიც ნდომებია თავისი შუათანა შვილისთვის. მესამე ლამესაც ისევ ამან წაუკითხა

„დავითნი“ და მამამ მესამე ღამესაც მოუყვანა მესამე ცხენი, – და-
ლოცვილად დატოვა და წავიდა.

ამ დროს ერთი ხელმწიფის ქალიშვილს ისეთ ქმარზე ათხო-
ვებდნენ, რომელიც ციხის ზევით ახტებოდა ცხენით და, ვინც იმ
მზეთუნახავს აკოცებდა, იმას მიათხოვებდნენ. ბევრი ხელმწიფის
შვილები იმ მზეთუნახავის სათხოვად მიდიოდნენ, მაგრამ ვერავის
ცხენმა ვერ შეძლო ციხის ზევით ახტომა.

ამ დროს ეს მღვდლის შვილი მოაჯდა ამ თავისი მამის ნა-
ჩუქარ ცხენს, მივიდა ხელმწიფის სასახლის კარის წინ, ჰკრა
ცხენს მათრახი და აახტუნა, მაგრამ მესამედის ზევით [ციხის სი-
მაღლისა] ვერ ახტა. მეორე ცხენს მოახტა და კიდევ ახტა, მაგრამ
წინა ცხენზე ორჯერ მეტის („მეორე იმ ხელაზე უფრო“) ზევით
ვერ ახტა. მესამე დღეს მესამე ცხენით მოვიდა და აახტუნა და
კიდევაც ახტა ამ ციხის ზევით და ბიჭმა აკოცა იმ მზეთუნახავს
და დააქორწინეს („გვირგვინი დაადგეს“) ეს ბიჭი იმ ქალიშვილზე.

მერმე წამოვიდა ეს ბიჭი თავის სახლში. ამ დროს ამ ხელ-
მწიფის ცოლი ავად გახდა და დაიბარა ეს თავისი სიძე და უთხრა
სიდედრმა: „თეთრ ზღვასა და შავ ზღვას შუა ერთი ირემი არისო
და იმისი რძე მოგინდებო, მითხრეს, და თუ იმას მომიტან, მოვ-
რჩები, თუ არადა, აუცილებლად მოგკვდებიო („ნამდვილად მომაკ-
ვლავი ვარო“).

ამ დროს ეს ბიჭი მოაჯდა თავის ცხენს და წავიდა. იმ ორი
ზღვის შუაში („ზღვა და ზღვა შუა“) შევიდა და მოსწველა ირემს
რძე და მოუტანა თავის სიდედრს და მოარჩინა.

IV

არისი ქომონჯი ღო ჩილიში

ქო¹ოფენა ართი ჩილი ღო ქომონჯი კათა. ვანობალუენა მუ-
თუნი, ართი ქომოლი სქუაში მეტი. ართიშა ართი ჟეშხას, ე კოც,
წირუაშა მიდუურთ,მ. ოსური ოჯახის, ქ,დოსქ,ლადე. ბოში ვითო-
ჟირი ბაღანეფიწკ,მა ნოლა¹აფუე. ათე ბორჯის, გერც, ე ბოში ქუ-
უნვაშიულაფუ. დიდას, ამბეე ქეშუტყვებუ, ურკიშ. უნგარ, ბრელი.
მუძას, ქემაატყვინეეს. მუმა წირუას, გერდ, ღო თქუუ: „წირუა
ვემიმატყენე, ამდლა უქვი რე ღო ჩქიმი ბედიში ქორენდა, ვა-
მიდ,ნ,“.

წირუაქ, გეეთუუ. ნოწირუენც, თე კოჩქ, მუჭოთი შხვაქ,
თეში, სათუთუძო გინწყუუ. ფერი ბორჯის, შხვა კათაქ უწუუ:

– ღორონთი გიჭყორ,ნო, მუს, ორთ,ქ.? ათე კოჩქ, მააშინ,:

– ამუდლა ჟეშხა რე. ჩქიმი ბედიში ქორენ და, ჭუმე ბგორ,.

მუში თიშა ქ,მორთ, თე კოჩქ. ჩილქ დუდიში ¹ვილუა მიინ-
ლომუ.

– მუს, ორთ,ქ, მუ ღორონთი გიჭყორ,? – უწუუ ქომონც,
ჩილქ.

ოსურქ, სადილი ვადახვაშილუუ. ქომონჯქ, ხასილა მეტახ,:

– სადილი მუშენი ვად,მონხვაშილეევა? ჩქიმი ბედიში ქორენ-
და, ჭუმე ბგორუნქ დო ორზოლი გაგ,მომინწყია.

ოსურქ, ორზოლი გეგ,მანწყუუ. მაჟირა დღას, ე კოჩქ, ორ-
ზოლამო მიდართ, ოგორ,შა. იდ, იდ, მუთი ქაალინედ, თინა იდ,
გიშეელ, ართი დიდი მინდორიშა. წ,მაჯინ, წ,მიი ღო ქოძირ, არ-
თი კოჩი ნჯორს, ქიგეხენ დო ჭანდიში მაშხვათ, ქიმიძირე. იდ,
იდ, დო ქაწოხვად, ათე კოც,.

– გამარჯობა, ჯიმა, სქანი! სო მეურქ, ა¹ურე?

სარალო თე კოჩქ, მააშინ, მუში საქ,მე. ჯორამი კოჩქ
უწუუ:

– სი მუმა ოხერი, ამუდლა გორ,ნქ,ნი, გოლა სო ორდი დო ვარა ა¹ურე მუ გოკო? სუმი დლა დო სერი მუურქუ დო მუთა იპალუუ.

სარალო კოჩქ უწუუ:

– თუთუმი გეზვათია.

თუთუნი გეშვეს, ჯორამქგ უწუუ:

– მათი სქანიწკალა ურქუ დო ბგორათ,.

იდეს, იდეს, ონჯუას, ტყას, გიშელეეს, დო ართი ძალამი მახორო კოც, ქიმიოდირთეს, კარც,.

– სერი გ,მოთანაფეეთია, – უწიის,.

ნჯორი ოდიარეშა გუუტეს, დო ქ,დეებიანეს, ათე მახორო კოჩიში თის, ნჯორიში მინჯექ, მააშინ, მენძელც, ათე სარალო კოჩიში ამბეე.

– სულელი ¹ოფე მიგიდა რენი, გოლა სქუა ნგერქ, მიდუულ, დო ამუდლა გორ,ნც,.

– „ჟემზა რენია“ დო ვა გორ, გოლა.

– მუსუთი ქაარწყექიე, – უწუუ მენზელქ, – არძო უქვი დლაში ნაკეთებუ რენია ართი სვეტიში მეტი.

ათე სვეტის, ნჯორამი კოჩქ, მართახი ქ,მკაბუნუუ. მაჟირა დლას, მიდართეს, ოგორუშა. ქიმერთეს ართი ნჯამი ჯინჯიშა, ფერი ბორჯის, მართახიქ, ქ,გშშინ,.

– ჯიმალობა ქორწანცია-და, მართახი ქ,მოილია.

მიდართ, ე კოჩქ, დო ქოძირ, ირიფელი ართო ლოჭკვერე სვეტი დო მართახიში მეტი. მართახი მოლეედ, მინჯეს, ქ,მუუდ, დო ირიფელი გარემოება მააშინ, ნჯორიში მინჯექ, უწუუ:

– აბა, მუ ალოლედ, მუთი ქააპალუდუნი, ირიფელი უქვი დლაში ნასაქვარ, ნოღვე. ქიჩინენქო სქანი სქუას? – უწუუ მართახიში მინჯექ,.

– ქოოვა.

– აბა გ,შელი ტყას, ქიჩინა სქანი სქუა-და.

ნამდვილო თე კოჩქ, ქოძირ,, მუში სქუას, ნგერეფი ულა¹აფუანცი დო ბოში მინიშა ართის, ქიგეხე, მინიშა მაჟირას,, ელაბუ.

– ქო, პატანი, ამარი რე, მარა მი მიოთინანცია?

დჷძახეს, ბოშის,, ბოშიქ, ქ.მორთ,, ნჯორამი კოჩქ, უწუუ ბოშიში მუძას,:

– სი დიდი ცოდა გილუდუა დო სქანი სქუა თიშენი იხვამილუა ნგერქ,, სქანი დასაჯება ღორონც, ოკოდუა, მარა ქ.გაპატიუა სქანი სქუა თიშენი, ნამდა სი წირუას, გერდია, დო სქანი სქუაში დინაფა ქიმეგილესია, შური ვაგიქალ,ნია: „ამიღლა იშენი უქვი რენია დო ჩქიმი ბელიში რენ და, ჭუშე ღორონთი ქ.მობირანცია“.

მოლართ, სქუამო დო სქიდ,დეს, ჩილი დო სქუამო.

ქმარისა და ცოლის ზღაპარი

ყოფილან ერთი ცოლი და ქმარი. არაფერი არ მოეპოვებოდათ ერთი ვაჟიშვილის მეტი. ერთხელ ერთ კვრიას ეს კაცი წირვაზე წასულა. ქალი სახლში დარჩენილა. ბიჭი თორმეტ ბავშვთან თამაშობდა თურმე. ამ დროს მგელს ეს ბიჭი გაუტაცნია. დედას ამბავი შეუტყვია, უკივლია, უტირია ბევრი. მამას შეატყობინეს. მამა წირვაზე იდგა და თქვა: „წირვის მიტოვება არ შემიძლია, დღეს უქმია და თუ ჩემი ბედის არის, არ დამეკარგებაო“.

წირვა დამთავრდა. წირვის შემდეგ („ნაწირვეს“) ამ კაცმა, როგორც სხვამ, ისე პაპიროსი („სათუთუნე“) გააწყო. ამ დროს სხვა ხალხმა უთხრა:

– რა ღმერთი გიწყრებაო, რასაა აკეთებ? – ამ კაცმა მოახსენა.

– დღეს კვირაა. ჩემი ბედისა თუ არის, ხვალ მოვძებნი („ვეძებნი“). თავის სახლში მოვიდა ეს კაცი. ცოლმა თავის მოკვლა დააპირა („მოინდომა“).

– რას შვრები, რა ღმერთი გიწყრება? – უთხრა ქმარს ცოლმა.

ქალმა სადილი არ დაახვედრა. ქმარმა გვერდი (ნეკნი) ჩაუბტურია:

– სადილი რატომ არ დამახვედრეო? ჩემი ბედისა თუ არის, ხვალ მოვძებნი და საგზალი გაამზადეო („გამომიწყვეო“).

ქალმა საგზალი გაამზადა. მეორე დღეს ეს კაცი საგზლიანად წავიდა საძებნად. იარა, იარა, რაც შეეძლო, ის იარა, გავიდა ერთ დიდ მინდორზე. გაიხედა წინ და დაინახა, ერთი კაცი ჯორზე ზის და ბუზის („მწერის“) სიმსხოდ მოჩანს. იარა, იარა და შეხვდა ამ კაცს.

– გამარჯობა, ძმაო, შენი! სად მიდიხარ აქით?

ამ საწყალმა კაცმა მოახსენა თავისი საქმე. ჯორიანმა კაცმა უთხრა:

– შე, მამა ოხერო, დღეს რომ ეძებ, გუშინ სად იყავი, ანდა აქით რა გინდა? სამი დღე და ღამეა მოვდივარ და არაფერი მინახავს („იპოვება“).

საბრალო კაცმა უთხრა:

– თამბაქო მოვწიოთო („დავლიოთო“).

თამბაქო მოწიეს („დალიეს“). ჯორიანმა უთხრა:

– მეც შენთან წამოვალ და ვეძებოთ.

იარეს, იარეს, საღამოს ტყიდან გავიდნენ და ერთ კარგ მოსახლე კაცს მიაღვინენ კარზე.

– ღამე გამათენებინეთო, – უთხრეს.

ჯორი ბალახზე მიუშვეს და დაბინავდნენ ამ მოსახლე კაცის ოჯახში.

ჯორის პატრონმა მოახსენა მასპინძელს ამ საბრალო კაცის ამბავი.

– სულელი ყოფილა ვილაცაა, გუშინ შვილი მგელმა მოსტაცა („წაართვა“) და დღეს ეძებს.

– „კვირა არისო“ და არ ეძება გუშინ.

– რასაც ხედავო, – უთხრა მასპინძელმა, – ყველა უქმ დღეს გაკეთებული არისო, ერთი სვეტის მეტი.

ამ სვეტზე ჯორიანმა კაცმა მათრახი ჩამოკიდა. მეორე დღეს წავიდნენ საძებნად. მივიდნენ ერთ ხის ძირთან, ამ ღროს მათრახი გაახსენდა.

– ძმობა თუ გწამსო, მათრახი მომიტანეო.

წავიდა ეს კაცი და ნახა: ყველაფერი ერთად დამწვარა სვეტისა და მათრახის მეტი. მათრახი წამოიღო, პატრონს მიუტანა და ყველაფერი („ყველა გარემოება“) მოახსენა. ჯორის პატრონმა უთხრა:

– აბა რა მოუვიდოდა, რაც რამ ებადა, ყველაფერი უქმ დღეს ჰქონია გაკეთებული. იცნობ შენს შვილს? – უთხრა მათრახის პატრონმა.

– კიო.

– აბა, გადი ტყეში, თუ იცნობ შენს შვილს.

ნამდვილად ნახა ამ კაცმა, თავის შვილს მგლები ეთამაშებიან და ბიჭი ხან ერთს აზის, ხან მეორეს; გაოცდა.

– კი, ბატონო, აქ არის, მაგრამ ვინ მიბედავსო [იქ მისვლას]?

დაუძახა ბიჭს. ბიჭი მოვიდა. ჯორიანმა კაცმა უთხრა ბიჭის მამას:

– შენ დიდი ცოდვა გქონდა და შენი შვილი მიტომ გაიტაცაო მგელმა. შენი დასჯა ღმერთს უნდოდა, მაგრამ გაპატია შენი შვილი, იმიტომ, რომ შენ წირვაზე იდექიო და შენი შვილის დაკარგვის [ამბავი] რომ მოგიტანეს, ხმა („სული“) არ ამოგიღიაო: „დღეს მაინც უქმი არისო და ჩემი ბედისა თუ არის, ხვალ ღმერთი მანახებოს“.

წამოვიდა შვილიანად და ცხოვრობდა ცოლშვილიანად.

V

ჟირი ჯიმა კოჩი

ქო¹ოფე ჟირი ჯიმა კოჩი. თიცალი მახინჯი ¹ოფენა თინეფი, ნამულა ქი¹ანას ნორგილაფუნა. თე ჟირი ჯიმაში ¹ოფა-ქცევა თელი სოფელსი ნოჩქევე, მარა მუთუნი ვალოლაძუნა, რახან ზირუაში რჩქინაწკელა დიდი მოხერხებული დო ეშმაკი ¹ოფენა. მუჟამს მუნეფიში სოფელი დუულარიბებუნანი, უკული შხვალო დუუჭყაფუნა ზირუა. ართიშახ, ჭუმე პეტრობა რდუკონი, ამუსერი ართი სოფელსი მეუხირუნა ზოჯი, მარა, ეტყეებუ დორონსით გაურისხეებუ თინეფი დო შარას ქუგოთანაფუნა. მუ ქიძინანი, ნახირა ზოს ქეთა-აჩინენა. ეუკინუნა დო დუუ¹ვილუნა ზოჯი; ხეშკეტეფიშა ქეგუეკირაფუნა დო დუუქუნუნა ნოშოთი დო დუუჭყაფუნა დვარა: „ვა-ვა, ჯიმა პეტრეია! ვა-ვა, ჯიმა პეტრეიავა!“ მეშარეფს უკითხირუნა:

– მუქ გალოლესია? უპასუხებუნა:

– სუმი ჯიმა ვორდითი, ართის პეტრეია ჯოხორდ, დო შარას დომილურეს დო ამუდლარი დღასუ ჩქინოთ ჭითა ობიშხა რენია.

აი, ათენერი ხერხით დუულორებუნა მოშარეეფი, ზოჯი ¹უდეშა ქემეულალუნა დო დრო უტარებუნა.

ლუმა თექ ვორდი, ამუდლა აშ ქომოვრთი...

ორი ძმა („ძმაკაცი“)

ყოფილა, ყოფილა ორი ძმა („ძმაკაცი“). ისეთი ქურდი ყოფილან ისინი, რომ თურმე ქვეყანას აშინებდენ („აცივებდენ“). ამ ორი ძმის ყოფაქცევა მთელს სოფელს სცოდნია, მაგრამ ვერაფერი უქნიათ, რადგან ქურდობის ცოდნასთან ერთად ძალიან ხერხიანი და ეშმაკები ყოფილან. როცა თავიანთი სოფელი დაუღარიბებიათ, მერე სხვაგან დაუწყიათ ქურდობა. ერთხელ, ხვალ რომ პეტრობა უნდა ყოფილიყო, ამ საღამოს ერთ სოფელში მოუპარავთ ხარი, მაგრამ, ეტყობა, ღმერთი განრისხებია მათ („ღმერთს განურისხებია ისინი“) და გზაზე შემოთენებიათ. რა ქნან, მოპარულ ხარს ქე იც-

ნობენ. აულიათ და დაუკლავთ ხარი, ხელკეტებზე დაუკაავთ და დაუფარავთ ფოთლებიანი ტოტებით და დაუწყიათ ღრიალი: ვაი-ვაი, ძმაო პეტრეია! ვაი-ვაი, ძმაო პეტრეიაო!“ მგზავრებს უკითხავტ;

– რა დაგემართათო? – უპასუხნიათ:

– სამი ძმა ვიყავით, ერთს პეტრეია ერქვა და გზავე მოგვიკვდა და დღევანდელი დღესასწაული ჩვენთვის წითელი პარასკევი არისო.

აი ამნაირი ხერხით მოუტყუებიათ მგზავრები, ხარი სახლში მიუტანიათ და დრო უტარებიათ.

VI

დიმდარი ღო ღარიბი

თურმე ართ სოფელს, ართმაჟიამ ხასიას ცხოვრენდეს ჯირი მეზობეეფი: ართი დიმდარი ღუ, მაჟია ღარიბი ღუ. ართიში ქონება ფუნდუ ღო გინმოფუნდუ, მაჟიას ხომია ჭკილიშ ნოტეხი ხოლო ონატრუდუ, მარა იშენით ირ სერს 'ათე გაჭირებუი კოჩიშ 'უჩე ირჩქიედუ ბირა ღო გიტარაშ ხმა, ორდუ სხაპუა ღო ძიცა. თიჯგუა ამბე ღუ, ნამდა მოშარე კოს, მისით 'ათე მახორუუში ამბე ვოუჩქედუნე, აჩქენუდუ: მიდგარენი დიდი კამპანიას გინმიგანსია, დიდი დიარა უდუნია.

ათე ოჯახი ართ დღამ ნაშიბის ართნერო გუთმურთუნდუ არძოს ღო ათეთი ძა»ამ დიდი კმაყოფიი ღო ბედნიერეფი ორდეს.

დიმდარი კოჩიშ ოჯახის გვანე შხვანერი ამბე ღუ. დღას მითინი ეურე ბირაშ ხონარს ვეგეგენდუ. გილეეშუ მუშ ოთახუს დიმდარი ღო ართიშ მეტის მუთუნს ვაფიქრენდუ:

– დღას ქიგაგონებენო ათეჯგუა მუთუნი!.. მა თეზუმა ქონება მიდუ, თესხეი ფარა მაფუ გასისხებუი, ჭკომუა ვამორუკუ ღო შუმა, იშენით ჩქიმი ოჯახის სიმხიარუემ ხმა ვარე. ე გლახაკიში ოჯახის მუთუნი ვოულუნა, მარა მით მიკიენსნი, იშ 'უდეს ირო კამპანია აჩქენუუ. წანა ართიე ღო სუმონეჩი ღო ხუთი თანაფა უდუ. მორთი, გავწირენქ ჩქიმ ქონებას, ორქოვარჩხილს ღო 'ათე

გლახაკის ქემევიანქ; ქოვძირუნქ, დაბა, მუჭომ ხასიათის გერდითუ-
ნი(!).

ართ მშვენიერ დღას დიძდარქ დეებარუ ღარიბი დო მუთ სა-
უჯგუშო ქონება უღუდუნი, ქემერუ მეზობერს.

ათენა დო ათენა; ვე¹მნი ვე¹უ ღარიბ კოჩიშ მოსვანჯაქ. გეი-
ბორჯუ იმ ოჯახიქ. კოს ეურე ძიცა დო ბირამ ხონარი ვარჩქიე-
ლუ.

დიძდარი შორიშე ურჩქიედუ, დაბა, მუს იქუნდუ ღარიბ კო-
ჩინ. გიშე²უ ჟირ-სუმ დღაქ დო დიძდარს ქამაკითხუუ ღარიბიქ დო
თეი ოქროი³ობა ქუმუდუ დო უწუუ:

– მიდელი სკანი ქონება, მუთ მაჩუქინ, მა სიღარიბე დო სიგ-
ლახაკე მისხუნუნია.

– მუშა დომირთინევა, მა სკანდა მანგიორი მუთუნ ვა-
ძითხმნია?!

– მართაინია, – უწუუ ღარიბიქ, მარა, მუთ თე ქონება გე-
წოიღინ, უკუი მოსვანჯა დო »ურქ მემიღინუა. დღა დო სერს თის
ვფიქრენდი, მუ ვლოიკო დო მუჭო მივხვარიკონ. ბალანქ დახე
დექემუუნჯუ დო ოსური სერით სინათეს ხო⁴ო ვეთმიორზანდუ. მა
მისხუნუ შკირენუი ვორდე დო ვიძიცანდა, ვიდრე გემღინდარე დო
დეგმუნჯენ.

გეჭოფუ დო მონაჩემი იფრეი უკახაე დურთინუუ ვიშო. გახა-
რებულქ ¹უჩა ირვიუ მუმ ჩიი დო სკუაშა.

დიძდარქ იფიქრუ, ართხანს იფიქრუ დო უკუი ქემეხვადუ,
ნამდა ქონებაში ზირუა დო შენახება ვარდუ საჭირონი. საჭირო
დუ, ირ დღიური მუშობათ უჭკომუდუკო »უკმა დო ჩიი დო სკუა
გუსნარებულუკო.

დიძდარქ გედირთუ დო თე ქონება გეგმულუ; გეგმილუ დო
ღარიბენს დურიგუ. ხალხიქით დიდი მარღობერქი დაასკიდუ დო
მუქ ხო⁵ო დიდი გაჭირება მიიშორუ დუღიშე. უკუი ქიდიჭყუ მუ-
შაობა დო ა⁶აი »უკმას ჭკუნდუ, სიმხიარუე დო დროშ ტარებას
ორდუ თეი სიცოცხლე.

მდიდარი და ღარიბი

თურმე ერთ სოფელში, ერთიმეორის გვერდით ცხოვრობდნენ ორი მეზობელი. ერთი მდიდარი იყო, მეორე – ღარიბი (+იყო). ერთის ქონება დულდა და გადმოდულდა, მეორეს ხმელი მჭადის ნატეხიც კი ენატრებოდა, მაგრამ ყოველ ღამეს ამ გაჭირვებული კაცის სახლიდან ისმოდა სიმღერა და გიტარის ხმა, იყო ცეკვა და კისკისი. იმგვარი ამბავი იყო, რომ მგზავრს, რომელმაც ამ სახლის ამბავი არ იცოდა, ეგონებოდა: ვილაც დიდ ღზინს („კამპანიას“) იხდისო, დიდი ქორწილი აქვსო.

ეს ოჯახი ერთი დღის ნაშოვნს ერთნაირად უყოფდა ყველას და ამით ძალიან დიდად კმაყოფილი და ბედნიერები იყვნენ.

მდიდარი კაცის ოჯახში სულ სხვაგვარი ამბავი იყო. ვერასდროს იქიდან ვინმე სიმღერის ხმას ვერ გაიგონებდა. დადიოდა თავის ოთახში მდიდარი და ერთის მეტს არაფერს ფიქრობდა:

– ოდესმე გაგონილა ამგვარი რამე? მე ამოდენა ქონება მაქვს, ამდენი ფული გასესხებული, ჭამა არ მაკლია და სმა, მაგრამ მინც ჩემს ოჯახში სიმხიარულის ხმა არ ისმის („არის“). ამ გლახაკის ოჯახში არაფერი აქვთ, მაგრამ, ვინც გამოივლის, მის სახლში სულ ღზინი ეგონება. წელი ერთია და სამას სამოცდახუთი აღდგომა აქვს. მოდი, გავწირავ ჩემს ქონებას, ოქროვერცხლს და ამ გლახაკს მივცემ; ვნახავ, აბა, როგორ ხასიათზე დადგება.

ერთ მშენიერ დღეს მდიდარმა დაიბარა ღარიბი და, რაც საუკეთესო ქონება ჰქონდა, მისცა მეზობელს.

ეს (იყო) და ეს; არ იქნა და არ იქნა ღარიბი კაცის მოსვენება. აირია მისი ოჯახი. კაცს იქიდან სიცილი და სიმღერის ხმა არ ესმოდა.

მდიდარი შორიდან უყურებდა, აბა, თუ რას იზამდა ღარიბი კაცი. გავიდა ორი-სამი დღე და მდიდარს მოაკითხა ღარიბმა და მთელი ოქროულობა მოუტანა და უთხრა:

– წაიღე შენი ქონება, რაც მაჩუქე, მე სიღარიბე და სიგლახაკე მირჩევნიაო.

– რატომ დამიბრუნეო, მე შენთვის მაგიერი არაფერი მომითხოვიაო?!

– მართალი არის, – უთხრა ღარიბმა, მაგრამ, რაც ეს ქონება გამოგართვი, მერე მოსვენება და ძილი დაძეგარგაო. დღე და ღამე მას ვფიქრობდი, რა მექნა და როგორ მომეხმარა, ბავშვები კინალამ დამიმუნჯდა და ცოლი ღამით სინათლესაც არ ანთებდა. მე მირჩევნია მშვიერი ვიყო და ვიცინოდე, ვიდრე გავმდიდრდე და დავმუნჯდე.

აიღო და მოცემული („მონაცემი“) ყველაფერი უკან დაუბრუნა (+იქით), გახარებული სახლში გაიქცა თავის ცოლ-შვილთან.

მდიდარმა იფიქრა, ერთხანს იფიქრა და მერე მიხვდა, რომ ქონების შეგროვება და შენახვა (+რომ) არ იყო საჭირო. საჭირო იყო, ყოველდღიური მუშაობით ეჭამა ლუკმა და ცოლ-შვილი გაეხარებინა.

მდიდარი ადგა და ეს ქონება გამოიტანა და ღარიბებს დაურთო. ხალხიც დიდი მადლობელი დაურჩა და ამანაც დიდი ჭირი („გაჭირვება“) მოიშორა თავიდან. მერე დაიწყო მუშაობა და ალალ ლუკმას ჭამდა. მხიარულებასა და დროის ტარებაში იყო მთელი სიცოცხლე.

ლექსები:

1. ვლურუქ, მარა მუ ვქიმინა?
ვხედავ, აღარ გებრალეები!
ლეხი ვორექ მალურუუ,
ვერ მიშველის ექიმები.
2. ნიტე მარა მიჩქ,დას,
ასე რისთვის მომენტერე!
მუ დაგიშე, ქომიწიი,
მე მივხვდები ჩემ თავს მერე.
3. შორშე ჯინას დომიჭყანქ,
ახლოს აღარ მეკარები...
.....
.....

4. აწ ვ'ფიქრა სი, მოჯგირე,
აწი მე შენ მოგერილო:
მუჭო თოლით ქორძირ,ნქ,
უკან უნდა მოგეკილო.
5. 'ოროფილს ვონდურუქ,
გური ალაჭვირი მაფუ,
ჩქიმი რდ, ნი, მიჩქ,დ,,
ბრელი დიხას დომიცქვაფუ.
6. სერით მლურს, დლაშით ვარ,
მა მი'ორს, დო შხვას მე'უნს.
მინ რე მიდამიდანს, ნი,
ჩქიმი შურიში ოსხუნურს?
7. ვოხედე დო ვჯან,დე,
სქანი ქალარდის ვჭარ,ნდე:
„გვალას მუშენ გაგაჯოგი?
„მალას დომინგარ,ნდე!“
8. ქორძირუნქ, ნი, გური მაჭუ, (ნანა)
ვა რძირუნქ, ნი, უფურაში.
შური დო გურით ვიჭუუქ,
მულა დლაშახ ვორდა თაში?
9. ჩქიმი გური სქანწკმა რე,
სქანი გური შხვაწკ,მა რე,
ჩქიმ'დო სქანი გოჯოგაფა
მერიში აკ,ნაწყმა რე.
10. ჩქიმი გური თეში იჭუ,
ობელი ვ'აჭვე საკვეციის;
ჩქიმი გური თეშ' მიკობუ,
მუჭოთი ჩხომი ანკესის.

11. ბენიერო ღუს ვორწყედი,
თურმე მიჭოფუნო ჭირი,
სქანი ნათხორა სამარეს
კისერიშახ გობძ, კირი.
12. მეურქია, შიივტყვი ღო
მუშ იმედის ღომინანქ?
თი ზომაშახ ქომი'ორქ,
გურს, ჭლექის გომირჩინანქ.
13. სერთი »ურს, ვა მარძენს,
სიზმარი მაფოცენს,
ჩქიმი ღო სქანი 'ოროფა
ღურადღამახ ვ'აკოცენს.
14. ხეს მიკებუ ნი, ვარდი რე,
გურს, მიღუ ნი, ღარდი რე, –
ჩქიმ(ი) ღო სქანი ართო რინა (ნანა)
ნანა, მუჭომი მარდი რე (ნანა).
15. ბჟა ღია ჩქიმი,
თუთა მუმა ჩქიმი,
ხვიჩა-ხვიჩა მურიცხეფი
ღა ღო ჯიმა ჩქიმი.
16. აია რე, ბაია რე;
ბაიაში წორი თანაფა რე;
ქირსე რენ ღო კალანდა რე;
წაკურთხია ჯგ.რი ღლა რე.

* * *

მა სი ვარდი თიშენ მერჩი,
ბალის ოკო ღორგიკონი,
თინა ღლას, ვაიხუმუდუ,
მა სი ქოგი¹ორდიკონი!
ირო თის, ვოცადუდი,
სქან ხოლოს, ვორდიკონი,
უბედურქ, ვეპიკო ღო,
ბედინერქ, იპიკონი.
ვარდიშ მინჯეს ვანოგვექ, // მინჯეთ ვანოგვექი
თიშენირე, საუბედუროთ,
მებალობა ვანორჩქენო,
ენა ვაგოსკვანს, შურო.
ჩქიმი გური სი ღო¹ვილი,
ანწი ეს, მუ ოხვარ,
ღურელი გურიშ გათელეზა,
ვეშემლეზუ, ვარ, ვარ!

* * *

ვაგი¹ორქო მა?
ვაგოკოქო მა?
ვამორწონქო, მახარია,
სქანი ჭირიმა!
მიჰყორუქო მა?
გორჯოგუქო მა?
ვარა ნტერო მიგორჩქუქო,
სქანი ჭირიმა!
სქანი ვორექ, მა,
ვაგალორენქ მა,
სით ღალატი ვაგმაგონა,
სქანი ჭირიმა!
უსქანეთი მა,
თე ქიანა მა
მაფუ სრული ჯოჯონხეთი,
სქანი ჭირიმა!

* * *

აკა სი რექიშო,
ალმასი რექიშო,
ორღე ლეხინი, —
ვამადირექიშო, ნა..
დეღოუ ნანა,
მებღინავო, ჩქიმი ცოღა!
ირო გურიშა
ალა მირექიშო,
ქ.გმაშინექ,ნი,
მანგარინენიშო — ნა..
დეღოუ ნანა,
მებღინავო, ჩქიმი ცოღა!

* * *

1ოროფა არმა ართი ვარე,
ჩქიმი ვეშიჭარე შხვაშა,
გი1ორღინი მიჩქულუ ღო
გოითირუქო მა სი შხვაშა.

ბორია რღას,, ჭვიმა რღას,,
სქანი მოულას მა ქიბგინანქ,
კანკალეშა გამკომიღე,
ვეშემღებუ თაში რინა.

სერი ღო ღღაში ართი მაფუ,
სქან შარას გინგოჯინექ,,
სქანი ღუდი მიღამიღუო
შხვაქ,, კარგიმოკიღერქ.

ახ, 1ოროფა, სი ჭვილი ღღაში,
გური მუჭო ღომიხაში,
სერი იშენი სერი რენ ღო,
უკუშელა მაფუ ღღაში!

ანლაზები:

ადრე ენადგინა ¹ურდგელც წიარი ვეგოჭიშუანსია.

– ადრე ამდგარსა კურდღელსა ვერ დაწევა მწეკარი.

ართი ოხვამერი პაპასითი ქააჩირთუნია.

– ერთი ალილუია მღვდელსაც შეცდებო.

ართი ¹ორადილი უმქური ოში შხვას დო¹ორიდუნსია.

– ერთი დამპალი ვაშლი ასს სხვას დააღბობსო.

ართმა ხანგას,თ ღუჯერა.

– ერთხელ გიჟსაც დაუჯერებენო.

ახალი ოქოსალი ჯგერო ქოსუნს.

– ახალი ცოცხლი კარგად გვის.

ბაბუში ნაჭკომა ¹ომურქ მოთას კიბირი მეკვათუა.

– ბაბუას ნაჭამმა ტყემალმა შვილიშვილს მოსჭრა კბილია.

ბედიშა კოს ვამდართენია.

– კაცი ბელს ვერ გაექცევაო.

ბედიში გვერდი ცადა რენია.

– ცდა ბელის მონახვერეაო.

გერიში შქურინით თხა მის უჭყვიდუნია.

– მგლის შიშით თხა ვის გაუწყვეტიაო.

გვერი ფერს ითირანსია, ვარა წესის ვეთირანსია.

– გველი ფერს იცვლის, წესს კი – არაო.

გილახექანი ი ¹ას კვათუა ვაკონია.

– რომელ ტოტზედაც ზიხარ, იმას მოჭრა არ უნდაო.

გირინიშ კვარტიქი ვეგეწყინასია.
– ვირის წიხლი არ გეწყინოსო.

გლახა სქუას გლახა ჯოლორი უჯგუნია.
– ცუდ შვილს ცუდი ძადლი სჯობიაო.

გურაფაში ჯინჯი კოლე რე, მარა წვანდი ჰამო რე.
– სწავლის ძირი მწარეა, მაგრამ ბოლო (წვერი) ტკბილიაო.

გურაფა ღურა დღამა რენია.
– სწავლა სიკვდილამდეაო.

დაჩხირი ოტიბუანს, მარა ჭუალა ხოლო უჩქუნია.
– ცეცხლი ათბობს, მაგრამ დაწვაც იცისო.

ღონთხაფილი გეიოდგინია.
– წაქცეული ააყენო.

ღუდიშო ირგუნი, თინა შხვაშოთი ირგუნია.
– ვინც თავისთვის ვარგა, ის სხვისთვისაც ივარგებსო.

ვარა წყარი ოკო ორდე, ვარა ღვინი.
– ან წყალი უნდა იყო, ან ღვინო.

ვართი წვადი გილაღუა, ვართი კელებერია.
– არც მწვადი შესწვა და არც შამფურიო.

თოლი შუნს დო თოლი ჭკომუნს.
– თვალი სვამს და თვალი ჭამსო.

ირკოს მუში თოლი აწორენსია.
– ყველას თავისი თვალი აჯერებსო.

კიბირი თიშენი გერდგუნია, ნინას ოკო გეუნჭირევე.
– კბილი იმისთვის გაქვს, რომ ენას დააჭიროო.

კოს კოჩანა გილუდას, სახელი მუდგა რჯონონდას.

– კაცს კაცობა გქონდეს, სახელი რაც გინდა გერქვას.

კოჩი ჯგირო გეჩინებაფუენი, ართი ფუთი ჯიმუ ოკო გაფუდას თიწკელა ნაჭკომა.

– კაცი კარგად რომ გაიცნო, ერთი ფუთი მარილი უნდა გქონდეს მასთან ერთად შეჭმული.

კუში სქუა კუ ი¹იი, ბუში სქუა ბუ ი¹იი, აბა, მორე მუ ი¹იი.

– კუს შვილი კუ იქნება, ბუს შვილი სუ იქნება, აბა სხვა არ ქინება.

ლური ჭიჭე ღურუ რენია.

– ძილი პატარა სიკვდილიაო.

მდიდარიშა ვეშინარტებენია დო ღარიბიშა ვეგიძიცინენია.

– მდიდარს ნუ დაჰნატრი და ღარიბს ნუ დასცინიო.

მეშარე წყარს მითხინსნი, ღვინი მიკული.

– მგზავრმა (თუ) წყალი მოითხოვა, ღვინო, მიართვიო.

მინც პაპა მოწონც დო მინც პაპაში ოსურია.

– ზოგს მღვდელი მოსწონს, ზოგს – მღვდლის ცოლი.

მოთაქ კითხუა ბაბუს - ირო რჩინ, რდიაო?

– შვილიშვილმა ბაბუსას ჰკითხა – ყოველთვის მოხუცი იყავიო?

მორაგადე დოღურუნ დო ნარაგად დღას ვაღურუ.

– მოქმელი მოკვდება, ნათქვამი – კი არა.

მუთ გილუდას, თის მიაბაღია.

– რაც გაქვს, იმას დასჯერდიო.

მუნაფას ჩხანა (ბჟა) ვააფულე.

– ღრუბელი მზეს ვერ დაფარავს.

მუს თას, ნქი, თინა ეურცუ.

– რასაც დათეს, ის ამოვა.

მუში ღურუ ირკოს პუნუს მააბუ.

– საკუთარი სიკვდილი ყველას ზურგზე ჰკიდიაო.

მუჭოთ ნარაგადუენი, ლანდღვირი წყარი წკონდა ტობაშე ვეგ-
მუურსია.

– როგორც ნათქვამია, მღვრიე წყალი სუფთა ტბიდან არ გა-
მოვაო.

ნამ ქიანაშა მეურქნი, თი ქიანაში ქული გირთვია.

– რომელ ქვეყანაშიც მიდიხარ, იმ ქვეყნის ქული დაიხურეო.

ნგერიში ოჭიშის სახარებას კითხულენდესია.

– მგლის თავზე (ზურგზე) სახარებას კითხულობდნენო.

ნინას კიბირი ვაჭოფუნდას, ქიანას დაარცუანდ.

– ენას კბილი რომ არ აკაგებდეს, ქვეყანას დააქცევდაო.

ონჯლორიანი რინას ურინობა უჯგუნია.

– სირცხვილიან ყოფნას არყოფნა სჯობსო.

პუნას საფულე თინუნსია.

– კუზიანს სამარე ასწორებსო.

სუმარი ღორონთიშენია.

– სტუმარი ღვთისააო.

ტყურაში მორაგადეს მართალს ვადუჯერენანია.

– ტყუილის მთქმელს მართალსაც არ დაუჯერებენო.

უბედური კოს ქუა ეკონონც მააჭიშუანც.

– უბედურ კაცს ქვა აღმართში დაეწევა.

უქიმიწინი ინა, ირო იქნს.

– (ვისაც) გაუკეთებია, ყოველთვის გააკეთებსო.

უჯოლორე ქიანას კატუს ოლალაფესია.

– უძაღლო ქვეყანაში კატა აყეფესო.

ფარა ფარას აკეთენსია.

– ფული ფულს შოულობსო (აკეთებსო).

ფარა ჯოჯოხეთიში კარს ტახუნსია.

– ფული ჯოჯოხეთის კარსაც აღებსო (ტეხსო).

ფურინი – დიხაქ ვეშგოჭყორდას.

– იფრინე, (მაგრამ) მიწა არ დაგავიწყდეს.

ქარაგადაფევა და, ნინა ირფელს თქუნსია.

– თუ ათქმევიწინე, ენა ყველაფერს იტყვისო.

ქიანა ირო მითინს ვეგესქილაღუნია.

– ქვეყანა ყოველთვის არავის შერჩენიაო.

ქოთომქ მუში ო¹ვილარი ხამი გითონხირკუა.

– ქათამმა ჩხრიკა და თავის დასაკლავი დანა კერიაზე გამონხრიკაო.

ღეს პატი ცე, ნიჩვის გაჩამუნია.

– ღორს რომ პატივი სცე, ცხვირზე გიკბენსო.

ღურა ირკოჩიშო ართიანჯგუა რენია.

– სიკვდილი ყველასათვის ერთნაირიაო.

ღურაშა ირო გურაფა რენია.

– სწავლა სიკვდილამდეო.

ღურუ ჯგირი დო ფურს ვეიშაგორუნსია.

– სიკვდილი კარგსა და ცუდს არ არჩევსო.

¹ორანი ირო უჩა რენია.

– ყორანი მუდამ შავი არისო.

¹ოროფას თოლს(ი) სინათლე ვაულუნია.

– სიყვარული ბრმა არისო (თვალში სინათლე არა აქვსო).

¹უნგაშო ჟირშა ვარეკანანია.

– ყრუსათვის ორჯერ არ რეკავენო.

შერს შერი უჩქუ ირი კოჩი.

– გიჟს ყველა გიჟი ჰკონია.

შხვაში იმენდით შქირენული ქოდოსქიდუქი.

– სხვისი იმედით შშიერი დარჩებო.

შხური შხური რენია, გეიოლ-და, ფური რენია.

– ცხვარი ცხვარია, თუ გაცხარდა ცხარიო.

ჩეჯა სქვაში რე, მარა მუთა მორლე რენია.

– ალვის ხე ლამაზია, მაგრამ უსარგებლოო („არაფრის მაქნისიაო“).

ჩქიმი ნინაქ დუდი გომისოფუა.

– ჩემმა ენამ თავი გამიხეთქაო.

ჩხომი ლანდლეე წყარს იჭოფუუ.

– თევზი მღვრიე წყალში დაიჭირებაო.

ჩხომქ თქუ: ბრელი მაფუნია ორაგადე, მარა პიჯი წყართ მა-
ფუნია ეფშა.

– თევზმა თქვა: სათქმელი ბევრი მაქვს, მაგრამ პირი წყლითა
მაქვს საესეო.

ძიცა გურიში მალამა რენია.

– სიცილი გულის მალამოაო.

წვირეს უჩხირკედა ირო ახაშო ანთხუნია შური.

– ნაგავი თუ ქექე, მუღამ სუნი ექნებაო.

წყარიში მუნაღელს წყარი იღანსია.

– წყლის მოტანილს წყალი წაიღებსო.

ჭირი დო ლხინი ართო ცხოვრენა.

– ჭირი და ლხინი ერთად ცხოვრობენო.

ჭიჭე თქვი დო ბრელი გეგონე.

– ცოტა ილაპარაკე და ბევრი მოისმინეო.

ჭკიდი ართიშა გორტიხუნი, უკული ართიანს ვემკააჭაბუ.

– მჭადი, რაკი ერთხელ გატყდება, აღარ გამთელდება (ერთმა-
ნეთს არ მიეწებება).

ჭურა ირო წყარს ვეღანს.

– კოკა (აყირო) ყოველთვის წყალს არ მოიტანს.

ჭუმანერი ქოთომიშა ამღლარი კვერცხი მისხუნუნია.

– ხვალინდელ ქათამს დღევანდელი კვერცხი მიჩვენიაო.

ხანგას ოგურუანდესია დო ჭკვერქ ქადიგურუა.

– ბრიყვს ასწავლიდნენ და ჭკვიანმა ისწავლაო.

ხეში კითეფს,თი ქიმიოხე უნჩაშ-უკულაშია.

– ხელის თითებსაც ემჩნევა უფროს-უმცროსობაო.

ხე ხეს ბონუცია დო ჟირიხოლო პიც.
– ხელი ხელსა ბანს და ორივე პირსო.

ჯგირი ქიმინი დო ქუას ქგედვი.
– კარგი ჰქენი და ქვაზე დადვო.

ჯგირიშენი ჯგირი მის უღვალამუ.
– კარგისთვის კარგი ვის უქნიაო.

ჯიმა ჯიმაშო, უნა დლაშო.
– ძმა ძმისთვის, შავი დღისთვის.

ჯოლორი თეში მუჭო ღურუ, აკა ¹ურდგელი ვაჭოფასიე.
– ძალლი ისე როგორ მოკვდება, ერთხელ კურდღელი არ და-
იჭიროსო.

ბიბლიოგრაფია*

- აბაშია რ., მასალები ქართველურ ენათა ლექსიკის ისტორიიდან, I-VI: I – კრებული „გიორგი როგავას“, თბ., 1997 წ.; II – ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. VII, თბ., 1998 წ.; III – ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. II, ქუთ., 1998 წ.; IV – ენათმეცნიერების საკითხები, №2, თბ., 1999 წ.; V – ენათმეცნიერების საკითხები, №4, თბ., 2000 წ.; VI – ქართველოლოგიური კრებული, ტ. I, თბ., 2002 წ.
- აბესაძე ნ., „რომ“ კავშირი ქართველურ ენებში, თსუ შრომები, ტ. 96, თბ., 1963;
- ავალიანი ვ., ქართულ-მეგრულ-სვანური სიტყვარი, თბ., 1995;
- ასათიანი ი., ჭანური (ლაზური) ტექსტები, თბ., 1974;
- ბერიძე შ., მეგრული (ივერიული) ენა, შესავალი და მასალები (I წიგნის I ნაკვეთი), თბ., 1920;
- გამყრულიძე თ., სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგი საკითხი, თბ., 1959;
- გამყრულიძე თ., მაჭავარიანი გ., სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965;
- გიგინეიშვილი ბ., სარჯველაძე ზ., ნანათესაობითარი მიმართულე-ბითისა და ნანათესაობითარი დანიშნულებითის ადგილი ძველი ქართულისა და ქართველური ენების ბრუნვათა სისტემაში, მრავალთავი, IV, თბ., 1978;
- გულავა ტ., ერთი აფხაზური თანდებული ზანურში, საქ. მეც. აკად.-ის მოამბე, ტ. VIII (3), 1947;
- გულავა ტ., ზანური (მეგრულ-ჭანური) სრულწმონების ახსნის ცდა, საქ. მეც. აკად.-ის მოამბე, ტ. XI (7), 1950;
- გულავა ტ., ო-ს უ-ში გადასვლის ზოგიერთი შემთხვევა ზანურ (მეგრულ-ჭანურ) ენაში, საქ. მეც. აკად.-ის მოამბე, ტ. XXV (1), 1960;

* ბიბლიოგრაფიაში წარმოდგენილია მეგრულ-ჭანური//ლაზური ენის შესახებ ძირითადი სამეცნიერო ლიტერატურის არასრული სია.

- გულავა ტ., ქართული ხალხური სიტყვიერება: მეგრული ტექსტები, I, პოეზია, თსუ, 1975;
- გულავა ტ., გამყრელიძე თ., თანხმოვანთა კომპლექსები მეგრულში, კრებული „აკაკი შანიძეს“, თბ., 1981;
- დანელია კ., ვნებითი გვარის წარმოებისათვის კოლხურში, თსუ ძველი ქართ. ენის კათ. შრ., ტ.19, 1976;
- დანელია კ., "რ"-ს ბგერათგანლაგების მომწესრიგებელი ფუნქციის შესახებ მეგრულში, საქ. სსრ მეცნ. აკადემია, "მაცნე", 1, 1980;
- დანელია კ., იოსებ ყიფშიძე - ცხოვრება და მეცნიერული მემკვიდრეობა, თსუ-ს გამოცემა, 1985;
- დანელია კ., მეგრულ-ჭანური ლექსიკა ს.-ს. ორბელიანის ლექსიკონში, თსუ შრომები, ტ. 245, 1984;
- დანელია კ., სახელობითი ბრუნვის "ი" ნიშნის ფუძესთან შეზრდის საკითხისათვის მეგრულ-ჭანურში, თსუ შრომები (ენათმეცნ., 10), 267, 1986;
- დანელია კ., უკვდავება მეცნიერის ღვაწლისა: ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი (კრებული გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო პროფ. კ. დანელიამ, თბ., 1995);
- დანელია კ., მეგრულ-ჭანური ლექსიკის საკითხები, ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, II, თბ., 1991;
- დანელია კ., ცანავა ა., ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, II, 1992;
- ელიავა გ., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997;
- ვამლინგი კ., ჭანტურია რ., ძირითად ზმნათა სინშირისათვის მეგრულში. არნ. ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, 1998;
- თოფურია ვ., ზოგიერთი ბრუნვის გენეზისისათვის მეგრულ-ჭანურში, ენიმკის მოამბე, ტ. I, თბ., 1937;
- თოფურია ვ., ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, IV, ბუნებრივი კომპლექსისათვის, ენიმკის მოამბე, ტ. I, ტფ., 1937;

- თოფურია ვ., **ბ** და **ს** ფენებისათვის ქართველურ ენებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. II, №1-2, 1941;
- თოფურია ვ., გრამატიკული მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესი ქართველურ ენებში, იკვ., VI, თბ., 1954;
- თოფურია ვ., -ენჯ სუფიქსი მეგრულში, ენიმკის მოამბე, I, თბ., 1937;
- თოფურია ვ., ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის ზოგიერთი საკითხი, იკე, XII, თ., 1960;
- ინგოროყვა პ., ექსკურსი ჭანეთ-ლაზეთის ისტორიის საკითხთა გამო, გიორგი მერჩულე, 1954.
- კარტოზია გ., კავშირებითა წარმოებისათვის მეგრულში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, 3, თბ., 1958;
- კარტოზია გ., ერთი თანდებულის გენეზისისათვის მეგრულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. II, თბ., 1961;
- კარტოზია გ., მეგრულის ნი (<ინი) „რომ“ კავშირის გენეზისისათვის, ქესს, ტ. VI, თბ., 1996;
- კარტოზია გ., ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში, თბ., 2004;
- კარტოზია გ., ლაზური ტექსტები (ათინური კილოკავის ნიმუშები), მაცნე, №4, 1970.
- კარტოზია გ., ლაზური ტექსტები, II, მეცნიერება, თბ., 1993.
- კაჭარავა გ., სხვათა სიტყვის ნაწილაკები ქართულსა და ზანურში, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, V, თბ., 1950;
- კიზირია ან., მარტივი წინადადების შედგენილობა ქართველურ ენებში, თბ., 1982;
- ლამბერტი დონ არქანჯელო, სამეგრელოს აღწერა; იტალიურიდან თარგმნა ალ. ჭყონიამ, თბ. 1991
- ლომთათიძე ქ., -ქ სუფიქსისათვის მეგრულ ზმნებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, I, 1946.

- ლომთათიძე ქ., „ერთი“ რიცხვითი სახელის ისტორიისათვის ქართველურ და აფხაზურ-ადიღურ ენებში, იკე, ტ. XIII, თბ., 1963;
- ლომთაძე ა. ბრუნების თავისებურებათა ისტორიისათვის მეგრულში, თბ., 1987;
- ლომია მ., ჰიპოტაქსის საკითხები მეგრულში, თბ., 2005;
- მაკალათია ს. სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941;
- მარგველაშვილი მ., მყოფადის წარმოებისათვის მეგრულში, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები 23, თბ., 1980.
- მაყაშვილი ა., ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1961;
- მაჭავარიანი გ., ‘უნიშნო ვნებითი’ ქართველურ ენებში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, 1959;
- მაჭავარიანი გ., ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკა, ლექციების კურსი, თბ., 2003;
- ნოზაძე ლ., თანხმოვანთშესატყვისობის ერთი შემთხვევის გამო ქართველურ ენებში, იკე, XXX, 1992;
- ნადარეიშვილი ლ., მიმღეობა ზანურში, იკე, XII, 1962;
- ნადარეიშვილი ლ., მასდარის წარმოების შესახებ ჭანურში, იკე, XVIII, თბ., 1970;
- ჟღენტის ს., ჭანური ტექსტები, არქაბული დიალექტი, 1938;
- ჟღენტის ს., გურული კილო, 1939;
- ჟღენტის ს., ზანიზმები გურულ ზმნებში, ენიმკის მოამბე, V-VI, 1940;
- ჟღენტის ს., ლაბიალიზებულ თანხმოვანთა საკითხისათვის ქართველურ ენებში, ენიმკის მოამბე, X, 1941;
- ჟღენტის ს., „რ“ ფონემა მეგრულ-ჭანურში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. X (2), 1949;
- ჟღენტის ს., ნ/(მ) ბგერათა განვითარების საფუძველი მეგრულ-ჭანურში ხშულ-მსკლომთა წინ, საქ. მეცნ. აკად.-ის მოამბე, ტ. X (7), 1949;
- ჟღენტის ს., მეგრულ-ჭანური ვოკალიზმი, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, IV, 1952;
- ჟღენტის ს. ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბ., 1953;

- როგავა გ., აფხაზურ-უბიხურ-ადიღეური გა სუფიქსი PRIVATIVUM მეგრულში, საქ. მეცნ. აკად.-ის მოამბე, ტ. III (6), 1942;
- როგავა გ., ზანური ბალ (ბალ-უნ –ეყოფა, კმარა) ზმნის ეტიმოლოგიისათვის, საქ. მეცნ. აკად.-ის მოამბე, ტ. IV (6), 1943;
- როგავა გ., დისიმილაციური დეზაფრიკატიზაციის ერთი სახეობა ზანურში, თსუ შრომები, ტ. XXX ბ-XXXI ბ. 1947;
- როგავა გ., ჰიპოტაქსის საკითხისათვის ქართულში, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. 8, თბ., 1948;
- როგავა გ., ქართველურ ენათა ბგერათშესატყვისობიდან: მეგრული –რ: ქართული -გ, საქ. მეცნ. აკად.-ის მოამბე, ტ. X (8), 1949;
- როგავა გ., ნააფიქსარი ღ-ს ფონეტიკური სახეცვლილება და ზეცა ფუძის აგებულების საკითხი, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, XI, 1952-3;
- როგავა გ., ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IV, 1953;
- როგავა გ., დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვეთები ქართველურ ენებში, იკე, ტ. V, თბ., 1953;
- როგავა გ., ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები, იკე, IX-X, თბ., 1958;
- როგავა გ., ზედსართავის თანაბრობითი ხარისხის გაქვავებული ფორმები ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IX-X, თბ., 1958;
- როგავა გ., ქართული რ, მეგრული ჯ, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, 1959;
- როგავა გ., ბგერათშესატყვისობათა დარღვევის შემთხვევებისათვის ქართველურ ენებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XII, 1961;
- როგავა გ., ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, I, თბ., 1962;

- როგავა გ., არქაული ტიპის ჰიპოტაქსის გადმონაშთები ქართველურ ენებში, იკე, ტ. XXVI, თბ, 1987;
- როგავა გ., ზანური -ნი კავშირ-ნაწილაკის კვალი ჭანურ დიალექტში, იკე, ტ. XXVII, თბ, 1988;
- სამუშია კ., ქართული ზეპირსიტყვიერება, მეგრული ნიმუშები, თბ., 1990;
- სახოკია თ., მეგრული ანდაზები და გამოთქმები, იკე, XXVIII, თბ., 1989;
- ფეინრიხი ჰ., სარჯველაძე ზ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, I გამოცემა, თბ., 1990; II გამოცემა, თბ., 2000;
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. I-VIII, თბ., 1950-1964;
- ქართული ენის ლექსიკა, მასალები მეგრულ-ქართული ლექსიკონისათვის, შეკრებილი დანიელ ფიფიას მიერ, ჟურნალი „აია“, №1, თბ., 1997;
- ქართული ხალხური სიტყვიერება, მეგრული ტექსტები, ტ. I, 1975, ტ. II, 1991;
- ქაჯაია ო., მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I-III, თბ., 2001-2002 წწ.;
- ქობალავა ბ., მეგრული სიტყვაწარმოებიდან, იკე, XXI, 1979. ქობალავა ბ., პირთა ფონემური სტრუქტურისათვის მეგრულში, იკე, XXV, 1986;
- ქობალავა ბ., კავშირებითი კილო მეგრულში, ენათმეცნიერების საკითხები №4 (12), 2001;
- ქუთელია ნ., A და B სისტემის ჰარმონიული ჯგუფები მეგრულ-ჭანურში. თსუ კრებული გიორგი ახვლედიანს. 1969.
- ქუთელია ნ., თანხმოვანთკომპლექსები ლაზურში, "მაცნე" (ენისა და ლიტერატურის სერია), ო2. 1972;
- ქუთელია ნ., ჰარმონიულ კომპლექსთა სისტემა ლაზურში. ადღლ. V. 1986;
- ქუთელია ნ., ლაზურის ფონემატური სტრუქტურა, თბ., 2005;
- ციფშიძე ი., ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, №1, 1919;

- ციფშიძე ი., ჭანეთში მოგზაურობა, ენიმკის მოამბე, I, 1937;
- ციფშიძე ი., საანგარიშო მოხსენება ჭანეთში საენათმეცნიერო მივლინებისა 1917 წლის ზაფხულს, ენიმკის მოამბე, №1, 1941;
- ციფშიძე ი., ჭანური ტექსტები, 1941 (გამოსცა ჩიქობავამ);
- შანიძე ა., 'ტოპადის' ეტიმოლოგიისათვის, ენიმკის მოამბე, I, 1937;
- შარაძენიძე თ., სვანურ-ქართულ-ზანური შესატყვისობის ზოგიერთი საკითხი, იკე, XXX, 1991;
- შენგელია ვ., ნასესხები ლექსიკის ადაპტაციისათვის მეგრულში, ქუთაისური საუბრები, III, 1996;
- შეროზია რ., პოტენციალისის კატეგორიისათვის ზანური ენის მეგრულ დიალექტში. სმამ., 1981;
- შეროზია რ., ნო-პრეფიქსიან ზმნათა ფუნქციის საკითხებისათვის მეგრულში, კრებული: ზოგადი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საკითხები, თბ., 1978;
- შეროზია რ., მემშიში ო., მეგრული და ლაზური ანდაზები, "მსგეფსი", თბ., 1994;
- ჩელები ევლია, მოგზაურობის წიგნი. ნაკვთი I, 1971;
- ჩიქობავა ა., -ონ სუფიქსი მეგრულში, თსუ მოამბე, VI, 1926;
- ჩიქობავა ა., ჭანური ტექსტები. ხოფური კილოკავი, ტფილისის უნივერსიტეტის გამოცემა, X, 1929;
- ჩიქობავა ა., ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბ., 1936;
- ჩიქობავა ა., პოტენციალისის კატეგორია ქართველურ ენებში, ენიმკის მოამბე, I, 1937;
- ჩიქობავა ა., სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942;
- ჩიქობავა ა., წარპრევერბის მნიშვნელობისათვის ქართულში, ენიმკის მოამბე, I, 1937;
- ჩიქობავა ა., ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 1938;
- ჩიქობავა ა., პროფ. იოსებ ციფშიძე და ჭანურის მეცნიერული შესწავლა, პროფ. იოსებ ციფშიძე, ჭანური ტექსტები, თბ., 1939;

- ჩიქობავა ა., ქართული ძვალ ფუძის ზანური შესატყვისისათვის, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. I (1), 1940.
- ჩიქობავა ა., ჭანური მყოფადის წარმოებისათვის, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. V (1), 1944.
- ჩიქობავა ა., მეგრულ-ჭანური ვოკალიზმი, იკე IV. 1952.
- ჩუხუა მ., ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003 წწ.;
- ცანავა ა., ქართული ზეპირსიტყვიერების საკითხები (მეგრული მასალების მიხედვით), თბ., 1970;
- ციკოლია მ., მეგრულის სამურზაყანულ-ზუგდიდური კილოკავის ფონეტიკური მიმოხილვა. აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, XXV, სოხუმი, 1954;
- ცხადაია პ., ათასი მეგრული ტოპონიმი, თბ., 2005;
- ცხადაია პ., ქართველური ენების დასავლური არეალი (კოლხური ანუ ზანური), თბილისი, 1999;
- ჭარაია პ., მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან (მასალები), „მოამბე“, X, 1985; XII, 1895; I, 1896, ტფილისი;
- ჭარაია პ., ქართულ-მეგრული და მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი (მასალები იაფეტური ენების მკვლევართათვის), შედგენილი პ. ჭარაიას მიერ (ხელნაწერი), ტფილისი, 1918;
- ჭარაია პ. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1997;
- ხალხური სიბრძნე, I, მეგრული და ლაზური ანდაზები (შეადგინეს რ. შეროზიამ და ო. მემიშიშმა), თბ., 1994;
- ხუბუა მ., მეგრული ტექსტები, თბ., 1939;
- ხუბუა მ., თე ნაწილაკის ბუნებისა და მნიშვნელობისათვის მეგრულში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. III (7), 1942;
- ხუბუა მ., მტკიცებითი ქო ნაწილაკის ზმარებისათვის მეგრულში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. III (6), 1942;
- ხუბუა მ., უარყოფითი ნაწილაკი ვა მეგრულში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. III (7), 1942;
- ხუბუა მ., რიგ თანხმოვანთა ცვლილებისათვის ქართველურ ენებში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. V (2), 1944;

- ზუბუა მ., სპარსული წარმოშობის სიტყვები მეგრულში, საქ. მეც. აკ. მოამბე, ტ. VI (9), 1945;
- ჯავახიშვილი ივ., ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფილისი, 1937;
- ჯიქია ს., თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან. 2 თურქული სინტაქსური კალკები ლაზურში. კრებული "ორიონი", აკაკი შანიძეს, თბ., 1967;
- ჯიქია ს., თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან. 4 თურქული ლექსიკური ელემენტისათვის ლაზურში. თსუ შრომები, 164; ენათმეცნიერება, 1975;
- Асатиани И. М., Провербы в Занском (мегрельско-чанском) Языке. Автореферат. Тб., 1953;
- Браун И., Вторичный характер гармонических комплексов десессивного ряда в картвельских языках. арნოლდ ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, 1998;
- Капанцян Гр., О взаимоотношении армянского и лазо-мегрельского языков, Ереван, 1952;
- Кизирия А. И., Занский язык. Языки народов СССР, т. IV, Иберийско-кавказские языки, Москва, 1967;
- Кипшидзе И., Дополнительные сведения о Чанском Языке, С.П., 1911;
- Кипшидзе И., Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем, С.П., 1914;
- Климов Г. А., Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте, Москва, 1962;
- Климов Г. А., Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964;
- Климов Г. А., Аномалии эргативности в лазском (чанском) языке, Москва, 1976;
- Климов Г. А., Мегрельский язык. Лингвистический словарь, Москва, Советская энциклопедия, 1990;
- Март Н., Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем, С. П., 1910;
- Март Н., Тубал-Каинский вклад в Сванском, 1912;
- Март Н., Из поездки в Турецкий Лазистан, С. П., 1904; 1910;

- Мегрелидзе И., Лазский и мегрельский слой в грузинском, Академия наук СССР, Москва, 1938;
- Чикобава А., О лингвистических чертах картвельских языков. Известия Академии наук СССР, Отделение литературы и языка. No7, жур.1, Москва-Leningrad, 1948;
- Чикобава А., Картвельские языки, их исторический состав и древний лингвистический облик. Ике, II, 1948;
- Чикобава А., Занский язык, Большая советская энциклопедия, II изд., т. 16, Москва, 1952;
- Чикобава А., Картвельские языки (Опыт структурно-типологической и исторической характеристики). Сборник статей и материалов по вопросам нахского языкознания, Тб., 1965;
- Цагарели Ал., Мингрельские этюды, I; Мингрельские тексты с переводом и объяснениями С.П., 1880;
- Цагарели Ал., Мингрельские этюды, II; Опыт фонетики мингрельского языка. С.П., 1880;
- Adjarian Hr., Études sur la langue laze. "Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", t. X, fasc. 6, Paris, 1898;
- Bleichsteiner R., Kaukasische Forschungen: Georgische und Mingrelische Texte, Wien, 1919;
- Boeder, Winfred., Ergative Syntax and Morphology in Language Change. The South Caucasian Languages. In F. Plank (ed). Ergativity. Towards a Theory of Grammatical Relations. London & N.Y.: Academic Press, 1979;
- Dumézil, G., Contes Lazes. Paris. Institut Diéthonologie, 1937;
- Harris, A. C., Toward a universal definition of clefts: Problematic clefts in Mingrelian and Laz. მეორე საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმის მასალები, თსუ. 1985;
- Harris, A. C., On Hypotaxis in Laz. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული [Annual of Ibero-Caucasian Linguistics], XV, 1988;
- Harris, A. C., Mingrelian. In: The Indigenous Languages of the Caucasus. Vol.1, The Kartvelian Languages. Delmar N.Y.: Caravan Books. 1991;

- Holisky, Dee A., On Hypotaxis in Laz. იბეროულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეული [Annual of Ibero-Caucasian Linguistics], XV, 1988;
- Holisky, Dee A., Laz. In: The Indigenous Languages of the Caucasus. Caravan Books, Delmar, New York. 1991;
- Klimov, G. A., Etimological Dictionary of the kartvelian languages, Berlin/NewYork. 1998;
- Kluge Th., Beiträge zur mingrelischen Grammatik. Berlin-Stuttgart-Leipzig. 1916;
- Rosen G., Über das Mingrelische, Suanische und Abchasische. (Vorgelegt in der Akademie der Wissenschaften am 31 Januar 1845);
- Schmidt K. H., Studien zur Rekonstruktion des Lautstandes der südkaucasischen Grundsprache, Wiesbaden, 1962.